

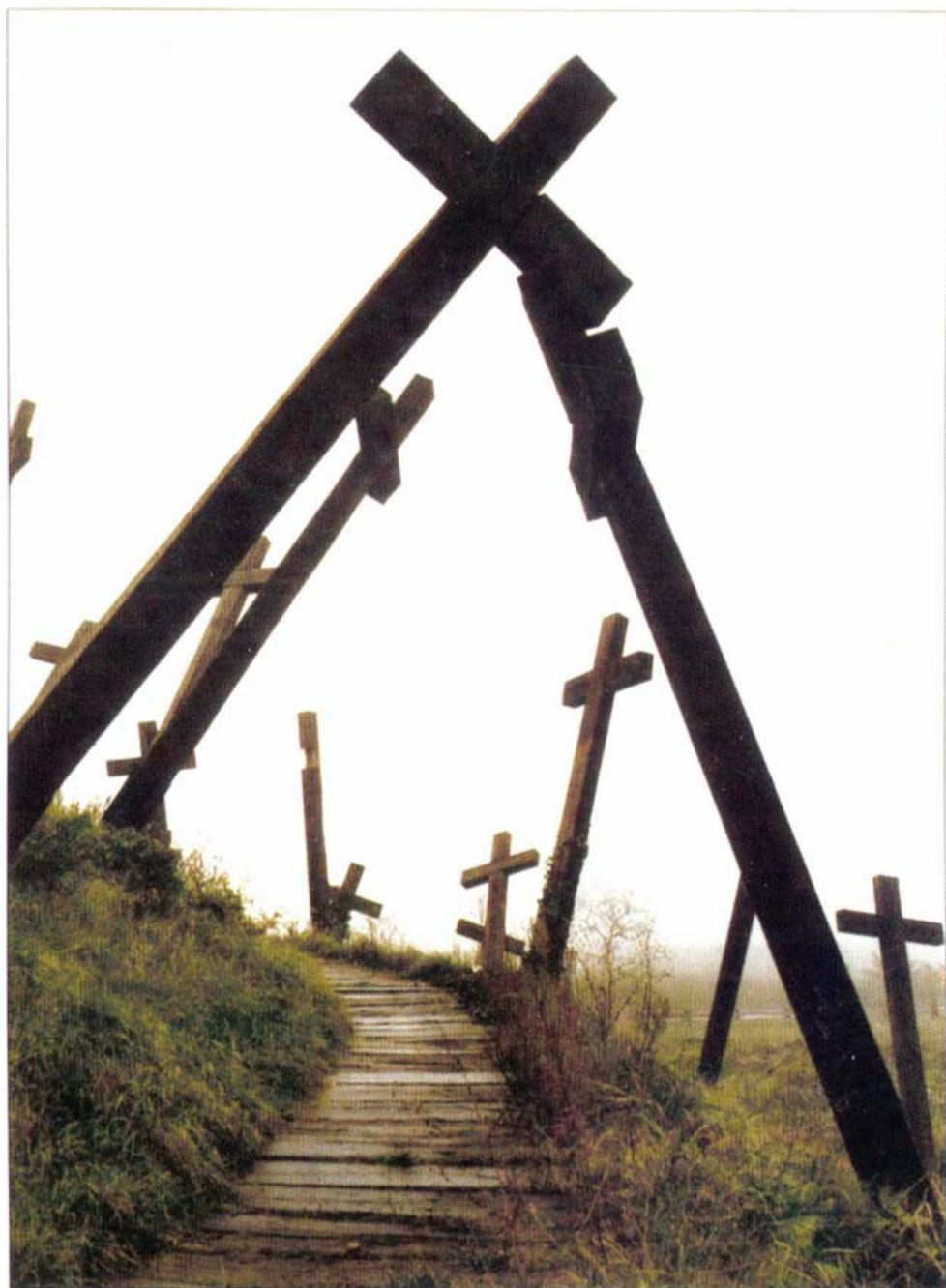
55943

93/99 Ft H79
2000/2

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXIV. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXIV. évfolyam • 2. szám
2006. április

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
vjrkft.hu/honisme.htm
INDEX 25387 E-mail:
honism@interware.hu

Megjelenik a

Nemzeti Kulturális
Örökség Minisztériuma

a

Nemzeti Kulturális Alap

a

Magyar Nemzeti Múzeum

és a

Magyar Művelődési Intézet

támogatásával, évente hatszor.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,

az egyes számok ára 396 Ft.

Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletéga
1008 Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.

További információ: 06 80/444-444

Nyomdai előkészítés:

Kovács Gyula
Lengyel Ágnes

Készült:

az ETO-Print Nyomdaipari Kft-ben
Felelős vezető: Balogh Mihály
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Bajtai Mária tanár, Kecskemét

Balassa Zoltán újságíró, Kassa

Bartha Éva muzeológus, Budapest

Beke György író, Budapest

Bogdán Lajos ny. szakfelügyelő, Szeged

Csáky Károly dr. tanár, Ipolyság

Csonka Mária könyvtáros, Kecskemét

Dienes Dénes könyvtárigazgató, Sárospatak

Fábián Margit tanár, Érd

Fehér József igazgató, Sátoraljaújhely

Frankovics György dr. néprajzkutató, Pécs

Gál József dr. helytörténész, tanár, Szombathely

Gyurácz Ferenc főszerkesztő, Szombathely

Halász Péter főtanácsos, Budapest

Harangozó Imre tanár, Újkígyós

Hováth József dr. könyvtáros, Csurgó

Katona Imre romanológus, Old

Kováts Dániel dr. ny. főiskolai tanár, Szeged

Kristó Nagy István író, Budapest

Miklós Péter egyetemi hallgató, Újszentiván

Móser Zoltán tanár, fotóművész, Bicske

Nagy László Endre muzeológus, Barcs

Pintér Károly dr. polgármester, Bükkzsérc

Raum Frigyes ny. főmérnök, Budapest

Rozs András levéltáros, Pécs

Sebestyén Kálmán dr. történész, Budapest

Szirtes Gábor, a Pro Pannonia Könyvkiadó igazgatója,
Pécs

Tóth Ferenc dr. ny. muzeumigazgató, Makó

Vecsernyés János ny. középiskolai tanár, Szeged

Végh József igazgató, Rétság

Viga Gyula dr. muzeumigazgató-helyettes,
Miskolc

Zika Klára szerkesztő, Budapest

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteletdíjukról.

Az első borítón a Muhi-csata emlékművéhez vezető
kálvária látható (Feketéné Kovács Anikó felvétele)

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Szirmik Miklós a reformkori Makó népeletéről (<i>Tóth Ferenc</i>).....	3
Marczali Henrik első iskolája (<i>Dr. Hováth József</i>).....	8
Bartók-ősök Gömörben (<i>Móser Zoltán</i>).....	9
Szabó T. Attila évszázadai (<i>Beke György</i>).....	11
Emlékezés Kiss Lajos néprajztudósra (<i>Kristó Nagy István</i>).....	17
Éder Gyula – egy elfelejtett festőművész feltámadása (<i>Balassa Zoltán</i>).....	19
Bencze Tivadar halálának 25. évfordulójára (<i>Raum Frigyes</i>).....	22
Baranya megyei irodalmi évfordulók (<i>Szirtes Gábor</i>).....	26

EMLÉKEZZÜNK

Könyvek fogságban – és a szabadulás (<i>Dienes Dénes</i>).....	30
Romániai magyar iskolázás a Ceaușescu-korszakban (<i>Sebestyén Kálmán</i>).....	32
Pályázati felhívás.....	37

HAGYOMÁNY

Szent György napja az Ipoly mentén (<i>Csáky Károly</i>).....	38
A magyar és a horvát „sámánizmus” összevetése (<i>Frankovics György</i>).....	42
Húsvéti locsolás és a moldvai csángómagyarok (<i>Halász Péter</i>).....	47

EMLÉKHELYEK

„A keresztfához megyek...” A kálváriákról beszélget Szilágyi István építész mérnökkel Gál József.....	52
Megvannak a régi szentek! Napvilágra kerültek a feketegyarmati templom elvesztettnek hitt freskói (<i>Harangozó Imre</i>).....	56

TERMÉS

Batthyány Kázmér életútjának néhány állomásáról (<i>Rozs András</i>).....	62
Aranymosás a Dráván és a Murán (<i>Nagy László Endre</i>).....	65
A baranyai cigányságról (<i>Katona Imre</i>).....	69
Történetek a bükkzsérci patkóról (<i>Dr. Pintér Károly</i>).....	74

KRÓNIKA

A Honismereti Szövetség 2005. évi közhasznú tevékenysége és mérlege (<i>Bartha Éva</i>).....	78
Péter László nyolcvan éve (<i>Kováts Dániel</i>).....	84
Dr. Juhász Antal hetvenéves (<i>Bogdán Lajos</i>).....	85

Csáky Károly köszöntése a rétsági könyvtárban (<i>Végh József</i>)	87
Dunakeszi első írásos említésének 750 évfordulója (<i>Csonka Mária</i>)	88
A Trianon-pályázat eredményhirdetése Tiszaszigeten (<i>Vecsernyés János</i>).....	90
Szabolcska Mihály emlékszoba Tiszakécskén (<i>Bajtai Mária</i>)	91
In memoriam	
Töltési Imre (<i>Halász Péter</i>)	93
Dr. Kuntár Lajos (<i>Gyurác Ferenc</i>)	96
Udvari István (<i>Viga Gyula</i>).....	98
Rácz Sándor (<i>Bogdán Lajos</i>)	100

KÖNYVESPOLC

Péter László: József Attila Szegeden (<i>Miklós Péter</i>)	102
A Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle (<i>Fehér József</i>).....	103
Kálnási Árpád: Debreceni civis szótár (<i>Viga Gyula</i>).....	104
Marosvidék (<i>Zika Klára</i>)	105
Fazekas István: Hetediziglen (<i>Fábián Margit</i>)	106
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA	108

Folyóiratunk e-mail címe megváltozott!
Az új cím: **honism@interware.hu**

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbséget jelent, s a korrektúra megtakarításával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat **hajtékony (flopy) lemezen** küldik el számunkra. Ezeket azonban csak WORD 6/95, WORD 97 formában, magyar ékezetekkel ellátva tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldenek, azokat JPG-formában mentseék. Akár lemez, akár e-mail esetén, cikket csak pontos névvel és címmel ellátva tudunk fogadni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Magiszter” Könyvesbolt, Balassi Kiadó
(1053 Bp. V., Magyar u. 40.)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Baross u. 1.)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12.)

ÉVFORDULÓK

Szirbik Miklós a reformkori Makó népéletéről

A makói református templom előcsarnokában márványtáblák emlékeztetnek két kiváló prédikátorra, akik maradandóan írták be nevüket a város és az egyház történetébe. Az egyik a jó öreg Szikszai György (1743–1803), aki városunkban írta a magyar reformátusság legnépszerűbb imádságoskönyvét, a száz kiadást megért *Keresztyéni tanítások és imádságok* című munkát, amely a magyar nép minden osztályában és rétegében otthon talált. A másik Szirbik Miklós, aki lelkészként és történetíróként is maradandót alkotott.

Szirbik Miklós a „hazafi”

Ősei a török hódoltság utáni megüléskor Erdélyből, a Maroson tutajjal érkeztek Makóra. A Rákóczi vezette kuruc mozgalomban résztvevő Szirbik családnak rebellis magatartása miatt kellett menekülnie. Az idegen hangzású név az itteni nyelvhasználatban Szirbikre módosult. Prédikátorunk már minden ízében makai volt, ezt a *hazafi* szóval fejezte ki, vagyis szűkebb hazájának a fia.

Szirbik Miklós 225 évvel ezelőtt, 1781. április 3-án született jobbágyi családban. Az értelmes fiú a nagy múltú makói református iskolában végezte tanulmányait. Egyik tanítója a püpos hátú, de széptudományú, anyagi erkölcsű Orbán József volt, ki a „makai iskola fundamentomát” vetette meg. Az úgynevezett deák iskolában a vasszorgalmú Berei István tanította, aki keresztülvitte, hogy a tehetséges fiú továbbtanulhasson. A Debreceni Kollégiumban a tankönyveket író, térképeket kiadó, későbbi püspök, Budai Ézsaiás (1766–1841) történelemre és klasszikus nyelvekre oktatta. 1808. augusztus 16-tól a következő év húsvétjáig Göttingában az Universitas Georgia Augusta hallgatója. Az egyetem anyakönyvének beírása: Nicolaus Szirbik. Patria: Hungaria. Studium: Theologiae. Pater: mortuus est. Eperjessy Kálmánnak sikerült fölkatnia a göttingai időszakból készült egyetlen ismert arcképét, amelyet unokája, dr. Varga Bálintné Szirbik Vilma bocsátott rendelkezésére. Külföldi tartózkodásakor atyai örökségére nem tartott számot, csak azt kérte, hogy 80 forintot küldjenek neki, a földön osztozzanak meg a testvérek. Anyagi javak megszerzésére később sem törekedett, kedvenc mondása volt: „Soha életemben nem volt 100 forintom egy rakáson, hanem amire kellett, arra mindig volt.”

Lelkészi pályája Feketegyarmaton kezdődött. Két év múltán Doboz község választotta meg prédikátorának. Az itt töltött öt esztendő életének nyugodt és boldog időszaka volt. Az esperes rábeszélésére is szükség volt, hogy a makói hívek meghívását elfogadja, ugyanis a második lelkészi állás megszervezésétől, 1784-től a „botránkoztató viszálykodás” közepette előfordult, hogy a lelkészek közötti pereskedés egy esztendeig folyt a megyei törvényszéken. Makón „post hominum memoriam – írta Szirbik – csak négy pap holt meg még, az is mind búbában, és csak egy az öregkorban, a többi pedig másuva ment halni.” Szirbik Miklós idejövételétől, 1817-től helyreállt a lelkészek közötti béke, 1828-tól ő lett az első lelkész. Ugyanekkor került Makóra másodlelkészként Juhász István esperes fia, Juhász Antal. Az új tisztárs

magának kívánta az első prédikátorsággal járó nagyobb szállásföldet, a nagyparókiában való lakást, az eklézsia pecsétjéről, archívumáról, ládáiról való gondviselést. Ez megdöbbenetete a puritán természetű Szirbik Miklóst, de nem vette föl a kesztyűt, ehelyett az esperesnek levélben jelentette be: „innét elmenni nyereségnek tartanám”. Valami középszerű csendes helyre vágyott. Az esperes megleckéztette fiát, további súrlódásról nincs tudomásunk. 1829-től egyházmegei tanácsbíró, a főispán javaslatára vármegyei táblabíró lett. Minden más kitüntetését visszautasított. Egyházának és szülővárosának élt. A félárva Soós Lídiával kötött házasságából négy fiú és nyolc lány született. Közülük három fiú és egy leány kicsiny korában elhunyt. Édesanyja temetésekor, 1823. február 3-án – az anyakönyvi bejegyzés szerint – a családnak unokákkal és azok gyermekeivel együtt már 113 tagja volt.

Esperesi elvárás: az eklézsiák történetének földolgozására

A reformkor polgári közgondolkodásban a nemzeti hagyomány ápolása és a népi kultúra felé fordulás egyre nagyobb szerephez jutott. Ebben a szellemben szorgalmazta Kis Bálint, a békés-bánati egyházkerület helyettes esperese, hogy a lelkészek dolgozzák föl egyházközségük múltját. Ennek eredménye meg is lett. 1832-ben Ecsedi Gábor a Tudományos Gyűjteményben közzétette *Gyulának polgári és egyházi állapota a régiebb s újabb időkben* című tanulmányát. Kis Bálint 1836-ban fejezte be békés-bánati egyházmegye történetének megírását, majd elkészítette *A szentesi reformata ekklesia históriája* című munkáját. Hiteles kútfők és személyes megfigyelés alapján alkotta meg Gácsér István 1838-ban *Füzesgyarmat szent ekklesiájának krónikáját*. Ebbe a sorba illeszkedik be Szirbik Miklósnak 1835–36-ból *Makó Városának közönséges és az abban lévő Reformata Ekklesiájának különös leírása*. Mai szóhasználattal: Makó városának általános és az abban lévő református egyháznak részletes leírása.

Szirbik Miklós a kéziratot két példányban készítette el; egyiket elküldte Szentésre, az esperességre, a másikat megtartotta magának. A makói egyházi tanács 1848. március 5-én megkérte lelképásztort, hogy „az általa megírt makói ref. anyaszentegyház történetét szíveskedjék főgondnok úrnak átadni, ki azt tisztán leíratván az anyaszentegyház levéltárába használat végett és örök emlékül letéteti.” Szirbik Miklós veje, Barczán Antal makói városi tisztviselő szerint a lelkész eredeti példánya „még az 1853 évben anyósom által apósom meghagyása szerint a makói ref. egyháznak ajándékozott”, a másolatot családjuk őrizte. Ugyanez csendül ki Reizner János 1892. augusztus 26-i leveléből is: „A kézirat eredetije a ref. egyház levéltárában is megvan [...], az a kézirat tökéletesebb is, mint Barczáné, mely hemzseg a hibáktól, különösen a latin oklevelek másolatánál.” Borovszky Samu az eredeti kéziratot 1896-ban még a református egyház irodájában tanulmányozta. Ez a példány elkallódott vagy ismeretlen helyen lappang. A belvárosi református egyház irattárában jelenleg őrzött példányt 1902-ben Kis Pál János Veszprém megyei Tés molnármestere ajándékként küldte mint gyermekkorá óta őrzött becses régiséget. A kézirat első oldalára be is írta: „Kis Pál János és nőm Dobrai Julianna tulajdona.” Ugyanezen a szakadozott oldalon töredékes bejegyzés: „Iskolás gyerekkorom óta...” A szentesi esperesi archívumba elhelyezett példány kerülhetett ismeretlen úton a tési molnármesterhez, ugyanis a kötésre 1837-ből származó iktatószámot írtak és egy 75 mm nagyságú D betűt, amely valamilyen csoportbeosztásra utaló jelzés lehetett. A kézirat másolati példányát Barczán Antaltól fia, Barczán Endre makói főgimnáziumi tanár örökölte, akit 1913-ban az ipolysági gimnázium igazgatójának neveztek ki. Ezen példány sorsáról nem tudunk semmit.

„Nem jobb, nem is szebb Makó más szomszéd helyeknél”

A 223 lap terjedelmű kéziratból 80 lapot tesz ki a város leírása. Makó történetét mindenekelőtt történeti források alapján írta meg. A városi levéltárban különösen gondosan tanulmányozta *Makó városát régi időktől érintő iratok* fondját. A krónikaírás időszakában is folyt az úrbéri per, amely a makói közvéleményt élénken foglalkoztatta. Leírásának különös értéke, hogy épít a szóbeli emlékezésre. Többször említi: *még én esmértem olyan öreg embert..., az atyák által adták fiaiknak..., atyámtól hallottam..., száján forgó szóhagyomány..., még a mostani öregek emlékeznek arra az időre..., fennmaradt firől fira a maradék fejében..., a sidók dolgában magoktól semmit ki nem tudhattam* stb. A szájhagyományon alapuló leírásai pótolhatatlan értékek.

Szirbik Miklós az anyatejjel szívta magába a makói tudatot. Belülről ismerte a város szellemiségét. Összegző munkájának koncepciója olyan eszmei tartalmat hordoz, amely csak Makóra jellemző. Lakóinak mentalitását velejéig áthatotta, hogy „régén szabad és fegyverrel szolgáló emberek voltak, annak emlékezete úgy fennmaradt firól fira a maradék fejében, hogy azt onnan ki se lehetne verni”. Ismerte a püspök-földesúrral vívott évszázados úrbéri harcokat, az ún. *nagy pernek* minden részletét, és ezzel makói nézőpontból azonosult. Ugyanakkor tisztelte a csanádi egyházmegye püspökeit. Kőszeghy László halálakor, 1828-ban a református templomban istentisztelet keretében ő is megadta részére a végző tisztességet.

A város régi nagyságáról, török alatti utolsó pusztulásáról és az újonnan való megülésétől is írt, de számára, mint makóinak, a helység kiváltságos állapota volt fontos. Külön fejezetet szánt Makó földesuraság alá való jutásáról, ahhoz való viszonyáról és szabadságának lassankénti elenyészéséről. Reizner János várostörténetének is ez lett 1892-ben – Szirbik hatására – eszmei vezérfonala.

Munkájában a város akkori igazgatásáról is írt. A városi tanács tagjai és vezetősége a gazdátársadalomból kerültek ki. A bíró 3 esztendeig katolikus, 3 évig református, 1 évig orosz (görög katolikus); az esküdtek közül 5 katolikus, 5 református, 2 orosz. A három nótárius közül egyik katolikus, a másik református, a harmadik orosz részről való. Az esküdtbíró, perceptor, töltesbíró, székermester, városgazda szintén mindenkor más vallásfelekezettű. A zsidók nem tartoztak a városi igazgatás hatáskörébe, ők külön *communitast* alkottak, a mindenkori püspök-földesúrral kötöttek szerződést.

A reformkori Makó földrajzi leírása is szakszerű. A kétezer öl szélességben elterülő várost formája alapján szívhez hasonlította. Utcái eléggé regulázottak, a városrendezést a Marosnak 1821. évi *kirontása*, a sok ház összedőlése tette lehetővé. Kövesút nem volt, a forgalmasabb utcákban fenyőfapallókon jártak. Makó akkor három városrészből állt: a katolikus Bujákból, a református Szentlőrincből és Újvárosból. A 3100 lakóház vályogból, illetve vert falból épült, födele gyékény vagy nád. Az egész város lapályon fekszik, ezért pincét alig lehetett építeni. Kutat ezért könnyű ásni, de jó ivóvízre ritkán találni. A 21 vízimalom, az 55 szárazmalom magányosoké. Látogatott volt az öt vendégfogadó, a két csapszék, a serház, a külterületi négy csárda. A három emeletes granáriuma (raktára), a kasznárlak, a pajtákból, emeletes tisztai lakásokból, strázsaházból álló királyi sóház, a kőkerítéssel körülvárt vármegyei magazin (a katonai porciókat tárolták benne) és az epreskert a felülvigyázó lakásával, a selyemtenyészésre szolgáló épületekkel.

A város határának kiváló ismerőjeként teljességre törekvően felsorolta a földrajzi neveket, és pedíg az elpusztult falvak, határrészek, síkok, szigetek, félszigetek, erek, fenekek, tavak, de még a vályogvető gödrök neveit is. A népi etimológia sem maradhatott ki. Hatrongyos nevét pl. onnan származtatja, hogy valamikor hat szegény, rongyos ember szállta meg, kik – mivel földjük sovány volt – azután is rongyosak maradtak. Szirbik földrajzi névanyaga bekerült a Pesty Frigyes-féle névgyűjteménybe, a városvezetés által erre megbízott Balku Gyula ugyanis Szirbik Miklós munkáját használta föl.

A Maros bővelkedett halban, amely a tisztainál kapósabb. A folyó mindenekelőtt hajózásra szolgált. Erdélyből ezen szállították a sőt, az építésre való kemény- és fenyőfákat. A gabonakereskedés is a Maroson bonyolódott, ebből a célból olykor a dunai hajók is lejöttek. Makóra nézve voltak ártalmi is, mindenekelőtt az árvizek. A gátak karbantartása, magosítása olykor az úrbéri kötelezettségeknél is nagyobb teherként nehezedett rájuk. Vize a Fekete-Körös után az ország legkitűnőbb ivóvize. A kántákkal kimerített zavaros vizet egy napig is hagyták üledni, egyesek szűrőkövet is alkalmaztak.

Termőföldje jó minőségű. Leginkább tisztabúzázt és kukoricát termesztettek; kölest, krumpelit keveset; kendert, lencsét, borsót, paszulyt elegendőt. A dohánnyal már fölhagytak. Hajdan a szőlőtartás nagy haszonnal járt, némelyek szántóföldjeiket is eladták érte. Makó már akkor is híres volt kertészkedéséről. „Termesztének pedig – írja – veres és fokhagymát sokat; paprikát annyit, hogy némelyek törve hordókat töltenek meg véle; mindenféle káposzta és saláta nemet eleget és jót. De kivált gyökeres veteményeiről híres Makó. Az itt termő petrezselyem, zeller, peszternák, sárgarépa mind bőségével, mind szépségével s jóságával elsőséget érde-

mel. Szóval az egész Alföldet és Bánátot előnti Makó gyökereivel, hagymáival és paprikájával.”

A makai határ a legszebb szarvasmarhák hazája. Lovaik középszerűek, de a mezőhegyesi kincstári uradalom csődöreinek behozásával kezdtek nemesíteni. A sertés bánati fajta. Mindenféle aprójszágot bőven tenyésztettek.

A lakosság többnyire középrendű. A föld nagyon elaprózódott: „Amely darab földet ez előtt 40 esztendővel egy háznép bírt, most azt 10–12 bírja.” A földművelők szántóvetők és kertészek, vagyis telkes jobbágyok és kertészkedésből élő zsellérek. Mesteremberek is vannak szép számmal: csizmadia 140, takács 116, kovács 28. Az iparosok hét céhbe tömörültek. Az asszonyok között sok a kofa: a kalács, kenyér, pecsenyesütő; a liszt, gyümölcs és zöldségárus. A helyi piacokon kívül eljártak Mezőhegyesre és Nagyszentmiklósrá. A makai kenyér igen híres és kapós. A hagyma és zöldségáruló kofáknak Temesvár és vidéke a legjobb eladó helyei. Gabonavásárja a gyulai és a szegedi után való; élelmiszer vagy ülvvásárja – a szegedit is ideértve – ezen a vidéken első.

Krónikásunk fölismerte, hogy a város a polgárosodásban elől jár. „Az előszámlált utakon sok pénz jöven be Makóra: okozza, még a közrendűek között is, a ruhabéli fényűzést és a cselédbérnek s a napszámnak – mind amellet is, hogy sok a szegény – nagyobb drágaságát, mint van az a szomszédságokban.”

A férfiak öltözete szűr, suba, ködmön, de közönséges a kék posztó ujjas, a mellrevaló és nadrág. Fejrevalójuk középnagyságú kalap és a fehér vagy fekete szűcs sapka. Lábbelijük a csizma, bocskort csak szőlőtakaráskor lehet imitt, amott látni. A fehérnép öltözködése jó ízlésű, csinos és magyaros. Tarka gyolcsból és pamutból készült réklit, rokolyát és pántlikával vagy aranycsipkével ékesített pruszlikot hordanak. A régiség maradványa a posztó rékli vagy ködmön és a panyókául viselt mente. A fiatalok nyakukban olyan nagy pamut vagy selyem keszkenőt hordtak, hogy hátul a derékon kötötték meg. Az öregebbek főrevalója fátyol főkötő, azon fölül kendermagos, kék keszkenő; a fiatalabbaké fodros selyem főkötő és hátul kötött keszkenő. Lábbelijük fekete és piros csizma, meg papucs. Közönségessé kezd lenni a cipő és a harisnya.

Élismódjuk egyszerű, de nem sovány. Eledelük hús, hüvelyes vetemény, kivált a mezőn tarhonya. Mulatságokon az ételek címere a szárma (töltöttkáposzta). Kalácson és pogácsán kívül a katolikus városrész gazdasszonyai elsők réteseikkel, béleseikkel. Szombat esténeként elmaradhatatlan a túróslepény.

A szokások között említésre méltónak találta a névnap, keresztelők, sertésölés kori vendégeskedéseket. A görög katolikusoknál nagy divatban voltak a halotti torok.

Módiban volt a poétáskodás. Az egyszerű emberek minden nevezetes, víg, szomorú vagy nevetséges történeteket a maguk módja szerint versbe szeretik foglalni.

Egy jellegzetes szólás magyarázatáról is szólt. „Makóra, ha rossz vagy, régi közmondás: de igaz-é? Úgy látszik, ezzel azt akarják a csúfolók jelenteni, hogy Makó minden rosszat bévesz. Az igaz, hogy ide sok gyülevész nép tódult eleitől fogva, és még ma is, aki egyszer idejön, nem igen megy ki innét; és éppen ez az oka a város oly szaporán való nevelkedésének, de ami Makónak dicsőségére válik, s azt mutatja, hogy itt az élés módja könnyebb, a teher kevesebb, mint másutt. Egyéb iránt a rosszakat itt is megbüntetik; sőt azoknak sokszor a közemberek is magokat bírálkák és bosszúállóikká teszik. Az említett közmondásra hát mi makóiak, a mondott értelemben a csúfolódás és irigység bélyegét ütjük, s annak ezt az ellenkező értelmet adjuk: ha rossz vagy, eredj Makóra, majd megtanítanak ott.”

Egy helyi mondát is leírt: „Ennek a Rákóczinak a makai bíróval esett nevezetes történetét emlegetik mind e mai napig a makaiak. Ti. mikor már Rákóczi szorulni kezdett, egy levelet küldött helységenként a Zomboron tanyázott török basához, melyben attól segítséget kért. A levél Makóra jutván, a bíró, Kotsis nevű, a város hadnagya kezébe adta a kézhez szolgáltatás végett, ki is azt süvege mellé tette, minthogy még akkor közönségesen az úgynevezett túri süveget hordozták. Mikor a Maroshoz ért a hadnagy, inni lehajolván, a süvegét fejéből levette, s a levél mellőle kiesett. Ivását végezvén süvegét felkapta, s a nélkül, hogy a levél kiesését észrevette volna, folytatta útját. Már jó darabig elhaladt, mikor észrevette, hogy nincs levél. Ekor visszajött a levél keresésére, de már az alatt bizonyos szegedi emberek hazafelé való útjukban a levelet meglátván, felvették, s azt Szegeden, mint újságot mutatták; így az ott tar-

tózkodott német katonák kezébe került. Kik is ebből megtudván Rákócziinak szorult állapotját; a felől a Rákóczival Felső-Magyarországon szembe álló császári sereget tudósították, mely ezen hírre Rákóczi népére ítvén, azt úgy megverte, hogy abból következtetve Rákócziinak végső romlása. Ekkor azt a fenyegetést tette Rákóczi, hogyha még valaha előmenetele lesz, ezért, mint árulásért, Makónak, főképpen a Kotsis familiának ivadékát is kardra hányatja. Mivel azonban a nép száján forgott az a beszéd, hogy Rákóczi maradéka máig is megvan Franciaországban, amint hogy az ő fia, György is ott maradt, bár maga onnét Törökországba ment, s ott halt meg; innen lett az, hogy a múlt francia háború kitérősekor az a hír támadván, hogy jön Rákóczi, a Kotsis familiából sokan egész éjszakákat sírással töltöttek el.”

Munkájának nagyobb felében a református egyházzal ad számot. Főleg az 1781. évi tűzvész után keletkezett irattári anyag állt rendelkezésére. A felekezetek közötti egységet, békét örömmel említette: „Egyik a másiknak vallásos szokásait nem gúnyolja, templomát nem utálja; temetési és más innepélyes alkalmatosságokkal a reformátusok a katolikusoknak és oroszoknak, ezek viszont amazoknak templomába tódnak.”

A református vallás hamar gyökeret vert Makón, a vidék egyházi központja lett. A békés-bánati egyházmegyét korábban *makói traktusnak* hívták. A makói eklésia iskolája valamikor virágzó volt: „A makói oskola még a gyulainál is előbbre való volt, benne rendszerint húsz, harminc philosophiát és theologiát hallgató togátus ifjak tanultak; kikből ezen vidéknek oskolai tanítók, sőt prédikátorok is lettek.”

A felekezeti tapintatnak szép példája – mivel a katolikusok nagypénteken nem harangoztak – ezt a reformátusok is alkalmazkodtak. Ekkor náluk az istentiszteletre való hívás úgy történt, hogy a templom melletti fatoronyba fölment tizenkét iskolás gyermek, és a város különböző irányában állva énekelték *Ó ártatlanság báránya...* kezdetű bűnbánati éneket.

Szirbik Miklós világot gyűjt

Szirbik Miklós enciklopédikus teljességű leírást nyújtott városáról és egyházáról. Megállapításai tömörek, lényeglátóak. Olyan szabatosan és tárgyyszerűen fogalmazott, hogy a történések nem csupán gondolatait veszik át, hanem szó szerint is szívesen idézik. Sorai mai stílusunkba átültetve, veszítenének erejükből. Írásában a sajátos makói népi szemlélet ötvöződik az európai horizontú látásmóddal. Olvasottsága, műveltsége ellenére nem szakadt el a paraszti világtól, sőt világszemléletében ennek meghatározó szerep jutott. Munkáját az teszi maradandóvá, hogy a helyi népi történeti látásmódhoz fölmutatta a történeti forrásokat és azt tudományos szintre emelte. Szemléletmódja plebejusi, műveltsége európai.

Makó múltjának bűvárlói valamennyien Szirbik Miklós „köpenyéből” bújtak elő. Azóta nincs olyan helyismereti munka, amely közvetlenül vagy áttételesen ne az ő írásából merítene. De nemcsak a néprajzkutatóknak és történészeknek, de a földrajzosoknak és szociológusoknak, nyelvészeknek és földrajzinév kutatóknak, agrár- és településtörténészeknek, főleg egyház- és művelődéstörténészeknek stb. jelent kincseshányát. Adatai tovább élnek Fényes Elek geográfiai szótárában, Pesty Frigyes földrajzi-név gyűjteményében. Ennek fölhasználásával készült Szőlősi Antal lelkésznek a makói református egyház történetéről írt cikksorozata. Reizner János Makó történetének megírásakor nemcsak használta Szirbik Miklós munkáját, de eredetileg könyvének függelékében ki is akarta azt adni. Borovszky Samu millenniumi megyei monográfiájában alapvető forrásnak tekintette. Petrovics György polgármester kezdeményezésére Eperjessy Kálmán 1927-ben rendezte sajtó alá, és a makói helytörténeti kutatás középpontjába állította. Ugyanabban az évben a Berkes utcát Szirbik Miklósról nevezték el.

1979-ben a múzeumi füzetek sorozatában *Makó városának leírás 1835–1836* címmel újabb kiadásban is megjelent. Jegyzetekkel, latin szövegek fordításával és bő képanyaggal egészült ki. Tiszteletére a református nagyiskola hátsó homlokzatán emléktáblát helyeztek.

A Keresztény Értelmiségiek Szövetségének makói csoportja 1991 tavaszán, Szirbik Miklós születésének 210. évfordulóján a református nagyiskola emléktábláját Mendei Árpád igazgató és Nagy Antal lelkész koszorúzta meg. A múzeumban rendezett emlékülésen Oltvai Ferenc levéltáros, Kéki Imre lelkész, Jámorné Balog Tünde festőművész, Tóth Ferenc nyugalmazott múzeumigazgató, Halmágyi Pál múzeumigazgató, Fejér Gábor muzeológus méltatta Szirbik Miklós jelentőségét.

1996. június 30-án Kocsis Elemér, a Tiszántúli Egyházkerület püspöke ünnepi hálaadó istentisztelet keretében vette át a fölüjított templomot. Tóth Ferenc méltatta Szirbik Miklós művelődéstörténeti jelentőségét, fölavatta a krónikairó emléktábláját és kezdeményezte a Szirbik Miklós Társaság megalakítását.

A Belvárosi Református Egyház 2003. november 3-án hálaadó istentisztelet keretében emlékezett meg Szikszai György halálának 200., Szirbik Miklós halálának 150. évfordulójára. Ezt követően a Szikszai György–Szirbik Miklós Emlékház tábláját Konrád Zoltán lelkész avatta föl.

Szirbik Miklós szelleme ma is jelen van Jámborné Balog Tünde művészeti alkotásaiban, a makói monográfia kötetében; áthatja a református egyház hitéletét, a róla elnevezett társaság munkáját.

Tóth Ferenc

Marczali Henrik első iskolája

Százötven évvel ezelőtt 1856. április 3-án született Marczali Henrik történetíró, egyetemi tanár. A XVIII. századi magyar fejlődésről írt monográfiájában átfogó képet rajzolt az udvar és a magyar nemesség ellentétéről, Mária Terézia majd I. József politikájáról. A Magyar Nemzet Története sorozat 8. kötetét ő írta (Magyarország története 1711–1815 között). Egy önálló magyar világtörténeti összefoglalás megírására vállalkozott, 1898 és 1905 között megírta a Nagy Képes Világtörténet című munkáját. Mind Hóman Bálint, mind Szekfű Gyula az ő szemináriumában nevelkedtek.

Egyetlen életrajza sem utal arra, hogy csurgói diák volt. A Csurgón szerkesztett Belső-somogy című hetilap 1940. július 28-i száma halála után egy héttel megemlékezett róla: *„Szerkesztőségünk nemrég meg is kereste a nagynevű tudóst: mondjon el egyet-mást csurgói diákkoráról. Marczali Henrik látható örömmel tett eleget kérésünknek és ezeket mondta: – Négyéves koromban megtanultam írni és olvasni, s már nyolcéves koromban történelmi könyveket olvastam. Atyám, aki marcali rabbi volt, megkérdezte, hogy mi akarok lenni, és egyidejűleg elővette a Talmudot és a latinkönyvet, hogy válaszjak. Én latinul akartam tanulni, így lettem historikus. Nyolcéves koromban apám elvitt Csurgóra a gimnáziumba. Mielőtt felvettek, megexamináltak. Az igazgató elnevelte magát a vizsga végén, és tréfásan odaszólt atyámnak, hogy jövőre a tanári kar jobban fog felkészülni. Csurgón minden évben két osztályról vizsgáztam. Tizennégy éves koromban érettségiztem, s akkor a pesti egyetemre kerültem. Akkor még ment az ilyesmi. Tisza István gróf egyszer azt mondta nekem, hogy abban még rajta is túltettem, mert ő tizenhatéves korában került az egyetemre... Most is visszacsengenek füllinke e szavak. Marczali Henrik rengeteg történelmi művet írt, s egyetemi tanársága alatt sok kitűnő történelemtudóst nevelt. Nevét Európa-szerte ismerték. Kedden délután helyezték örök nyugalomra a rákoskeresztúri temetőben a csurgói gimnázium egykori nagynevű növendékét.”*

A csurgói gimnázium első, az 1864/65-ös tanévről készült nyomtatott értesítője még nem közli a tanulók névsorát. A következő évi már igen, és itt már megtalálható a tanulók között, és csakugyan már a harmadik osztályban van, eredeti nevén: Morgenstern Henrik. A kéziratos „Értesítő”-ek pontosan, évente kétszer, félévkor és év végén közölték az osztálynévsorokat. 1865/66-ban kétszer is szerepel Morgenstern Henrik neve. A húsz III. osztályos tanuló közül a 11. volt az osztálynévsorban. Osztálytársai neve mellett félévkor 2,5 volt a tanulás éveként megnevezve, ő 1,5 évig tanult, tehát az első évben két osztály anyagából vizsgázott. Születési évét egy évvel korábbra tették, valószínűleg kegyes csalásként, hogy nyolcévesen beiratkozhatson.

Dr. Horváth József

Bartók-ősök Gömörben

Úgy tudjuk, Bartók Béla az édesapjától örökölt nemesi előnevet csak egyszer, a második házasságkötésekor használta. (Fiatal korában megkísérelte a „Béla von Bartók” írásmódot, de ezt nyilván más zeneszerzők hatására tette.) Azt is tudjuk, hogy Bartók családja nem a gömöri (református) Szuhafőről, hanem a közeli (katolikus) Borsodszirákra származik.

Denijs Dille antwerpeni zenetörténész, akinek kutatásaiért és munkálkodásaiért nagy halálával tartozunk, 1954-ben ifj. Bartók Bélával elutazott Borsodszirákra. A falu temetőjének elhagyott részében felfedezték a zeneszerző úkszüleinek – az általuk ismert legrégebbi generáció – sírkövét. Ezt a sírt azóta rendbe tették, 1981-ben domborművet is avattak a faluban, sőt a helyi téleszt és a sporttelepet is Bartók Béláról nevezték el.

A sírkövön jól látszik a név és az 1825-ös évszám. Az ükapa, kinek felesége Gondoss Mária volt, 85 éves korában halt meg. Honnan jöttek ide, miért „kelletett ide jönniük” – valószínűleg örökké homályban marad. A házasságból kilenc gyermek született: az 5. János, a dédapa 1785-ben még itt született, de már Nagybecskerekben halt meg. Felesége, a Szabadkáról való Bozsovcics Katalin, tizenegy gyermeknek adott életet. Az első, az 1816. november 24-én Nagy-kikindán született János volt, Bartók Béla nagyapja. Felesége Ronkovic Matild, származására nézve délszláv: katolikus bunyevác asszony. Azt olvasom, hogy tőle örökölte Bartók jellegzetes kézformáját. Ebből a házasságból is tizenegy gyermek született, és amikor Bartók Béla 4 éves volt, akkor halt meg a nagyapa. Hétéves, amikor elveszíti édesapját. Bartók édesanyjáról, Voit Pauláról itt röviden csak annyit, hogy tízgyermekes német polgárcsalád sarja, s bár Turócszentmiklóson született, de régi pozsonyiak. Ott végezte a tanítóképzőt, és innen került Nagyszentmiklóstra.

Bartók édesapja, ő is Béla, a nagyszentmiklósi (Torontál vm.) földművesiskola igazgatói állását töltötte be, amit apjától „örökölt”. A család – ezt szintén Dille írja – „mint sok más magyar család, nagyobb lábon éltek, mint amit megengedhettek maguknak, a nők játszották a nagyvilági hölgyet, de úgy tűnik, bátyjuk akarta így, és könnyen engedett szeszélyeiknek. Aztán jött a betegség, amely leverte a lábáról. Két éven át tartó lázas rohamok után, amelyeket a családnak is meg kellett szenvednie, mert dühkitörései elviselhetetlen léghőrt teremtettek körülötte, a szerencsétlen ember 1888. augusztus 4-én

hirtelen meghalt. Az állami anyakönyvben az orvos a halál okaként: bronzkórt, agyhüdést írt."

Sírján az általa felvett *szuhafői* előnév áll. Miért vette fel ezt a nemesi előnevet, honnan tudott erről? Talált valahol, valami adatot? A Bartók családfáját összeállító Denijs Dille szerint feltételezhetően ismerte Vályi András: Magyar Országnek leírása I–III. (Buda, 1799) című, a maga korában nevezetes művét, amely III. kötetének 446. lapján az áll, hogy Szuhafőn Bartók nevű nemes földesurak éltek. Talán ez alapján, s a nemességet óhajtó inspiráció hatására, Bartók apja illesztette a 'szuhafői' előnevet családnévhez, s ezzel minden további nélkül nemességgel ajándékozta meg magát. „Volt-e rá joga, milyen címen, miféle nemességre alapozta igényét? Mert nemeslevél nincs.” Úgy tudni, hogy két legenda élt a családban. Székessy Györgyné Bartók Katalinnak tulajdonítanak egy Bartók nevű hajóskapitányról szóló történetet, aki három testvére segítségével megmentett egy hajót, s jutalmul kapták volna a nemességet. „De hogy ez hol és mikor történt, ki volt az adományozó, arról nem szól a történet, főleg pedig nincs meg az összekötő láncszem a kapitány és Bartók Gergely között, aki mindig is jobbágnak, de legalábbis *plebeius*-nak számított.”

De tudunk arról is, hogy az unokaöcs, Miklós, Bartók Károly fia, megszerzett egy iratot, amely szintén bizonyítékul szolgált volna a nemességre. Egy 1635-ben kiadott hivatalos másolatról van szó, s ebben egy pusztát említenek, amit *nemes és nemzetes Bartók Mihály vérevel* szerzett. Ebben semmi sem szól amellest, hogy a szerződésbeli Michael és a borsodsziráki Bartók Gergely között bármiféle kapcsolatot feltételezhetnénk, így ez sem bizonyít semmit a család nemessége felől.

Ezt az előnevet tehát, jelenlegi tudásunk szerint, Bartók édesapja kreálta magának, kinek jóhiszeműségét nincs jogunk kétségbe vonni. „Csak azt lehet a szemére vetni – írja Dille –, hogy a dolognak nem járt eléggé utána. Tudomásom szerint egyedül ő használta – legalábbis hivatalosan – és Szuha-Fői-nek írta.”

Borsodszirákon az 1764-től meglévő anyakönyvben a legelső Bartók névtől az utolsóig színes, egy piros és a többi kék aláhúzások láthatók. Többen feltételezik, de erre semmi adat nem utal, hogy titokban Bartók járt ott, s tőle származik a jelzés. Ilyen színeket használt Kodály is, emlékszem, a postán is ilyet használtak régen, s ez nem lehet döntő bizonyíték. Mivel az anyakönyvben megjelölt összes megtalálható Forgon Mihálynak a *Gömör-Kishont vármegye nemes családjai* (Kolozsvár, 1909) című munkájában – s erre hivatkozva közli Kempelen Béla 1911-ben tizenegy kötetes könyvében is – feltételezem, hogy valószínűleg nem Bartók Bélától, hanem a gömöri Forgon Mihálytól valók ezek az aláhúzások. Ha ez igaz, akkor egy legendával szegényebbek vagyunk, de ez talán nem is baj. Hisz erre, vagyis, a nemesi származásra utaló előnévre a zeneszerző Bartók Bélának nem is volt szüksége. Meg aztán: nem is kérdés, hogy nemes volt-e?

Bartók Béla nyomokat keresni, fényképezni hívtak Szuhafőre. Itt átnézhettem az 1764-től vezetett két anyakönyvet, amelyben számtalan Bartók névvel találkoztam. Nem túlzok, ha azt mondom, minden negyedik megszületett gyerek Bartók volt. A temetőben is több sírt találtunk, mind a szuhafői nemes Bartókok kései leszármazottai közül való.

Szuhafő az országhatár legszélén, ma Borsodban, valaha Gömör vármegyében fekvő nemesi kisközség, ahonnan nincs tovább út. Ma 210 lakója van, iskolája nem működik. Ahogy Fényes Elek írja, az itt élők „mind reformátusok és eredetszülte magyarok. Szántóföldre hegyes, mégis jó munkálat mellett a tiszta búzát is megtermi, a keresztül utazó az egész határt silánynak gyanítja, mivel sokan parlagon hevertetik; réte jó és sok takarmányt ad. Bírják Márjássai és Csemniczki urakon kívül helybeliek: Szuhai, Vattai, Lenkei, Járdánházi, Császárs, Kasza, Császár, Farkas, Ujvári, Deme, Horkai, Nagy, Miskoczi, Palics, Fülöpös, Bocsi, Rajzi, Tóth, Ragályi, Bartók ns családok.”

A szuhafői Bartók-had 1647-ben tűnik fel Szuhafőn. „Forgon Mihály megállapítása szerint II. Ferdinándtól kapták nemességüket, s Abaujból költöztek ide. Az 1876-os kataszterben ezek a nevek szerepelnek: *Bartók Bertalan, Bartók Ferenc és Katalin, Bartók István és örökösei, Bartók Józsefné, Bartók János és örökösei*, átlag 20-25 hold külsőséggel. Ez a család elnéptelenedőben van. Ma csak egy férfitagja él, *Bartók Ráfael*, aki a parti *Demeter* Borbálával való összeházasodása folytán elszigetelődött a nemességtől. A Bartók-had régi előkelőségét igazolja egyébként a szuhafői templom 2. padja, az ún. *Bartók-szék*” – olvasom Lajos Árpád kis monográfiájában.

A Gömör-kutató Ilia Bálint megállapította, hogy a szuhavölgyi nemesség az újabb századokban szerény vagyoni körülmények közt élt. A középbirtokosokkal szemben a többséget a kisbirtokosság képviselte. A XVII–XVIII. században jobbágyaik rendszerint nincsenek, inkább zsellérség él a birtokon. Ez vonatkozik Szuhafőre is. Mert átnézve az anyakönyveket, a több mint másfél évszázad alatt itt élők között alig találtam olyan lakost, aki adózott volna! Majd mindenki nemes, kisenemes volt, de azt is észrevettem, hogy 1800-as évek elejétől kezdve (elsősorban a Bartókokat figyeltem) a nemes rangjelzés mellett ez állt: földműves gazda. Rájuk, de a többi gömöri nemesi falura is vonatkozik az a szóbeszéd, amely szerint sok helyen így szólt reggel a jobbágy: „Nemes uram, akkor fogjunk be!” Mármost a nemes fogjon be és szántson a jobbágyoknak is, meg magának is. De akkor is nemes volt, őrizte azt a jogát, hogy ne kelljen adóznia.

Itt, az anyakönyvekben valóban nemes és református Bartókokkal találkoztam. A temetőben is, ahogy jeleztem. A legrégibb 1867-es, ekkor halt meg Bartok József, kit „sok könyv hűlások közt kísér a sírba lú neje Ns Lenkei Julianna.” Legutolsó a templom melletti nagy kriptá. 1929-ben temették ide a 16 éves Bartok Lászlót. Valaha vasajtóval volt ellátva, de itt lakó kísérom is esodálkozott, hogy nincs ajtaja, mert befalazták. Akárhogyan is, de ezt én jelképesnek fogtam fel, ami – ha költőien akarok fogalmazni – azt jelenti: *Vándor, ki erre jársz, ne itt keresd Bartók Béla őseit.*

Móser Zoltán

Szabó. T. Attila évszázadai

„Nyelvész, irodalom- és művészettörténész”. Így határozza meg Szabó T. Attila életművét az 1994-es Új Magyar Irodalmi Lexikon. Megnéztem a tudós címszavát más, mai keletű lexikonokban is. Ugyanez a jellemzés. Vagy – semmi. Akadt olyan, magát egyértelműen alapműnek tekintő mai lexikonunk, amelyik a kolozsvári nyelvészeti iskola megteremtőjét, legnagyobb alakját nem tartotta fontosnak szerepeltetni. Azért figyeltem a lexikoni meghatározásokra, mivel Szabó T. Attilát aligha lehetne olyan könnyen ide vagy oda besorolni. Egyidőben volt tudós tanár, egyetemi előadó, a nyelvtörténet búvárlója, a nyelvjárások kutatója, vagyis terepjáró gyűjtő, folyóirat-szerkesztő (*Magyar Néprajz, Erdélyi Múzeum, Erdélyi Tudományos Füzetek, Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*), virágénekek, balladák kiadója, helynevek gyűjtője és értelmezője, nyelvművelő cikkek szerzője a két világháború közötti kolozsvári magyar napilapokban; szenvedélyes vitázó, ha a nyelvhasználatban hanyagságot vagy téves szemléletet tapasztalt. (Egy sajtóvitája összegyűjtött munkái között is megőrződött: a korszak nagy erdélyi költőjével, Dsida Jenővel került „szóváltásba” a *Keleti Újság* nyelvvédő rovata kapcsán. Ezt a jegyzetsort Dsida kezdeményezte lapjában, a költőt a nyelvtudós őszintén tisztelte, „a nyelv szerelmesének és a legöntudatosabb stilszták egyikének” nevezte, de kifogásait mégsem hallgatta el.) Szabó T. Attila nyelvművelő írásait egyébként az jellemezte, hogy tanító szándéka és konok szelídsége mögött érződött a magyar nyelv évszázados titkait ismerő nyelvtörténész is. És még nem szóltam grandiózus művéről, az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárról*, amely félezer esztendő magyar írásbeliségét hozta felszínre (elsősorban kolozsvári) levéltárak anyagaiból.

Miként lehetne meghatározni egészen pontosan és teljesen Szabó T. Attila működési körét, munkájának jellegét? Kisebbségi sajátosság ez a sokoldalúság. A közel kétfélmillió erdélyi magyar nemzetrésznek létérdeke a kultúra minden síkjának, oldalának a kimunkálása. (Hiszen vannak nemzetek, amelyeknek lélekszáma nem éri el az erdélyi magyarságét.) Szabó T. Attilának volt tehetsége, türelme, önfeláldozása, hogy teljességet alkosson minden téren, ahol fellépett.

Pedig a nyelvészet „hálátlan” tudományág. Különösen a számbelileg kisebb népek nyelvének búvárlása igazi önzetlenséget kíván. Fizikus, biológus vagy matematikus, a legszerényebb tehetség is, abban a tudatban kutathat, hogy eredményeire az egész világnak szüksége lehet. De a legnagyobb nyelvész is tisztában van azzal, hogy kutatásainak eleve egy kisebb

közösség veheti igazán hasznát: sorsa a műfordítóéhoz hasonlatos, aki akarva-akaratlanul nemzetének, nyelvi közösségének kénytelen áldozni tehetségét. Így van ez még akkor is, ha a tudós alakját olyan szép nemzetközi hírnév övezi, mint életében Szabó T. Attiláét. Tiszteleti tagjává választotta a Magyar Tudományos Akadémia, mint az újabb nyelvtudomány „egyik legnagyobb élő személyiségét.” Megtisztelte tagjává választásával a helsinki Finnugor Társaság. Jogos a kérdés: hát országában? A válasz kétágú. A román állam elismerte tudományos rangját, kitüntetésben részesítette, megadta az illő tiszteletet. Ilyen rangú nagy magyar öregek esetében még ahhoz is ragaszkodott Bukarest, hogy az ünnepeltnek előbb a román kitüntetést adják át, csak utána a magyar állami érdemrendet. (Így történt ez Kós Károly esetében is, kilencvenedik születésnapján, noha nagyon rövid idő múlva az erdélyi magyar irodalom alapítójának a nevét sem volt szabad leírni, sajtóban, tankönyvekben, sehol.) Ami az elismerés másik ágát illeti, itt már érvényesült a „dákoromán elfogultság”. Szabó T. Attila hetvenedik születésnapján a kolozsvári román kulturális hetilap, a *Tribuna* szerkesztősége felkért, hogy írjak egy „szép cikket” a nagy magyar nyelvészről. Szívesen vállalkoztam a feladatra. Nyilván, hogy fontosabb művei között emlegettem a helynevekről írt munkáit is. Hiszen alapvető kiadványai szólnak a témáról. És mivel a köszöntőm kolozsvári lapnak készült, ezek a munkák pedig javarészt erről a vidékről szóltak: *Közép-Szamos vidéki határnevek*, 1932, *Kalotaszeg helynevei*, 1942, *A kolozsvári becenevek a XVI–XIX. században*, 1968. Írásom soha nem jelent meg, magyarázatot sem kaptam a visszautasítására. Nem érdeklődtem, mivel sejtettem az okot. Szabó T. Attila helynevei nem „dákoromán folytonosságot”, örök román elnevezéseket mutattak fel, a nyelvtudomány szigorú mérlegén!

Pedig a kolozsvári magyar nyelvészeti iskola megalapítója munkásságát mindhárom erdélyi nép, a magyar, a román és a német kutatóinak szolgálatára ajánlotta. Magától értetődőnek tartotta, hogy az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* vaskos köteteit román és német szómagyarázatokkal, értelmezésekkel lássa el, és ily módon lehetővé tegye használatát a román és német nyelvtörténészeknek is. Hasonlóképpen az első kötet élén az előszót és a *Tájékoztatót* három nyelven olvashatjuk. A *Tár* megindulása után vele készített interjúmban részletesen meg is magyarázta, hogy mi vezette ebben a román és német kitekintésben:

Szabó T. Attila és Kányádi Sándor beszélgetnek Kolozsvárott, 1982 karácsonyán (Szabó T. Ádám felvétele)

„Jelenleg nincsen, illetőleg a *Tár* megjelenéséig nem volt egy olyan szótár, amely az erdélyi magyar nyelv szóanyagát történeti fejlődésében is értelmezte volna. Tehát a magyar nyelvet gyengébben ismerő román vagy szász kutató nem talált olyan segédkönyvet, amely megkönnyítette volna számára a régi magyar nyelvben előforduló szavak pontos, helyes értelmezését. Egy mai magyar szótárban bárki csak a mai vagy a közelmúltban használatos szavak jelentését találhatja meg. Márpedig a szavak jelentése az idők során sokat változott. Ha például egykorú szövegbenazzal a szóval találkozunk valaki, hogy *asszonyi állat*, nem tudja megérteni: miként lehet egy asszonyt *állatnak* nevezni. Hiszen ez ma meglehetősen udvariatlan dolog... Igen ám, de *állat* szavunknak eredetileg *lény* volt a jelentése, s ha a *Szótörténeti Tárban* megtalálja ezt a jelentést, nyomban megérti, hogy nem csúfolódásról, kajánkodásról van szó, vagy az asszonyi nem lebecsüléséről, hanem olyan régebbi jelentésről, amely az idők változásával együtt változott. Sok ilyen példát tudok említeni.”

Hasonlóképpen segítséget nyújt a *Tár* olyan erdélyi helységek történetének feltárásában, amelyeknek elnevezése az idők rendjén – lakóinak nemzetiségével együtt – annyira megváltozott, hogy nem lehet megbízhatóan felmutatni alapításukkor viselt nevüket, ami szinte mindig alapítóikra és azok nemzetiségére is utalt. Meglehetősen összekuszálták a helyzetet ezen a téren az 1918 után, hivatalból – főleg bukaresti román nyelvészek, tisztviselők által – adott új nevek, amelyek nem ritkán havasalföldi román elnevezések másolatai, vagy olyan mesterséges nevek, amelyeknek semmi közük a vidék történelméhez. Hajdanán fontos szerepet betöltött magyar falvak, közösségek, családok hulltak bele ilyképpen a feledés mély kútjába.

Szabó T. Attila egy életen át tartó kutatásai a valós erdélyi történelmet segítenek feltámasztani.

Ugyanis: minden élő nyelv magában hordja annak a népnek a történelmét, amely kialakította. Szabó T. Attila kutatásai ezért a kezdetektől felölelték, a kimondott nyelvészetén kívül, az erdélyi magyar etnikum életének minden fontos vonatkozását. Nagyon figyelt a klasszikusokra és az ott élő írókra. Nem nehéz észrevennünk, hogy indulása idején irodalmi vonzódását a nyelv történetének mélyebb megismerése keltette fel. Első nyomtatott munkája *Az Erdélyi Múzeum-Egylet XVI–XIX. századi kéziratok énekeskönyvei* címmel jelent meg, 1929-ben, vagyis 23 esztendőskorában. A következő években ismert és ismeretlen kuruc kori énekeket mutatott be, balladaváltozatokat közölt egy török kori magyar dalról, majd két csángó dal székelly változatairól értekezett. Figyelt arra is, hogy miként tanították a román nyelvet a gyulafehérvári kollégiumban a XVII. Század közepén.

Végigkísérte egész pályáját a nagy téma: az erdélyi magyarság nyelvének története. Élénken érdekelte az irdadalom későbbi is, páratlan szívóssággal végzett nyelvészeti kutatásai közepette. A helytörténeti adatokkal egyidőben adott ki kéziratban megőrződött régi verseket. Vizsgálta a magyar diákéneklést az irodalomtörténet-írás szemszögéből. Még nagy műve, a *Szótörténeti Tár* anyagának gyűjtése és szerkesztése közben, ezer elfoglaltsága mellett, szakított időt arra, hogy megrajzolja a népköltészeti gyűjtő, Kriza János portróját, válogatást állítson össze a hajdani magyar virágénekekből (*Haja, haja, virágom*, 1969), vagy hogy gondozza, védelmezze Kallós Zoltán egvedülállóan gazdag gyűjtését, a *Balladák könyvét* (1970).

Huszonhat esztendőskorában jelentkezik először a helynévkutatás körébe tartozó dolgozattal, és helynévgyűjtő tevékenysége attól kezdve soha nem szakadt meg. Meggyőződése volt mindig, hogy a nyelvi forrásanyagot nemcsak a levéltárakban kell megkeresni, hanem a népi emlékezetben is. Falvak, városok, utcák, terek, határrészek és folyók, források elnevezései a lakosság nyelvi történetéről, gondolkodásáról, a demográfiai változásokról nélkülözhetetlen bizonyosságokat őriznek. Benkő Lóránd jellemzése szerint, Szabó T. Attila volt az, aki tájainkon „ráirányította a figyelmet a történeti és jelenkori földrajzi névanyag rendszeres gyűjtésének és feldolgozásának fontosságára, aki személyes példával járt elől e studium művelésében, s aki – bátran lehet állítani – iskolát alapított e műfajban.”

Neve, munkássága elválaszthatatlanul kapcsolódott a moldvai csángókutatáshoz. Már Csűry Bálint moldvai csángó nyelvjárási gyűjtőútján ott volt a példaképének vallott nyelvész mellett. Keveset tudunk róla, Csűryről, akinek tudományos tevékenysége főleg Erdély területére esett. Egy szatmári faluban, Egriben született (1886–1941), a kolozsvári egyetemen szerzett tanári diplomát, 1911-ben, ugyancsak Kolozsvárott, a Farkas utcai Református Kolléji-

umban tanított. Ebben az időben választják a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává. Kolozsvári időzése alatt alakult ki termékenyítő barátsága Szabó T. Attilával. Élete utolsó évtizedében a debreceni egyetem tanára; népryelvkuató intézetet alapít. Személyes csángó gyűjtésével együtt, 1936-ban egyik közreadója a máig emlegetett, idézett finn tudós, Wichmann moldvai (északi csángó) és hétfalusi (barcasági csángó) szótárának, amelynek további kéziratanyaga a második világháborúban elpusztult.

Szabó T. Attila egyetemi professzorként minden alkalmat megragadott, hogy ébren tartsa Erdélyben Csűry Bálint emlékezetét. A hatalom ezt egyik bűneként tartotta számon!

A XX. század ötvenes éveinek elején, mikor újra lehetőség nyílik Wichmann, Csűry, Veress Sándor, Domokos Pál Péter művének folytatására, Szabó T. Attila a negyvenes éveit tapossa. De testi fáradtságát legyőzve, újra munkába áll. Ő indul elsőnek ismételt gyűjtőútra, még 1949-ben, illetve hozzá csatlakozik Márton Gyula és Gálffy Mózes. Majd a Bolyai Tudományegyetemről egész csapat tanár és diák követi őket, feltárva a moldvai csángó nyelvjárás ropant gazdag birodalmát. Segítenek a szerveződé, beinduló magyar iskolákon. A csángókutatás legkedvezőbb esztendei ezek. Majd a csángó iskolák sorozatos bezárásával együtt, a nyelvjárás kutatók előtt is bezárul az út Moldvába. De az erdélyi magyarság tudatába e néhány év alatt mélyen beivódik a csángók ismerete, kiszolgáltatottsága; a Szeret-mente közelebb kerül Erdélyhez és Magyarországhoz is. Szabó T. Attila ebben a munkában valóságos „csángóvá” lett, már ami a népcsoport múltját, nyelvi valóságát, életformáját, gondolkodását illeti. Egy személyes élménnyel tudnám ezt legjobban érzékeltetni.

Mikor az 1968-as, párton belüli leszámolásokat követően, egy időre enyhülés következett a romániai szellemi életben, és ebben részesültek az erdélyi magyarok is, újra el lehetett menni Moldvába, a csángók közé. Magam is útra keltem és egy kötetre való beszámolót, elmélkedést írtam tapasztalataimról. (Csak zárójelben, a félreértés elkerülése végett: ez az „enyhülés” nagyon rövid ideig tartott és egyszerű csapda volt: Ceausescu, a pártvezetés legfiatalabb tagja így akarta megszilárdítani helyzetét, a személyi kultusz súlyos bűneit viselő társaival szemben.) Akkoriban Klézsére látogattam el legtöbbször és az ottani tanácselnököt, egy kivételesen öntudatos csángót, Demse Antalt kerestem meg mindig. Fülel érzékelt, hogy a klézsei csángók beszéde közel áll a székelyekéhez, pedig nem „székelyes csángó” falu. Csángóföldön két alapvető nyelvjárás sajátosság észlelhető: az sz-elés és az s-ezés. A két mássalhangzót felcserélik. Az északi csángók Szabófalván és környékén általában sz-elnek, a déliek s-elnek. Petrás Ince János hajdani klézsei plébános, az első moldvai magyar folklorista írásai arra vallottak, hogy Klézsén is sz-elnek. Erre voltam felkészülve, de egyetlen klézseit sem hallottam sz-elni. Mi történt itt, milyen hatás érhetette Klézsét, hogy egy évszázadnál is rövidebb idő alatt eltűnt a konok sz-elés, megfordult a nyelvfejlődés iránya? Kihez máshoz fordulhattam volna kérdésemmel, mint Szabó T. Attila professzorhoz. Pillanatnyi töprengés nélkül kész volt a válasszal: Klézsén az történt, hogy Petrás Ince János halála óta néhány székely család telepedett le a községben. Beházasodtak, itt vásároltak házat, földet, Klézse a jobb módú csángó falvak közé tartozott. Ezek a székelyek, lehetett vagy harminc család, magukkal hozták a nyelvjárásukat, amely ugyebár nem ismeri az sz-elést. És a klézsei sz-elő csángók lassan-lassan idomulni kezdtek mindennapi beszédükben a székelyekhez. Úgy érezték, hogy az az igazi magyar beszéd. Hát akkor ezt beszélik ők is. Elegendő volt egy-két nemzedék, hogy az sz-elés eltűnjön Klézsén, és az itteni csángó beszéd a székely nyelvjáráshoz közelítsen.

Két dolog lepelt meg igen kellemesen: Szabó T. Attila bámulatos memóriája és a csángók konok hűsége a magyar nyelv és a magyar nemzet iránt.

Szabó T. Attila a történelem tanulságait kívánta megragadni a nép nyelvében is. Ebben Csűry Bálint példáját követte, messze túlhaladva mesterét. Nemsokára eljön az idő, hogy Szabó T. Attilát vallja mesterének a kolozsvári magyar nyelvészek nagy többsége. „Úttörő volt a nyelvatlasz-munkálatok megindításában – írta 1966-ban Bárzsi Géza. Az ő és munkatársai nevéhez fűződik nemcsak az első magyar nyelvatlaszkiadvány, melyben Kolozsvár és vidéke nyelvjárás térképeiből ad becses mutatót, hanem folytatva és kiszélesítve a munkát, az ő vezetésével gyűlt össze a moldvai csángó vidékek, a székelység stb. nyelvatlaszának rendkívül becses anyaga.”

Midőn egy marosvásárhelyi kutató, Farczady Elek megtalálta az ötödik magyar szövegemléket, magától értetődően Szabó T. Attilát kérte fel véleménymondásra, és a rendkívül becses

nyelvi emlék kiadására. Kettőjük gondozásában jelen* meg a *Marosvásárhelyi Sorok és a Marosvásárhelyi Glosszák*, először 1957-ben. A látszólag szerzetesi elvonultságban élő, levéltárak csöndjébe húzódó professzor mindenkor gyakorlati munkát vállalt és végzett, ha a nyelvtudományról, egyáltalán a nyelv gondjairól, ügyeiről volt szó. Említettem az előbb, hogy egyebek között szerkesztője volt az *Erdélyi Múzeumnak*, az erdélyi magyar tudományosság rangos fórumának, egészen 1947-ig, mikor a folyóiratot s vele az önálló magyar tudományosságot Erdélyben hatalmi szóval betiltották.

Példásan gazdag életmű lett volna az, három ember erejét is próbára tevő, amelyet Szabó T. Attila a *Szótörténeti Tár* megindítása előtt végzett. De az összegezés időszakára hagyta nagy ajándékát és meglepetését: az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* sorozatát. Igaz, hogy csak az olvasók számára volt szívet melegítő, öntudatot erősítő meglepetés a *Tár*, a szakma mindig tudta, hogy milyen emberfeletti munkába kezdett, egy egész intézmény munkáját végzi a levéltárakban az erdélyi magyar írásbeliség régmúlt századainak feltárásában.

Első pillanattól tisztában voltak a magyar nyelvészek és az idegenek is – akikhez eljutottak a sorozat kötetei – a *Tár* kivételes tudományos jelentőségével. Meglepetésnek tűnhetett, hogy az olvasók is úgy vásárolták a munkát, mint egy divatos regényt. Erdélyben tízezer példányban fogyott el ez a tudományos kiadvány. A tudós maga jegyezte meg őszinte szerénységgel – nagyon szemérmes és szerény ember volt –, hogy nem kaphatja el magát a könyvsiker, tudja jól, ez nem is neki szól, hanem az ügynek, anyanyelvünknek, magyar múltunknak. A szakmai elismerés az egyéni hiúságot bízsergeti, de a nyelv múltja felé fordulás, ilyen arányokban, ilyen őszintén és akár áldozatok árán, jövőnkbe villant ígéretes fényt.

Nyilván nem maradt el a felemelő szakmai elismerés sem. Itt most két példát említek erre. A jeles erdélyi néprajztudós, dr. Kós Károly a maga tudományága szempontjából is igen fontosnak, jelentősnek találta a *Tárt*, mert a régi erdélyi élet minden vonatkozására, társadalmi, gazdasági, építészeti állapotára fényt vet. A történész Benda Kálmán pedig a történettudomány számára látott segítő társat a munkában.

Mióta írtak jegyzőkönyveket, bírói ítéleteket, panaszokat magyarul Erdélyben? Mikor a latin dívott Európában. A római katolikus templomokban latinul mondták a misét, a havasalföldi és moldvai román ortodox papok ószlávul szóltak. Félézer év idő-mélvéből csengenek fel a magyar szavak, mondatok, amelyeket akkor lejegyzésük szerint mentett kötetébe a kolozsvári kisebbségi magyar tudós.

„Böjtnap” böjtlő/böjtös nap: zi de post: Fasttag. 1589: Az Jara vyzen Az Malom meg chináltatására... Fyztettem Lazlo Mesternek Munkayaban f. 19. Veottem Beot napokon halat neky f. l. [Kv: Szám. 4/XVII 8.] 1747: Az Molnár János fellesége böjt napon karpa Czibrét és szép kenyeret... enni akorván adni Jozsívknak kiis... azt mondotta... én más ételekhez szoktam. [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]”

Szép kenyér! Így becézni mindennapi eledelünket soha nem hallottam. Akkoriban még a Jára vizén őrülő molnár felesége is sokat adott a kenyér szépségére, nemcsak az – állandóan emelkedő – árára!

A magyar nyelvtörténet egyik legnagyobb és legnagyszerűbb művének szerzője nem érte meg, hogy a sorozat egésze megjelenhessék. 1987-ben, amint lakásáról (a Györgyfalvi negyed egyik panelházából), ahol a könyveit írta, ahol a céduláit tartotta – amely kisebbségi nyomorúságunkban olyan volt, mint egyszemélyes British Múzeum –, a város központja felé tartott, a hajdani Hunyadi János tér előtt valamivel, a járdán összeesett. Állva halt meg, mint a fenyők az erdélyi havasokon. Mint nagy barátja, eszme-testvére, Kós Károly abban a kolozsvári utcában, amely akkor még a kuruc fejedelem, II. Rákóczi Ferenc nevét viselte...

Félő volt, hogy a nagy erdélyi nyelvészeti mű megjelentetése félbeszakad. Nem Szabó T. Attila hibájából. Ő elvégezte felbecsülhetetlen munkáját. De Bukarest már az első kötet után durva óvást emelt. Szándéka volt, hogy végképp megakadályozza a sorozat kinyomtatását. Előkapartak holmi indokokat, de hát ki ne tudta volna az igazí okot. Szerencsére, a professzor munkatársai vállalták a roppant áldozatokat követelő munka folytatását és befejezését. Így a *Tár* nem vált a félbeszakadt erdélyi kezdeményezések egyikévé. És szerencséje volt Szabó T. Attilának magával a történelemmel, amellyel jó barátságot ápolt, naponta „társalgott” vele, bízott benne. 1989 után az anyaország számára lehetővé vált, hogy a *Szótörténeti Tár*at érdemelt módon támogassa.

Ez a mű, tudományos fontosságán túl, szép vallomást tehet alkotójának emberi nagyságáról is. Bizonyítja Szabó T. Attila konok céltudatosságát, vasszorgalmát, az igaz és időtálló művek megalkotásához mindig szükséges hitet és alázatot. Hányan tették volna meg rajta kívül, hogy évtizedeken át gyűjtsenek, cédulázzanak, hosszú időn át minden remény nélkül arra, hogy a műve egyszer majd nyomtatott alakban is eljuttatják a nyelvészekhez és az olvasókhöz? Rendkívüli lélek, kivételes akarat, megtartó bizalom kellett ehhez! Szabó T. Attila nagy vállalkozását, mint a magyar nyelvtörténeti kutatás egyik fontos forrását tartja emlékezetében a néha oly kíméletlen maradandóság, magát a tudóst pedig mint a töretlen, törhetetlen emberség, bátorság és őszinteség hősi jelképét.

Erre is mondok példát. Immár a megváltozott történelmi és politikai viszonyok jóvoltából elmondhatom. A két háború között a Szovjetunió nyelvészeinek, majd 1945 után a csatlósokká lett kisállamok nyelvkutatóinak munkásságát kötelezően egy Marr nevű, szovjet-grúz nyelvész elmélete határozta meg. Nyikolaj Jakovlevics Marr (1865–1934) leningrádi professzor az osztályharc beteges túlhajtásával, a világ nyelvészeinek a nyelvek történetére vonatkozó minden eredményét megsemmisítette, és merőben új tételt állított fel. Ezt *ma már* így foglalja össze a *Magyar Nagylexikon* 2001-ben megjelent, 12. kötete: „Alaptétele, hogy a nyelv is a felépítményhez tartozik, azaz a társadalmi-gazdasági tényezők függvénye. Ebből következik, hogy osztályjellegű is: egy nyelv mindig valamely osztálytynak a sajátja. Nincs olyan nyelv, amely az egész nép közös alkotása és tulajdona lenne. A felépítmény-jelleg másik következménye, hogy a nyelv változása a gazdasági alap változásával függ össze, annak átalakulásával a nyelv alapvetően megváltozik, története tehát a termelési viszonyok történetének a függvénye. A marrizmus irányzata súlyos kárt okozott a szovjet nyelvtudománynak, hatalmának Sztálin 1950-ben a *Pravda* című lapban megjelent cikke vetett véget.”

Megjegyzendő: Sztálin életének utolsó szakaszában a párt és az állam hivatalos véleménye volt, hogy az orosz tudomány minden ágában Sztálin tanításai biztosítják a korszerű haladást. Erről könyvek jelentek meg (magyarul is). A világ zseniális tanítómestere a szovjet biológia, matematika, csillagászat és persze a történelemtudomány atyjává nyilvánított. És mikor ez a groteszk elmélet úgy hatott vissza a tudományos életre, hogy már-már megsemmisítette azt, Sztálin személyes közbelépésére volt szükség – a *Pravda*-ban közölt „levelekre” –, hogy megállítsa a marrizmus rombolásait.

Oroszországban és a csatlós országokban alighanem egyetlen tudományos műhely ajtaja maradt zárva a marrizmus előtt. (Legalábbis nem tudok másról.) Szabó T. Attila még vitakozni sem volt hajlandó Marr akadémikus ostobaságairól. Magára zúdította az egész pártvezetés haragját. Kolozsvár akkor legnagyobb tudósát a szegényfalhoz állították, egyetemi tanárok és diákok gúnyolódásának céltáblája lett. Nem engedett a tudományos igazságból. El kellett tűrnie, hogy a „rothadó burzsoá tudomány” képviselőjévé alázzák, a román haza árulójaivá, a „magyarság szegényévé”, aki nem képes felfogni a szovjet tudomány cáfolhatatlan igazságait!

Büntetése: azonnal elcsapták a Bolyai Tudományegyetem katedrájáról!

Nem volt tisztában a kisebbségi magyar tudós megalázó helyzetével? Ma már nagyon érdekes lenne tudni, hogy mit tanácsoltak neki azokban a válságos napokban barátai, munkatársai közül azok, akik hatvan esztendő óta – nem tagadom a jóhiszeműségüket – minden ilyen kiélezett helyzetben a békülékenységet, az óvatos kompromisszumokat, de valójában az önfeladást ajánlják? Fel lehetne-e mérni, hogy ez az alapállás hány „óvatos duhajra” hatott, elhintve közöttük a kisebbségi tudat csábító vírusait? Hallottam akkoriban olyan vélekedést is, hogy „Szabó tanár úr miért hívja ki maga ellen a sorsot? Megváltoztatja ezzel a világ menetét? Foglalkozna ehelyett a maga tudományával!”

Hiszen éppen a tudománya, annak igazsága és méltósága, hitele és tisztessége nem tűri a megaláztatást, hamisítást, hazugságot. Majd midőn megfordult a szél iránya és mindenki sietett gratulálni a jogaiba és munkájába visszahelyezett tudósnak, azok is nyilván, elsők között, akik „kompromisszumra” akarták rábeszélni, Szabó T. Attila arcán megjelent az oly ritka mosoly.

Hallottam, láttam elérzékenyülni is. Ha a fiait emlegette, három fiát, a természetet csodálta (rendszeres természetjáró volt öreg koráig), vagy a nyelv titkai hozták lázba. És amikor szellemi példaképeiről, a magyar reformkor íróiról, tudósairól beszélt, akik hitükben, munkássá-

gukban, népszemléletükben és felelősségvállalásukban egyképpen teljes emberek voltak, sugárzó egyéniségek. „A reformkorban szerettem volna élni” – mondta egyszer. „Milyen jó, hogy a történelem, a nagy rendező okosan osztja el a kivételes embereket korszakok szerint.” Szabó T. Attilára a huszadik század magyarságának volt igazán szüksége, Erdélyben és az egész nemzetben.

Beke György

Emlékezés Kiss Lajos néprajztudósra

Kiss Lajosra emlékező írásával köszöntjük az 1921. június 16-án, a Szeged közeli Sándorfalván született, de ezer szállal Hódmezővásárhelyhez kötődő, 85. évét ünneplő Kristó Nagy István író, főszerkesztőt, a Magvető Könyvkiadó főszerkesztőjét, aki Németh Lászlót hosszú szilenciuma után elsőként hozta vissza az irodalomba, és folytatta könyveinek kiadását. Németh László egyik Vásárhelyről írt regényében Égető Eszter személyében Kristó Nagy István édesanyjáról rajzolt feledhetetlen portrét.

(A szerkesztőség)

Kiss Lajost tulajdonképpen későn ismertem meg, főként ahhoz képest, hogy nagyapámnak, dr. Kenéz Sándor ügyvédnek jó barátja volt, s az ő tarhonyatermelési elképzeléseit pontosan meg is örökölte az *Ethnographia* egyik számában, ahonnan (és családi elbeszéléseiből) ezt Németh László be is építette az *Égető Eszter* „csomorkányi” körképébe. (Megírta ezt a vállalkozást jóval korábban Bibó Lajos is.) Kiss Lajos életművének jelentőségére Ortutay Gyula hívta föl a figyelmemet, amikor a harmincas évek vége felé Szegeden magántanárként tartott előadásait hallgattam, s ott említette, hogy a vásárhelyi Kiss Lajosnak van egy jelentős, de kiadatlan könyve a szegény emberek életéről. Minden bizonnyal Ortutay kiadói befolyásának, valamint Sárközi Györggyel, mint az Athenaeum lektorával fennállott jó kapcsolatának köszönhető, hogy *A szegény ember élete* megjelent és mondhatni elsőpró sikert aratott. Eladta a könyvet már az, hogy abban a sorozatban jelent meg, amelyben a *Viharsarok* s Erdei Ferenc több kötete (*Magyar város, Parasztok* stb.). De Kiss Lajos kötete önmagában is megérdemelte a „felfedezést” a néprajzos (sőt szociográfus) szakma, meg az egész, haladó szellemű olvasótábor által is.

1945 után az első hatalmas kötet (*Vásárhelyi művészet*, 1957.) talán Pogány Ö. Gábor pártfogásának volt köszönhető, de nyilván Ortutaynak volt része abban is, hogy Kossuth-díjat kapott, s néprajzi tanulmányai egymás után láttak napvilágot a Magvetőnél, ahová jómagam 1959-ben kerültem, tehát a korábbi kötetek megjelentetésében semmi részem nem volt, bár ezekről nem egy elismerő kritikát tettem közzé. Am annál inkább fontosnak tartottam egy, a kisebb tanulmányokat egybegyűjtő nagy kiadvány megjelentetését és szerkesztését. Az „Atyával” (ahogy magunk között hívtuk) persze már előbb találkoztam. Kis ember volt, mély hanggal. A *Vásárhelyi kistükör* (1964) szerkesztése során szorosan együtt dolgoztunk, s én nem „cenzor” voltam, csak segítőkész, hogy minél több kerüljön bele a kötetbe, annál is inkább, mert Lajos bácsi már súlyos beteg volt, s a rák közeli halálával fenyegetett... De megérte s a nyakán hatalmas daganattal vette át az első példányt, melynek megjelenését sírva köszönte meg. Többször nem is találkoztunk.

Ámde, a korábbi kapcsolatokat tekintve nem hallgathatók a *Puszták népében* megjelent szép írásáról, amelyben a munkaártalom (ólommérgezés) révén különféle látomásokat megélt fizekasokról emlékezett, azután az Elek Jusztina nevű „naiv költő” versei iránti érdeklődésről, melynek során a Juszti néniel folytatott levelezése s a versek egésze Anyámhoz került, s ebből válogattam össze a Péter László szerkesztette szegedi *Somogyi-könyvtári műhelyben*, 1975-ben megjelent *Elek Juszti verseiből* című tanulmányt, a versek legjavával, különös tekintettel Juszti néninek Tornyaihoz való kapcsolatára. Ennek volt köszönhető a máig is birtokom-

Kiss Lajos családja. A kép hátoldalán saját írásával: Szülei: Varga Judit és Kiss Tamás, Jusztina nővérem és Eszter húgom. Készült: 1892.

ban lévő hatalmas portré ükapámról: tulajdonképpen az első jelentős Tornyai mű. Az Elek Juszti versek jó része azóta is kiadatlan.

Ami Kiss Lajos alkotó tevékenységének lényegét illeti: ő abból a néprajzos rétegből indult, amely elbeszélés-szerűen adta elő, amit a népeletről megfigyelt. Ezért oly jól olvasható máig is *A szegény emberek élete* (az eredeti két kötetből készült összevonás). Az egész magyar néprajztudomány innen indult, még Györffy Istvánnak is van ilyen elbeszélészerű kötet (Szilaj pásztorok, 1928). Ez az elbeszélő stílus kapcsolódik Mikszáthoz (pl. a hálygot operáló kovács történetével, amely közhelyé lett), meg Tömörkényhez, tehát a népiesből *népivé* fordult (vagyis nem a lehajló, hanem a belülről való) parasztábrázoláshoz. Ennek a művészi és befogadói tekintetben talán jelentős ám tudományosan legalábbis vitatható előadásmódnak problematikusságára szintén Ortutay hívta föl a figyelmemet, ezért nem is tudtam tiszta szívvel támogatni Szűcs Sándornak hasonló szellemben írt néprajzi elbeszéléseit. De rájött erre maga Kiss Lajos is, és életművében (először az apró közleményekben, aztán több művében) benyomul a *pozitívizmus!* Szépirói teljesítmény és pozitívista tudományosság egysége Kiss Lajos igazi érdeme s ideje erre is rámutatni, mert épp' a pozitívizmus tárgyilagossága s pontossága (pl. az adatközlők hiteles megjelölése) e tudomány kulcskérdése.

Különben azt is tisztázni kellene (korabeli jegyzőkönyvek?), hogy Kiss Lajosnak mért kellett Vásárhelyről a távoli Nyíregyházára menekülnie, s egy városi tiszttviselő, meg később volksbundistává lett görögkeleti pap „gyűjtő” révén miként fosztották ki az általa létesített néprajzi gyűjteményt. Ő maga erre csak célzásokat tett.

Kristó Nagy István

Éder Gyula – egy elfelejtett festőművész feltámadása

Ha a látogató belép a kassai Hóhér-bástya mellé épült Rodostói Házba, rögtön Éder Gyula nagyméretű olajfestményét veszi észre, mely egykor a városi Kaszinó falán díszlett. A Mányoki ihlette festményen Rákócziát látjuk lovon, háttérben a város körvonaláival. Erről azt olvashattuk néhány éve egy szlovák nyelvű írásban, hogy a város sziluettje nem hiteles, mert a festő soha nem járt Kassán. Ennyire feledésbe merült e neves művész életútja. Akkor vetettem el e megállapítást, amikor kezembe került a Magyar Nemzet 1986. február 11-i száma, melyben Tolnai Gáborné Horváth Anna emlékezett Éder Gyulára. *„Rajtam kívül senki sincs – írja –, aki pontos felvilágosítást tudna adni róla. Gyermeké nem volt, sem neki, sem testvéreinek. Közvetlen leszármazottjai nincsenek, csak távoli, oldalgái rokonai.”* Halálát fél évvel korábban napnyi pontossággal megjósolta. *„Nem lett öngyilkos, mint velük egyesek, tudógyulladás vitte el; bár gyakran mondta: csak addig akar élni, míg dolgozni tud. A Farkasréti temetőben temették el a főváros által adományozott sírhelyre.*

Tizenöt évig ápoltam, és az utolsó hónapokban már én tartottam el. Mégis azt mondom: sokat köszönhetek neki – ... csak a jó példát láttam, becsületes munkát.

Nemcsak tehetsége, képeinek művészi értéke, de embersége, igazságszeretete is mondatja velem, hogy Éder Gyula emléke az utókortól több figyelmet érdemelne.”

Ez bizony sokáig késett.

Most több okunk is van, hogy ifj. Éder Gyula festőművész életpályáját méltassuk. Az egyik, hogy 130 évvel ezelőtt – 1875. december 25-én – Kassán született és hat évtizeddel ezelőtt, 1945. szeptember 30-án hunyt el a magyar fővárosban. Örömteli esemény, hogy idén jelent meg Somogyi Gábor: Éder Gyula, az ember és művész (Sátoraljaújhely) című munkája a Kazinczy Ferenc Társaság kiadásában, 350 példányban. S annak is csak örülni tudunk, hogy a kassai Löffler Béla Képtárban láthatjuk műveinek egy részét egy időszak kiállítás keretében, mely november közepén nyílt meg.

De ki is volt ez a méltatlanul elfelejtett festőművész?

Az Éder-család Regensburgból érkezett Magyarországra a XVIII. század második felében. Balázs a rozsnyói Hecker Margitot vette nőül, és ebben a városban dolgozott ötvösmesterként. István fiuk (1729–1840) gyógyszerész lett és Kassán telepedett le. Ezóta szerepel e család a neves kassai famíliák között. „Az Éder család..., nemzedékről nemzedékre meghatározó egyéniségeket adott Kassa szabad királyi város köz- és kulturális életének magas színvonalú viteléhez. A velük rokon családok – mint a Krauszok, Lasz gallnerek, Benczúrok – számos tagja kiemelkedő egyéniség volt nemcsak a közéletben..., hanem az irodalom, az építészet, a képzőművészet terén is. Ezek közül a legkiemelkedőbb, a világviszonylatban elismert, a maga korában ünnepeelt festőművész, Benczúr Gyula volt.”

István a város főbírájának, Krausz Ferenc Jánosnak Terézia nevű lányát vette el. Tíz gyermekük született. A legidősebb fiú Ferenc (1810. XII. 2. – 1889. V. 15.) miután elvégezte a kassai Akadémiát, a városban hites ügyvédként és táblabíróként működött. A város társadalmi életének tevékeny tagja, aki 1848 lelkes hirdetőjeként vált közismertté. Gruber Júliával kötött házasságából hat gyermek született.

A legidősebb, Ödön (1843. I. 6. – 1912. X. 28.) jogi tanulmányait Pesten fejezte be. 1869-ben nyitott önálló ügyvédi irodát szülővárosában. Még ebben az évben a város tiszteletbeli ügyésze lett és három évre rá a törvényhatósági bizottság tagja. Éder Gyula nyolcszor is megfestette édesapja portréját.

Családi házuk a Kálvária utcában feküdt. A szép, saroktoronyos emeletes épület homlokzatát a festőművész által 1896-ban készített Szent György és Flóra című falfestmény díszítette. Az 1960-as évek érzéketlen és semmivel sem menthető, sőt büntetendő szanálása pusztította el az Édere család otthonát. Ma embertelen lakótelepi „nyúlketrecek” állnak a helyén. Még szerencse, hogy a Fő utcai Strasser-házon (71. sz.) lévő freskót 1995-ben restaurálták, miután 1956-ban levakolták. Címe: „Kassa és a bőség”. A Jakab-palotára Perseust és Minervát festette, valamint naptárát Héliossszal (1897).

Éder Ödön 1873-tól a városi iskolaszék tagja, majd elnöke lett, igyekezett bővíteni a népiskolák számát és támogatta azok államosítását. 1902-től Münster Tivadar polgármester helyettese, majd annak halála után (1906. július) a város polgármestere haláláig (1906-ban, majd 1908-ban ismét megválasztották). A város korszerűsítése fűződik tevékenységéhez (parkosítás, vízvezeték és csatornázás, villamos, múzeum, kórház, ítélőszék stb.). A város elismerésül a dóm és a színház közötti parkot róla nevezte el, és elkészült a festménye a város ülésterme számára. A király a Vaskereszt III. fokozatával tüntette ki (1910). Fiatal korában jelentős szerepe volt a város gazdasági életében is. A szabadkőműves páholy tevékeny tagja volt.

Ödön jóbarátja volt a vele szinte azonos korú Benczúr Gyula (1844–1920), aki gyermekkorának egy részét Kassán töltötte. Miután elvette barátja húgát, Benczúr Etelkát (1845–1873), házasságukból egy gyermek született. Etelkát és édesapját, Benczúr Vilmost az 1873-as kole-rajvárvány vitte el. Ezután sógornőjét, Benczúr Ilonát (1849–1922) vette el. A római katolikus egyház nem akarta engedélyezni a második frigyet. Ám miután megérkezett a pápai engedély, az akadályok elhárultak. Ebből a házasságból három gyermek született. Karácsonyi ajándékként Gyula, a későbbi festőművész, a fiatalon elhunyt Márta és a Svédországban letelepedett vegyész mérnök, Ferenc. A családnak ez az ága velük ki is halt.

A család elpusztított otthona sok érdekes, művelt és jelentős ember látogatásának színhelye volt. Ez a háttér és a festőművész-nagybácsi a fiatal Gyula figyelmét és vonzódását a képzőművészetre irányította. Ezért a tehetségesen rajzoló gyermek a katolikus gimnázium helyett, a kassai reáliskolát látogatta. 1892-ben próbálkozott olajfestéssel először. Egy évre rá már el is tudta képeit adni. Az érettségi után Münchenbe ment, ahol Friedrich Fehr iskolájába iratkozott be (1893), hogy a Münchener Bajor Királyi Képzőművészeti Akadémiára biztosan fölvegyék (1894–1898). Tanulmányai közepette többször meglátogatta nagybátyját ambachi nyaralójában. Ennek emlékét is festmények őrzik.

Tanulmányai befejeztével 1898 őszétől egyéves önkéntes katonai szolgálatot teljesített a Kassai 9. honvéd gyalogezredben. Tartalékos hadnagyként szerelt le. 1900 őszén Budapesten telepedett le. Egy évre rá Fraknói-öszöntődíjjal Olaszországba utazott. Nagybátyja budapesti Mesteriskolájába 1901-ben iratkozott be. Itt sok pályatársával kötött barátságot. Az iskola ösztöndíjat nyújtott neki, s ekkor utazott Belgiumba és Hollandiába. Az iskolának helyt adó Eprekert melletti Bajza utcában bérelt lakást, ahol a Boruth-család lakott. Boruth Andorral (Sátoraljaújhely, 1873 – Tátraszéplak, 1955), mesteriskolás társával baráti viszonyba került. Megismerkedett annak húgával, Jolánnal, akit 1903-ban feleségül vett. Mivel most már nemcsak önmagáról kellett gondoskodnia, elszerződött a *Kakas Márton* című laphoz karikatúristának. A Herczeg Ferenc szerkesztette Új Idők „a legelméőbb karikatúra-rajzolók” egyikeként jellemezte, aki „a bacchanáliák, nagy kövér aktok jökedvű festője”.

Neve egyre ismertebbé lett, így néhány év alatt megötszörözte évi jövedelmét. 1905-ben kilépett a Mesteriskolából. Több helyütt bérelt műtermet, míg végül 1913 novemberében a budai Szilágyi Dezső tér és Székely Bertalan utca sarkán épült 2. számú házba költözött, ahol élete végéig élt és alkotott.

1912-ben meghal édesapja, majd 10 év múlva édesanyja is. A kassai Rozálián fekszik férje mellett. Halála előtt még meglátogatta. Majd Ödön bátyja távozik ugyanabban az évben az élők sorából. Közben a családi ház, a gyermekkor varázslatos színtere kalapács alá kerül. Elárverezik. 1921-ben Boruth Andor (felesége Guhr Hermin volt) meghívja az Éder-házaspárt tátraszéplaki házába és a remek ellátást nyújtó családi Guhr-szanatóriumba, ahol számos, a Szepességben is élő magyar művész találkozik. Az egyik ilyen tátrai látogatás után azonban műzsája, imádott felesége a Korányi Klinikán elhunyt. Ez és egy baleset következménye véget vetett a tátrai utaknak.

1930-ban egy vidéki tízgyermekes család 15 éves kislánya, Horváth Annus került hozzájuk cselédlánynak, akivel kölcsönösen megkedvelték egymás. Portréját megfestette. Ő lett egyedül támasza, és az ő sorait idéztük írásunk elején. A gerincserülés okozta lábbénulásán a műtét sem tudott segíteni. Ekkor székére kerekeket szerelt és így közlekedett a lakásban. 1938-ban bokatorést szenvedett, három évre rá szemműtéten esett át. 1943-ban vesemedence-gyulladásra kapott. Fokozatos bénulását szívizom-degeneráció, dűlmirigyelfajulás és zöldhályog súlyosbította. Ennek ellenére rendületlenül festett, és derűs hangulatát meg tudta

örizni. A világ társadalmi és politikai eseményeit számon tartotta. A művészbárátok sohasem hagyták egyedül.

Tolnainé Horváth Anna saját költségén emléktáblát készíttetett a mesternek, melyet sok hivatalos huzavona után, 1995-ben, halála évfordulóján avattak föl a házon, ahol élt.

Élete során mintegy 460 arcképet, összesen 1760 alkotást készített (1892 és 1944 között). Ezek 90%-a eltűnt, elpusztult vagy lappang. *„Természetesen ilyen nagy mennyiségű portré egyfőrmán kvalitásos nem lehet.”* – írja Somogyi. Róluk pontos feljegyzést készített. Leírta, ki volt az első tulajdonos és mennyiért adta el. E feljegyzések nagyobbik része fennmaradt és értékes gazdaságtörténeti források. Megrendelésre másolta nagybátyja képeit. Festett mitológiai jeleneteket és hívő katolikusként egyházi alkotásokat, de plakátokat is. Kiváló rajzkészsége és humorérzéke karikatúráiban csillog. *„A magyar művészettörténet régóta adós a hazai karikatúra művészettörténeti feldolgozásával – szögezi le Bellák Gábor a fülszövegben. Nemcsak az derülne ki egy ilyen kutatásból, hogy nagy művészeink zöme is szívesen rajzolt karikatúrákat, hanem az is, hogy a műfajban sokszor épp azok voltak a legkreatívabb és legtermékenyebb alkotók, akiknek a festészetben esetleg csak epigonszerep jutott. Éder karikatúrái üdítően szellemesek, művésziek és szókimondóak. S most már látjuk: Éder nélkül a magyar karikatúra története nagyon hiányos lenne.”*

Magasabb rendű művészi törekvések helyett, inkább a műkereskedők igényeit elégítette ki, illeszkedve a polgári ízléshez, és megrendelésre arcképeket készített – írja Somogyi Gábor, akit a családi kapcson kívül éppen Tolnai Gáborné Magyar Nemzet-beli cikke készített arra, hogy a hiánypótló monográfiát megírja. Enélkül a festő művészettörténeti értékelése sem lehetséges.

Szomorúan vettük tudomásul, hogy a kötetben szereplő szlovák nyelvű életrajz néhány bosszantó pontatlansága zűrzavart okozhat a szlovák olvasó fejében. Alzbeta (helyesen: Alžbeta) Chmelárová végezte a szlovák nyelvű fordítást. Nemesak arról van szó, hogy egyes neveket helytelen raggal látott el „syn...Ilona Benczúrovej”, helyesen: „syn... Ilony Benczúr”. Nem értjük, miért kell odatenni minden női névhez az eredetileg tulajdonviszonyt jelentő ová-t. Ez emberjogi kérdés! Ugyanis a név az identitás fontos része. Annak átírása súlyos beavatkozás ezekbe a jogokba. Szlovákiában évekig kellett harcolni azért, hogy a magyar nőknek ne kelljen ezt a végződést használni. Most meg magyarországi kiadványok vágják alattunk a fát azzal, hogy halott magyar nők nevét „ovásítják”!

A kötet végén megtalálhatjuk Éder életrajzi kronológiáját. Angolul, franciául, németül és szlovákul. Ennek örülünk, ám a szlovák fordítás inkább ferdítés. A képek címének tolmácsolása nem sikerült valami fényesen: A „Csalogatás”-ból „Vábenie” (Csábítás) lesz. Pontosabb a „Lákanie”. A „Bánkódás” nem „Smútok” (Szomorúság), hanem „Žiaľ”. Valamilyen rejtélyes oknál fogva a Fraknoi ösztöndíjból „s Fraknovského stipendium” szó szerint: „Fraknovsky ösztöndíjjal” lesz. Az El van rajzolva címből „Je prekreslene”, azaz: „Át van rajzolva” lesz. „Je skreslene” helyett. A Csernoch-díjből Černočovská sút’az („v Černočovskej sút’azi”, azaz: a Csernochovsky versenyben) lesz. Helyesen: Csernochova cena. A következő oldalon azt olvashatjuk: „portrét... Ištivána Bocskaiia”. Sajnos, a szlovák helyesírási szabályzat lehetővé teszi ezt a hajlítás formát, de emögött az a törekvés húzódik meg, hogy az i-re végződő magyar családneveket, ha magánhangzó van előttük, szlovákul indokolatlanul j-nek ejtik. Ugyanis Bocskai nevét is Bočkaj-nak fordítik szlovák szövegben. Helyesen tehát: „portrét... Ištivána Bocskaiho”. Az utolsó mondat vége – mely haláláról lenne hivatott beszámolni –, befejezetlenül csonka maradt. A szlovák szöveg ezt mondja: „1945 elején gyógyszerhiány okán megvakult, és még abban az évben hosszú”. Holott a magyar szöveg világos: „1945-ben gyógyszerhiány miatt először az egyik, majd a másik szemére is megvakult, s még ez évben, hosszú szenvedés után, szeptember 30-án tüdőgyulladásban elhunyt.” Ezek után „kitűnő fordítás” emlegetése csakis ironikusan érthető.

A szerző Milan Kolcun – Megali Bon kassai útkönyvére is hivatkozik (26. o.). Ez kockázatos vállalkozás, mert ebben a kiadványban annyi a megalapozatlan állítás, hogy bizony nehéz szétválasztani a hiteles adatokat a légbőlkapottaktól.

A kötet közli a festő saját feljegyzésein alapuló adattárt is, hol fel van tüntetve az ábrázolt személy, annak adatai, a kép mérete és első tulajdonosa. Többek között Schirger Gusztáv névénél hiányoznak az adatok. Ezt most pótolhatjuk. Nagymihályon született 1851-ben és Kassán hunyt el 1916-ban.

A kötetben többször szó esik Tolnai Gábornéről és a Magyar Nemzetben írt cikkéről, de annak adatait nem leltem: Az elfelejtett Éder Gyula című írás a Magyar Nemzet 1986. II. 11-iki számában jelent meg.

E kritikai megjegyzések ellenére le kell szögezünk, kiváló munka született.

Majd kiderül, Pipics Zoltán 1933-as értékelése helytálló marad-e: *„Művészete müncheni előtanulmányok után a Benczúr-iskola klasszikus hagyományából sarjadt, és abból vágott magának egyénisége szerint mesgyét. Közele rokona és tanítványa a nagy mesternek; követője, de nem utánzója. Mint Benczúr, úgy ő is szigorú rajztudás és formaismeret keretén belül hirdeti a szín jogát, a képszerkesztés ritmikáját, tartalomban pedig a drámai feszültség erejét, de mindezt egyénien mély érzések skáláján s mindig újszerű meglátásban. Ezek a hajlamok a vérbeli figuralista és kompozitőr meghatározói, amelyek Éder Gyulát mint a bensőségesen vallásos kompozíciók nagy plaszticitású aktok, izléses és igaz arcképek és elmés szatirikus rajzok komoly tudású mesterét állítják elének.”*

Első egész alakos arcképe Kossuth Lajosról készült Debrecen város megrendelésére (1905). Egy évre rá Bocskai István, majd a következő évben Arany János egész alakos arcképét készítette el Nagyszalonta város megrendelésére. Ezután készült el a kassai Városháza részére II. Rákóczi Ferenc nagyméretű lovas arcképe. Akkor, amikor a város még Rákóczi-lázban égett. A képről egy nagyobb vázlat is készült, melyet dr. Grosschmidt Géza, későbbi szenátor, Márai Sándor édesapja vásárolt meg. Ő rajzolta az 1903-as Rákóczi Ereklve-kiállítás plakátját is. Megfestette – többek között – Széchényi Istvánt (1942), Horthy Miklóst (1942) és Szent Lászlót is (1931).

Önmagáról, művészetéről így vallott: *„Mióta az ecsetet kezelem... mindig az ember volt a főtémám. Maga az emberi test, a művészet örök és kimeríthetetlen kincses bányája és forrása. Ebből merítetek a legnagyobbak: a Rubensek, a Rembrandtok, akiknek a művészetét a tulajdon hazájukban évekig tanulmányozhattam. Ők az örökké klasszikusok és örökké modernek. Ők fogták meg a lelket... A portrékon kívül még két témakör érdekel: a mitológia és a biblia. A mitológiából az elevenség, a pajzanság, a derű, a csintalan dévajtság, a napfény, a kacagás, a mozgás az, ami a festő képzeletét izgatja. A biblia éppen ennek az ellenpólusa, itt mélység, a komolyság, minden mozdulat világot átfigó jelentősége, cselekmények feszült drámaisága, ami a problémát nehézzé, szinte megoldhatatlanná teszi a piktúrának.”* (1925)

„Éder Gyula élete – írja Bellák Gábor művészettörténész – önmagában is érdekes. Hogyan jut el egy tisztes kassai polgárcsaládból származó festőnövendék oda, hogy a főváros egyik keresett és jól kereső festője legyen, hogyan veszíti el először mozgásképeségét, majd a háborúban műtermét és otthonát, végül látását is, hogy hetvenes évek korára minden dimenziójában bezáruljon előtte a világ – nos ez olyan történet, amely ha másként nem, de élettörténetként mindenképpen több mint érdekes.”

Főhajtást és elismerést érdemel!

Balassa Zoltán

Bence Tivadar halálának 25. évfordulójára

Az Állami Földmérés elsőrendű feladata mindig az volt, hogy létrehozzon és fenntartson egy olyan geodéziai alappont-hálózatot, ami lehetővé teszi az ország térképezését és más műszaki munkálatok végrehajtását. Bence Tivadar földmérő mérnök munkásságára emlékezve, halálának 25. évfordulóján szükségszerűen meg kell említsük annak a korszerű, tudományos célokot is szolgáló háromszögelési munkának a történetét, aminek végrehajtásában Bence Tivadar annak kezdetétől befejezéséig részt vett. Egy ilyen hatalmas mű nem lehet egy ember munkája, több, kiváló magyar geodéta neve kapcsolható hozzá. Közöttük Bence Tivadart azért említjük előttük, mert a sors úgy hozta, hogy részt vehetett ennek a nagy munkának a tervezésében, szervezésében, végrehajtásában és irányításában, annak minden munkafázisában – egészen a befejezéséig.

Bence Tivadar 1909. november 27-én, Budapesten született. Tanulmányait szülővárosában folytatta, és a József Nádor Műegyetemen fejezte be. Mérnöki oklevelének megszerzése (1932) után két évig – a világgazdasági válság tetőzése idején – állástalan volt, de ezen időszak alatt

már Oltay Károly professzor meghívására a Műegyetem geodéziai tanszékén vállalt feladatokat, majd ezt követően 1934-től részt vett Budapest székesfőváros új felmérési munkáiban. Az Állami Földmérés szolgálatába 1939-ben került, amikor a budapesti 9. számú Földmérési Felügyelőségen folytatta földmérői munkásságát. A fiatal mérnök kitudt kiváló képességeivel, és rövidesen a Háromszögelő Hivatalban kapott beosztást, ahol bekapcsolódott az akkoriban indult új háromszögelésekbe. Abban az időben a Háromszögelő Hivatal munkatársának lenni már önmagában elismerésnek számított. A magyar földmérés legkiválóbb mérnökei kerültek ebbe a beosztásba.

A két háború között a Háromszögelő Hivatal elkezdte az új alappont-hálózat mérését és ezekbe a munkálatokba kapcsolódott be Bence Tivadar. Az új hálózat munkálatai jól indultak, az egymástól átlagosan 30 km-re eső pontok kitzése rövidesen megtörtént. Megépült a gödöllői összehasonlító (komparáló) alapvonal, és az asztrogeodéziai mérések is elkészültek. A munkák a terveknek megfelelően jól haladtak – egészen 1944 őszéig.

A fokozódó háborús események miatt ekkor úgy döntöttek, hogy az értékes munkarészeket a bombázásoktól meg kell menteni, és ennek érdekében a mérési jegyzőkönyveket, helyszínrajzokat, számításokat a pápai Földmérési Felügyelőség területén helyezték biztonságba. A budai harcok befejeztével a szovjet megszálló katonák azonnal a Háromszögelő Hivatalban keresték a munkarészeket – amiket ott nem találtak –, de megtudták, hogy hova vitték azokat. 1945. április első hetében Pápakovácsiról egy szovjet tehergépkocsira felpakolva elvitték a 11 ládába csomagolt háromszögelési iratokat azzal a magyarázattal, hogy azokat lemásolják. Több éves utánjárás után sem került vissza belőle semmi, így – többek között Bence Tivadar mérési jegyzőkönyvei is elvesztek. Felmérhetetlen volt a kár, amit a magyar geodéziának okoztak. Ez az esemény több évre visszavetette a korszerű háromszögelési hálózat létrehozását. Az elvitel módja azt bizonyította, hogy az nem véletlen eset volt, hanem hogy a határainkon túl is tudatában voltak a magyar háromszögelési munkák értékének. Az 1944. évig meghatározott elsőrendű pontok méréseivel együtt történt a II. és III. rendű hálózat építése és mérése, így a pusztulás óriási volt. A 2500 pont mérési adataiból mindössze 64 ponté maradt meg.

A háború után Bence Tivadar továbbra is a Háromszögelő Hivatal tagjaként folytatta munkásságát. A megmaradt adatok rendezése, az esetleges másolatok felkutatása stb. volt az első feladat, hogy a hiányokat pótolva, a méréseket megismételve, a munkát tovább folytatva létre lehessen hozni az új háromszögelési hálózatot. Emellett a Hivatal tagjai 1946–47-ben részt vettek a földmérés más jellegű, munkáiban is, amik elsősorban a földreformmal, illetve a ház-helyosztásokkal voltak kapcsolatosak. 1947-től a felépített hálózat megmaradt részén – ha lassúbb ütemben is – folytatódhattak az észlelések. A nagy küzdelem sikereként 1949-ben megkezdődhetett teljes erővel a munka. 1954-ig elkészültek az I. rendű észlelések, és ugyancsak nagy erővel folytak az ún. kitöltő-hálózati és a II. rendű mérések.

Magyarországon ekkor az átszervezések korszakát éltük. Bence Tivadar hivatalának az elnevezése és jellege is többször változott, de mindez nem érintette a munkakörét, változatlanul az alaphálózati munkák irányítása, szervezése volt a feladata. 1950-ben létrejött az Országos Földméréstani Intézet (OFI), és ennek 2. osztályát alkották a volt Háromszögelő Hivatal munkatársai. 1952-ben ez az osztály kivált az OFI-ből és megalakult a Geodéziai és Kartográfiai Intézet (GKI), de ez sem tartott sokáig, mert 1954-ben létrejött a Budapesti Geodéziai és Térké-

pészeti Vállalat (BGTV), és ennek felsőgeodéziai osztályát alkották a háromszögelők. Ebben a szervezeti formában Bence Tivadar az operatív munkák irányítása mellett az elvi szakmai kérdések kidolgozásából és a háromszögelési eljárások fejlesztéséből is aktívan kivette a részét. Erre az időszakra esik számos új eljárás kidolgozása és több újszerű műszer megalkotása is. Az egyik legismertebb a "Bence–Pusztai féle fényvetítő", ami ezen a néven vált közismertté a magyar geodéziai szakirodalomban.

1953-tól dr. Regőczy Emil módszere alapján megindult a kitöltő hálózat létesítése és mérése. A munka hat évig tartott, vezetője Bence Tivadar volt, aki ezt a feladatot tekintette élete nagy munkájának. Ennek a még ismeretlen, a gyakorlatban addig nem végzett munkának a műszaki utasításait maga készítette el és azokat folyamatosan finomította. Az eredmény méltán vívott ki nemzetközi elismerést az időráfordítás, a gazdaságosság és az elméleti eredmény területén egyaránt.

1956 áprilisában a kataszteri térképezés 100. évfordulója alkalmával az Állami Földmérés kiállítást és tanácskozást rendezett, melyen több közeli ország geodéziai vezetője is részt vett. A viták során a feltett kérdések szinte kizárólag az új magyar háromszögelési munkák kiemelkedő pontosságai eredményeivel, az ismertetett teljesítménnyel, gazdaságos munkamódszerekkel voltak kapcsolatosak. A válaszokat és a magyarázatokat Bence Tivadar adta meg, aki ezekben az években a legközvetlenebb irányítója volt a méréseknek.

Az alaphálózati munkák ezekben az években az elvárásoknak megfelelően, jól haladtak, közeledett befejezésük. Visszaemlékezve az 1940–1950-es évekre, nyugodt lelkiismerettel állíthatjuk, hogy a geodéziai alaphálózat létesítése hősiességű munka volt. Hősiesség volt nemcsak az intenzív szellemi és fárasztó terepi munkák miatt, hanem azért is, mert a végrehajtás feltételeinek eléréséhez azokban az években – azokkal szemben, akik annak jelentőségét nem ismerték fel – kitartó küzdelemre volt szükség. Végül is ez a küzdelem eredményes volt, elkészült az ország felsőrendű geodéziai alaphálózata, amit az elődök elképzelték. Az ezt követő években Bence Tivadar és társai megérdemelten élvezhették azt a hazai és nemzetközi elismerést, amiben jogosan részesültek.

A következő években Bence Tivadar a BGTV, az ÁFTH, majd az OFTH osztályvezetőjeként sokrétű feladatkört látott el. A BGTV Geodéziai Osztályán törődni kellett a csillagászattal, a negyedrendű háromszögeléssel, a felsőrendű szintezéssel is, bár szívügye továbbra is a kitöltő hálózati munka maradt. Az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatalban – amely a magyar geodézia és térképészet legfelsőbb irányító szerve volt – 1962-től a Műszaki Fejlesztési és Kutatási Osztály vezetésére kapott megbízást. Feladata többé nem az operatív munkák közvetlen irányítása volt, hanem az operatív munkákat végző vállalatok évi munkáinak tervezése, felsőbb irányítása, műszaki-technológiai utasítások készítése, a felmerült műszaki problémákban döntések meghozatala és a műszaki fejlesztés. Az 1967. évi újabb nagy átszervezés annyiban érintette, hogy a hivatal a Földművelésügyi Minisztérium szervezetébe integrálódott, elnevezése Országos Földmérési és Térképészeti Hivatalra változott, és az általa vezetett osztályt Alaphálózati Osztálynak hívták. Az 1967. évi átszervezések során jött létre az Állami Földmérés tudományos kutató bázisa, a Földmérési Intézet (FÖMI) is.

Ez már az a korszak, amikor a helymeghatározásban, térképészetben és más földmérési munkáknál is, a technikai lehetőségek új eljárások általános bevezetését tették lehetővé. Az automatizálás, a mesterséges holdak alkalmazása, a digitális technika stb. elterjedése az új mérési és térképezési eljárások szabályozását is szükségessé tették. Az alaphálózati kérdések mellett ezek a feladatok is a Bence Tivadar által vezetett osztályhoz tartoztak. 1970-ben helyezték át a FÖMI-hez, ahol az ekkor megalakult Asztrogeodéziai Osztály vezetője lett. Ebben a beosztásban dolgozott 1972-ig, nyugdíjba meneteléig. A felsőrendű alaphálózat eddig az időpontig lényegében elkészült, így Madách Imre szavaival szólva elmondhatta volna: „Be van fejezve a nagy mű, ... az alkotó pihen.” A valóság azért mégsem ez volt, mert ezután sem tudott elszakadni választott és szeretett hivatásától, és mint szaktanácsadó segítette továbbra is hivatala munkáját. Ekkor készítette el történelmi értékű tanulmányát az általa is irányított háromszögelési munkákról (*Az alaphálózat létesítésének műszaki kérdései. Budapest, 1980; Kézirat a FÖMI könyvtárában.*)

Bence Tivadar munkásságát eddig kizárólag az alaphálózati munkálatokra hivatkozva említettük – ami valóban a legjelentősebb az életművében –, pedig ez így nem teljes. Egész életé-

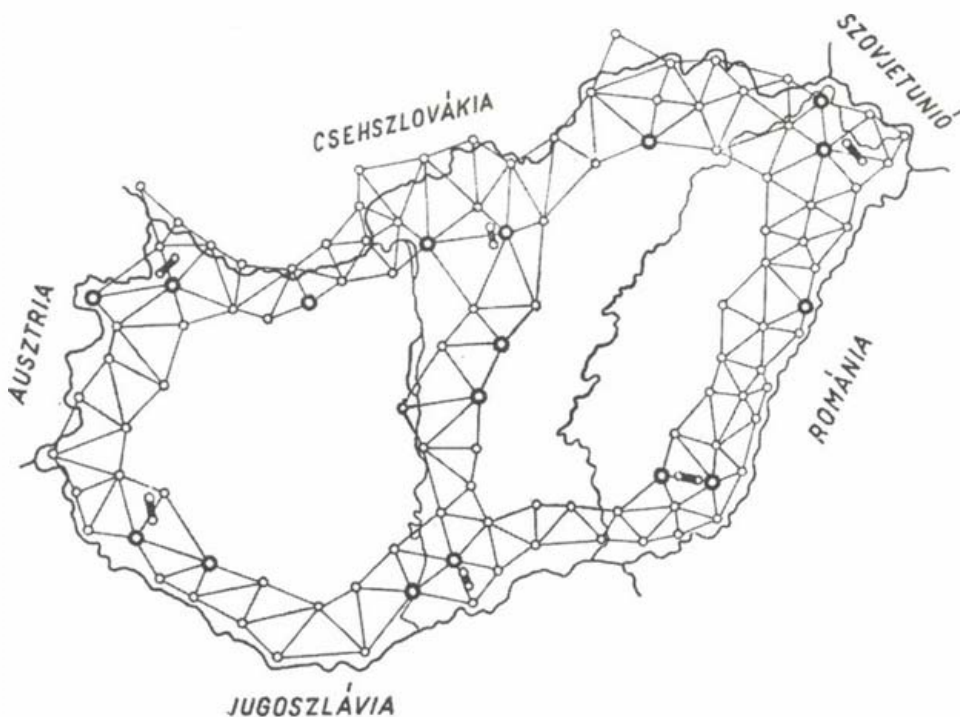
ben aktív és lelkes tagja volt a magyar földmérők társadalmának. A Geodéziai és Kartográfiai Egyesületnek alapító és vezetőségi tagja volt. Ott találtuk minden szakmai-társadalmi megmozdulásban mint szervezőt, mint továbbképző tanfolyami előadót, mint a mérési utasítások szerzőjét, mint a szakmai kollégiumok tagját. Értékes munkássága közismert volt, és ennek elismerését jelentették állami és hivatali kitüntetései is. Ezek közül csak egyet emelünk ki, a szakma legrangosabb kitüntetését, a Fasching Antal-díjat. A múlt század első évtizedeinek kiváló elméleti geodétája emlékére és tiszteletére 1969-ben alapították a díjat. A kitüntetést első ízben öt szakember kapta meg, közöttük Bence Tivadar is, ami már önmagában is jelezte a magyar geodéták körében elfoglalt, megtisztelt helyét.

Kedves, mindenkor segítőkész egyéniségére szakmai körökben halála után 25 évvel is élénken emlékeznek. Az országos alapponthálózat érdekében kifejtett, fáradtságot nem kímélő munkásságát ma is példamutatóként emlegetik. Nem lehet elhallgatni a minden tekintetben példás magánéletét sem. Ebből csak azt emeljük ki, hogy gyermekei közül egyik leánya és fia a mérnöki pályát választotta, és édesapjuk példáját követve, a magyar geodéziának ma mindketten aktív, értékes tagjai.

A gazdag és szép életút után 1981. május 2-án távozott a földi létből. A magyar geodétákra mind tudományos, mind gyakorlati célokra megfelelő és alkalmas alpponthálózatot hagyott.

Raum Frigyes

Irodalom: Fasching Antal kitüntetés. (Földmérő – 1969. 2. sz.); Jagasics Béla: Bence Tivadar. Geodézia és Kartográfia – 1981. 4. sz.); Magyar földmérők arcképcsarnoka II. kötet. Bp., 1983.; Joó István – Raum Frigyes: A magyar földmérés és térképészet története. (3. kötet, 6.1 fejezet – Bp., 1996.); Raum Frigyes: Magyar földmérők és térképészek fontosabb életrajzi és bibliográfiai adatai. Bp., 2000.; Székely A.: Mozaikok a közelmúlt geodéziájának történetéből – Bence Tivadar munkássága. GEODINFORM VII. évf. 2. sz.

Baranya megyei irodalmi évfordulók*

Sokféleképpen lehet ünnepelni. Engedjék meg, hogy most az ünnepnek arról a fajtájáról szóljak, amely talán a legizgalmasabb, a legintimebb, amikor egyik alkotó köszönti a másikat. Idézzetel érzékeltetem: „*Lám-lám, hetvenkedel Sanyi. / Nem győzőm hát kimondanyi, / úgy nyerhetsz csak bocsánatot, / ha legalább százig folytatod.*” Csorba Győző írta e vidám köszöntő sorokat barátjához, Weöres Sándorhoz, mivel sok-sok ifjúkori kalandot éltek meg együtt. Egy másik: „*Bár nem szól a pástor vadgesztenye sípjá. / Győző miatt magát ki-ki jól leszívta. / Még jó hogy ő józan maradt eme bálon, / meg tudná mutatni, hol van ama Máloom, / s szerencsére nem kell patika, sem orvos, / itt van két esztendőös bölcs öcséd, a Kormos.*” Ezt pedig Fodor András, szintén Kossuth-díjas költő írta, Csorba Győző hetvenedik születésnapjára. És végezetül hangozzék el egy komolyabb hangvételű vers is, szintén rövid, de azt hiszem, nagyon kifejező. *Weöres Sándor emlékkönyvébe* a címe: „*Világnagy hársfa álmodik, / ballag a vízen át. / Röpül fölötte hét ladik, / alatta hetven ág. / Hetven ágából dől a fény, / körös-körül tükör, / megáll a semmi közepén, / kinéz mindenkiből. / Látja, hogy szeme nyitva van, / így álmodik tovább, / bezárja a határtalan, / viszi a sok virág.*” Ezt pedig Bertók László írta a hetven éves Weöres Sándornak. Folytathatnánk a sort, nagyon szépek ezek az egymást köszöntő, egymást elismerő, gyakran játszadozó, gyakran humoros, gyakran ironikus, gyakran nagyon-nagyon komoly, a lélek mélyéből jövő köszöntések. Azon töprengtem, vajon az irodalmi évfordulóknak, ahol nemcsak a költő köszönt költőt, prózaíró prózaíró, nemcsak az alkotó alkotót, hanem az olvasóközönség köszönti és becsüli meg alkotóját, valójában milyen szerepe, funkciója lehet és van, és mennyire képes mindezt betölteni. Egyik következtetésem az volt, hogy az évfordulók nyilvánvalóan ráirányítják a figyelmet az alkotóra, és ha mű is születik az évfordulóra, akkor magára a műre. De ez azt hiszem, önmagában még nagyon kevés. Nagyon gyakran többről szó van.

Bertók László hetvenedik születésnapjának évében vagyunk, Bertók László ebből az alkalmából, egy kicsit a kiadó ösztönzésére is, megírta a *Hazulról haza* című memoárját, pontosabban összeállította, némely részeit pedig most írta meg, ami új szövegeként jelenik meg a kötetben. Ebben a természeti, társadalmi és bizonyos értelemben a politikai, az emberi környezet is megjelenik, ha úgy tetszik történetiségében vizsgálódik a szerző, hiszen a könyv több mint négy-öt évtizedet fog át. Hogyan jelenik meg a természeti környezet? A „*hazulról haza*” úgy fordítható le: Véséről Pécsre, vagy Belső-Somogyból Baranyába. És megjelenik Belső-Somogy a maga teljességében, sajátos településeivel, embereivel, szokásaival, hagyományával, tájnyelvi változataival. De nem csak ezzel! Megismerkedhetünk a faluval, ahol Bertók László, a későbbi Babérkoszorús és Kossuth-díjas költő született, ahol 1970-ben 121 Bertók nevezetű ember élt. Társadalmi és politikai, nyelvi és néprajzi ismereteket is nyújtanak ezek a könyvek. 1955-ben egy politikai szempontból nagyon-nagyon ártatlan Arany János Kört alapítottak hárman saját alapszabállyal. Mindhárman alkotók voltak, versíró fiatalok, diákok, 16-17 évesek. Az Arany János Kört, valamint a hozzá tartozók által frott verseket végülis rendszerelenssé nyilvánították, a rendszer felforgatásának és megdöntésének kísérletének vádjával Bertók Lászlót nyolc hónapra ítélték, amiből 3 hónapot börtönben is töltött. Ez egész költészetén és próza munkásságán kimutatható nyomokat hagyott.

Másik nagy ünnepeltünk *Tüskés Tibor* író, kritikus, szerkesztő, aki 75. születésnapját töltötte közöttünk június 30-án. A közelmúltban jelent meg *Volt idő...* címmel Mészöly Miklóssal folytatott levelezése, bemutatva két ember hivatalosból elmélyülő, majdnem barátsággá váló kapcsolatát. Ebben a levelezésben nagyon pontos információkat kaphatunk az előző rendszer kulturális politikájáról. Az akkori kulturális politika vezére, Aczél György is többször megjelenik. Megismerjük, milyen volt a „*húzd meg-ereszd meg*” irodalompolitika. Hogyan fordulhatott elő, hogy Mészöly Miklós rendszeresen nyugati országokba látogatható, számos külföldi országban bemutatták darabjait, miközben Tüskés Tibort 1964-ben a „*polgári értékek, a polgári irodalom és a polgári individualizmus képviselőjének*” vádjával, és mindenekelőtt azért, mert Mészöly Miklósnak az *Ablakmosóját* közölte a Jelenkorban, eltávolították a folyóirat éléről.

Az évfordulók alkalmat adnak arra is, hogy az irodalmi élet szereplőinek, az alkotóknak egymáshoz való kapcsolatrendszerével gazdagodjunk. Sok mindent megtudunk arról: ki, milyen szerepet játszott valaki más alkotói pályájának kibontakozásában. Szándékosan nem

* A XXXII. Honismereti Akadémián, Pécsen, 2005. június 27-én elhangzott, magnófelvételen leírt előadás szerkesztett szövege. (Szerk.)

mondom, hogy milyen hatással voltak egymásra, mert Csorba Győző egy alkalommal, azt mondta: „énrám József Attila nem volt hatással, abban az értelemben, hogy gondolkodásmódot, képeket vettem volna át tőle. A hatás számomra azt jelenti: képesek-e azok az információk, azok a kapcsolatok, amelyek egy más alkotóval kialakulnak, az én képességeimet minél teljesebb mértékben a felszínre hozni. Ha igen, akkor hatással volt rám az alkotó. Ha nem, akkor azt kell, hogy mondjam, hogy nem volt hatással.” József Attilát egyébként igen nagyra tartotta és becsülte. Azt mondta, József Attila azok közé tartozott, akik őrá hatással voltak. Tüskés Tibor 70. születésnapján, öt esztendővel ezelőtt olyan könyvet írt *Az exponált idő* címmel, amelyben kizárólag azokkal az alkotótársakkal foglalkozik, akik ebben az értelemben hatással voltak alkotói pályájára. Apró miniportrék olvashatók ebben a kötetben, sehol más- hol nem között fotókkal.

Úgy gondolom, az irodalmi évfordulóknak mindezen szerepeknek meg kellene felelniük. De ha valaki megkérdezi, hogy megfelelnek-e, akkor azt mondom, hogy sajnos nem! Például itt vagyunk ebben az egyetemi városban, ahol művelődéstörténeti múltunk és jelenünk alapján teljes joggal pályáztunk az Európa Kulturális Fővárosa címre. Mégis, ha megnéznék, mekkora közönsége van ma a szépirodalomnak ebben a 154 ezer lakosú városban, akkor azt lát-nánk, hogy minden irodalmi rendezvényre ugyanaz az 50-60 ember jön el. És ha Budapestre megyünk bemutatót tartani, ott is megvan a törzsközönségünk. Hogyan lehetséges az? Csorba Győzőre hivatkozom, akitől megkérdezték: Mester, miért ír verset? Csorba Győző mindig azt mondta: „mert úgy gondolom, hogy van néhány tucat ember, akinek a génállománya hasonló lehet az enyémhez. És amit én gondolok, ahogy megélem az életet, vagy ahogy életem élet és halál viaskodik év-tizedeken át, azt valószínűleg hasonlóképpen élik meg ezek az emberek. (...) És ha én ennek a néhány tu-catnyi embernek segíthettem valamit az élet megéléséhez, akkor érdemes megírni a verset.”

Most, amikor számba veszem a 2005. évi irodalmi évfordulókat Baranyában – ami nem könnyű feladat –, el kell mondjam, hogy ezeknek az évfordulóknak egy része nem gyakorol hatást a közvéleményre. Nem válik belső motivációs erőnké, nem hat az agyunkra, a lel- künkre és a szívünkre, nem issza be magát a zsigereinkbe.

Ha kiejtem a nevet: *Virág Benedek*, hány érettségizett ember tudja, hogy ki volt a 175 eszten-deje elhunyt pálos szerzetes? *Virág Benedek*, a költő, 1766-tól tanult Pécsen a piaristáknál. Ha a belvárosban sétálunk, a Király utca közepén található a mai Széchényi Gimnázium, amely a Líceumi templom mellett, akkoriban a Pálos-rend kolostoraként, majd tanítóképzőjeként mű-ködött. Itt tanult összesen kilenc esztendeig *Virág Benedek*, akit a magyar Horatiusnak szok-tak nevezni, hiszen a nagy, klasszikus költő összes művét lefordította. Emléktábláján a követ-kező jelennek szóló üzenet olvasható, ami jelzi ennek a papköltőnek a korszerűségét. „*Szület-tem, szerettem hazámat, s dolgoztam érte. Ez az én életem története. Tegyetek ti is így, tanúlsátok utóda-ítokat, s ha ezek is így tesznek, akkor Magyarország boldog lesz.*” Mit tehet ilyenkor egy könyvki-adó? Annyit, hogy *Virág Benedek Békesség-óhajlás* című versét egy kötet címadó versévé teszi. Egyik nagyszerű könyvünk ez, társadalmi, politikai békével, a világ és az emberi lélek béké-jével foglalkozó verseket tartalmaz, Janus Pannoniustól a mai Nagy Gáspárral bezárólag. Ho-gyan emlékezik a *Virág Benedek*-jubileumra a város? A *Pécsi Szemle* című helytörténeti folyó-iratban, egy fiatal szerző tollából tanulmány jelent meg, amely megpróbálja *Virág Benedek*-nek a pécsi, a székesfehérvári és a budapesti éveit röviden, mintegy fél ív terjedelemben felváz-oljni. De *Virág Benedek* igazi kultusza Budapesten van az Óbudai Társaskörben, ahol egész *Virág Benedek-évet* tartottak a tiszteletére a Tabánban.

A következő jubiláns, *Koczián Sándor*, aki ifjú diák volt az 1850 és 1870 közötti években. A pécsi ciszterekhez járt, s nagy-nagy vágyakat és reményeket melengedett keblében. Minde-nekelőtt nagy költő szeretett volna lenni, forradalmi hevület munkált benne, példaképe Petőfi volt, ezért nevezik őt Pécs Petőfijének. Emléktáblája a belvárosban, a Ferencsek utcájának kö-zepén, a 24-es szám alatt található. De vajon mérhető-e Petőfihez *Koczián Sándor*? Természe-tesen nem. A belső hevület megvolt benne, életsorsa is lehetővé teszi, hogy Pécs Petőfijének nevezzük. Valójában azonban Petőfi és Arany-epigonok verszik körül ebben az időszakban az irodalmat, amikor ő is élt és alkotott a ciszterek diákkörében, önképzőkörében. Ilyen epigon-nak tekinthető ő is. De írt egy naplót és az 1980-as évek második felében megjelent kötet ezt a kortörténeti dokumentumot is tartalmazza. Számos olyan pécsi vonatkozást ismerhetünk meg belőle, amilyet sehonnan máshonnan. Ekkor indul el a *Pécsi Közlöny* című lap, amely az 1890-es években lesz nagyon jó ellenzéki napilap. *Koczián Sándort* felkérlik, hogy írjon humo-reszkeket és kritikákat a lapba. A lap szerkesztőségi üléseiről, a feladatok vagy a honoráriu-mok elosztásáról szerezhetünk érdekes ismereteket. Kiváló irodalmár és irodalomtörténész lehetett volna belőle, sajnos 20 évesen elhunyt.

Várady Ferenc is szerepel a századforduló neves személyiségeit bemutató könyvemben, a Pécsi panteonban. Mindenekelőtt nem szépíró volt, bár az is; nevét elsősorban karcolatai, és részben kisprózái tették ismertté. Vitriolos írásait azok szerették a legjobban, azok örültek, akikről *nem írt*. Foglalkozott ugyanis mindazokkal a kérdésekkel a korabeli kisvárosban, amelyek a társasági érintkezésben úgymond tabu-témának számítottak. Ezeket Várady Ferenc annak rendje és módja szerint, jól felismerhető módon – bár nem nevével nevezve a szereplőket – megírta. Számos verset is írt. Gyönyörű verseket Pécshez, gyönyörű és szívszorító verseket a trianoni döntés miatt, Nagy-Magyarország elvesztése felett keseregve. Kimondta azt a tételt az 1920-as évek legelején, hogy mindaddig nem lesz térségünkben politikai nyugalom, ameddig Nagy-Magyarország vissza nem tér. Ezért aztán őt is irredenta költőnek tekintették, és verseivel nem is foglalkoztak. Pedig Várady Ferenc önmagát mindenekelőtt költőnek tartotta, azt tekintette a műfajok királynőjének, de maradandót mégis a helytörténetírásban alkotott.

Nem volt egyébként nagy formátumú költő, közepes tehetségű volt. De egy valamiben nagyot alkotott. Ő volt a főszerkesztője a helytörténeti kutatók „baranyai bibliájának”, a *Baranya múltja és jelene* című kétkötetes monográfiának. Számos korabeli társához hasonlóan ez is a millennium tiszteletére készült. De ezt nem akárhogyan alkotta meg. Akkoriban al-leveltárnok volt, s hogy valóban alapos mű születhessék, hat hónap szabadságot kért. Bejárta a megyét, hogy megismerje a települések népéletét, és ennek alapján vezette a tizenöt fős kiváló csapatot, benne Ágh Timóttól, a kiváló ciszterci tanártól Gerece Péterig, a korszak ismert történészéig. Így született meg a *szülőföldismeret tankönyve*, ahogy egy pécs-bányatelepi pedagógus nevezte, aki azt írta Várady Ferencnek: kellene ennek a könyvnek egy rövidített változata, mert a diákjaival szeretné a megye történetét tanítani. Örülnék, ha ma valaki azt mondaná: szeretné a megye történetét megtanítani az iskolában, és szükség lenne a rövidített változatra.

Időben nagyot kell ugranunk a következő évfordulóhoz. Magam is megdöbbszem: harminc éve, hogy meghalt Várkonyi Nándor. Ő írta a honismeret máig egyik legnagyoszerűbb munkáját a *Magyar Dunántúl*-t, amely 1944-ben jelent meg. Megírta azokat a nagy munkáit, amelyek nagyon hosszú időn át – de most is, hogy a Széphalom Könyvműhely kiadja a teljes Várkonyi-életművet –, értetlenséggel találkoznak. Egy Várkonyi-tanítvány gondolatát fogom felolvasni – úgyszólván ő lesz a következő, akiről szólni fogok. Nem fedném fel, hogy ki ő, mert egy általam nagyra becsült tudománytörténész sajnálkozva jelentette ki, hogy *Az elveszett paradicsomban* a mítosz és a modern tudomány összeegyeztetésére irányuló kísérlet heroikus, de eleve kudarcra ítélt vállalkozás. Azt idézet így szól: „Az elmúlt jó fél század eredményei azonban nem ezt igazolják” – állítja a vele polemizáló, ma már nem élő irodalomtörténész. „Magától értetődik, hogy minden tudományágnak saját metodikára van szüksége, az anatómia módszertana nem alkalmazható a csillagászatban, a matematikáé a botanikában. Minden azon fordul meg – itt van az hiszem a lényeg – értjük-re a mítoszok rég elfelejtett nyelvét, megalkotóinak képlátó gondolkodását, komolyan vesszük-e az emberiség egykor közösségi megérzésére képesítő adottságait. Ha igen, és le tudjuk fordítani a mi racionális, modern természettudományos, vagy történeti nyelvünkre, akkor majd kiderül, hogy a nagy mítoszok arányaikban és időtlen felismeréseikben legalább is egyenrangúak a mi egymást váltogató inductív módszerre alapozott hipotéziseinkkel. Számos esetben máris kiderült, hogy az egészen új egyre inkább fedi az egészen régit, sőt a jövő legmeglepőbb felfedezése éppen az lesz, hogy a modern tudomány hosszú kitérő után, mint egy kör kezdő és végpontján ismét visszatér a kezdetekhez.” Ezt írta Rajnai László az író, az irodalomtörténész, aki Várkonyi Nándor legkiválóbb, a korabeli Pécs szellemi életének szereplői által irigyelt tanítványa volt. Tudjuk, hogy a hét egy napjának délutánját és estjét Várkonyi Nándor Rajnai Lászlónak ajándékozta. Annak a Rajnai Lászlónak, aki évtizedeken át provincializmusra volt ítéltve, a szónak abban az értelmében is, hogy nem jutott nyilvánossághoz, bár úgy is fogalmazhatnánk – a kor akkori szereplői iránti tapintatból –, hogy Rajnai László provincializmusra íteltette önmagát. Mert ez kétoldalú folyamat volt. Mindenesetre ma már tudjuk – legutóbb Takáts Gyula írta le a *Somogy* című folyóiratban megjelenő naplójegyzeteiben –, hogy egy európai jelentőségű gondolkodó hallgatott ezekben az évtizedekben. De az íróasztal fiókjának írt, s még életében megjelenhetett Vörösmarty-monográfiája, amely Székesfehérvárott, a Vörösmarty Társaság kiadásában látott napvilágot, majd halála után – szintén Székesfehérvárott és nem Pécsen – a Kodolányi-monográfia első része, amely 1955-ig tárgyalja Kodolányi munkásságát. Nálunk, Pécsen jelent meg *Az összművészet kísérlete* címmel összes irodalmi kritikája, esszéje és tanulmánya; valamint addig soha, senki által nem ismert és nem tudott, kéziratban maradt *Fekete*

könyv című bölcséleti naplója; ha valaki igazi szellemi izgalmakra vágyik, ajánlom figyelmébe. Engedjék meg, hogy egyetlen részletet – kihagyva egy-két erőteljesebb kifejezést – felolvassak, amelyben megmutatkozik szigorú erkölcsközpontú, mondhatni kíméletlen etikai elvekre és normákra épült irodalomszemlélete. Például mindenkit elítélt, aki publikált az előző rendszerben. Ez persze öngyilkos mérték egy alkotó számára. Két kivételt fogalmazott meg: „Valóban az egyetlen kivétel volnék az egyetemes züllöttségben? Az undor fenyegető árvízében? Talán nem, de hányan voltak a kivételek? Kevesen. Ám az is igaz, hogy egyedül őket lehet nagyinak nevezni. Tehetség és emberi nagyság ennyire szemben állnának egymással? Hamvas Béla bizonyosan kivétel volt. Talányos kivétel még Várkonyi Nándor.”

Kezdetől, 1941-től fogva az 1948. áprilisi számáig Várkonyi főszerkesztője volt a *Sorsunk*nak, Pécs országos rangú folyóiratának. Miközben dúlt a népiek és az urbánusok közötti ádáz és kíméletlen küzdelem, a *Sorsunk* lapjain együtt jelent meg (akkor még Molnár Miklós néven) Mészöly Miklós és Veres Péter, Tatai Sándor és Weöres Sándor, és folytathatnám a sort. Várkonyinak ugyanis az volt a felfogása – később Tüskés Tibor volt ennek a leghatásosabb követője –, hogy az irodalomtörténet lehet kézfogások története is, nem feltétlenül harcok, kizárások, lejáratások története. Rajnai László így emlékezik, amikor *Sorsunk szerkesztőségében* címmel megírta visszaemlékezését: Várkonyi azért is volt nagyszerű szerkesztő, mert a leg többben megrendeléseket adnak a szerzők számára, amelyeket kíméletlen górcső alá vet, miközben kín-keserves együttműködéssé válik az író, a kritikus és a szerkesztő kapcsolata. Várkonyi nem megrendeléseket adott, nem konkrét feladatokkal bízta meg a szerkesztőség munkatársait, hanem hagyta, hogy mindenki maga dolgozzék, és hozza azokat a munkákat, amelyek saját érdeklődéséből, az általuk szeretett alkotókról vagy művekről születtek. Azt hiszem Várkonyi ezzel a szerkesztői módszerével valóban mintának tekinthető.

Várkonyi Nándorral együtt dolgozott és igen nagyra értékelte a vele való kapcsolatát, a tíz évvel előttről elhunyt *Csorba Győző*. Róla önálló előadást kellene tartanom, mert azon könyvkiadó vezetője vagyok, amely halálakor kezdeményezte az örökösöknel, megjelenetési a mester hagyatékában lévő anyagokat. Nincs ma Magyarországon egyetlen olyan író és költő, akinek hagyatékban maradt anyagát ilyen következetességgel, szisztematikusan jelentetnék meg. Csorba Győző halála óta hét önálló kötete jelent meg a Pro Pannoni Kiadónál. Minden esztendőben születésnapján, november 21-én önálló irodalmi esttel emlékezünk rá. 2005-ben Csorba Győző és a nagy barát, Fodor András levelezését fogjuk közreadni és bemutatni.

Tüskés Tibor kicsit a mesterem, ezért nagyon nehéz röviden szólnom róla. Az ő mestere Gyergyai Albert volt, aki egyszer azt írta neki, hogy – szabadon idézve – az írók egy nagyságrend felett nehezen viselik el egymást, de te a műveket nézzed. Egy könyvespolcon számtalan könyv megfér. A különböző értékek nem kizárják, hanem kiegészítik egymást. Ezt tekintem én is, most már több mint tizenöt esztendeje, szerkesztői credónak. Tüskés Tibor nem volt megteremtője, de nagyon következetes és nagyon kiérlelt művelője annak a fajta irodalomtörténet-írásnak, amely nagy hangsúlyt helyez az alkotó személyiségének megismerésére, megértésére és bemutatására. Ezt úgy hívnám, hogy esszéisztikus irodalomtörténet-írás, és esszéista kritika. Mert manapság nagyon elterjedt az a fajta irodalomelméleti és irodalomtörténeti megközelítés, amely azt hangsúlyozza, hogy „csak a művet nézzed”. Azok a nagy monográfiák, Kodolányi Jánostól Csorba Győzőig, amik Tüskés Tibor tollából megszülettek, mind ennek a szemléletnek bizonyítékai.

Végezetül következzenek *Bertók László*. Csorba Győző volt az első vidéki költő, aki Kossuth-díjban részesült, a második Takáts Gyula Kaposvárott. Azt követően ott van a néhány fős mezőnyben *Bertók László*, aki 2004-ben kapott Kossuth-díjat, korábban Babérkoszorú-díjat. Nagyon nagy utat tett meg a paraszti környezetből, a falu világából, a népi indítástól odáig, hogy ma valami egészen szuverén költészetnek a birtokosa, és egészen szuverén műfajnak a megalkotója. Ennek az általa művelt és megújított műfajnak szült a Kossuth-díj. Nem petrarcai szonetteket ír, hanem egészen másokat. Több sorból állnak, mások a rímképletek. Bertók László kilenc éven át csak szonettet írt, és az újításáért Kossuth-díjban részesült.

Befejezésül egyetlen gondolatot emelek ki. Már több klasszikus neve elhangzott, s most egyetlen Kölcsey sort ajánlok Önöknek és mindannyiunknak: „Múltról, jövőig lass!” Ha ezt meg tudjuk valósítani, vagy legalábbis hozzá tudunk járulni, akár irodalmi évfordulókkal, akár honismereti munkánkkal, akkor nagyon sokat tettünk egy olyan országban, ahol oly sok minden a helyi értékek ellen hat a mai világban.

Szirtes Gábor

EMLÉKEZZÜNK

Könyvek fogságban – és a szabadulás

A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek jelenlegi állománya megközelíti a nyolcszázezer tételt. S itt most ez alatt csak a történelmi vagy muzeális jelentőségű tárgyakat, iratokat stb. értjük. Emeljük ki most azokat a darabokat, amelyek iránt talán a legnagyobb az érdeklődés a közvéleményben: azaz az Oroszországba került könyveinket.

Történetüket minden erőltetés nélkül bibliai összefüggésbe állíthatjuk. Szó van egy helyen az evangéliumokban arról, hogy aki meg akarja tartani az életét, elveszti azt. Ezek a könyvek azért vesztek el, mert minden áron meg akarták őket őrizni. 1938-ban százezer-százötvenöt könyvtári kötet és kézirat közül kiválogattak 1373 nyomtatványt, valamint néhány kéziratot, és Budapestre szállították. (Összesen 172 kötetet tett ki ez az állomány. Azért ennyit, mert a régebbi időkben a rövidebb, néhány oldalnyi terjedelmű műveket a tulajdonos egybe kötötte.) Az 1373 műnek a nagyobb része 20-30 oldalas nyomtatvány, igen sok közöttük az egyetemi értekezés. A külföldi egyetemeken megfordult magyar diákok az általuk tartott egyetemi disputák anyagát kinyomtatatták támogatóiknak szóló ajánlással, és haza küldték ajándékba.) Nos, elhelyezték ezeket a köteteket a fővárosban, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület széjében. Egy másik pénztárat, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank pánccéltermében pedig a közönségesen lengyel Bibliának nevezett Sárospataki Kódexet (XV. század), az iskola első anyakönyvét (XVII. század), Pálóczi Horváth Mária végrendeletét s egy 50 darabból álló aranyérem-kollekciót helyeztek „biztonságba”. A Kultuszminisztérium tanácsára cselekedtek így, mert az I. bécsi döntés kapcsán háborús konfliktustól tartottak, s mint határmenti gyűjteményt a veszélyeztetettek közé sorolták a Kollégium értékeit. Magyarország belesodródott a háborúba, az anyag visszahozatalát ezért halogatták. Meg voltak győződve arról, hogy Budapest viszonylagos épségét a nagyhatalmak garantálni fogják. Mint tudjuk, másképpen történt. A széfet természetesen feltörték, és – az őrzés helyéből következtetve – a könyveket különösen értékesnek ítélvén sok más kulturális kincsel együtt a Szovjetunióba szállították. Ugyanakkor Sárospatakon egy darab irat sem tűnt el a Gyűjtemények állományából. A Budapesten „biztonságba” helyezett műveket esetlegesen válogatták ki, de mindegyik külön-külön a ritkaságok közé sorolható. A legérdekesebbnek számít bizonyos szempontból Pálóczi Horváth Mária végrendelete. Ezt minden bizonnyal azért tartották különlegesen értékesnek eleink, mert arra számítottak, hogy a felvidéki területek visszatérése után érvényesíteni lehet a tulajdont a testamentumban megjelölt s Trianon után elidegenített ingatlanokra nézve.

A front elvonulása után a patakiak utánajártak értékeiknek, de azoknak csak hült helyét találták. Igaz kalandos úton, az elveszett együttes három példánya visszakerült Patakra. Kettő a bank pincéjében volt a szeméthalomban, ez a Kollégium ma ismert első anyakönyve, melyben az első bejegyzés 1615-ből származik. Ugyanitt találták meg Horváth Mária végrendeletét. A másik „hazatalált” mű egy Vizsolyi Biblia (1590). Ezt egy szovjet katona adta egy magyar vasutasnak „ajándékba”, aki a Teleki téri ócskapiacra értékesítette. Valószínűleg a vásárló volt az, aki felfedezve a pataki pecsétet, a Bibliát visszajuttatta a Kollégiumnak. Ez a Biblia egykor nevezetes személyiség, a murányi Venusz, vagyis Széchy Mária tulajdonában volt. A lengyel Bibliának és az aranyérme-gyűjteménynek azonban nyoma veszett mind a mai napig.

Elődeink a politikai rendőrség bevonásától a diplomáciai kapcsolatokig mindent megtettek a gyűjtemény felkutatása érdekében, 1945 augusztusában azonban azt a választ kapták, hogy felesleges minden további lépés, a különleges értékek elvesztek. A kérdésről évtizedekig beszélni sem lehetett, pedig a Kollégiumnak dokumentált bizonyítékok álltak rendelkezésre arról, hogy az eltűnt könyveket a Szovjetunióban kellene keresni, azonban csak 1991-ben és azt követően került nyilvánosságra, hogy Oroszországban Magyarországról származó műkincseket őriznek. Természetesen nemcsak a sárospataki könyvekről van szó, hanem sok más köz- és magángyűjteményből származó és különféle természetű kulturális értékről. Többek

között azonosítható a híres Hatvany-gyűjteménynek és a Herzog Mór Lipót tulajdonában lévő kollekciónak több darabja, de bajban lennénk, ha fel kellene sorolni a százezres darabszámú anyagot. 1991-et követően hosszú és bizonyos tekintetben kalandos történet során sikerült azonosítani a pataki könyvek őrzési helyét. Ez Oroszország negyedik legnagyobb könyvtára, a Nyizsnij Novgorodi (korábbi nevén Gorkij) Állami Megyei Általános Tudományos Könyvtár.

Talán nem kell magyarázni, hogy a négy évtizedes szovjet megszállás idején semmi sem kerülhetett a közvélemény elé a háború során elvitt kulturális javak sorsáról. „Magasabb körökben” azonban szó eshetett ezekről, mert 1972-ben Magyarország visszakapott 15 festményt a Szovjetuniótól. Oroszországban általában úgy vélekednek, hogy amit a háború során elvittek, az ellenértékül szolgál az elpusztult orosz javaknak. A pataki könyveket – és minden más kulturális értéket – ilyen hadizsákmánynak tekintettek, annak ellenére, hogy Magyarország 1945 és 1953 között kétszázmillió dollár értékben jóvátételt fizetett a Szovjetunióknak.

A jég csak lassan olvadt az ügy körül, a magyar–orosz kapcsolatok is mélyponton voltak a 1990-es évek elején. 1992. november 11-én mégis aláírta a magyar és az orosz kulturális miniszter Budapesten azt a dokumentumot, amely jogi alapot teremtett a II. világháború során a másik ország területére került kulturális értékek visszaszolgáltatására. Ez 1993-ban lehetővé tette, hogy a korábban azonosított helyen, tudniillik Nyizsnij Novgorod könyvtárának állományában felkutassák a pataki könyveket. Mindent elmond az ügy igen összetett és bonyolult voltáról, hogy az első kötet felfedezésétől a csaknem teljes állomány azonosításáig öt évnek kellett eltelnie. Az oroszok igen érzékenyen reagáltak a magyar kezdeményezésre, vendégszeretetlenben nem volt hiány, de a kérdésről nem akartak beszélni, még kevésbé arról, hogy a szakértői csoport dokumentumokat vegyen a kezébe. Ha ilyenekről volt szó, nagyon egyszerűen a „nem” vagy „nincs” kifejezésekre korlátozta a mondanivalóját az orosz fél. Nyizsnij Novgorodban a katalógusok átnézését megengedték, de ott nem találták nyomát a pataki könyveknek. Majd egy kiállítás megnézésére invitálták a magyar küldöttséget, ahol egy ismeretlen hölgy egy kis könyvecskét adott át diszkréten a küldöttség egyik tagjának. Ez a mű egy tudományos ülés anyagát tartalmazta, benne olyan tanulmánnyal, mely a könyvtárban található nyugat-európai kiadványokról ad számot. Többek között megemlítték egy művet, mely szerepelt a pataki listán. Ez volt az első kötet, amelyet a nagykövetünk (dr. Nanovszky György) vezetett magyar küldöttség felfedezett: Boetius *De consolacione philosophiae* (Nürnberg, 1473; ősvymtatvány!) című műve. Amikor a nagykövet rámutatott a tanulmánykötetben szereplő mű címére, már nem lehetett azt mondani többé, hogy „nincs”. Még egy ideig húzták az időt, de az áttörés megtörtént. Ez volt a kezdet, amit magyar részről hatékony szakmai munka követett. Ebben a rendkívüli munkában oroszlátnrészt vállalt és elvégeztetetlen érdemeket szerzett dr. Mayer Rita, aki 1991 és 1999 között a moszkvai magyar kulturális intézet igazgatója és a magyar nagykövetség kulturális tanácsosa volt, ma pedig a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma főtanácsosa. A második szakértői látogatásra 1995-ben, a harmadikra 1998-ban került sor. Ezzel párhuzamosan a magyar–orosz munkacsoport öt egyeztető tárgyalást tartott. A pataki könyvek listája 1997-ben Moszkvában jelent meg „Trofejnüe knyigi” címmel.

A pataki könyvek listája 1997-ben Moszkvában jelent meg „Trofejnüe knyigi” címmel. Egyébként nagyon érdekes ezzel kapcsolatosan, hogy az oroszok kérésre le kellett fordítani orosz nyelvre az összes műnek a címét. Természetesen előtte mi lefordítottuk a latin, vagy kisebb részben német nyelvű címeket magyarra. Miután a fordítás egyben fordítás is, vagy valószínűséggel jó néhány műnek a címe alig közelíti meg az eredeti értelmet. Az a véleményem, hogy az oroszok vagy időhúzás érdekében kérték ezt, vagy pedig ellenőrizni akarták a törvényük szellemében, hogy nem kapcsolódnak-e ezek a művek a fasiszta ideológiához. Ez utóbbi természetesen teljességgel kizárt, hiszen ezek a dokumentumok zömükben XVI–XVII. századból származnak, kisebb részük a XV. századból való.

Korábban a hazai sajtóban napvilágot látott az a téves adat, hogy Borisz Jelcin már hozott volna Magyarországra néhányat a pataki könyvekből. Ez egészen bizonyosan nem történt meg. Azok a pataki könyvek, amelyeket a szakértői bizottság feltárt és azonosított, mind mostanáig Nyizsnij Novgorodban voltak. Orosz részről az illetékesek 134 kötetről akartak tudni, ennél ugyan többet sikerült azonosítani, *a magyar fél adatai szerint 146 kötetet*, de a teljes állomány még nem került elő.

A restitúcióról szóló oroszországi föderációs törvényt 1998-ban fogadták el, majd 2000-ben bővítették. Ez a törvény lehetőséget nyújt bizonyos „elszármozott” kulturális javak visszaszolgáltatására. Olyan értékekről van szó, „melyek vallási szervezetek vagy magán jótékony-sági intézmények tulajdonát képezték, kizárólag vallási vagy jótékony-sági célokat szolgálták, és nem szolgálták a militarizmus vagy a fasizmus ügyét”. Magyarország a pataki könyvek ügyében hivatkozott erre a törvényre. Ugyanakkor eleget kellett tenni annak a feltételnek is, miszerint Magyarország garantálja a háború során orosz területről ide került kulturális javak visszaszolgáltatását, ha ilyenek előkerülnének. Ezt az országgyűlési határozatot 2005. április 21-én fogadták el.

Az orosz alsóház (Duma) előbb három olvasatban elfogadta a pataki könyvek visszaszolgáltatásáról szóló törvénytervezetet. Utána a Föderációs Tanács jóváhagyta, majd 2006. február 2-án Putyin elnök is aláírta. A törvény február 8-án jelent meg, ezt követően 10 nappal emelkedett jogerőre. Számunkra ugyan eléggé érthetetlenül, de az orosz törvények a visszaszolgáltatott kulturális javak kapcsán bizonyos költségek felszámítását is lehetővé teszik, amelyek a javakat visszanyert felet terhelik. Ezt nem az orosz állam, hanem a novgorodi könyvtár jogosult kérni. Az összeg tekintetében nincs hivatalos információ, egyes források 400 ezer dollárról adnak hírt.

A könyvek hazaszállításának lebonyolításáról a Magyar Köztársaság moszkvai nagykövete tárgyalta. A könyvek 7 ládában, 2006. február 22-én érkeztek magyar földre, 23-án vette át a Tiszáninneni Egyházkerület elnöksége és a Református Kollégium közigazgatója. (Egyelőre 136 kötet, a maradék 10-ről további egyeztetések folynak).

A Tiszáninneni Református Egyházkerület – mint a Sárospataki Református Kollégium fenntartója – szerződést írt alá február 10-én a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumával, melynek értelmében a hazaszállított könyveket átadja a Széchényi Könyvtárnak bizonyos álagjavítási munkák végett, majd pedig a Nemzeti Múzeumnak, hogy ott kiállíthassák azokat. A kiállítás meg is nyílt március 1-én. Sárospatakra június végén érkeznek a kötetek, ahol szintén bemutatásra kerülnek, az ünnepélyes megnyitó július 16-án lesz. Ezt követően foglalják el régi, számukra mindig fenntartott helyüket, majd a pataki Nagykönyvtár végzi el a szükséges restaurálási munkákat is.

Az üggyel kapcsolatban sajtóvisszhangot kapott az a legenda, miszerint az orosz megszállás során Piotr Jegorov városparancsnok megmentette a Nagykönyvtár állományát, mert be-falaztatta a bejáratot. Néhai Újszászy Kálmán professzor úrtól annyit tudunk, hogy Jegorov parancsnok megszemlélvén a könyvtár dísztermét tisztelgett, majd távozott. Mindössze ennyi történt. Minden más kitaláció. Igyekszünk azonban a történeti kutatás eszközeivel utánajárni a dolognak, ám egyelőre többet nem mondhatok.

Azzal a szubjektív megnyilatkozással zárom e sorokat, hogy az a Szentimrei Mihály, aki a szakértői bizottság tagjaként végtelen nagy szaktudással és Patak iránti szeretettel tett meg minden lehetséges dolgot az ügy érdekében, valamint az egykori elődök, akik sosem nyugodtak bele a könyvek véglegesnek tűnő elvesztésébe, már a mennyei hazából szemlélték az Illustris Schola kincseinek hazatérését.

Dienes Dénes

Romániai magyar iskolázás a Ceaușescu-korszakban (1965–1989)

A többnemzetiségű Romániában a kisebbségi kérdés kezelésének egyik lényeges mutatója minden időben az anyanyelvű oktatás megvalósítása vagy annak valamilyen formában történő ellenzése volt.

Ceaușescu Romániájában a nemzetiségi jogok időnkénti hangoztatása gyakran szöges el-lentétben állt a nemzetiségek beolvasztására, az anyanyelvű oktatás megszüntetésére törekvő gyakorlattal. A korszak egyik jellegzetességeként az iskolapolitika irányát nem a nyilvános-ságra hozott törvények, rendelkezések szabták meg, hanem a titkos, gyakran szóbeli utasítá-

sok. Természetesen az iskolázás terén is érvényesült a román hintapolitika, a korlátozások és engedmények állandó változtatása.

1965 tavaszán Nicolae Ceaușescu hatalomra jutása után rövidesen kiderült, hogy a nemzetiségpolitikában továbbra is a nacionalista, magyarellenes elvek érvényesülnek. 1968-ban a nemzetközi politikában azonban olyan események következtek be, amelyek a román nemzetiségi politikát bizonyos engedményekre kényszerítették. Hároméves enyhülési időszak következett. 1968 júniusában a román pártvezetés tárgyalásra hívta a magyar értelmiségieket, majd októberben döntés született az ún. *Nemzetiségi Dolgozók Tanácsának* létrehozásáról, az oktatásügyi minisztériumban pedig nemzetiségi igazgatóságot szerveztek. Néhány magyar középiskola, amelyeket az elmúlt évtizedben román iskolákkal „egyesítettek”, most ismét önállósulhatott, több nagy múltú magyar iskola megünnepelhette alapításának évfordulóját, magyar iskolai diáklapok indultak stb.¹

1971 tavaszán Ceaușescu a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának ülésén hangsúlyozta, hogy „a fiatalok azon a nyelven tanulhassanak, amelyet a legjobban ismernek”.² A román nyelv és a nemzetiségek nyelvének oktatásáról azonban különböző hangsúllyal beszéltek: míg a nemzetiségi tanulók számára fontos feladatként jelölték a román nyelv alapos elsajátítását, addig a vegyes lakosságú helységekből élő román fiataloknak csak ajánlották a nemzetiségek nyelvének ismeretét.

A nemzetiségi tanácskozás elnöke *Péterfi István* az 1970/71-es tanév magyar iskoláiról a következő adatokat közölte: a tanév során 955 magyar nyelvű óvoda működött 37000 gyerekkel az 1337 magyar általános iskolában és tagozaton 157500 tanulót, a 91 líceumban 21106 tanulót tanítottak. Az elnöki tájékoztató óvatosan megállapította: „az egyes helyeken szükségesnek mutatkozik új óvodai tagozatok és magyar nyelvű iskolák létrehozása”.³

1971 ősztől a román nemzetiségpolitikában újabb változások történtek: kínai példára megkezdődött az ún. *kulturális forradalom*, előtérbe került a társadalom homogenizálásának terve. Az iskolákban a „politikai-ideológiai és kulturális-nevelő tevékenységre” helyezték a hangsúlyt, a nevelői kart Ceaușescu iránti hűségeskü letételére kényszerítették. Az 1970-es évek közepétől a magyarnyelvű oktatás mind nehezebb helyzetbe került, a magyar iskolák és osztályok száma fokozatosan csökkent.

Az 1973. évi 278-as törvény előírása szerint a nemzetiségi általános iskolában 25 tanulóval, a líceumban 36 tanulóval működhetett egy osztály.⁴ Kisebbségi létszámú osztályok engedélyezése a tanügy-minisztérium, a megyei tanfelügyelőség kénye-kedvétől függött, ezek a szervek gyakran a tanév kezdetéig bizonytalanságban tartották a kérvényezőket. Később azokat a szülőket, akik magyar osztályokba toborozták a gyermekeket nacionalista szervezkedéssel vádolták, ők a hatalom szerint „jogsértést” követtek el, ugyanis a magyar tanköteles gyermekeknek jogában állt a román iskolák választása és ettől nem lehetett őket eltéríteni.

A nemzetiségi osztályok nyílt *diszkriminációját* az 1973. május 3-án kibocsátott elnöki rendelet jelentette, mely előírta, hogy „mindazon településeken, ahol a nemzetiségek mellett románok is élnek, és ahol az együttlakó nemzetiségek nyelvén működő iskolák léteznek, függetlenül a tanulók létszámától, román tannyelvű tagozatokat vagy osztályokat kell létesíteni”. A román osztályok létesítését tehát nem kötötték létszámhoz, a magyar és más nemzetiségű V. osztály létesítéséhez a rendelet szerint a legalább 25 tanuló beiratkozására volt szükség.⁵

E diszkriminációs törvény következményeként a *szóroányvidékekről* eltűntek a magyar általános iskolák és a *Székelyföldön* is egész sor helységben megszűnt az általános iskolák felső ta-

¹ A következő líceumok alapítását ünnepelték meg: 1968-ban a székelyudvarhelyi líceum 375., a csíkszeredai líceum 300., a székelykeresztúri líceum 175., 1971-ben pedig a zilahi líceum 325. évfordulóját. Vö.: Albert Dávid: Romániai magyar oktatás 1945–1989. Iskolakultúra, 1994/8.28. old.

² Nicolae Ceaușescu elvtárs beszéde a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának plenáris ülésén. Igazság, 1971. március 14.

³ A Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának plenáris ülése. Előre, 1971. március 14.

⁴ Ezek az osztálylétszámok komoly megszorításokat jelentettek, ugyanis az 1957–58-as tanévben a nemzetiségi V. osztály létesítéséhez 15 tanuló, a VI–VII. osztályhoz 10 tanuló elégséges volt. Vö.: *Bányai László*: A nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatása. Korunk 1957/12. 1624. old.

⁵ 1973. évi 703-as elnöki rendelet. Tribuna Școlii, 1973. május 19.

gozata és sorra létesültek a román osztályok. Kolozs megyében Széken egyetlen román gyermeknek szerveztek külön osztályt, *Körösfin* az iskola igazgatóját – e sorok íróját – a megyei tanfelügyelőség szóbeli megrovásban részesítette, mert a színmagyar községben nem létesített román osztályt.

A magyar tannyelvű óvodák elsorvasztása is megkezdődött: a magyar csoportok létesítését a szülőknek külön kérvényezni kellett, ha ezt emulasztották, gyermekeiket román csoportokba helyezték. Megfelelő felvilágosítás hiányában ez gyakran megtörtént.

A kolozsvári óvodákban a szülőket az igazgatók azzal az indoklással utasították el, hogy az intézményben nincs magyar csoport vagy nincs igény magyar csoportokra. Alkalmanként un. „vegyes” (kétnyelvű) csoportokat létesítettek, amelyeket a tanév folyamán megszüntettek, s a román csoportokba beolvasztottak.

A romániai magyar tannyelvű középfokú oktatásnak jelentős veszteségeket okozott az a törvény, amelyik elrendelte az elméleti líceumoknak *szakliceumokká* való átalakítását anélkül, hogy figyelembe vette volna a nemzetiségek erre vonatkozó igényeit.⁶ Az enyhülés éveiben néhány szakliceumban indultak ugyan magyar osztályok, de azok csak töredékében biztosították a magyar tannyelvű oktatást. Az önálló magyar elméleti líceumok fokozatosan megszűntek, az 1973–74-es tanévben a volt elméleti líceumok 70%-a már mint román tannyelvű szakliceum működött, a 30%-a megmaradt elméleti líceumnak, részben magyar tagozattal.

A szakliceumok szervezése a magyarság számára társadalmi téren is területvesztést jelentett: a létesített magyar osztályok ugyanis alacsony presztízsű szakokat képviseltek (mezőgazdasági, építőipari, könnyűipari), míg a román líceumokban a korszerű műszaki tárgyakat oktató elit szakokat (informatika, elektronika) szerveztek.⁷ A szakliceumok magyar osztályaiiban a műszaki tantárgyak többségét is románul tanították, ugyanis az iskolaműhelyeket patronáló ipari egységek román műhelytanárokat küldtek ezeknek a tantárgyaknak a tanítására, azzal az indoklással, hogy magyar műszaki nyelvet ismerő mérnök-tanárok nincsenek.

Az 1976–77-es tanévtől kezdve a líceumi oktatásban újabb szervezeti változások következtek: a líceum négy osztályát két ciklusra osztották, a IX–X. osztályokat az általános iskolához (gimnáziumhoz) csatolták, a XI–XII. osztály líceumi osztály maradt, de az azokba való bejutást felvételi vizsgához kötötték. Ez az újabb átszervezés tovább rontotta a magyar tanulók továbbtanulási esélyeit: mivel a szakliceumok nagy többsége román tannyelvű volt, az elméleti jellegű osztályok száma pedig egyre csökkent, a magyar tanulóknak a XI–XII. osztályokba való bejutásra mind nehezebben nyílt lehetőségük. Ez a területszűkítés a magyar humán értelmiségi utánpótlás forrásainak tudatos elapasztását is jelentette.

Ebben a helyzetben sok magyar nemzetiségű tanuló román tannyelvű oktatási intézményekbe kényszerült. Az 1977–78-as tanévben a hivatalos adatok szerint 55 642 magyar nemzetiségű középiskolás közül 29 028 (52,2%) magyar tannyelvű középiskolába, 26 614 (47,8%) pedig román középiskolába járt.⁸ Az 1979–80-as tanév adatai részletesebben tudósítanak: magyar nemzetiségűek közül román oktatási intézményben tanult 19 651 óvodás (magyarok 26,6%-a), 42 244 általános iskolás (18,3%), és 21 990 középiskolás (37,6%).⁹

Az anyanyelvű oktatás mindenkor központi kérdése a *román nyelv* tanítása volt, mely a nemzetiségi politika változásainak függvényében különböző súllyal jelent meg a tanügyi törvényekben. Az 1970-es évek második felében az állam nyelvének tanítása fokozatosan a homogenizálási politika eszközévé vált. Az utasítások egyre gyakrabban arra figyelmeztettek, hogy az iskoláknak nem az oktatás nyelvével, hanem annak tartalmával kell foglalkozniuk és az anyanyelven történő oktatásnak nem szabad oda vezetnie, hogy meggátolja a magyar fia-

⁶ 1966/2. számú törvény. RSZK Hivatalos Közlönye 1966. I. rész 41. szakasz.

⁷ Magyar tannyelvű osztályok indultak: a csombordi Mezőgazdasági Liceumban, a kolozsvári és sepi-szentgyörgyi Építőipari Liceumban, a székelyudvarhelyi és szásztrégeni Ipari Liceumban. Vö.: *Albert Dávid*: im. 28. old.

⁸ *Dr. Lőrincz László*: Közoktatásunk a forradalmi nevelés és testvériség szolgálatában. Tanügyi Újság, 1978. március 21.

⁹ Debreczeni Árpád: Anyanyelvű oktatás. In: A romániai magyar nemzetiség. Szerkesztette: *Koppándi Sándor*. Bukarest 1981. 192. old.

talokat a román nyelv elsajátításában. Az anyanyelvű oktatás reális problémáinak megoldása helyett, megkezdődött a román nyelvórák ugrásszerű emelése. A román nyelvet bevezették az elemi iskola első osztályába is, óraszámá egyenlő volt az anyanyelvi órák számával, sőt a IV. osztályban meghaladta azt.¹⁰ Igaz ugyan, hogy az V–VIII. osztályban a román nyelvet sajátos tantervek és tankönyvek alapján tanították, de a középiskolák felvételi vizsgáin a román iskolák tanterve volt az irányadó. Ez tulajdonképpen azt jelentette, hogy a magyar tanulók olyan tananyagból felvételiztek, amelyet az iskolában számukra nem tanítottak.

A középiskolák IX–XII. osztályában a román nyelvet egyenlő óraszámban tanították a magyar nyelvvel. A magyar nemzetiségű tantervek számára kötelező román nyelvtanfolyamokat szerveztek, amelyek vizsgával végződtek. Ez az erőltetett nyelvtanítási program, mely módszereiben nem számolt a nemzetiségi oktatás sajátos feltételeivel, nem érte el a célját és igen gyenge eredményeket hozott.

A magyar nyelvű oktatásügy számára állandó gondot jelentett a megfelelő minőségű magyar tankönyvekhez való hozzájutás. A magyar osztályokban használt tankönyvek többsége ugyanis a román kiadványok gyenge minőségű fordításai voltak. Szinte megoldhatatlan problémát okoztak a VIII. osztályos *történelem és földrajz tankönyvek*, amelyek azonosak lévén a román osztályokéval igen sok régi kifejezést (arhaizmust) használtak, ami miatt használhatatlannak bizonyultak a magyar tanulók számára.

Az oktatásügyi minisztérium e tárgyban vizsgálatot rendelt el, majd úgy határozott, hogy a nemzetiségi iskolák tanulói azokhoz a tantárgyakhoz, amelyeket románul tanulnak, a román tankönyvek mellé kapiják meg azok anyanyelvű változatát is.¹¹ Ezt a rendelkezést azonban nem hajtották végre, a román tankönyvek magyar változatából csak egyszer jelent meg egy silány fordítású VIII. osztályos történelemkönyv.

A magyar nyelvű és irodalom tankönyveket magyar szakemberek készítették ugyan, de azokban az anyag jelentős részét a román irodalomból fordított szemelvények alkották, amelyek különben a román irodalom tananyagában is szerepeltek.

A felvételi vizsgákra való felkészülés állandó gondot jelentett a magyar nemzetiségű tanulóknak. Az 1968. évi 11-es tanügyi törvény előírta ugyan az anyanyelv használatának lehetőségét a felvételi vizsgákon, de ezt a rendelkezést a későbbiek során nem vették figyelembe. Az anyanyelv használata a felvételin teljesen esetlegessé, bizonytalanná vált, gyakran előfordult, hogy a szóban forgó intézmény csak az utolsó napokban tudta meg, hogy magyar nyelvű felvételt is tarthatnak. Ez a tudatos „húzd meg, ereszd meg” politika is arra kényszerítette a szülőket, hogy gyermekeiket román iskolába adják.

A magyarellenes politikának részeként a fiatal magyar értelmiséget fokozatosan kiszorították a városokból. Az egyetemek, főiskolák, tanítóképzők magyar végzettségű tanügyi minisztérium szinte teljes egészében falusi iskolákba helyezte, ahonnan gyakran csak évtizedek múlva tudtak előbbre lépni. Közben az egyetemről, a múzeumokból, a könyvtárakból egyre fogytak a magyar nemzetiségű tanárok, muzeológusok, tudományos kutatók.

Az 1980-as évek közepétől a román homogenizáló törekvések egyre erősödtek, az „egységes román szocialista nemzet” hangoztatása mind gyakoribbá vált. A magyar nyelvű oktatás elleni támadások most már alig titkolt célja a magyar iskolahálózat végleges felszámolása volt.

A nagy hagyományokkal rendelkező nagyenyedi tanító- és óvónőképzőt már 1979-ben megszüntették, a magyar tanítóképzést csökkentett létszámmal a nagyváradi és székelyudvarhelyi pedagógiai líceum látta el.¹² (Pl. 1988–89-ben Kolozs megye a váradi tanítóképzőbe 7 helyet kapott!)

A tanártoábbképzés, a véglegesítő, valamint az I. és II. fokozathoz szükséges vizsgák nyelvé a román lett. 1985 őszétől a magyar tanítók és a magyar nyelv és irodalom szakos tanárok módszertani körét megszüntették és besorolták őket a román körökbe. (A többi tantárgyat oktató magyar nemzetiségű tanárok már rég a román körök tagjai voltak.)

¹⁰ Nemzetiségi oktatás Románia Szocialista Köztársaságban: Bukarest 1982. 195. old. (Az oldalszám a románnyelvű kiadásra vonatkozik.)

¹¹ Murvai László: Társadalom és iskola. Bukarest 1983. 15. old.

¹² Bakó Botond–Demény Piroska–Józsa Miklós (összeállította): 150 éves a nagyenyedi tanítóképzés. Marosvásárhely. 2003. 28. old.

1985–86-ban a Kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen a véglegesítő vizsgára jelentkező magyar nyelv és irodalom szakos tanárok a pedagógia és az ideológiai tantárgy előadásait még magyarul hallgatták, de néhány nap múlva a vizsgán már csak románul felelhettek.

1986-ban a *Didaktikai és Pedagógiai Könyvkiadó* nemzetiségi szerkesztőségét megszüntették, nyilván abból a megfontolásból, hogy a jövőben Romániában nem lesz szükség magyar tankönyvekre.

A román nemzetiségű tanfelügyelők, iskolaigazgatók ezekben az években már megkövezték, hogy az ellenőrzések alkalmával az órákat a magyar tanárok román nyelven tartsák. A magyar tanár többnyire csak az órára való bemenetelekor tudta meg, hogy látogatója lesz és az óra nyelve a magyar helyett román kell legyen.

A tanügyminisztérium minden eszközt felhasznált, hogy a magyar nyelvű oktatásban az *óraszámot* csökkentse. Az 1985–86-os tanév közepétől elrendelték a *VII. osztályos alkotmánytan* – a nemzetiségek egyenjogúságát bizonygató tantárgy – román nyelven való tanítását. Az utasítás szóbeli formában érkezett, de azt a román iskolaigazgatók végrehajtották, az önkényes intézkedés ellen tiltakozókat a tanfelügyelőség fegyelmivel sújtotta.

Ugyancsak ettől a tanévtől minisztériumi utasításra *Románia történelmét* csak román nemzetiségű tanárok taníthatták. Általános gyakorlatá vált, hogy a magyar tannyelvű osztályokban bizonyos tantárgyakat, mint az *idegen nyelvet* (angolt, németet, franciát), az *éneket*, a *rajzot*, a *tornát*, a *műhelygyakorlatot* román nemzetiségű – a magyar nyelvet nem ismerő – tanárok tanították. A hivatalos indoklás szerint ezeknél a tantárgyaknál a nyelvnek úgymond csak másodlagos szerepe van. Ez az intézkedés számos magyar nemzetiségű tanár katedrájának megszűnését jelentette.

Teljesen felborította a magyar nyelvű elemi iskolák munkarendjét az a rendelet, amely az 1986–87-es tanévtől kezdve bevezette a magyar *III. és IV. osztályban a földrajz és történelem* román nyelven való tanítását. A magyar kisiskolások alig értették a román iskolák számára készült tankönyvek nyelvezetét, amelyekben szülőföldjük helyiségnévei is csak románul szerepeltek. A magyar tanítókat a tanév végén kötelező román nyelvtanfolyamokra osztották be.

Ezekben az években a tanórákon kívüli mindenfajta tevékenység – a *sólyom-*, *pionír-*, *KISZ-foglalkozások*, *politikai információs órák*, *PAP-honvédelmi ismeretek oktatása*, *tantárgyolimpiák*, *iskolai ünnepélyek* stb. csak román nyelven folyhattak. Diákfoglalkozásokat, osztálykirándulásokat csak román osztályokkal közösen lehetett szervezni.

Ilyen körülmények között *a magyarul tanuló diákok száma ugrásszerűen csökkent*. Az 1980–1986-os évek között az általános- és középiskolában tanuló magyar diákok statisztikai adatai a következő képet mutatták:¹³

Év	Általános iskolák		Középiskolák	
	Szám szerint	Összes diák százalékában	Szám szerint	Összes diák százalékában
1980	179 569	5,42%	28 568	2,91%
1985	80 806	2,66%	16 284	1,31%
1986	60 000	2,00%	16 000	1,31%

Kolozsvár líceumaiban a IX. és XI. magyar osztályokban tanuló diákok létszáma öt év alatt csaknem a felére csökkent: 1983–84-ben 1091 (IX.o.) és 428 (XI.o.) tanuló, 1984–85-ben 910 (IX.o.) és 489 (XI.o.) tanuló, 1988–89-ben 504 (IX.o.) és 162 (XI.o.) tanuló járt magyar osztályba.¹⁴

A magyar nyelvű oktatásra a Ceauşescu-korszak utolsó éveiben tovább fokozódott a nyomás, 1984-től megkezdődött a még megmaradt néhány magyar nyelven oktató líceumba *a román osztályok telepítése*. Kolozsváron ezáltal megszűnt a két magyar tannyelvű líceum a *Brassai Sámuel* nevét viselő és a *3-as Matematika-Fizika*. Ez utóbbi líceum magyar diákjai a román osztályok megjelenésekor fekete zászlót tüztek ki, az iskolát azonnal megszállta a titkosrendőr-

¹³ B. Kovács András: Szabályos kivétel. A romániai magyar oktatásügy regénye. Bukarest 1997. 39. old.

¹⁴ Kolozs-megye liceumi hálózatról. Vö.: Igazság, 1983. június 11. 1984 június 20., Erdélyi Tudósítások 1989. 4.

ség a Securitate. Az *Ady-Sincai Liceumban* – az egykor oly híres Református Kollégium utódiszkolájában – már csak két magyar osztály működött. És ezek is milyen magyar osztályok voltak! Az ún. magyar X. osztályban a 16 tantárgyból már csak 6-ot tanultak magyar nyelven.

1985 és 1989 között a hatalom országserzte megkezdte a román nemzetiségű, a magyar nyelvet nem beszélő tanárok kihelyezését a magyar iskolákba. Ez azt jelentette, hogy olyan tantárgyakat is románul kezdtek tanítani, amelyeket az oktatási törvény szerint anyanyelven kellene előadni. Az oktatási nyelv a kihelyezett tanár anyanyelvétől függ, szólt a bizalmas utasítás.

1985 szeptemberében *Hargita megyében* 191 magyarul nem beszélő tanárt neveztek ki a magyar tagozatra, 1985-ös és az 1986-os tanév kezdetén *Kovácsna megyében* pedig 282 a magyarul nem tudó kihelyezett tanárok száma.¹⁵ Az 1987–88-as tanévben *Kolozs megyében Körösfőn* a földrajzot, *Széken* a fizikát, *Tordaszentlászlón* a történelmet, *Zsobokon* a fizikát és a kémiát tanították románul az úgynevezett „missziós tanárok”.

1986–87-től megkezdődött az *iskolák külső jellegének az elrománosítása*. A tanév elején a tantermekből, folyosókról eltávolították a magyar nyelvű feliratokat, a magyar vonatkozású képanyagot. Még a tantermekben kötelező Ceauşescu-idézetek is csak román nyelvűek lehettek. A tanévzáró ünnepélyeket csak románul lehetett tartani, a magyar nyelvű ünnepi beszédeket, műsorokat betiltották. Ebben a tanévben először a ballagó magyar diákok ajkát egyetlen magyar szó sem hagyhatta el.

És ez még nem volt minden. Kidolgozták az erdélyi magyar diákok Kárpátokon túli román középiskolákba kényszerítésének tervét, helyükbe a Regátból román osztályokat hoztak volna. Kolozs megyében a program az 1988–89-es tanévben indul – jelentette be 1988. július 12-én Kolozsváron az iskolaigazgatók előtt – Marianna Răduţiu főtanfelügyelő.¹⁶

Szerencsére 1989 decemberében a történelem kereke nagyot fordult, ennek a tervnek végrehajtására a diktatúrának már nem maradt ideje.

Sebestyén Kálmán

Pályázati felhívás amatőr kutatók számára

Az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulója alkalmából a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, a Nyíregyházi Főiskola Történettudományi Tanszéke, a Jósza András Múzeum, a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, valamint a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület helytörténeti pályázatot hirdet amatőr kutatók számára. Elsősorban olyan dolgozatokat várunk, amelyek a forradalom és szabadságharc résztvevőinek elbeszélésén alapulva, eredeti dokumentumok és fényképek felhasználásával ábrázolják egy-egy település, kisebb régió eseményeit, vagy családok élettörténetén, személyes sorsokon keresztül mutatják be az ún. ötvenes éveket, a forradalmat és a megtorlást. Különösen értékesek lehetnek a forradalmárok visszaemlékezései, a velük készített interjúk és a róluk írt portrék.

A pályázatra 10–30 oldal terjedelmű, géppel írt (A/4-es lap, 1,5 sortáv, 12-es betűnagyság), nyomtatásban meg nem jelent dolgozatot fogadunk el.

Pályadíjak: 1. díj: 35 000 Ft, 2. díj: 30 000 Ft, 3. díj: 25 000 Ft.

A pályaműveket 2006. augusztus 21-ig kérjük eljuttatni a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárba (4400 Nyíregyháza, Széchenyi u. 4.). Az ünnepélyes díjkiosztás előrelátólag 2006 szeptemberében lesz a 13. Szabolcs-Szatmár-Beregi Nemzetközi Levéltári Napon.

¹⁵ Tóth Sándor: Jelentés Erdélyből. 1987. Magyar Füzetek Könyvei. 130–131. old.

¹⁶ Erdélyi Magyar Hírügynökség Jelentése. 1988/49.

HAGYOMÁNY

Szent György napja az Ipoly mentén

A húsvét utáni első jelentősebb ünnepünk Szent György napja, április 24. Az ókeresztény eredetű szent legendája több világrész népeinek vallásos életében, folklórájában ismeretes. Joseph Weisbender írja, hogy „ha történelmileg biztosnak is tekinthető, hogy György a konstantinói fordulat beköszöntése előtt halt vértanúhalált Krisztusért Lyddában, tiszteletének rendkívüli elterjedéséből az következik, hogy vértanúságának közelebbi körülményei hamarosan feledésbe merültek, és legendával pótolták azokat”.¹

György Kappadókiából származó katonatiszt volt, s anyja hatására tért a keresztény hitre. Dadianosz perzsa király azonban üldözte őt, majd bebörtönöztette. Györgynek a börtönben „borzalmas kínzатásokat kellett elviselnie”. A legenda egyszerre hatvan szöveget vertek a fejébe, háromszor meghalt és föltámadt. Neki s a fogolytársaknak egy látomásban maga Krisztus adta tudtukra, hogy szenvedéseik hét évig fognak tartani. Weisbender szerint azonban az elbeszélőnek „nem az események történeti visszaadása volt a szándéka, hanem annak vigasztaló és épületes bemutatása, hogy nem lehet szétrombolni az Isten által óvott emberi életet”.²

Szent György kultusza és tisztelete ezek után a világon gyorsan elterjedt. Szíriában már a IV. században épültek György-templomok. Egyiptomban mintegy negyven templom és kolostor, Cipruson pedig hatvannál is több szentély viseli a nevét. De építettek templomot a szentnek Konstantinápolyban, Rómában és Mainzban is. S nagy tekintélye volt Angliában és Skóciában is, a német lovagrend pedig védőszentjének választotta őt. III. Henrik korában, az 1222. évi oxfordi zsinaton az angol királyság oltalmazójává nyilvánították. A szigetországból egyébként mintegy százhatvan templomot szenteltek tiszteletére. III. Eduárd Szent György-rendet alapított (1348), V. Henrik idejében pedig a cantenburyi érsek rendelkezése értelmében Szent György ünnepe ugyanazt a liturgiai rangot kapta, mint a karácsony.

Györgynek természetesen nagy kultusza volt a magyarok körében is. Hisz többek közt az ő képe is látható a szent korona bizánci részén. Gellért püspök tiszteletére szentelte az első csanádi székesegyházat. Az említett magyar György-kultuszt azonban már megelőzte a veszprémi Szent György-kápolna, István király pedig Szent György-erekyével tért haza a bolgárok elleni hadjárataból.³ A Középső-Ipoly mentén szintén emeltek tiszteletére templomokat, például Inám és Palást községekben.

A sárkányviadal motívuma csak később épült be a György-legendába. A Legenda aurea szerint Silena város közelében volt egy tó, melyben egy mérges sárkány lakott. A polgárok minden nap egy juhot adtak neki, de miután ezek elfogytak, kénytelenek voltak embert áldozni. Amikor már a királylány is sorra került volna, megjelent György a lóháton. A vitéz „Krisztus nevében” megívott a sárkánnyal, s legyőzte őt. A királylány övét kötötte a sárkány nyakába, s mint egy szelíd kutyát, úgy vezette őt a városba. György arra kérte a polgárokat, hogy higgyenek Krisztusban. A helyen, ahol a történet megesett, az emberek egy szép templomot építettek, melynek oltára előtt csodatevő forrás fakadt.⁴ György egyszerre lett védőszentje a parasztnak, lovaiknak és állatállományuknak; segítségért kérték a veszedelmekben, a kigyómárással, a pestis és a lepra esetében. S mint A szentek életében olvassuk: „A naptárban elfoglalt helye adta neki azt a feladatkört, hogy a tavaszkezdet számos ősi népszokását »megkeresztelje«”.

¹ Weisbender, Joseph: A szentek élete. Bp. 1990. 167. old.

² Ugyanott 197. old.

³ Múlt-kor/MTI Internetes honlap 2005: 1.

⁴ Weisbender i. m. 169. old.

A költészetet és az ikonográfiát mindenekelőtt a sárkányölő motívum ihlette meg. Az Árvai Gelériában őrzik például *Albrecht Altdorf* 1511-ből származó fametszetét, amelyen a lován ülő vitéz hosszú lándzsájával megöli a sárkányt. Háttérben a festő a bizarr alpesi tájat mutatja be, s látható az imádkozó királylány is.⁵

Palást község Istenházát egy 1299-es okirat már Szent György templomként említi („...venit ad ostium ecclesiae b. Georgii...”). Szent György tiszteletére szentelték fel 1898. július 3-án az új templomot is. A főoltár képe is sárkányölő Szent Györgyöt örökítette meg. A festmény az 1890-es évekből való, Maria Schöffmann szignóval. A kórus alatti boltozaton a Szent Györgyöt ábrázoló községi címer látható.⁶

Adatközöink a *Középső-Ipoly mentén* is legendás hősként emlegették Györgyöt, aki „*vitézségirő vót nevezetes, csákovával és dárdával járt, legyőzte a hétfejű sárkányt*”.

Európa nagy részén György napját a tavasz kezdeteként tartották számon. S bár az egyház a sárkányölő Szent György neve ünnepét tette erre az időpontra, a hiedelmek és a szokások mégis egy ősbibliai pásztorünnep rítusaira emlékeztetnek. Ilyenkor volt például az állatok első kihajtása. *Szendrey Ákos* utal egy hajdani *nagyszombati kalendárium* ábrázolására, amely arra mutat, hogy a szarvasmarhák első kihajtása valószínűleg Szent György havában történt. Azt is megjegyzi néprajzkutatónk, hogy az első kihajtáshoz különböző szertartások kapcsolódtak, s „*Ezeknek a rituális eljárásoknak célja elsősorban az volt, hogy az állatok védelmét, minden veszélytől, rontástól való megővését biztosítsa*”. Legtöbb helyen akkor is kihajtották a jószágot, hogyha az idő még nem volt alkalmas erre.⁷ *Mohács*on a disznókat, máshol a lovakat már a XVIII. században is György napkor „*verték ki a külső legelőre*”. Dolgozatában *Szendrey* a tágabb európai összefüggésekből is hoz példákat. Megemlíti többek közt, hogy a *finneknél* két fő napja van az első kihajtásnak, Szent György és május elseje. Györgykor Finnország egyik felében akkor is kihajtják az állatokat, ha hóborított a föld, s az erdő nem ad elég táplálékot. Ugyancsak *Szendrey* említi, hogy az *oroszknál* György volt a marhatartás védőszentje és a farkasok ura. S utal *Felix Haase* munkásságára, mely szerint „*György az ősi állattisten, Volos helyébe lépett. Főfeladata az állatok, különösen pedig a háziállatok védelme*”. A György-napi kihajtás szokás volt a *délszlávoknál* és a *szlovákoknál* is. *Zólyom* megyében például ilyenkor van „*az összeverés, ilyenkor költözik ki a szállás*”.⁸

Az *Ipoly mentén* régebben a karácsonyi *aprószentek* vészszóval hajtották ki a jószágot. Előfordult, hogy az istállóit is *körülfüstölték*, az ajtóra *zöld ágat* tettek, a teheneket pedig a kapuba fektetett *lánc*on hajtották át. Ennek egyben gonoszűző célzata volt; a mágikus cselekedetnek termékenységvarázsló és összetartó erőt tulajdonítottak.⁹

Ipolyi Arnold közli Mitológiájában, hogy valamikor a juhászok Szent György éjszakáján különböző ágakból tüzet raktak. Ezáltal „*kijöttek mindazon hasznos füvek, melyek a sóba keverve, a juhoknak adva, ezeket a dögötől megmentik*”.¹⁰

A babonás cselekedetek legtöbbször rontáseelhárító célzata volt, s egyben a gyarapodást is általuk vélték biztosítani. A tehenek első kihajtásával kapcsolatban mondta el *Ipolykeszin* Bodzsár Sándorné Celleng Franciska (1910) 1984-ben az alábbiakat: „*Mikor a marhák az első legelőre mennek, a láncot az ajtóra kötyik, hogy a marha összetarcsa magát. Az istálló elé botval háromszor egy vonást húznak, hogy így maraggyon egybe az állat, ne mennyenek szét. Közbe eszt monták: »Innen mentek ki, ide gyűjjön még több bele!«*”.

A *csépai* palócok is Györgykor hajtották ki először a gulyát és a csordát. Ez a nap volt a gulyások munkaviszonyának kezdete és a cselédszegődés ideje is.

Nagycsalomján, a *Középső-Ipoly mentén* Szent Györgyöt a *pásztorbeállítás* napjaként emlegették. *Pereszlényben* szintén ez volt a pásztorok és a cselédek *fogadónapja*. A disznópásztor ilyen-

⁵ Katolické novimý. Internetes változat 2003/19. 1. I.

⁶ *Csáky Károly*: Palást – Egyházi emlékek. Komárom 2002. 7. old.

⁷ *Szendrey Ákos*: A napforduló és a mágikus állatvédelem összekapcsolásának kérdése. *Ethnographia* 1959. 313–339. old.

⁸ Ugyanott 316. old.

⁹ *Csáky Károly*: Hallottátok-e már hírét? Bratislava 1987. 140. old.

¹⁰ *Ipolyi Arnold*: Magyar mitológia. In: Az ősi magyar hitvilág. Szerk.: Diószegi Vilmos. Budapest – Bratislava 1971. 179. old.

kor „nyakába vette a tarisznyáját és a nagy túlköt”, úgy járta a falut. De végigment a községen a tehénpásztor, a kanász és a juhász is. Szép nótákat fújtak, a falu népétől pedig egy kis „almazsnát”: bort, szalonnát, pénzt kaptak. Ekkor kezdték az állatokat csordába terelni, s a legelőre hajtani.

György napjához azonban nemcsak az állattartással kapcsolatos szokások és treendők kötődtek. Április 24-én kezdték például a *mák* és a *kukorica* vetését is. Ipolynyéken György a *kenderültetés* napja volt.

A gazdák ilyenkor több helyen *határjárásra* indultak, szemügyre vették a zöldellő rozstáblákat. Ha a „varnyú mán elbukott a vetsébe”, jó termésre számítottak.¹¹

Szent György napjához vidékünkön több *időjóslás* is kapcsolódott. A hiedelem azt tartotta, hogy ahány nappal György előtt megszólalnak a *békák*, még annyi napig lesz hideg utána. A *kelenyeiek* a György-napi esőt „aranyeső”-nek mondták, mert az a bő termés előjele volt. Jó esztendőre jósoltak akkor is, ha György napja előtt „zörgött”.

A *palásti* jóslás szerint ha György előtt megszólalt a *kakukk*, akkor jó termés lett az évben. A *kelenyeiek* meg azt mondogatták, hogy ha György napján is *kint vót a víz*, akkor lefagytak a szőlők. Ha viszont a szőlőtőkék ilyenkorra kihajtottak, a *palástiak* jóslása szerint sok bor lett abban az évben.¹²

Több hiedelem fűződött vidékünkön az ilyentéjben előbújt *kígyóhoz*, *gyíkhöz* is. Ha valaki Szent György napja előtt gyíkot látott, akkor az – a *kelenyeiek* jóslása szerint – „friss lett”. A döglött kígyóval való találkozás ugyanitt *betegsigit* jelentett.

Ipolybalogon az a lány, aki György napja előtt el tudta *csípni a gyík farkát*, *jó tudott varnyú*. *Manga János* is említi könyvében a gyíkkal kapcsolatban, hogy a György napja előtt fogott állatot annak, aki szép sárga vajait akar köpülni, a markában kellett szétdőrszólnie.¹³ Ugyancsak tőle tudjuk, hogy a gyíkkal megdörzsölt kés – a néphit szerint – a torokfájást is elmulasztotta.

Bellosics Bálint bezdai gyűjtésében olvashatjuk, hogy a Szent György-nap előtti kígyó, gyík, lepke elfogása egyaránt szerencsét jelent. Ha pedig valaki az e nap előtt talált kígyó vagy gyík fejét a jászolhoz szögezi, az a háziállatokat minden bajtól megóvjá.¹⁴

Ipolydamásdon ha valaki Szent György napja előtt gyíkot talált, le kellett vennie a farkát, s azt a zsebébe kellett tennie, hogy szerencsés legyen. Ugyanitt az e nap előtt talált döglött *békát* a tyúk kosarába tették, hogy az gyorsan megüljön.¹⁵

Peröcsényből Diószegi Vilmos gyűjtött gyíkkal kapcsolatos adatokat. E szerint, ha „Szent György nap előtt gyíkot látnak, akkor a neveletlen ujjal meg kell simogatni, s akkor hasznos lesz az ujjá, állatot is jól tud az ilyen nevelni”.¹⁶

A *szlovákok* szerencsésnek tartották a György napja előtt talált *négylevelű löherét* is. A talált kígyót egyes helyeken agyon kellett ütni, hogy szerencsések legyenek. A *Felső-Garam mentén* a kígyót elégették egy új fazékban, hamuját sóval összekeverték, s az állatoknak adták gyógy-szerként. *Hontban* a kígyó bőrét megszáritották, s azt használták betegségek gyógyításánál.¹⁷

Klein Mihály a Hont megyei szlovák Felsőterényből közölt adataiban azt írja, hogy ha a gazdasszony a Szent Györgykor talált hangyakupacban a kezét megdörzsöli, akkor „egész éven át a keze után fog kelni a tézsta”. Ugyanitt az ilyenkor talált *zöld békával* is elvégezték a mágikus cselekedetüket. A békát egy kis fazékba tették, fedővel letakarták, s elfutottka, hogy „ne hallják a hangyák közt vergődő béka hangját, mert ha hallják, megsiketülnek. 9 nap múlva visszamentek a hangyabolyhoz, s a béka csontjai közt a villához hasonlót kerestek. Ezzel ha a leány a legényt, vagy a legényt a leányt megkaparta, biztosan egymásé lettek”.¹⁸

¹¹ Csáky i. m. 1987. 140-141. old.

¹² Ugyanott 141. old.

¹³ *Manga János*: Palócföld. Bp. 1979.

¹⁴ *Bellosics Bálint*: Ünnepek babonái. Ethnographia 1896. 182-186. old.

¹⁵ *Kocsmáros László*: Ipolydamásd. (Kézirat: Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára 15445. 22. lap)

¹⁶ *Diószegi Vilmos*: Peröcsény. (Kézirat: Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára 7072.)

¹⁷ *Horváthova, E.*: Roki vo zvykoch nášho l'udu. Bratislava, 1986. 192. old.

¹⁸ *Klein Mihály*: Felsőterényi gyűjtés, 1902. (Kézirat: Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára 1404.)

Közül békával kapcsolatos adatokat Baranya megyéből Bellosics Bálint is. Eszerint: „Egy békát agyonütnek és egy fazékba teszik a csontjait. Mikor elérkezik a Szent György napja előtti éjszaka, akkor a fazekat kiviszik egy keresztútra, és ott hagyják másnap estig. Ha akkor odamennek és várnak éjfélig, jönnek az ördögök. Ha haza tudja vinni anélkül, hogy az ördögök bántanak, akkor pénzt talál a fazékban”.¹⁹

Manga János bernecebaráti (Hont megye) adatai szerint abból a zacskóból, amelyet Szent György napján az ürge bőréből készítenek, soha nem fogy ki a pénz”. Ugyancsak az itteniek emlékezet szerint „szerepe volt a Szent György-nap előtt talált póktojásnak, amit a lányok hazvittek, miközben arra vigyáztak, hogy hídon vagy patakon ne vigyék keresztül. A lány a póktojást a legközelebbi mulatságra magával vitte és annak a legénynek, aki legelőször táncba vitte, a vállán szétfakasztotta. Azt mondták, a lánynak olyan nevű férje lesz, mint az a legény, akivel táncolt”.²⁰

Kelenyén mágikus cselekedetek fűződtek a Szent György napja előtt látott hangyabolyhoz is. Ha abban a „gazdasszony jó memmosta a kezit, akkor jó elnyút neki a tészta, szép magos kenyereket tudott sütnyi”.²¹

Ipolydamásdon aki hangyaszombékot talált, megdörzsölte azt a kezével, s akkor az „hasznos lett”. A dunyhákat a háziasszonyoknak itt nem volt szabad kirakniuk, mert akkor nehéz lett volna a nyári munka. A határban dolgozóknak ilyenkor vizet sem szabad innia, mert akkor egész nyáron mindig szomjas lett volna.²²

A boszorkányoknak tartott asszonyok Szent György-nap hajnalán harmatot szedtek. Erre vonatkozólag a Középső-Ipoly mentéről is vannak adataink. Egyik Ipolyfödésen gyűjtött boszorkánytörténetből tudjuk, hogy a harmatszédők fehér lepedőt tettek magukra, úgy mentek hajnalban a közeli rétre. Hogy a harmatot milyen célból szedték, arra az itteni gyűjtésből nem derült fény.

A vidék néprajzát korábban kutató Manga János említi, hogy a Palócföld boszorkányai a vetéseken összeszedték harmatot otthon a lepedőből belecavarták a korpába, melyet aztán megettek a tehenekkel, hogy azok több tejet adjanak. Ugyancsak Mangától tudjuk, hogy aki szeplős volt, annak szintén Szent György éjszakáján kellett kimennie a határba, s ott az árpa harmatjában jól meg kellett mosakodnia.

Pereszlényben valamikor Szent Györgynapján az emberek kihajtották a lovakat a lucernába. Akkor látták, hogy arra mentek a boszorkányok. Fehér lepedőben járták a lucernát, s szedték a harmatot. Közben ezt mondogatták:

– Szedem, veszem mind.

Egy bátor ember előlépett a rejtekekből, kapta a szűrét, s ő is azt mondta:

– Én is szedem, veszem mind.

Hazacipelte a szűrét, fölakasztotta az istállóban. A harmat pedig egyszeriben vajjá változott.²³

A szlovák lakosságú Felsőterényből Klein Mihály szolgáltatta 1902-ben az alábbi közlést: „Szent Györgykor reggel a gazdasszony a zöld buza vetésre viszi a lepedőt, s azt kiterítve végighúzza a harmaton, ezeket mondva:

– Két részt szedek s a harmadikat meghagyom.

Az így megharmatozott lepedőt aztán a tehenére teríti, hol a babona szerint a harmat tejjé válván, a tehén igazi tejet ad. Az e babonát elmondó vénasszonyom aztán még ezt fűzte hozzá:

– Megtörtént, hogy midőn az ily asszony egyszer a lepedőt végighúzza a harmaton, utána ment egy legény e szavakkal:

– Én is szedem mindet.

Miközben a juhász subáját végighúzza a harmatos vetésen, hazament, s a szegre akasztotta azt. Hát – Úr Isten! – csak látja, hogy subájából csak úgy csurog a tej.”²⁴

¹⁹ Bellosics i. m. 185. old.

²⁰ Manga János: Ünnepek, szokások az Ipoly mentén. Bp. 1968. 151. old.

²¹ Csáky i. m. 1987. 142. old.

²² Kocsmás László: Ipolydamásd. (Kézirat: Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára 15445. 21–22. lap)

²³ Bauer Kinga és Kádek Katalin: Pereszlényi, alsószemerédi népszokások, 1989. Kézirat. Népr. Múz. EA 24092

²⁴ Klein Mihály: i. h.

Érdekes adatot közölt 1939-ben *Manga János Boriból*. Eszeint itt Szent György napjának előestéjén, amikor már elcsendesedett a falu, a legények kimentek a Szarkás-dombra. Szalmát és öreg seprűket vittek magukkal. A szalmából a dombon tüzet gyújtottak. Amikor az már égett, egy legény elköltözte magát:

„Pu, Szent György, megöllek!”

Régebben ilyenkor a csöbe puskaport tettek, azt meggyújtották és eldobták, hogy nagyot durranjon. Az egyik legény kiltására egy másik válaszolt:

„Ne lőjj, jó vitéz!”

Erre a harmadik:

„Mit ígérsz?”

Negyedik:

„Szépet, jót!”

Ezután mindekit „kilőttek”, akit felírtak, s kikiabálták, ami érdekes megtörtént a faluban a lányokkal és az asszonyokkal.²⁵

Raktak Szent Györgykor tüzeket a *szlovákok* is. A lányok és a fiúk együtt szórakoztak ilyenkor. Énekeltek, miközben a fiúk átugrották a lángokat. A lányok énekének szövege többek közt így hangzott:

„*Đur, Đur, svätý Đur,
daj mi muža ako ruža, juj!
Ak mi muža nedáš,
Roboty mi necháš!*”

(György, György, Szent György, / adj nekem férjet, mint a rózsa, juj! / Ha nem adsz férjet, / meghagyod a munkát nekem.)²⁶

Csáky Károly

A magyar és a horvát „sámánizmus” összevetése*

Mielőtt a magyar és a horvát sámánizmusról és pregnáns képviselőiről, a *vedovnyákról*, vagy a *táltosról* szólnék, el kell mondanom, hogy a magyar, a horvát és a szlovén nép hitvilágában jelentkező sámánok nem azok a klasszikus szibériai sámánok, akik ismerik a transz-technikákat, talán a lélekvándorlásuk se mutatható ki náluk, s a sámándob is hiányzik.

Dömötör Tekla jeles néprajzkutató 1983-ban ellátogatott, a Sellye alatti Dráva menti horvát településre, Drávasztára, mert a Szigetvár alatti horvát részekben találkozott a vedovnyákkal, a „táltossal”. Az 1983-ban még élő sámánok azt tartották magukról, hogy varázsolni tudnak. *Gergics Vendel* drávasztárai vedovnyák azt állította, ő vigyáz arra, hogy „ne legyen kenyér nélkül a határ”. Figyelme a Dráván túlra, a mostani vagy a régebbi, Horvátországra is kiterjedt. Ha szükség van rá, akkor más határról hoz három szál búzát vagy almafaágot, hogy saját határában jó legyen a termés. Bika képében viaskodott a Dráva vize mellett, és ellenfelét – aki bika képében Bulgáriából jött, hogy elvigye a falu határának termését, illetve, hogy elverje jéggel – legyőzte, majd a folyó vizébe vetette. De – mint mondta – a hóna alatt maga is megsebesült a küzdelemben. *Gergics Vendel* tudományát a máriagyűdi búcsúban szerezte meg, egy magyar – ahogy mondta – „garaboncos embertől”, aki miután a siklósi határban el-

²⁵ *Manga János*: Bori. Hont megye, 1939. (Kézirat: Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára 000903.)

²⁶ *Horváthova, E.*: i. m. 196. old.

* A XXXIII. Honismereti Akadémián 2005. június 28-án, Pécsen elhangzott előadás szerkesztett szövege (Szerk.)

verte jéggel a papi szőlőket – mivel azok nem adtak neki aludtjetet – elvezette őt egy erdőbe, ahol egy kígyó jelent meg, kulcsot tartott a szájában, amit neki el kellett vennie. Így szerezte meg természetfeletti képességeit. Későbbi beszélgetésünk során elmondta, hogy többé nem őrzi a határt, mert a téesz nem fizet neki, ő meg bolond lenne ingyen őrzeni.

Falujában egy másik vedovnyák is élt, Kokorics Simon dudás, aki elmondása szerint a viléktől (tündérektől, szépasszonyoktól) szerezte tudományát, és akiknek a falusi vígasságokból éjfél utáni, hajnali órákban való hazamenetelkor a keresztutakon zenélt. Ezért azok olyan képességekkel ruházták fel, hogy mindent meg tud csinálni, amit csak meglát. Egyik kezén az ujjai csonkák voltak, úgy maradtak. Elmondása szerint azért, mert nem akart a viléknek, a szépasszonyoknak zenélni, azok meg rálökték a kályha forró platnijára.

A magyarországi horvátok között a bika alakban viaskodó táltosokról szóló mondákat, egyedül a távolabbi, Barcsból nyugatra eső Dráva menti káj-horvát népcsoportnál, a már-már asszimilálódott Heresznyén sikerült lejegyeznem. A bikaként jégesőt hozó, természetfeletti képességekkel felruházott embert nálunk *védnek* nevezik. A vedovnyák általában fehér, illetve tarka színű bika képében viaskodnak. Az Alsó-Dráva mentén elterülő Felsőszentmárton és Drávasztára határában saját falujuk gabonatermését védik. A velük küzdelmet folytató sötét színű, zöld bikával, de ritkább esetben a *coprnicekkel*, azaz boszorkányokkal is megküzdnek. Ily módon a győztes, a legyőzött bika határából saját faluja határába hozza a termést. Küzdelmeik során idegen segítségre aligha számíthatnak.

Hozzá hasonló fehér, vagy tarka bika képében viaskodik a *véd*, a Felső-Dráva menti, asszimilálódott horvátok lakta Heresznyén. A bika heréit egy furkós bottal kell verni – miként a bika képében viaskodó magyar táltos esetében ellenfele kiskörmit –, hogy együttes erővel legyőzzék a fekete bikát és elkerüljék a jégverést. A magyar táltos leggyakrabban esőért viaskodik. A horvátországi Bila-gorában is ismert a *véd* alakja: erdőben él és az emberek segítőtje, de nem alakul át bikává. Felsőszentmártonban van a *vedovnyák*, a táltos; és van egy *véd* nevű lény, amely termékenység és halott-istennői vonásokkal rendelkezik. Tavaszkor, hasonlóan a párkákhoz – vagy a *Tündér Ilonához* az erdélyi anyagban – világfelügyeletet látnak el. Elhozzák egyúttal a gazdag termést és a meleg, szép időt. A vedovnyák egymás közti küzdelmére rendszerint tavaszkor, pünkösöd során kerül sor a Dráva-folyó mellett és életre-halára szól. Ezek a vedovnyák (táltosok) kegyetlenek, határozottan lépnek fel az ellenfélle szemben, meg is semmisíthetik, elpusztíthatják őket.

A vilék, a szépasszonyok, azaz tündérek és a vedovnyákok termésért folyó csatái is körvonalazhatók a Dráva menti vedovnyák képzetekben, hasonlóan a montenegrói *zduhácok* túlvilági gabonalopó csatáihoz. Egyébként, a vedovnyákhoz hasonlóan a horvátországi *Turopolje-i* táltos kandisznó képében viaskodik, ez a *mogut* vagy *moget*, aki ugyancsak a viléktől kapja az állati eleségül szolgáló makkot. Az isztriai szlovén és horvát, valamint a Közép-primorjei hagyomány mitológikus alakja, a *krsznik*, vagy *kresznikje*, állat – bika, kutya, vadkan, macska – képében megjelenő bátor harcos, aki faluja érdekében a jég- és a viharfelhőt hozó másik krsznyikkal viaskodik, de más, veszélyes ellenfelekkel is szembezáll. A horvátok nevezik még *karsznik*, *krsznik*, *kresznik*nak. Az isztriai olaszoknál a neve *ghersniacco*, *cheznich*. Rendszerint megjelenik természetfeletti képességekkel felruházott ellenfelük is, s egymással kemény csatákat vívnak. Amelyik krsznik győz, az országába elhossa a szerencsét és a jólétet. A legyőzött ellenfél mezőit nem teremnek, a szőlők gyenge termést hoznak, az emberek megbetegszenek. Úgy tartják, hogy amikor aratáskor villámlik, akkor a krsznikek a kérékéért viaskodnak egymással. A szlovén néphagyomány krsznikje a világrendre felügyelő lény, aki termést, arany búzát, arany esőt hoz, miután legyőzi ellenfelét, aki ellopta tőle termését, állatát, aranyzakállú kecskéjét és feleségét.

Aranyhajú, félig aranykezü, aranyfejű istenség a *krsznik*. Hasonlók mondhatók el a felsőszentmártoni Petrisa vedovnyákról. Az esőcsinálást, vízárasztást követően, ugyanis azt mondják róla a mártoniak: *Isten ez a Petrisa! Mindent meg tudott csinálni*. Íme néhány hiedelem-történet a sámánisztikus jegyekkel felruházott felsőszentmártoni Petrisa vedovnyákról:

Egyik vasárnap, éppen pünkösöd napján, fogta magát Petrisa vedovnyák és elment a falu határába szétnézni. Ő vigyázott a határra, nehogy valaki ellopja a termést. Keresztül ment a legelőn, s találkozott a csösszel. Petrisa elébe sietett és megkérdezte tőle:

– *Hová mész?*

– Haza.

– Most mész haza, mikor a mezőn éppen lopják a termést? Gyeriünk vissza!

Petrisa a távolba mutatott.

– Látod ott azt az embert?

– Látom – válaszolta a csősz.

– Az viszi el majd az egész mártoni mező termését.

– Honnan tudod?

– Ej, ne beszélj már annyit, hanem gyere velem, majd idejében megtudsz mindent.

Elmentek hát oda messzire. Petrisa odament ahhoz az emberhez, a csősz meg távolabbról hallgatta beszédüket, de abból nem értett egy szót sem, mert ismeretlen nyelven beszéltek egymással. Mondja Petrisa táltos a másik táltosnak.

– Azonnal menj vissza oda, ahonnét jöttél!

– Honnan tudta, hogy itt vagyok?

– Ahogy te tudsz rólam, úgy én is tudok rólad. Menj haza, mellettem van a csősz, én mondom neked, hidd el, ő megöl téged. Itt nincs más törvény. Agyoniút téged. Ide hozzánk meg többé ne gyere! Ne erőszakoskodj, hanem menj szépen haza!

Erre a másik vedovnyák (táltos) elment.

– Ki volt ez? – kérdezi tőle a csősz.

– Ez épp olyan valaki, mint én amilyen vagyok. Elmegyünk a Dráván túlra, ahol a legszebb a mezőn a termés, abból elveszek annyit, amennyire szükség van a mi falunk lakóinak. Azt hozom haza a határunkba. Az emberek aratáskor és csépléskor meg azt sem tudják, hogy hová rakják a sok búzát, árpát és zabot. Mert akkor annyi megterem. Én ezt meg tudom csinálni.

– Ki adta neked ezt a hatalmat?

– Úgy tanultam – válaszolta Petrisa.

Tehát tanulás útján nyeri el a tudományát, míg a magyar táltos beleszületik, különböző képességekkel, fogsorral, fölös csonttal stb.

Mondja egyszer Petrisa az egyik vízimalnárnak:

– Pajtás, a Dráván túlról majd átjön egy zöld bika, én meg fehér bika leszek. Elkezdünk viaskodni egymással, ám ügyelj arra, hogy a segítségemre legyél. Csak azt a zöld bikát üssed, csak úgy tudom legyőzni, ha segítségemre leszel.

– Az a másik hová való? – kérdi tőle a molnár.

– A magas hegy túlsó oldaláról, onnan meg úgy negyven kilométerre lakik. Ám azt nem tudnám neked megmondani, hogy melyik faluba való, hová valósi. Ő éppen olyan, mint én. Eljön a Dráván túlról ide hozzánk, hogy engem legyőzzön, és elvigye határunkból a leendő termést. Kérlek, légy a segítségemre és fogj egy karót, vele meg üssed a másik bikát, ahol éred.

Petrisa kiment a vízimalomból, és egy galagonyabokor mögé bújt, amikor a Dráván túlról máris megérkezett a zöld bika. Dühében nagyokat fújtatott, lábával a földet kaparta. De látja ám a molnár, hogy ezen az oldalon ott áll egy másik dühös fehér bika. A bikák meg egymásnak esnek, szarvaikkal öklelni kezdték egymást. A molnár meg csak nézte, onnét távol a malomból, mert inába szállt minden bátorsága. Nem mert kijönni a fehér bikának segíteni.

– Megölnek engem, agyontaposnak, meggy ki az ördög, de nem ám én. Viaskodjanak, mit bánom én? Csak nekem ne essék bajom! – gondolta a molnár.

A két bika addig viaskodott egymással, mígnem a fehér bika le nem győzte a zöld bikát. A vesztes beleugrott a Dráva vizébe, és a túlpartra úszott. A fehér bika meg visszament a galagonyabokor mögé, és helyette Petrisa vedovnyák jött elő. Ám nagyon kimerülve. Mondja a molnárnak:

– Miért nem segítettél?

– Pajtás, nem mertem én kimenni a malomból se, nem ám, hogy a segítségedre legyek!

Na, nem baj, de azért a másik is megkapta a magáét, többet ide nem jön. Én is megsebesültem a viadalban.

– Ki volt az a zöld bika?

– Egy ember.

– Hát a bikák emberek voltak?

– Igen. Mi bika képében viaskodunk. Nézz csak ide! – mutatja erre Petrisa a testén lévő, frissen ejtett sebet. – Itt vágott belém a szarvával, látod? Itt egy másik helyen is, de megkaptam tőlem a magáét. Szarvaimat a testébe szúrta. Ezért szökött át a Dráván. Most én vagyok az úr ezen a környéken.

Aratáskor esőt tudott csinálni, gyógyított. Magyarok jöttek hozzá és akkor tolmács segítségével gyógyított. Már előre megmondta, hogy ki jön, és hogy a gyereke beteg. A bika képében viaskodó vedovnyák a Dráva mentén szétkergetik a felhőket. Mondják róluk, hogy az esőt engedik esni, de a jégesőt nem. A szexualitástól elválaszthatatlanok. Petrisa vedovnyák a kocsmát vízzel árasztja el, mire a kólózó lányok, felemelik a szoknyájukat, s ...güket mutogatják. Hasonlóan a magyar ördögös molnárról szóló hiedelemmondákhoz. Azonban a felsorolt lények közül egyetlen egy sem rendelkezik a vedovnyákhoz hasonló jellegű képességekkel. Petrisa Szigetvárra olyan gyorsan ment el pálinkáért és olyan hamar jött vissza, hogy az kész csoda.

A haláluk hallatlan érdekes.

Petrisa, mikor már nagyon öreg volt, s tudta, hogy hamarosan meg kell halnia, át szerette volna adni a tudományát. Megfogta Vincet – úgy három éves gyerek lehetett, mára már öregember lenne – őt szerette volna kitanítani a mesterségre. Megfogta, majd egyszer áthúzta a tű fokán. Akkor Vincetnek kifiamodott az álla, de Petrisa nem tudta kitanítani a mesterségre, mást meg nem akart. csak a saját gyerekeit. No, Petrisa előre megmondta, hogy mikor fog meghalni. Így szólt a menyéhez: – Ha meghalok, akkor valakik majd kiszedik a szememet, és azok a kapu oszlopán lógni fognak. És úgy történt minden, ahogy mondta.

Tehát, a vedovnyák beavatása, áthúzás a tű fokán fájdalommal jár, s aki a próbát nem állja – így Petrisa fia sem – az örökre nyomorék marad. Az iniciáció során a beavatandónak állniuk kell a próbákat és más nyelvet kellett használniuk. Elég, ha felidézük amikor Petrisa püncösi küzdelme előtt beszél a másik természetű vedovnyával (táltossal), ám abból a csösz nem értett egy szót se, mert „ismeretlen nyelven beszéltek egymással”. Tudomásom szerint egyedül csak a vedovnyák esetében mutatható együttesen a beavatás, a próbatétel, a más nyelv elsajátítása és használata, a szexualitás motívuma. Ugyanis a vedovnyák társai természetfeletti képességekkel: burokban, fölös csonttal, fogsorral, vagy hatodik ujjal születnek. A balkániaknál a boszorkányok is fölös csonttal, azaz farokkal születnek, és így predestinálva vannak a sámánisztikus képességek elnyerésére, vagy a tudomány megszerzésére.

A vedovnyák a viléktől, tiündérektől, makkot lopnak. A szentmártoni ember vedovnyák, táltos volt, s mondja egyszer a kollégájának:

– Márkó, állj a nagyujjamra!

Valamikor mezítláb jártak az emberek. Ahogy az a lábára állt, a levegőbe emelkedtek, és látják ám, hogy lent a vihar tölgyeket hajlít, fákat csavar ki helyükből. Ők meg a Dráván át, ezekre a kis hegyekre érkeztek, tehát a levegőben repültek. A kis hegyekről meg a nagy hegyekre. Odamentek, majd leültek, ahogy leültek, a vihar is elállt. Most megint mondja a táltos:

– Márkó, vedd le a lábad a nagyujjamról!

Erre levette a lábát a nagyujjáról, mire a táltos eltiűnt, nem lehetett látni sehol sem.

Ej, mit csináljak én most itt ezen a nagy hegyen, hová is mehetnék? Hogyan mehetne vissza haza? – gondolta Marco. Ahogy ott nézelődik kólózó, táncoló tiündérlányokat vett észre. Tiündérek táncoltak amottan, egyikük a másiknak a kezét fogta, ő meg feléjük nézett éppen. Látja ám, hogy a tiündéreknek nincsen orruk, csak kettő lyukaeska van az orruk helyén, de egyikőjük szebb volt, mint a másik. Nem szóltak azok hozzá, bíz semmit se. Ő sem szólt hozzájuk. Ilyen szép lányokat még nem látott. A fű meg olyan selymes volt, egy arasznyi nagyságú. Na, erre visszajön a táltos.

– Márkó, gyorsan állj a nagyujjamra! – erre ráállt a nagyujjára. Ismét felrepültek a levegőbe, és egyszer csak meglátták a Drávát. Most már épp a folyóig értek volna, a tiündérek meg a nyomukban voltak, üldözték őket, és már-már utolérték volna őket, így aztán nem tudnak majd átrepülni a Dráva vízén. Ej, amikor már a tiündérek a közelükbe értek, a táltos egy makkot átharapott, és ledobta a Dráva vízébe. A tiündérek meg utána buktak a vízbe. Ők ketten meg tovább repültek. Abba a házba értek, ahonnan elindultak. Mondja ekkor a táltos:

– Márkó, vedd le a lábad a nagyujjamról és fuss a házba! Zárkózz be, itt már a tiündérek nem bánthatnak minket. Ha utolérték volna, menten szétléttek volna bennünket. (Eperjessy Ernő gyűjtése)

De, miért is lopta el a táltos a makkot?

A régi időkben a szentmártoniak makkolatni hajtották a disznókat. Ott erdő volt, ahol most a szentmártoni mező van. Akkor ez a táltos elment valahová, ahol a tündérek makkot osztanak. Elvett tőlük egy egész makkot, amikor valaki eldobta. Nos, abban az évben annyi makk termett, hogy senkinek sem kellett kukoricával etetni a jószágot, bőségesen volt makk. Ámde, ha nem kellett volna leharapnia belőle, csak a háromnegyedét haraphatta le, bizony a szomszéd falusiaknak is jutott volna a makkból. (A szerző gyűjtése)

A sámánisztikus extatikus repülés, levegőbe való emelkedés, mint láttuk, úgy történik, hogy a nagyujjra kell ráállni. A nagyujj motívuma az archaikus népi imádságban is jelentkezik, a Dráva mentéről. Fordításban így szól:

Mi Istenünk, vezess bennünket arra a vidékre,

Azon a vidéken van a szép mennyország.

A mennyországban templom,

A templomban Mária sír-ri,

Keserves könnyeit öntözi.

Mint a szőlőszem olyan nagyságúakat.

Hozzájön Szent József és kerdi tőle:

– Mi van veled Mária, miért sírsz, keserves könnyeid öntözöd?

– Ne is kérdezd Szent József, ime harmadik napja, hogy nincs meg a fiam.

– Ne félj semmit Mária, állj a bal lábamra, majd kezemen át látni fogod a fiadat!

– Óh, én drága fiam, hol voltál idáig?

– Én ott voltam anyám, ahol Isten kincseket osztott.

– És mit osztott neked?

– Nekem anyám, fényes lelket és testet, és a megváltást.

Ámen.

Tehát, Krisztus eltűnik anyja elől, azaz a meghaló, tágabb értelemben eltűnő és feltámadó, vagy visszatérő istenekhez szóló mítoszokkal hozható kapcsolatba ez a motívum. Az egyiptomi Ozirisz húga, felesége Ízisz ugye tanította az embereket a földművelésre. Krisztus is az embereket tanítja a földművelésre és az állattenyésztésre. A mítoszok azonosnak fogják fel őt az árpa- vagy a búzavetőmaggal, feltámadása pedig a Nílus apadásával és áradásával hozható kapcsolatba. A sumér-görög mitológiában hasonló párhuzamok mutathatók ki. Az archaikus horvát és magyar népi imádságban Jézus azonosul a gabonamaggal, szőlővel valamint a virággal. Ugyanis ez a motívum a kaj-horvát – zalai horvát –, és a muraközi anyagban kimutatható. Jézus azt mondja Máriának:

– Állj a keresztem alá,

köpponyegedbe fogd fel három csepp véremet!

Az egyiket vidd ki a széles búzamezőre,

vesd el, abból nő az aranybúza.

A másikat vidd fel a magas hegyre,

abból lesz majd a bor.

A magyar anyagban Krisztus véréből virágok nőnek. A horvát, szlovén, román anyagban, búza, szőlő nő. A szlovák és bosnyák hiedelemben és a sokácoknál, a románoknál is jelentkezik, na meg a szerbeknél – Krisztus véréből rózsa vagy liliom nő.

Összegzőként elmondható a felsőszentmártoni és a drávasztárai horvát vedovnyákról (táltos), a heresznyei horvátok védéről, valamint a horvátok és szlovákok krsznyikjéről, Bosznia-Hercegovina és a montenegróiak zduhácsról szóló képzetek hasonlóságot mutatnak a magyar hitvilág táltosával. Leggyakrabban bika képében termésért, míg a magyar hitvilágban esőért viaskodnak egymással. Sámánisztikus jegyek, például fölös csont, leginkább a magyar képzetekben mutathatók ki, míg a Dráva menti vedovnyákról szóló beavatási rítus beleértve a szexualitást, más nyelv használatát, eddig minden eddigi képzetet felülmúlva jelentkezik. Egyéb sámánisztikus jegyeik, a mágikus illetve túlvilági repülés, az elragadás, az elrejtőzés, és

a gyógyítás motívuma is kimutatható. A kaukázusi, a balkáni, valamint a Dráva menti horvát anyag párhuzamai – túlvilági mágikus utazás, termésrablás – nem mutatható ki a magyar anyagban. Valamint a bal lábra való állás motívuma, egyedül csak a Dráva menti hiedelmekben és népi imádságokban fordul elő. Az analógiák egybecsengése nem tekinthető véletlennek, ugyanis a növényi termés és a vele kapcsolatos mitológiák, hozzájuk kötődő meghaló és feltámadó istenek képzetének meglelte bemutatott anyagunkban körvonalazódik leginkább. A felsőszentmártoni és a drávasztári vedovnyákok falujuk védelmére szolgálnak, hasonlóan a zduhácsokhoz, akik a nemzetség őrzői.

Frankovics György-

Húsvéti locsolás és a moldvai csángómagyarok

A néprajzi szakirodalom szerint a moldvai csángók körében ismeretlen a húsvét hétfői locsolódás szokása. A moldvai katolikus települések többségében ez így is van. A Tázló és a Beszterce menti, valamint a Bákótól délre eső, Szeret folyó melletti falvakban élő csángók egyáltalában nem tudnak arról, hogy valaha is locsolták volna egymást húsvéthétfőn.

Újabb vizsgálataim azonban arról győzték meg, hogy a népszokás hiányát korántsem általánosíthatjuk Moldva teljes magyar népességére.

1. Romántól északra, néhány magyarul már legalább két emberöltő óta nem beszélő csángó faluban, idős emberek úgy emlékeznek, hogy szüleik, nagyszüleik idején, tehát a korábbi századfordulón, esetleg a XIX. század végén, húsvét hétfőn locsolták egymást a fiatalok. Burjanesten *kofával* (cofă = fából készült vízhordó edény) öntözték a lányokat, a legények pedig *buszujok* (bazzalikom) virágot vittek magokkal. Hasonlóképpen emlékeztek Dzsidaifalván és Buteában is.

Ezek az „északi csángóktól” származó adatok azonban meglehetősen gyérek és bizonytalanok, bár a *buszujok virág* előfordulása – mint később látni fogjuk – nem lehet merő véletlenség, hiszen a Tatros menti székely falvakban is ezzel „permetezik” „vízbevető hétfőn” a lányokat.

A kérdés mindenestre alapos további utánajárást és ellenőrzést igényel.

2. Azonban a Tatros melletti *Bohánában*, *Diószegen*, *Szításon*, *Szülőhegyen*, *Tatrosvásáron* és *Újfaluban*; valamint a kissé távolabb fekvő *Vizanteán*, néhány évtizeddel ezelőtt még elevenen élő szokás volt, hogy *vízbevető hétfőn* a legények megöntözték a lányokat. Ezekben a falvakban az 1950-es években, de szórványosan még az 1960-as években is, húsvét másodnapján *vízbevetni* jártak a legények. Tatroson már az *első verekedés* (I. világháború) után elhagyták a szokást, de emléke az 1970-es években még élt az idősek emlékezetében. A katolikus vallású magyarok mindenhol hangsúlyozzák, hogy az ortodox vallású románok soha nem locsolódtak.

Mi is történt ezekben a falvakban vízbevető hétfőn?

A húsvétvasárnap szokásos *korindálásból* (köszöntésből) már kinőtt, 12–14 esztendősnél idősebb, legényszámba menő, 14–18 éves fiúk gyűltek össze húsvét hétfőjének reggelén, 10–12 fős csoportokba. Vettek egy-egy *kártya* (vízhordó faedény) vizet, egy-egy csomó *buszujokot* és indultak. Általában minden házhoz bementek – amelyik nem volt *békolcsolva*, ahová *bécsapták* (beeresztették) őket. Például egy Szitás nagyságú faluban – ahol az 1930-as években 40 család élt – az emlékezet szerint 8–10 csoport legény járta a házakat, ami azt jelenti, hogy egy-egy csapat több családot is fölkeresett. *Köszöntőt* mondtak és a vízbe mártott *jóbüzű buszujokvirággal* vizet hintettek a család minden tagjára. A bazzalikomnak erős illata van, így megvalósult a szagos vízzel való öntözés. A visszaemlékezések szerint nemcsak a lányos házakhoz mentek, hanem mindenhova, de persze amikor még 8–10 gyermek volt minden családban, csaknem biztosan akadt köztük nagylány is. Ám megöntözték az „*öregforma fehérsnépet*” is, ahogy Diószegen mondták.

A XX. század első felében a bazsalikkommal való vízhintés volt a húsvéthétfői locsolás általánosabb formája. De ismeretes volt ennek rusztikusabb módja is, amikor annak rendje és módja szerint nyakon öntötték a kiválasztott személyt, mégpedig mindig egy-egy nagylányt, különösen, ha az ki is provokálta magának. „Kártyákból es öntözték – emlékszik egy szitási ember –, de az nem éppen volt bécsiületes dolog. Volt olyan is, hogy a lány felfutott a hujuba, s elbűtt. De az még rosszabb volt, mert ha mekkapták, akkor csúful összeöntözték. De még olyan is volt, hogy a lányok mentek fel az istállóhujjába, töltötték meg a csebreket vízzel, s öntötték a kölkekre le.”

Vizanteán így emlékeznek a húsvéthétfői locsolásra. Az 1930-as években „hozzám is jöttek – mesélte Csobotár Mária – mikor leány voltam. Tanítottak mámmókáim: mámmámé, ha eljönnek a legények, ne legyetek buták. Kikértek minket apántól, anyántól, azok kiengedtek az ográdába, s ott megöntözték a legények. Kártyákból öntözték, vízzel. Én rákapaszkodtam egy legénynek a szíujára, s nem tudot lerázni, ő is kapott. Mind kiabált a többieknek: ne öncsetek te, ingemet öntötök. Utána én is meg kellett változzak, de ő es. De amelyik lány ügyetlen volt, annak egyik legény megfogta az egyik kezét, a másik a másikat, s úgy megöntötték, meddig nem tudott szuszogni. Azt mondták, amelyiket megöntözték, azt nem járja a betegség.”

Az öntözésért és a jókívánságokért a legények veres – régebben esetleg megírt – tojást kaptak a lányoktól. Ha elfogyott a veres tojás, adtak fehérét, nyersert is. Esetenként itallal is megtisztelték őket. Mikor végeztek, a legények elosztották egymás között a kapott tojásokat, s ha gyűlt, akkor a pénzt is.

Amikor még általános volt vizebevető hétfőn a locsolás, olyan csekély lélekszámúak voltak ezek a falvak, hogy egy-egy csoport legény az egészet végigjárhatta. Más falvakba azonban nem mentek, még ha egyébként szoros kapcsolat volt is a két település között. Más faluba még a szeretőjét sem ment át megöntözni a legény.

3. Amikor a legények beköszöntöttek egy-egy házhoz, verset is mondtak. Ezek szövegére azonban ma már csak igen kevesen emlékeznek, sokszor csak töredékesen tudják elmondani.

Vizanteán a locsolkodó legények a következő köszöntőt mondták: „Hála legyen Szentúrístemnek, megérjük Krisztus urunk feltámadását! Látom én, a városban öntözik egyik a másikat. Kannákkal öntözik: nem leszen ékesség, kártyával öntözik: úgy legyen békesség...”

Tatrosvásáron már az 1960-as évek végén is csak az idősebbek emlékezetében élt a köszöntő szövegének két változata:

*Ma vízbevető hétfő,
Nekünk es úgy tetszik.
Járjuk az uccákat,
Öntözzük egyik a másikat kártyával.
De münk nem öntözzük kártyával,
Öntözzük kancsócskával.
Öntünk embert, öntünk ljánt,
Gazdát, gazdasszonyt,
Piros tojást várjuk,
Azt is a párjával!*

A másik vers pedig így szól:

„Szerencsés jó reggelt aggyon az Isten Kenteknek! Hála Istennek, hogy megérhettük Krisztusnak feltámadását, és átálléhattünk a másodnapjára, hogy ma, vízbevető hétfőn lássuk egymást.

*Öntözzük az uccákat,
Nem öntözzük kannával,
Hanem öntözzük kártyával.
Nem es mint a zsidók,
Elmúlhadhassák.
Édes gazduram, gazdasszonyom!
Azt hallottam, hogy valami oltován csemeték
Volnának magiknál.
Úgy kéne, hogy megöntözzük;*

*Hogy ebben az esztendőben
jobban újuljanak!*

S akkor öntözték az életben mindenkit, leginkább a lányokat. S aztán kaptak, amit kaptak. Kaptak veres tojást."

Szításon még 2000-ben is többen voltak, akik – ha töredékesen is – emlékeztek a húsvéthétfői locsolóversre. De a legteljesebb formában az 1928-ban született Bucsak Mária tudta elmondani:

*„Szerencsés jóreggelt aggyon az Isten.
Hála legyen, megértük Krisztus urunk feltámadását
Örömmel, egészséggel.
Mind átálléphetünk vízbevető hétfőre.
Immár a tavasznak eljött kezdése.
Magikhoz jöttünk éjféletűnkre.
Harmatot öncsünk.
Harmatot nem öntünk.
Nem virágozik szépet, jövendőben.
Lássuk uccákon egymást.
Kártyával öncsük: nem lesz díszesség;
Kannával öncsük, úgy lesz díszesség.
Meg es öntözzük, csak eladassék."*

Ezek az adatok, különösen a buszujokvirággal való öntözéskor elmondott köszöntők és a versek, mindenesetre azt mutatják, hogy a Moldvában élő katolikus csángómagyarok legalábbis egy részének körében, elsősorban a Tatros alsó folyása mentén, a XX. század első felében még elevenen élő gyakorlat volt a vízbevető hétfői leánylocsolás. Azt is tudták, hogy ennek egészségmegőrző szerepe van. Az a körülmény, hogy a húsvéthétfői locsolás szokását ismerő települések Erdélyhez viszonylag közel találhatóak, felveti a gondolatot, hogy esetleg a Kárpátokon túlról a közelebbi múltban, talán a XIX. század második felében átszivárgott jelenségről van szó.

4. Témánk szempontjából fontos, hogy azok között a helyek között, ahol hangsúlyozzák a húsvéthétfői locsolás szokásának hiányát, szerepel a bukovinai Andrásfalva, valamint a múlt század végén, ugyancsak Bukovinából kirajzott Déva úgynevezett „csángótelepének” lakossága. „Az andrásfalviak nem szoktak locsolkodni” – olvassuk a közülük való szerző, Sebestyén Ádám írásában, majd így folytatja: „Az öregek nem emlékeznek, hogy lett volna a maihoz hasonló locsolkodás. De az I. világháború után már előfordult, szórványosan. Nagy a valószínűsége annak, hogy a háborúból hazatérő katonák hozták magukkal a szokást. »Ha az utcán mént egy lejján, a legények háturról odaoroszodtak, s egy kandér, vaj esébőr vizet a nyakába lottyjintottak«. De a locsolkodás nem vált általánossá, csak az utcán terjedt szórványosan, a házakhoz nem ment locsolkodni senki."

5. A húsvéthétfői locsolkodás egyik fontos eleme a köszöntő. Az általánosan ismert, újabbkeletű, egyre gyermetegebb versikékkal szemben a hagyományos húsvéthétfői köszöntők esztétikailag is értékesebb, esetenként rítuselemeket is tartalmazó népköltészeti termékek voltak. Ennek ellenére – amint azt Tátrai Zsuzsanna találóan megállapítja –, nem a köszöntés volt a szokás lényege, hanem a locsolás.

Az utóbbi száz esztendő során mindkét szokáselem jelentős változáson ment keresztül. A locsolás a XIX. század végén, helyenként még a XX. század első felében is erőteljes, esetenként kegyetlennek tűnő, mondhatni rurális esemény, amint Bálint Sándor írja: „a profán ünnepi öröme, elsősorban a fiatalságnak ünnepe”. A barcasági Apácán „csurommá öntözték a lányokat” – közli Seres András. A Mátra vidékén a patakba állított leányokra „vederszám locsolják a vizet”, de még Rákospalotán is az volt a szokás a XX. század első évtizedeiben, hogy a lánnyal „megöltelték a kútágot és úgy öntötték rá 5–6 rocska vizet” – amint arról egy 1914-ben megjelent közlés tudósít.

Amikor a néprajzkutatók még könnyen írták le az ősi szót, bizonyos mértékben joggal használták ezt a jelzőt a néhány – legalábbis látszólag – erőszakos elemet is tartalmazó, bár az „áldozatok” számára bizonyára igen kellemes eseményre. Nem véletlen tehát, hogy a „hús-

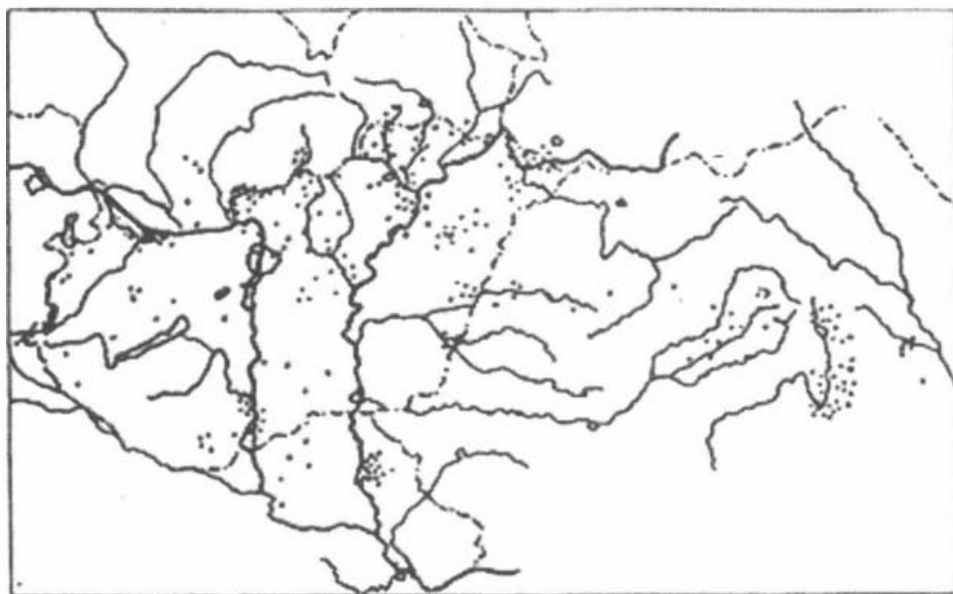
véthétfői locsolás – Szendrey szerint – ősi formáját”, aminek lényege a lányoknak patakban, kutak vizében való megmártása, *vízbevető*, *vízbehányó hétfőnek* nevezték. Így szerepel a szokás legelső, XVI. századi említése óta, egészen addig, amíg a XX. század elején, közepén föl nem váltotta az *urbánusabb*, polgári változat, a szagos (szappanos, kölnis) vízzel való öntözködés. Ez a folyamat Budán például már a XIX–XX. század fordulóján lezajlott, heves rosszallást váltva ki némelyekből, felhánvya, hogy „a húsvéti öntözés koldulásá fajult, patikában vesznek szegényebb gyermekek szagosvizet, s betolakodnak a házakhoz”.

Számos átmeneti megoldás is született a szokással kapcsolatosan: a Bódva vidékén csak „jó időben” locsoltak vödörből az udvaron, „rossz időben” bögréből öntöztek a házban. Losonc környékén már a XX. század legelején ügyeltek arra, hogy csak az első harangozásig locsoljanak, az után már illetlenségnek számított, ha leöntötték a lányt. A Sóvidéken a II. világháború után kétféle módon locsoltak: kölnis- és kúti vízzel, ez utóbbiak voltak a „vizesek” – írja Barabás László.

Lassan a *vízbevető*, *vízbehányó* kifejezés is feledésbe merült, már inkább csak a köszöntő versekben élt tovább. A beregi Tiszaháton a XX. század első felében például a *vízöntő hétfő* kifejezés szerepel a Tarpán és a Fehérgyarmaton az 1960-as évek elején gyűjtött köszöntőben:

„Ó, hála Istennek, hogy elhozta a húsvétot
Vízöntő hétfőn buzognak már a források...”

Az ország középső vidékein (Szatmár, Borsod, Bihar, Heves, Szabolcs) az 1930-as években gyűjtött rigmusokban az „öntöző hétfő” kifejezés szerepel. A *vízbevető*, *vízbehányó hétfő* formára csak a mátravidéki palócoktól, valamint Kászonból, Háromszékből és a Barcaságból vannak adataink. Nagyon tanulságosak azok az 1895 és 1948 között feljegyzett köszöntő versek, amelyek egyértelműen tükrözik a népszokás „polgárivá szelídülésének” folyamatát, vagyis azt az értékrend váltást, amikor a vödörrel (= *kártyával*) való, immár durvának, elavultnak, tisztességtelennek tartott öntözést felváltotta az előkelőbb, úriasabb – úgymond „ékesebb” –, bögrével, kannával történő locsolás. Ez a formula valaha elterjedtebb lehetett, mert ismerjük a szat-

A húsvéti locsolás népszokásának földrajzi elterjedtségére vonatkozóan a publikált, valamint a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában lévő kéziratos források alapján úgy tűnik, hogy – legalábbis az utóbbi száz esztendőben – szinte az egész magyar nyelvterületen ismerték és ismerik ezt a népszokást. A mellékelt térképen szereplő előfordulások inkább azt jelzik, hogy hol gyűjtötték, s nem pedig hogy hol ismerték a jelenséget. Jó példa erre, hogy a moldvai csángók köréből eddig nem volt egyetlen ismert adat sem a húsvéti locsolás szokásának meglétére.

mári Nagyből is: „Ha dézsából öntöm, nem leszen békesség / Ha pohárból öntöm, úgy leszen békesség.”

Ezen kívül a Székelyföldön, különösen annak keleti részén ismerték általánosan ezt a jellegzetes szókapcsolatot. Háromszéken a XX. század elején általánosan, de még a század közepén is használatos a „Kártyával nem öntöm, mert az nem tisztesség / Ha kannával öntöm, úgy leszen ékesség...” szöveg. A XIX. század végéről, Kászomból való egy szép, teljes változat:

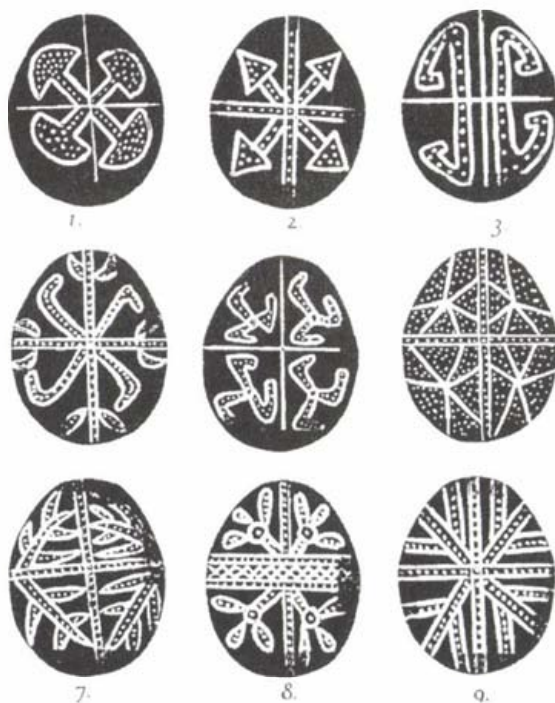
„Ha nekem úgy tetszik vízbevető hétfő,
látom az uccákon, hogy egymást öntözik.
Én is elindul(n)ék, ha tudnám a módját.
Nem kártyával öntjük, mert az nem tisztesség,
Ha kannával öntjük, úgy leszen ékesség.
Még is öntözzük, csak légyen csöndesség,
Nem is erősen, csak elé adassék.”

(Kászonyújfalu. Ambrus János kézírata, 1895.

(Bartók–Kodály: Magyar Népzene Tára II. Bp. 1953. 184.)

Ezek a szövegváltozatok azt jelzik, hogy valószínűleg a XIX. század vége felé kezdődött, és a XX. század első felében fejeződött be a húsvéthétfői locsolkodásnak az a szelídülése, ami a versekben tükröződik. A kászoni és a háromszéki szövegváltozatokban pedig nem nehéz fölismerni a Moldvában, a Tatros völgyében megismert köszöntők párhuzamait, ami arra vall, hogy azok valóban a XIX. század második felében kerülhettek át a Kárpáton.

Halász Péter

Néhány moldvai írott-tojás (Eröss Mónika rajza)

1. Csiperkés (Külsőrekecsin), 2. Lapátos (Külsőrekecsin), 3. Csobánhorgos (Külsőrekecsin),
4. Csobánhorgos (Külsőrekecsin), 5. Vesztett út (Külsőrekecsin), 6. Csillag (Külsőrekecsin),
7. Búzafejes (Somoska), 8. Récelábas (Somoska), 9. Récelábas (Klézse).

EMLÉKHELYEK

„A keresztfához megyek...”

A kálváriákról beszélget **Szilágyi István** építészmérnökkel **Gál József**¹

A keresztútjárás a római katolikusok vallási életének egyik fontos eseménye. A Golgota-jelenség azonban túlmutat egy felekezet belső életén, beépült a modern európai kultúrába, az emberek mindennapi életébe.

A magyarországi kálváriakutatás egyik jelentős személyisége Szilágyi István építészmérnök így határozza meg e fogalmat. „A Kálvária elsődlegesen annak a helynek a neve Jeruzsálemben, ahol Krisztust keresztre feszítették. E történelmi eseményre való emlékezés a keresztény kultúrában sajtós műveket hozott létre, amelyekre szintén ezt a megnevezést használják. Így a kálvária szó a számtalan változat miatt gyűjtőfogalom, aminek rövid definíciója nem is lehetséges. Jelentése is a különféle nyelvetterületeken eltérő.”

Beszélgetésünk a kálvária-fogalmat próbálja több oldalról megközelíteni.

- *Hogyan alakultak ki a kálváriák?*

A hagyomány szerint az első európai kálvária megépítése a XV. században egy boldog Alvarez nevű spanyol szerzeteshez kapcsolódik. Ő a Szentföldet járva megismerte a jeruzsálemi, tágabban a palesztinai szent helyek nevezetesebb épületeit. Otthon a Szentföld és szülőföldje között hasonlóságokat vélt felfedezni, ami persze csak beleképzelés volt. Ez a vélt hasonlóság indította arra, hogy szülőföldjén is „lemásolja”, megépítse a szentföldi helyek szent épületeit Mária házától Krisztus élete főbb helyszínein át egészen a Golgotáig. A későbbi időkben több, ilyen nagy területen kiépített kálváriát is készítettek.

A magyar kálváriák története teljes mértékben ma még nem föltárt, ám ilyen típusú kálváriákat nálunk valószínűleg nem építettek. Mi az 1660-as évektől ismerünk – folyamatosan – hazai adatokat e témakörben. Ismerünk középkori kálvária-jeleneteket is. Ilyen följegyzések maradtak Sopronból és Selmecbányáról.

A XV. század végétől Európa-szerte az említett „másolás” helyett mindinkább előtérbe kerültek a lelki zárándoklatok. Lényege: a keresztút főbb eseményeit jelenetekre osztották, s ezen jelenetek alapján alakították ki az egyes stációkat, amelyeket képilg is megjelenítettek. A stációk középpontjába mindig olyan események kerültek, amelyek felkeltették a hívekben az együttérzést.

- *Hány jelenetből állt/áll egy-egy kálvária építmény?*

A koraiak száma erősen ingadozott. A leggyakoribb a hét stációból álló volt. Főleg a német és a németalföldi kálváriák esetében általános ez a szám, amely a hét elesés ájtatosságával függ össze. Ennek a jelenségnek többféle értelmezése ismert. A kutatók egyik csoportja szerint a szertartás alatt a hívek hétszer estek térdre. Mások a Golgotára vonuló Krisztus „menetelésének” eseményeivel hozzák összefüggésbe.

A gyakori hetes számú stáció mellett a másik véglet a húsz vagy annál is több állomásból fölépített kálvária. Erre példát adnak a nagy lengyel kálváriák: Kalwaria Zebrzydowska, illetve Szilázia, ahol harmincnál is nagyobb stációsámot találunk helyenként. Igaz, hogy a nagyszámú stáció közül egy-egy alkalomra más-más ikonográfiai utat jelölnek ki. Így, bár valóban nagy a számuk, egy adott ünnepe ájtatosságába kapcsolt stációsám jóval kevesebb.

A kálváriatörténet 1750-es évekig tartó szakaszában teoretikusan emelték ki a ma ismert jeleneteket. A fejlődés akkortájt két irányba ágazott el. Az Alpoktól délre fekvő országokban inkább a látványos, művészi elemekre koncentráltak, így szinte természetes, hogy sok világi „mozzanat” is helyet kapott. Az Alpoktól északra élő népek viszont teoretikusabban alakítottak

¹ Szilágyi István 2005 decemberében elhunyt. (Szerk.)

ták ki a szenvedéstörténetet az ún. lelki zarándoklatokat, amiket imakönyveikben rögzítettek is, és ezek beosztásai helyeződtek át a kálváriai eseményekre.

- *Mikor alakult ki a mára általánossá vált 14-es stációs szám?*

A 14 állomásból álló kálváriák felállítását XII. Kelemen pápa uralkodása idején, 1731-ben engedélyezték a ferenceseknek. Az általuk állított kálváriákhoz a pápa kiváltságokat is adott. A kiváltságokhoz pedig búcsúk kapcsolódtak, amelyek viszont kitüntetésen a ferencesek működéséhez voltak kötve. A rendhez valami módon tartozó személyek nyerhették csak el azokat. A későbbi évszázadokban e kiváltságok fokozatosan megszűntek és az egész világ-egyház számára általánossá vált a 14 állomásból álló keresztút és az ájtatossággal járó búcsú is. Az oldás érthető, hiszen például a missziós területeken egyáltalán nem, a keleti tömb országában pedig a XX. század második felében nem működhetek ferencesek. Ezért vált általánossá a nem ferencesek által állított kálváriákhoz is kapcsolódó búcsúk elnyerésének lehetősége. Így természetes, hogy ma általában bármelyik pap felállíthat kálváriákat bizonyos szabályok betartása mellett. Nevezetesen az egyházi előljáró, aki szinte minden esetben a püspök, a szerzetházban pedig a szerzetestnök, engedélye az egyik fontos feltétel.

- *Milyen jeleneteket ábrázol a 14 stáció?*

A következőket: 1. Jézust Pilátus halálra ítéli. 2. Jézus vállára veszi a keresztet. 3. Jézus először esik el a kereszt súlya alatt. 4. Jézus találkozik anyjával. 5. Círeai Simonnal vitetik a keresztet. 6. Veronika kendőjét nyújtja Jézusnak. 7. Jézus másodszor esik el. 8. Jézus szól a síró asszonyokhoz. 9. Jézus harmadszor esik el. 10. Jézust megfosztják ruháitól. 11. Jézust keresztre feszítik. 12. Jézus meghal a kereszten. 13. Jézust leveszik a keresztről. 14. Jézust sírba helyezik. Az egyes stációk témájában a szenvedés, a megaláztatás általános emberi tapasztalata is kifejezésre jut, ezért is tudja minden hívő sajátjaként átélni.

- *Nem ritkaság, hogy a stációk közül kiemelkedik a keresztre feszített Jézus – általában a két lator között, lábánál anyjával, Mária Magdolnával és Szent Jánossal – megjelenített szoborcsoport. Ez újabb stációnak számít?*

Általában nem. Ez a csoport valójában a 12. stáció. Leginkább a kálváriahegy legmagasabb pontján áll. Az sem ritkaság, hogy kápolna vagy templom kerül a legmagasabb pontra s ebbe helyezik el a jelenetet. Előfordul, hogy a szent sírral együtt alkalmazzák, ami viszont a XIV.

Jánoshalma, Kálvária (Dobos Lajos felvételei. Szilágyi István: Kálváriák. Corvina 1980)

Szajk, Kálvária

stációnak felel meg. Néhány esetben – például Pozsonyban, Sopronbánfalván és másutt is – a sír önálló kápolnába került.

- *Hova építették a kálváriákat?*

A változás, a fejlődés folyamatos. Azoknak az építőknek, akik a jeruzsálemi szent helyeket igyekeztek saját környezetükbe beemelni, nagy tájat, szinte város méretű területeket kellett használniuk. Ilyen jellegű kálváriák, mint jeleztük, nálunk nem épültek. Mivel a Golgota „megidézése” alapkövetelmény, ezért rendszerint valamilyen magaslaton áll az építmény. Ezek zöme eredetileg a településen kívüli terület volt, ami mára már a település szerves része lett sok helyen. A XVIII. század közepétől zártabb kompozícióként fogták föl az építést. A stációk elhelyezése is változatosabb lett. A híres selmecbányai kálvária például egy tipikusan barokk tengelyre felépített rendszer, amelynek bal oldalán kellett felmenni, a jobb oldalon lejönni. Volt néhány kitérő is a tengelyen elhelyezett más épületek miatt, például a Szent Lépcső, Krisztus börtöne és legfelül a kéttornyú templom. Persze ezeknek is szerepük volt a szertartásban, ezért a menet kitért hozzájuk.

A XIX. század elején már a kisebb területeken épített kálváriákra is jellemző volt a kétoldalas szimmetrikus stációegyüttes. Ilyeneket lehet találni például a Baranya megyei Szajkon, Szekszárdon a Remetekápolnánál és Bácska némely területein is.

A szabad területeken épített kálváriák mellett gyakran a temetőbe vagy azok közelébe, a templomok köré is emeltek ilyen létesítményeket. Mind a szabad tájban emelt, mind a zártabb területekre jellemző volt, hogy az egy vallási közösség liturgiáit szolgáló kálváriákat, jeleket egymáshoz közel építették föl, hiszen más vallási közösséggel való keveredés több szempontból sem volt kívánatos, ugyanis ez nyelvi keveredést is okozhatott volna. Tolnában például a katolikus többsége német, a reformátusok zöme magyar nyelvű. A bánági görögkeletiek szertartások megértését. Győrben például a kálváriát németek építették, az ugyanezen hegyre vezető úgynevezett kiskálváriát pedig magyarok, s mindkét népcsoport saját nyelvén tartotta az ájtatosságot.

- *Vannak-e művészi, művészeti jellegzetességek a kálváriaépítményeken?*

Minden esetben a korstílusnak megfelelően alakították/alakítják a kálváriák minden részletét. Nálunk legerőteljesebben a népi barokk és a klasszicizmus (Márkó) jelentkezik. Ismerünk számos, szép eklektikus (Székesfehérvár, Budapest), és néhány szecessziós hatást mutató (Máriabesnyő) kálváriát is. És vannak modernnek. Ilyenek leggyakrabban a régebben épített, de tönkrement építményekbe helyezett új ábrázolások. Ezeknek két jellemző változata

alakult ki. Az egyik: téglaoszlopokra képeket vagy féldomborműveket helyeztek el, a másik: félkör alakú, jobbra rácsal zárt építményekbe szoborcsoportokat állítottak. A kálváriák építéstörténete is jól jelzi, hogy azok is a mindenkor élő művészet részei, csak éppen sohasem kerültek az érdeklődés homlokterébe.

- *Vannak-e adatok a hazai kálváriáépítmények számáról?*

Kutatásom első időszakában, az 1960-as évek végén, a hazai kálváriákat igyekeztem föltérképezni. Ezek zöme érthető módon a katolikusok lakta területen, tehát nagyrészt a Dunántúlon található. Akkor csaknem másfélszázat találtam. Mai ismereteim szerint a Kárpát-medence egészére vonatkozó szám 600 körüli. Igaz, ebbe a számba beletartoznak azok is, amelyek hajdan léteztek, mára azonban valamilyen ok miatt megszűntek vagy elpusztultak, például Nemetújváron, Pozsonyban, vagy szándékosan elpusztították azokat, mint például Tihanyban. De a megsemmisültek is – a fejlődés láncszemeként – hatással voltak a környezetükre.

- *A kálváriák eseménytörténetének képei gyakran megjelennek a templomok belső tereinek falain stációképként, -domborműként is. Van-e különbség a szabadtéri kálvária és a templomi stációk között?*

A szertartási részt illetően nincs lényeges különbség, hiszen a templomokban kifüggesztett stációképek előtt ugyanaz az ájtatosság folyik, mint a szabadtéren felállított építmények előtt. A XVII. századi pápai szabályozások sem tesznek különbséget a zárt terekben, illetve a fedett helyeken való ájtatosság között. Oka az elnyerhető búcsúk azonosságából fakad. A kivitelezés, a művészeti kialakítás szempontjából azonban két külön világ.

- *Hogyan történik a kálváriajárás?*

A szerzetesrendek eltérő hangsúlyokat képviselnek. A kegyességi irodalom csak azt mondja, hogy a lelkek megnyeréséért való buzgólkodásban különböző ájtatosságokat próbáltak saját rendjüknek kisajátítani. A szerviták a mai napig a Mária hét fájdalma ájtatosságot kedvelik, ilyen tartalmúak stációimáik és ennek megfelelőek a stációk is. A domonkosok a rózsafüzéres kálváriák felállításában szorgoskodtak. Nekik, kisebb helyeken, szegényebb közösségekben csak öt stációjuk volt. A gazdagabb helyeken számuk a tizenötöt is elérte és voltak helyek, ahol csak tizet emeltek. Imáik a fájdalmas rózsafüzér titkairól szóltak. Másutt a fájdalmas, a dicsőséges és az örvendetes olvasót fogták keretben. A hangsúlynak megfelelően eltérőek voltak imáik is.

A 14 stációs ferences kálváriajárás általában egy kezdeti imádsággal indul, amit a templomban, a kápolnában vagy az előkápolnában (ha van ilyen) mondanak el. Utána sorra járvák a hívek a stációkat. Ezek témáit szóban is ismertetik, s ezekhez elmélgedéseket kapcsolnak. A stációk között pedig a nagybőjti énekek egy-egy versszakát éneklük el.

- *Mi a hasonlóság vagy különbség a kálváriajárás és a passiójátékok között?*

A középkori passiójátékokkal, úgy látom, rokonságban állnak, de a szakirodalomban még nem találtam olyan adatot, amelynek alapján bátran meghúzhatnám a párhuzamot. Azok is persze jelenetekből állnak, de más egy színpadi mű megjelenésének lehetősége és bizonyos értelemben a célja is, mint a kálváriajárásnak.

- *Mi a szerepe a kálváriának a vallásos életben?*

Paraliturrikus, azaz a hivatalos liturgián kívüli helye van a népi vallásosságban. Az egyháziak nemcsak tudomásul veszik, de be is kapcsolódnak a szertartásba. Laikus ájtatosságként is szokásos gyakorolni. Így zajlik azokon a helyeken, ahol nincs pap. Az ájtatosságot segíti, hogy a szertartás rendje már csaknem három évszázada megtalálható a keresztúti ájtatossági könyvekben. Az imádságok, főleg azonban az elmélgedések jelentősen különböznek, eltérnek. A szabadságot jelzi például az, hogy a Colosseumban az elpusztult kálvária helyén tartott nagyheti stációjárás alkalmával a pápa gyakran világi embereket kér fel, hogy az állomásokhoz mondjanak elmélgedéseket. Ezek az elmélgedések sokszor tartalmaznak – például a második világháborúhoz kapcsolódó – aktualitásokat is, hiszen Jézus szenvedésének megidézése nemcsak segíti elviselni a földi szenvedéseket, hanem azok mélyebb értelmét is megvilágíthatja.

A kálváriajárás kitüntetetten a húsvéti ünnepkörhöz, a nagypénteki eseményekhez kapcsolódik. Ezért ekkortájt nő meg liturgikus szerepe. Az egyházi év más, fontosabb eseményei alkalmával – pünkösd, advent, karácsony – természetesen háttérbe szorul a kálváriajárás. Háttérbe, de nem elfeledve, hiszen sokfelé, sok helyütt szinte mindig friss virág (gyakran mezei virág) virít a stációk előtt.

Gál József

Megvannak a régi szentek!

Napvilágra kerültek a feketegyarmati templom elveszettnek hitt freskói

A Körösköz tájnév egykor a három Körös és a Berettyó által közrezárt síkság neve volt, amely magába foglalta a békési és bihari Sárrét településeit is. Ilyen értelemben ma ritkán használt tájnévünk. Ugyanakkor a megnevezést önmeghatározó jelleggel egyre többet lehet hallani, ha a trianoni határ által kettészelt tájunk keleti, ma Romániához tartozó magyar településeit járjuk. Az Erdőhát néven is ismert kistájunk fontosabb magyarlakta települései közé tartozik Ágya, Ant, Bélzerind, Erdőhegy, Kisjenő, Nagyzerind, Simonyifalva, Tamáshida és Vadász. A terület a honfoglalás óta bizonnyal lakott, magyar lakossága folyamatosan itt él.¹ Kétségtelen tény, hogy az itt élő népesség a XVI. században előbb Hohenzollern György brandenburgi őrgróf tobzódásai s részben az ő nemzetpusztító átokfutása következtében föllángoló elégedetlenségi mozgalmak nyomán, de leginkább a török időkben, különösen Gyula (1556.) és Nagyvárád (1560.) eleste után sokat szenvedett és meg is ritkult.²

Feketegyarmat neve az ómagyar gyarmat törzsnévből keletkezett, hasonlóan Balassa-, Fehér-, Fűzes-, Hont-fűzes-, Kapos-, Kőhid-, Lapás-, Rába-, Temes- és Zsitvagyarmathoz. A Gyarmat törzsbeliek települését jelöli.³ Figyelemre méltó, hogy a szomszéd település Nagyzerind, Koppány apjának Tar Zerindnek a nevét őrizte meg napjainkig. Gyarmatot 1241-ben Rogerius kanonok említi először, mikor a tatár Kádán kán serege elől menekül. A vidék építészeti emlékei mellett igen gazdag szájhagyományra épülő emlékekben is. Márki Sándor Arad vármegye monográfiájának elején meglehetősen meghökkentő ide vonatkozó adalékot hoz: „Igriczek, hegedősök laktak a mai Aradvármegye éjszaki részén, a Fekete-Körösbe ömlő Töz vidékén is. Igriczverse (Igrechverse) nevű földet hallunk említeni még 1429-ben is ezen a tájon...” (hivatkozás: Orsz. Levéltár, Dl. 12086)⁴ Igen valószínű az, hogy ez a vidék – tágabb és szűkebb környezetével együtt – már csak Vata és Ajtony nemzeti szállítás-központjának közelsége miatt is az ősi magyar vallás és hitvilág egyik igen fontos központja lehetett.

Az 1862-dik évben jelentős felújítások voltak a feketegyarmati templomban. A templomhájo déli oldalán a vastag mészkőlegeltávolítása közben régi falképekre bukkantak. A kép föltárása nem maradt visszhangtalan, hiszen azt Kallós Kálmán rajztanár műmásolata alapján bemutattatta a művelt közvéleménynek és kutatásnak a kor jeles művészettörténésze Römer Ferencz Flóris nagyváradi kanonok is a Régi faliképek Magyarországon című 1874-ben megjelent könyvében.⁵

A források szerint templomunk helyén a XIII. századig ó-román stílusban épült templom állott, amelyet a tatár dúlás megrongált. Az újjáépült templom boltozatos mennyezetet 1724-ben beomlott, ezért 1792-ben új tetőt kapott az Isten hajléka. 1818-ban építették tornyát, 1900-ban tatarozták a 26 m hosszú, 10 m széles, 6 m belső magasságú templomot. Két harangjának kisebbike 3,5 mázsás és 1799-ből való, az 5 mázsás nagyobbikat 1922-ben öntötték.⁶ A templom festményeit Márki szerint Dézsy Egyed megrendelésére Veér Dénes festette 1467-ben. A freskó bemészelését a helybéli gyülekezet tagjainak kérésére 1889-ben rendelte el a református egyházi hatóság. Arad megye monográfiájának szerzője Márki Sándor úgy tudja, hogy a hatósági határozat után munkához látó kőműves, mivel a festett felületen nem maradt meg a mész, a vakolatot tégláig levverte. „S nagyon örült azután, hogy az új vakolaton pompásan megállt a mész.”⁷

Történtünk nem ér véget a buzgó kőműves mesterrel. Kőművesek mennek s újabbak lépnek a helyükre. 2005-ben a templomot ismét renoválni kellett, s Nagy József tiszteletes úr be-

¹ Kósa László – Filep Antal: A magyar nép táji-történeti tagolódása. Akad. Bp. 1983. 92. old.

² Márki Sándor: Aradvármegye és Arad szabad királyi város története I. A legrégebbi időktől a török hódításig. Arad 1892. 309–313. old.

³ Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Akad. Bp. 1988.

⁴ Márki i.m. 52. old.

⁵ Römer Ferencz Flóris: Régi falképek Magyarországon. Magyarországi Régészeti Emlékek. Kiadja az MTA Archeológiai Bizottsága. 1874. III. k. 1. rész

⁶ Jámbor Gyula (szerk.): Nagyzerind Feketegyarmat. Viata Aradeana. Arad 2000. 36–37. old.

⁷ Márki i.m. 455. old.

leegyezésével az új kőművesek a kongó-omló vakolatot leverték. Nem is törődtek a könnyen eltávolítható vékony vakolatréteg alól előtűnő falfestményekkel. Azzal, hogy szinte csodálatos módon újra napfényre kerültek a templom ősi szentjei! Női szem kellett, hozzá, hogy fölismerje a csodát. A távol lévő tiszteletes kérésére az egyik falusi lány kávé-t vitt a templomban dolgozó mestereknek, akik épp a falfelület visszavakolásához készülődtek. A lány a templomba lépve meglepetten kiáltott föl: Megvannak a régi szentek!

1. Szent Anna szülte Máriát...

A régi szentek bemutatásához vegyük igénybe Rómer leírását, amely vélhetően egy a mai-nál épebb állapotot tükröz s itt szó és betű szerinti másolatban idézzük: „Egyik kép vörös keretben, melyen alul a gerendázat fejei látszanak. thronuson sz. Anna ül. ölében a bold.szűz, ennek ölében pedig a kisdéd Jézus, mind a három sárga szent fényvel. Sz. Anna jobbját, a jobb oldalon álló egyik Mária fejére teszi, ki előtt két fia áll könyvecskéket tartva; balra áll a másik Mária, melynek anyjának fejét nyugszik. A négy előtte álló és könyveket tartó gyermekek anyja, fejét alázatosan hajtja le. A három főalak ruhája vörös, a többiét nem lehet kivenni. csaj Máriának. palástja kék a baloldalt álló Máriáé zöld. E kép a Metterciát igen egyszerűen és méltóságteljesen adja elő.”⁸ A divinációs ihletettséggű középkor, a termékenységet megtestesítő anyát, a családot, a nemzetséget összetartó Nagyszűz tisztelete Szent Annában, Szűz Mária édesanyjában. Oltalma kiterjedt az emberi s különösen a nő élet egészére a fogantatás pillanatától a mennyei születésnapig. Szent Anna asszony tisztelete és az ennek nyomán kivirágzó ikonográfiája két teológiai megfontolás: a szeplőtelen fogantatás csodálatos ténye és az Üdvözítő szent atyafiságának témája mentén virágzott ki. A mariológiai elbeszélő ciklusokban – az anyagi üdvözet Annának, valamint a találkozás a jeruzsálemi Aranykapunál – epizódot tekintették a fogantatás kifejezésének. A XIII. századtól ismerünk ún. Mattercia-ábrázolásokat, melyeken Szent Annát, leányával, Szűz Máriával és a Kisjézussal láthatjuk.

Freskóorunkkal kapcsolatban úgy véljük nem mellőzhető tovább a részben korai apokrif irodalmi hagyományon nyugvó népi hitvilágunk tanulságainak bevonása vizsgálatunk látókörébe. Népünk Boldogasszony iránt kifejezett különös tisztelete adatolható módon, Szent István ország-felajánlása óta keresztény nemzeti hagyományunk meghatározó eleme. E tisztelet a kutatók egybehangzó vélekedése szerint nem választható el az égitestek ősi kultuszától.⁹ Tudniuk kell, hogy a szerves műveltség és hagyományok szorításában élő őseink a Napot tekintették minden élet forrásának. Érdekes és fontos sajátosság, hogy az éltető Napnak mindig csak a fényét tartották fontosnak, sohasem a melegét. Az Újszövetség például számos helyen nevezi Krisztust fénynek, a Világ Világosságának, aki maga is több példabeszédében beszél a világosságról, de sehol sem ejt szót a fényvel együtt járó melegeiről. Megannyi jel utal arra, hogy Szűz Mária palástja alá régi hitünk Boldogasszonya rejtetkez; így magyarázható a környező népek körében ismeretlen, talán csak a lengyelekével rokonítható erős Mária-tiszteletünk. Az Erdy Codex így ír: „az yz Mariat az Magyarorszaugban bodog azzonnak, awagy ez wylagnak nagy azzonyanak hynak, zent Istwan kiral es ez zegeen orzagot bodog azzon orzaganak newezee.”

Mint arra Kálmány Lajos fölhívja a figyelmet, valójában a Boldogasszony-kultusz többes számot rejt. „Népünk beszédét megfigyelve – írja Kálmány – többféle Boldogasszonyról hallunk említést tenni. Az egyszerűen Boldogasszonynak mondotton kívül beszél szülő Boldogasszonyról, gyertyaszentőlőről, fájdalmasról, gyümölcsötőről, nagyról, sallósról (=sarlós), habiról (=havi), olvasóról, segítőről; nem szól a kis Boldogasszonyról, kit pusztán csak Kisasszonynak nevez. Mindenesetre ebből a sokféle Boldogasszonyból néhányat a kereszténységnek kell átengednünk. Noha ennyiről beszél népünk, mégis, ha azt kérdezzük, hogy hány Boldogasszony van? – azt feleli: hét! Ezt a hét Boldogasszonyt ahánytól kérdeztük, annyiféleképpen hallottuk összeszedni, hanem azért a gyertyaszentelő Boldogasszonyt, a gyümölcsötőt, a sarlóst, a nagyot és az egyszerűen csak Boldogasszonynak mondottat mindegyik beleolvasta, s a hét közt legnagyobbak tartotta a Nagyboldogasszonyt.”¹⁰

⁸ Rómer i.m. 108. old.

⁹ A témával kapcsolatosan a teljesség igénye nélkül lásd: *Ipolyi Arnold: Magyar mythologia*. Kiadja Heckenast Gusztáv. Pest, 1854; *Kálmány Lajos: Boldogasszony ősvallásunk istenasszonya*. MTA Bp. 1885.; *Kandra Kabos: Magyar mythologia* Eger, 1897.; *Krohn Gyula: A finnugor népek pogány istentisztelete*. MTA Bp. 1906.; *Sebestyén Gyula: Regös-énekek*. MNGy IV. Bp. 1902.; *Sebestyén Gyula: Regösök*. MNGy V. Bp. 1902.

¹⁰ Kálmány i.m. 3–4. old.

E föltételezés szerint tehát Szent István előtti hitvilágunkban minden bizonyral Nagyboldogasszonynak hét isteni leánya, vagy egyetlen leányának hét különböző minősége jelenik meg. Éppen ezért sokáig Nagyboldogasszonyt Mária anyjának személyével, Szent Annával azonosította a jámbor hagyomány. Boldogasszony fogalmunk nemcsak a termékenység, az anyai archetípus foglalata, hanem az anyatermészeté is. Az esztendő kör-körös forgása során Nagyboldogasszony és lányai ünnepekben, kalendáriumi tájékozódási pontokban öltöttek testet, mint megszemélyesített természetfordulók, vagy ha úgy tetszik asztrálmítoszi gyökerezettségű égi minőségek:

Február 2-a a Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepe. **Március 25-e** a Gyümölcsoltó Boldogasszonyé. **Július 2-a** Sárlos Boldogasszony az aratás megkezdésének ősi ünnepe. **Augusztus 15-e** Nagyboldogasszony ünnepe, az Oroszlán jegyében az uralkodó Istenanya napja. **Szeptember 8-a** Kisasszony napja a Szűz jegyében időző Nap a szűzi minőségének képviselője. **Szeptember 24-én** Fogolykiváltó Boldogasszony ünnepe egybe esik; az őszi napfordulóval. **December 8-a** Boldogasszony szeplőtlen fogantatása vagy más néven Eketiltó Boldogasszony.

A Biblia nem szól a Megváltó szent nagyszüleiről, Annáról és Joakimról. Róluk, még a pusztá nevékről is csak Jakab apostol ősevangéliumából és más, szintén apokrifnek minősített írásokból értesülünk. Így meglehetősen nehéz a szent nagyszülők életére vonatkozó történeti adatok felderítése. Tiszteletük terjedésének adatai már kevésbé rejtelmeseek, hiszen a szentföldi háborúból hazatérő lovagok egészen Nyugat-Európáig vitték híret az újonnan megismert szenteknek, Krisztus urunk nagyszüleinek. Szent Anna tisztelete a X. századtól kezd a Nyugaton elterjedni, és ez a XIII–XIV. században még erőteljesebbé válik, épp abban a korban, amikor Jézus urunk emberi természeté és emberi valósága felé fordultak a hívők. A szakirodalom szerint a Krisztus rokonságára vonatkozó hagyománnyal tehát a keresztény lovagok a Szentföldön találkoztak, s szinte velük egy-időben kezdik terjeszteni Itáliában és másutt is a Ferenc-rendi barátok az ember Krisztus tiszteletét. Szólni kell arról a kegyes hagyományról is, miszerint már maga az isteni nagyanya. régi öregjeink ajkán a „*Kedd Asszonya*”¹¹ is kedden született, Szűz Máriát is kedden szülte, életének végén pedig, ő maga is keddi napon hunyt el. Szent Anna asszony legendájának falképünkre vonatkozóan meghatározóan fontos összegzését a Diós István szerkesztésében megjelent A szentek élete című könyv így adja meg: „*Gyermektelenségük fájdalomt tovább fokozta egy eset: a templomszentelés ünnepére fölmentek Jeruzsálembe, és Joachim áldozati ajándékot akart felajánlani, de egy Iszakár nevű pap visszatartotta az ajándékot azzal a megokolással, hogy bűnös kézből nem fogadja el. Joachim házasságának terméketlenségét ugyanis bűnössége nyilvánvaló jelének látta.*

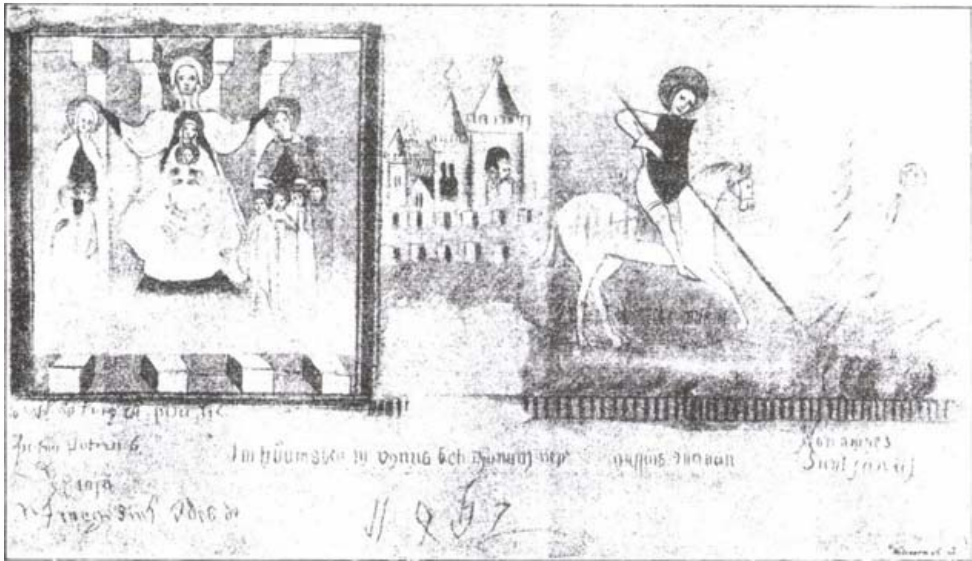
Joachimot ez a megsejgyenítés olyan érzékenyen érintette, hogy hazatérve elhatározta: nem marad többé a városban, hanem elbujdosik az erdőbe és a mezőre a pásztorok közé. És így is tett. Nem sokkal később azonban megjelent neki Isten anyyala és megvigasztalta. Megígérte neki, hogy inádságaiért és alamizsnáiért Anna gyermeket szül, mégpedig egy leányt, akit majd Máriának kell nevezniük. Az anyygal azt is megmondta, hogy a gyermek fogantatásától fogva telve lesz Szentlélekkel. Szava igazsága mellé jelül azt adta, hogy Joachim menjen föl Jeruzsálembe hálát adni Istennek, és a templomban, az Aranykapunál találkozni fog a feleségével, akit ugyanígy anyyali jelenés indít arra, hogy a templomba menjen. Úgy is történt. Joachim és Anna az Aranykapunál találkoztak, boldogan elmondták egymásnak a látomásukat, majd hálát adván Istennek, visszatértek otthonukba, Názáretbe.

Anna az ígélet szerint fogant és megszülte a kislányt, akit Máriának neveztek el. Joachim ezután hamarosan meghalt. Anna másodsor is férjhez ment egy Kleofás nevű férfihoz, kitől ismét lánya született, és azt is Máriának nevezték. Kleofás halála után Anna harmadsor is férjhez ment egy Salamon nevű férfihoz, akitől újra leánygyermeket szült, és e harmadik lányt is Máriának nevezték el.

A legenda – az apokrif szerzőktől vett értesülések alapján – így részletezi Jézus rokonságát: az a Mária, aki Anna másodík házasságából született, később Alfeus felesége lett, és négy fiút szült: a fiatalabb Jakabot, Júdás Tádét és a Zelóta Simont, akik Jézus apostolai lettek, valamint a Justusnak nevezett Józsefet, aki Jézus tanítványa volt. A harmadík Mária, akit atyja után Szalóménak is hívtak, Zebedeus felesége, Jakab és János apostol anyja lett.”¹²

¹¹ Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium. 1977. II. 95. old. – Adatát saját újkijgyósi gyűjtésünk is megerősíti.

¹² Diós István (szerk.): Szentek élete. Szent Anna szócikk. Szent István Társulat. Bp. 1984.

A feketegyarmati falikép

Nem mellőzhető az sem, hogy Szent Anna alakja felbukkan apokrif népi imádságainkban is, a Megváltó családfájának első emberi személyeként, mégpedig az Erdélyi Zsuzsanna által kozmikus genezisznek nevezett motívumban, a maga archetipikus jegyeivel.¹³ Szövegpéldánkat a Feketegyarmathoz alig 50 kilométerre fekvő Újkígyósról, e sorok írójának gyűjtéséből hozzuk:

„Ég szülte Földet,
Föld szülte fát,
Fa szülte ágát,
Ága szülte bimbáját,
Bimbaja szülte virágját.
Virágja szülte Szent Annát,
Szent Anna szülte Máriát,
Mária szülte Krisztus Urunkat, a világ megváltóját.”¹⁴

2. Azon napon azért keresztelkedének meg húszezer emberek...

Szent György vitézségének feketegyarmati ábrázolását Márki Sándor így írja le: „A képen maga a sárkány nem látszik; de látszik az imádkozó királyleány, kinek fején a szentek koronája ragyog. Az előtérben szent György sallangos, fehér lován, baljával veres pajzsot szorítván melléhez, keztyűs jobbában tartott lándzsájával éppen átszúrja a szörnyet. Az ifjú, szőke hőst, ki német lovagruhában, kengyel nélkül, de nyeregben ül lován, a háttérben álló kerített város egyik ablakából az áldozatra szánt leány koronás szülői szűzszorongva nézik.”¹⁵ Alig mond el többet ennél Rómer Flóris leírása, mégis érdemes itt sző és betű szerinti másolatban idéznünk: „A másik, kétszerte nagyobb képen sz. György tűnik fel. Jobbra a kettős fallal kerített várost szemléljük magas tornyaival, melyek egyikéből koronás királyi pár néz a sz. vitéz felé. Ez a kép közepén jelenik meg fehér sallangos lovon. Ruhájának csak körvonalai tüntettek fel, pajza hosszukás, alul kerekített, vörös; a lándzsát elég ügyetlenül irányozza a barlang felé, melyből a sárkánynak kellene kijönnie, de ennek semmi nyoma a képen, alkalmasint gyengének érezte magát az ugy is gyarló festő annak előállítására, valamint már maga a lovas is a kezdő művész árulja el. A barlang fölött a felszabadítandó király-leány térdel szentfénynyel.”¹⁶

¹³ Silling István: Szent Anna tisztelete Bácskában. Ethnica 2000. 4.

¹⁴ Harangozó Imre: Elmentem a Szent Están templomába. Massi Kiadó. Bp. 2001. 188. old.

¹⁵ Márki i.m. 455. old.

¹⁶ Rómer i.m. 108. old.

Szent Györgyöt valóságos személyként fogadja el az egyházi hagyomány, aki a 4. században élt, Legendája azt fejezi ki, hogy a hit a gonoszt minden alakjában legyőzi, ezért is került be a tizennégy segítő szent közé. Április 24-i ünnepe a tavaszkezdet szimbólumaként az íratlan tradíció erejénél fogva máig ott él a népi hitvilágunkban. Kárpát-medencei hazánk minden táján nagy életóhajtással éneklik a magyar gyermekek: „*Süss fel nap, Szent György nap, kertek alatt a kis bárány majd megfagy...*”

Sárkányölő Szent György története végleg kanonizált formájában a XIII. század folyamán vált közismertté. E szerint Silena városának közelében volt egy tó, amiben egy mérges sárkány lakott, aki félelemben tartotta a vidék népet, így a város minden nap két juhot adott neki. A juhok elfogytak, ezért az emberek maguk közül sorsoltak ki valakit, aki feláldozta magát. Történt egyszer, hogy a sors a király lányára esett. A lányt szépen felöltöztették, és a sárkányhoz vitték. Ekkor érkezett György, aki habozás nélkül szembeszállt a szörnyeteggel s olyan súlyos csapást mért rá, hogy az a földre rogyott. Ezután György a városba vitte a sárkányt, és így szólt a néphez: Ne rettegjétek, mert az Uristen küldött hozzátok, hogy megszabadítsalak titeket ettől a sárkánytól. Ezért higgyetek Krisztusban, és keresztelkedjétek meg, akkor megölöm ezt a sárkányt. Így hát a király és a nép megkeresztelkedett, Szent György pedig megölte a sárkányt. Meg kell jegyezni, hogy a szent történetének ikonográfiai előzményeit már a III. század közepétől nyomon követhetjük. Első e sorba sorolható ábrázolása a közelmúltban került elő a szíriai Palmyrában.

Magá a legenda nem indokolja, hogy Indiától Angliáig a kereszténység egyik legtiszteltebb szentjévé váljon annak hőse. Hozzá hasonló hősök százait találjuk a népmesék világában. A magyar mesehagyomány különös gazdagságban tárja elénk Szent György mesei atyafiságát. Többek között a „*Két testvér*” típusú meséink számos variációjában is találkozhatunk a daliás hőssel, aki megmenti a királykisasszonyt, levágja a sárkány fejét, esetleg a király odaigéri neki a leánya kezét is. A legfőbb különbség csupán az, hogy a hetedhét országra szóló lakodalom, meg a „*boldogan éltek, míg meg nem haltak*” helyett György legendájában arról olvashatunk, hogy: „*Azon napon azért keresztelkedének meg húszezer emberek, gyermek nélkül és asszonyállat nélkül. A király azért asszonyunk, Szűz Máriának és Szent Gyergynek nevében nagy szent egyházat rakattata.*”¹⁷

A feketegyarmati templom

¹⁷ Bálint i.m. 297. old.

Szent György tiszteletének sajátosan magyar vonatkozásaira ugyancsak Bálint Sándor hívja föl a figyelmet, amikor Szent István kori tiszteletéről ír. „Első királyunk nagyobb legendája elmondja, hogy a pogány ellenállást a kereszt dicsőséges jelének oltalmában, Isten Anyja, a mindenkor Szűz Mária segítségével, Márton püspök és Szent György vértanú zászlaja alatt törte meg.”¹⁸

A régiségben a sárkány lefejezése a sötétség és a gonosz felett aratott győzelem képi jele volt. Mondái, népmesei párhuzamok alapján egyértelmű logikai következtetés szerint egyben a fény és a fény felszabadításának ősi szimbolikájával is összekapcsolódott. Nem véletlen, hogy bár közvetett módon, de az ezzel kapcsolatban legtöbbet szereplő nemzeti szentünk Szent László is megidéződik György vitéz feketegyarmati képciklusában. Maga a vár szent László legendasorának nyitóképét, a „búcsú Várdtól” néven ismert jelenetet idézi föl a szemlélőben. S, hogy e képzettársítás már a festőben s nyilván a festő korabeli közönségében is fölmerült egyértelművé válik a leányért aggódó apa arcának szemlélése során. Analógiák sorával igazolhatnánk, hogy ez az arc Szent László királyunk freskók sokaságáról ismert vonásait hordozza.

3) Rovott betűk, csillagok, szent töredékek...

Teljesen természetes, hogy a falképek XIX. századi tudós ismertetőinek figyelmét lekötötte a falképek fő témája. Úgy tűnik Rómer Flóris és Márki Sándor is csupán Kallós Kálmán műmásolata alapján ismerte a képeket. A mai szemlélő figyelmét azonban nem kerülheti el a mégoly mellékesnek tűnő részletek sem. Ilyen részletekben pedig igazán bővelkedik kultúránk itt ismertetett példátlanul izgalmas régi emléke. Végezetül ezekre a részletekre szeretnénk föl hívni az érdeklődők, de még inkább a témában jártas szakértők figyelmét.

3/a. Az írásunkban emlegetett asztrális vonatkozások jogosságát, továbbgondolásuk szükségességét látszik igazolni a főtémákat kísérő szegélyek jellege. A Mattercia-kép felső szegélyének egy részén megmaradt az eredeti szín, így jól kivehető a csillagos égre, mint a kép fő témájában megadott együttállás helyszínére való utalás. A szent György legendájának képi ábrázolását pedig ugyanebben a mezőben színes csillagsor kíséri.

3/b. A képsor alsó részén, nyilvánvalóan másodlagosan bekarcolt jelsorok és ábrák találhatóak. Keletkezésük minden bizonnyal különböző időpontokra tehető. Egyik másik mintha keleti, török, vagy arab írás lenne, egy jelsort pedig határozottan rovás-írás jellegű karaktereket őriz. Meg kell jegyeznünk, hogy a háromszéki Gelence templomában is hasonló helyen, templomi freskóra karcolva maradt fenn egy becses rovásírásos emlékünknél.

3/c. A Mattercia ábrázolás bal alsó részén töredékes jelegyüttes maradványait figyelhetjük meg. Mintha a valamiféle –a kontúrok fölfestésével föltett– vázlat lenne a kép festését közvetlenül megelőző időből? Minden esetre kivehető a kép bal oldalán látható épületre utaló vonalak és két emberi alak kontúrjai. Közülük az egyik valóságos személy, hiszen homloka, hajfürtjei, szemöldöke és fehérrel kifestett szeme is jól kivehető. Pusztán fölvetésként megjegyezzük, hogy talán az angyali üdvözlés, vagy Anna és Joachim találkozása a jeruzsálemi Aranykapunál címen ismert jelenetet láthatta egykor itt az áhítatot kereső szemlélő.

Harangozó Imre

¹⁸ Bálint i. m. 299. old.

Batthyány Kázmér életútjának néhány állomásáról*

A „Batthyány Kázmér gróf az ellenzék élén” című tanulmány – Ódor Imre pécsi levéltárigazgató munkája – a reformkori kortes-hadjáratokról szól, valamint azokról a választási anomáliákról, amelyekhez Önök is hozzászokhattak itt az utóbbi tizenöt évben. A reformkor idején Baranya megyében tevékenykedtek az úgynevezett *fehértollasok*, a konzervatívok és ellenfeleik, a *vörösbogyósok*, akiknek kalapját megtekinthetik Pécsen, a Városháza Múzeumban: kis fekete pörgekalap, rajta kis piros bogyók. Ki lehet találni, a vörösbogyósok az akkori liberálisok voltak, a szabadelvűek, akiknek egyik felsőtáblai vezére volt Batthyány Kázmér gróf. Baranyában is választási hadjárat útján gyűjtötték a szavazatokat. Ugyanúgy, mint most, pontosabban nem egészen ugyanúgy, de bizonyos jelenségek már onnan származtathatók. Baranyában ugyanis más megyékhez viszonyítva nagyon csekély volt a nemesek száma. Míg Magyarországon 4,8–5,2 % volt a nemesek aránya, itt Baranyában, az 1840-es években 1,4 %. A török után a Neoquistica Commissio nyomán minden birtokos nemesnek igazolnia kellett régi birtokához való jogát, de erre nem minden nemes volt képes. Baranyában létezett egy nemesi közbirtokosság, egy község, Szabadszentkirály. Már a nevéből is következik, hogy valamikor szabadságot kaptak a királytól, csak ezt a XVII–XVIII. században nem tudták bizonyítani. A harcok eredményeként kollektív nemességet kaptak. 1819-től a nemesek személyenként szavaztak. A 300 szabadszentkirályi nemes szavazatát akarta megnyerni mindkét fél. Az nyert, aki több szavazatot gyűjtött össze, elsősorban Szabadszentkirályról, mert Baranyában az összes nemes egyharmada Szabadszentkirályon élt. A nemesi demokrácia csak akkor működhetett jól, ha ezt a 300 szavazatot a politikai pártok megnyerik. Batthyány Kázmér is sokat áldozott arra, hogy a szabadszentkirályi nemeseket megnyerje, de a konzervatívok ügyesebbek voltak. Majláth György, a roppant tehetséges, fiatal konzervatív politikus – aki előbb Baranya megyei főispán-helyettes, majd főispán lett – jobban lobbizott, jobban tudta mozgósítani az anyagi eszközöket, és egyszerűen lefizette a szabadszentkirályi nemeseket. Az 1847. októberi követválasztáson, ahol az volt a tét, milyen pártállásúakat küld Baranya a rendi országgyűlésbe, a mérközést a szabadszentkirályiak szavazataival a konzervatívok nyerték, vagyis a *fehértollasok*.

A választási küzdelmek során a vörösbogyósok sokáig kitartottak, újból és újból próbálkoztak, és 1848 januárjában, amikor megüresedett az első alispáni tisztség, újabb megméretés következett. 500 szánnal indultak a liberális nemesek Szabadszentkirályra, hogy megnyerjék szavazataikat, de Majláth György nem engedte be őket a községbe. Óriási csetepaté támadt, az egyik szabadelvű urat még is verték a szabadszentkirályiak. Az 1848. január 18-i választást Pécsen tartották a vármegyeházán. Nagyon szoros küzdelemre számítottak, mind a konzervatívok, mind a liberálisok győzelemre törekedtek. Végül néhány szavazattal megint a konzervatívok nyertek. De milyen áron? Úgy, hogy a *fehértollasok* 30 szabadszentkirályi nemes urat megnyertek, 100 forintot adtak egynek. Becsümpésztek őket a közgyűlési terembe, majd kiráspolyozták a rácsokat, az ablakon menekítették ki őket. Ezzel a néhány szavazattal a maguk javára billentették a mérleget, s így szólt a konzervatívok kortes nótája: „*Nem kell nekünk galagonya, / sem a Batthyány bora, / magyar nemes testem, vérem, / szabadságom nem cserélem.*”

Batthyány Kázmér életútjának másik fontos tette volt a jobbágyaival kötött örökvlástság szerződés. Ennek vázolója előtt néhány szót szölok a siklósi Batthyány birtokról. Baranya me-

* A XXXIII. Honismereti Akadémián 2005. június 28-án, Pécsen elhangzott előadás szerkesztett szövege. (Szerk.)

gye déli, a Drávához közel fekvő területei, a jó minőségű szántókkal, rétekkel, és legelőkkel bővelkedő keleti földek, leginkább a bolyi uradalom községeinek határai, és a gyenge terméshozamokat adó kevés szántóval, réttel, inkább vizes, sásos, lápos területtel rendelkező nyugati földterületek között foglaltak helyet. A siklói uradalom és a szomszédos uradalmak községeinek népe 1766-ban fellázadt a Mária Terézia által elrendelt „úrbéri rendbeszedések” őket sérelmesen érintő végrehajtása ellen. Az 1767. évi úrbérrendezést követően a földesurak kiépítették majorságaikat. Elsősorban pénz- és termékjáradékot követeltek jobbágyaiktól, robotra kevésbé volt szükségük, ezért községekkel szerződést kötöttek a robot pénzzel, egy összegben történő megváltására. A Batthyányak is úrbéri szerződéseket kötöttek jobbágyközségekkel az 1770–1780-as években. Siklós község is úrbéri szerződést kötött földesurával, először 1769-ben, majd az 1770-es években még háromszor. A földesurak a tervszerű majorsági gazdálkodás bevezetésével egyidejűleg törekedtek korábban a jobbágyokkal közös használatú legelők kihalására és a „tilos” vagy tilalmas erdők elkülönítésére. A jobbágyok faizási jogát szűkítették, erdei állattartásukat is visszaszorították. Az 1836. évi úrbéri törvény alapján a földesurak a közlegelőt is „elkülönítették” a sajátjuktól, maguknak hasítva a nagyobb legelőrészt.

A Batthyányak siklói uradalmuk több községével legelő elkülönözési szerződést kötöttek, de ezek olyan hátrányosan érintették a Dráva menti községek népét, hogy a siklói uradalom falvai – Aderjás, Drávacsepely, Drávaszabolcs, Drávapalkonya, Kémes, Kórós, Márfa, Rád, Nagyharsány és Terehegy – 1845-ben elutasították az egyezségeket. Az 1840-es években a Batthyányak a siklói uradalom községeinek jobbágyaival legelő-elkülönözési perben álltak. A jobbágyok érdekeik védelmében Baranya vármegye segítségét vették igénybe földesuraik ellen. Az uradalom a szántókat, és réteket is felmérte, s a jó minőségű szántóföldeket majorságának, és kaszáló réteket különítette el. Az Ormánságban és a Drávaszögben a Dráva szabályozása előtt ártéri gazdálkodást folytattak. (Andrásfalvy Bertalan erről csodálatos könyvet írt, és a baranyai adatok kiegészítik azt, amit a Duna-menti ártéri gazdálkodásról megállapított.) Baj akkor lett, amikor megszűnt, vagy megszűnőben volt az ártéri gazdálkodás. Korábban úgynevezett dörömbökön, kisebb kiemelkedő helyeken voltak szárazabb helyek, szántók, és jobb minőségű kaszálórétek. A többi terület sásos, lápos volt, nem ért sokat. A vizek lecsapolásakor felszabadultak ugyan nagyobb száraz területek, de a minőségi szántókat és réteket a földesúr igyekezett magának megszerezni, a jobbágyok pedig addig rendelkeztek ugyan bizonyos szárazabb területekkel, de ezeket elvesztették vagy nem tudták megszerezni. Voltak úgynevezett irtásföldjeik is, de a földesúr ezeket is elvette. A Batthyányak is ilyen „gonoszak” voltak. Batthyány Ferenc korábban földadományt juttatott jó néhány Dráva-menti, ormánsági és siklói uradalmi községnek, de ezeket az uradalom tisztjei vissza akarták venni. A szavai református lelkész, Kádas Imre ellenállása miatt az ügyet úriszék elé kellett vinni. „Néplázító, nyughatatlan, és veszedelmes” szavai miatt a lelkészt hivatalából el akarták mozdítani, Batthyány Kázmér és Gusztáv az uradalom községéből való eltávolítását kérték a református egyházi főhatóságtól.

A földesúri terhek, a szolgáltatások járma alól csak a mezővárosok szabadulhattak némi-képp. Ennek módja az úgynevezett kontraktus volt, azaz olyan szerződés, ami által a mezővárosok jobbágyai évente egyszer nagyobb pénzösszeget fizettek földesuruknak. Ezzel kiváltották robot-, és részben vagy egészben termékjáradékukat. Ilyen kontraktussal rendelkező mezőváros volt Baranya megyében Mohács és Siklós, előbbi a pécsi püspökkel, utóbbi a Batthyány uradalommal kötött szerződést. A siklói uradalom 1769-ben kötött kontraktus Siklós mezőváros lakóival, akik így kontraktuális jobbágypolgárok lettek. A kontraktuális jobbágypolgár intézménye kedvezőbb jogállást teremtett az úrbéres jobbágyok számára. Tehát a volt jobbágyok parasztpolgárrá válási folyamata már a XIX. század első harmadában elindult.

Miből éltek a siklóiak? Az 1830-as években például elsősorban boreladásból, és ebből megfelelő tőkét tudtak kovácsolni. A XVIII. század utolsó harmadától az 1830-as évekig Eszékre és a Dráván túli községekbe szállították eladásra a jó siklói nedűt. A XIX. század első harmadától azonban e lehetőségétől nagyrészt elesetek, mert a siklói uradalom bérbe vette a valpói uradalom borkiméresi jogát. Valpó itt van a határon túl, sajnos már nem Magyarországhoz tartozik, de akkor még szerves gazdasági kapcsolat volt a két szomszédos uradalom között. A siklói parasztok polgárrá válását a borkereskedelem mellett a fuvarozásból és az állattenyésztésből származó haszon is elősegítette. Több megfelelő tőkével rendelkező siklói

polgár vásárolt jelentős számú disznót, és hajtotta azokat a délkelet-dunántúli vásárookra. A siklósi parasztpolgárok az 1830-as években legelőket is béreltek, melyeken szarvasmarhát, ökröt, tehenet tartottak, és olykor 25–40 %-os haszonnal eladták őket a dél-dunántúli piacon.

Siklós lakosságának 70 %-át kitevő parasztpolgárság szolgáltatásainak örökös megváltásában látta boldogulásának útját. Az 1840. évi VII. törvénycikk lehetővé tette, hogy jobbágyok önkéntes örökváltás-szerződést kössenek földesurukkal. Gróf Batthyány Kázmér, Siklós mezőváros földesura az 1830-as években tehát egy nagy uradalom érdekérvényesítőjeként lépett fel ugyan uradalmának községeivel szemben, de az országgyűlés felsőtábláján politizáló főúr az 1840-es években fokozatosan a szabadelvű eszmék híve lett, s elveit hamarosan a gyakorlatban is képes volt képviselni. A földbirtokosok közül Bezerédj István után Batthyány Kázmér gróf az országban másodikként fogott bele birtokain az örökváltás gyakorlati megvalósításába. Batthyány Kázmér gróf előbb testvérének, az ekkor Londonban élő Batthyány Gusztávnak Vas megyei birtokán, a borostyánkői uradalom Felsőlövő községében kötött örökváltási szerződést jobbágyaival 1840 decemberében, majd ugyanebben az esztendőben szintén ezen uradalomban még két községe jobbágyaival. 1845-ben több, a borostyánkői uradalomhoz tartozó községgel szintén örökváltás-szerződést írt alá. Batthyány Kázmér gróf 1845-ben fordult siklósi uradalmának jobbágyai felé is önkéntes örökváltás-szerződés megkötésének ajánlatával. Ezzel a siklósi uradalom hat községe élt 1845-ben: Bodony, Csehi, Szerdahely, Hásság, Egerág, Udvard. Majd 1847-ben a gróf újabb örökváltás szerződéseket kötött Szava, Palkonya – ma Drávapalkonya –, Mozsóg községekkel, valamint Siklós mezővárossal. Batthyány Kázmér az örökváltás-szerződések megkötésével kettős célt követett. Egyrészt elősegítette a szabad földtulajdonnal rendelkező parasztpolgárság létrejöttét, illetve megerősödését, az árutermelésbe, az áruforgalomba való bekapcsolódás révén; másrészt saját uradalmának olyan pénztökéket teremtett, amivel korszerűsíthette gazdaságát, megalapozhatta a modern mezőgazdasági nagyüzem létrejöttét.

Batthyány Kázmér gróf Siklós mezőváros „közönségével” 1847. január 1-jén kötötte meg az örökváltási szerződést Siklóson. A szerződés bevezetője szerint Siklós mezőváros lakói ugyan már megváltották magukat szerződésileg az úrbéri tartozások egy részétől – ez nyilvánvaló utalás volt az említett 1769-es kontraktusra –, de elhatározták, hogy „tökéletesen megszünteti a még köztük, és földesuruk közti úrbéri tartozásukat, s így képesek lehessenek „nagyobb kifejlés és gyarapulás által mindinkább hasznosabb polgárai lehetni e szép hazának”. A szerződés szövegéből kitetszik, hogy maga a mezőváros fordult földesúrhoz, németújvári gróf Batthyány Kázmérhoz az örökváltási szerződés megkötésének kérelmével, s hivatkoznak is a siklósi polgárok e kérelem alapjára, a hazai törvényekre, közülük említve is az 1840-es törvényt, amely lehetővé teszi a földesúr és a jobbágyai közötti örökváltás-szerződést. Vagyis a szerződés szövege szerint nem Batthyány Kázmér gróf kezdeményezte Siklós mezőváros örökváltását. A kérelmet azonban gróf Batthyány Kázmér az idézett törvény nyomán komoly megfontolás tárgyává tette, s hozzájárult a szerződés szabad egyezkedés útján történő megkötéséhez. A szerződési feltételeket tizenegy pontba foglalták. Első helyen említi a szerződés-szöveg a siklósi jobbágyok régi panasztárgyának megszüntetését, miszerint a siklósiak és a földesúr allodiális földjeit, melyek eddig szétszórva voltak, kicserélik. Ez lényegében már a tagosítások első formája. Továbbá gróf Batthyány Kázmér úr, maga és örökösei nevében átengedi az egész siklósi város határában, nem különben az úgynevezett Cigányvárosban lévő mindennemű törvényes jogait és javadalmait a siklósi város közönségének. Különlegesség volt Siklóson a Cigányváros, ahol cigány jobbágyok léteztek, akik szolgáltattak földesuruknak. Tehát ezek a jogok: a házárenda, a Cigányvárostól járó robot, a füstpénz, a kazánárenda, a gabona- és bor kilenced, a regálék, tehát a bor és egyéb italok mérési joga, korcsmáltatási jog, húsvágás, mészárszék, boltnyitás, serfőzés, és vadászati jogok. Ezekon kívül gróf Batthyány Kázmér átadta a siklósiaknak Pelikán vendégfogadját – híres-nevezetes hely volt, ma művelődési ház és könyvtár van benne – a hozzátartozó fundussal, gazdasági épületekkel, és a telken lévő török mecsettel együtt. Ez a török mecset is megvan, nemrég újították fel. A város kapott még örök használatra malmokat, kocsmát, mészárszéket. Felhívja azonban a szerződés a városi közönség figyelmét arra, hogy a törvényhatóságot, vagyis az úriszéket továbbra is a földesúr és örökösei gyakorolják, mely intézmény fenntartásának költségeit továbbra is az uraság viseli.

Az úri jogok átengedéséért azonban magas árat szabott meg a siklói uraság. Az örökváltás díja 161 ezer forint volt ezüstpénzben, melyből 71 ezer forintot számolt a földesúr a regálék, 90 ezer forintot pedig a regálékon kívüli javadalmak megváltására. Mindezt a városnak 15 év alatt kellett megfizetnie. A 15 éven belüli tartozó összegért 6 %-os kamatot számított az uraság, és különböző szankciók voltak a nem fizetés esetére. A szerződést aláírta Nagy Károly tudós, akadémiai tag, Batthyány Kázmér barátja, ellenjegyezte Popovits György a város bírójá, tizenkét városi esküdt, a városi szószóló, valamint 144 városi polgár. A szerződési feltételekből kiszámítható, hogy a siklói jobbágyok önálló paraszttá, polgárrá válásukért telkenként átlagosan 1025 forintot, ha az egyházi tized megváltását is számoljuk, akkor 1028 forintot fizettek fejenként. A földesúrával kötött szerződés aláírása után nem sokkal 1847. június 20-án Siklós város előjárósága még egy szerződést írt alá, mégpedig a siklói „újpolgárokkal”, akik Mária Terézia óta cigány nemzetiségűek. Eszerint 53 siklói cigány család megválthatta úrbéli szolgáltatásait.

Gróf Batthyány Kázmér örökváltás-szerződéseinek teljesítését megzavarták az 1848–49-es forradalom és szabadságharc eseményei. A siklói uradalom községgel kötött szerződéseinek tartalma nem elégítette ki a jobbágyokat, és a siklói uradalom településeinek – Szaporca, Csehi, Drávaszabolcs, Palkonya, Tésenfa, Ipacsfa, Kovácshida – panasza, zúgolódásai a legelők szűk volta, a dézsmafizetés, a kereskedés akadályozása miatt a Munkácsi Albert református lelkész vezette dél-baranyai parasztmozgalmakhoz vezettek. A Dráva menti és Siklós környéki nép Drávacepelyen nem Batthyány Kázmért, hanem Táncsics Mihályt szavazták meg népképviselőjükknek.

Siklós város sem volt elégedett örökváltás-szerződésének feltételeivel. A város 1849-ben többször tárgyalt a siklói uradalom tisztjeivel a regálék visszaadásáról, mert azokat túl terhesnek találta. Az uradalom azonban nem engedett. Az uradalmi főtiszt az 1849. március 20-án kelt jegyzőkönyvben vázolta a nagybirtok és a mezőváros közti gondokat. Eszerint „a magyar hazában a politikai és jogi viszonyok bizonytalanná váltak..., az örökváltás szerződés végrehajtásában is nehézségek támadtak..., a fizetési elmaradások és bonyolódások miatt és ellenére a két fél újra megegyezését fejezte ki”.

Utójátéka is volt a siklói örökváltás-szerződésnek. Még egy nagyobb, 4520 négyszögöles területet, valamint 30 ezer forintra értékelt szőlődézmát is meg kellett váltaniuk a siklóiaknak. A vitás területet a pécsi úrbéri törvényszék 1859-ben „községi jószágként” nyilvánította. Végül is az egész ügylet a volt jobbágyoknak nemhogy 161, hanem majdnem 200 ezer forintjukba került. Az eredeti örökváltás-szerződést a pénzügyi hatóság utasítására a siklói előjáróság uradalmi egyetértséssel módosította, az egyezséget a Baranya megyei, majd a legfelső úrbéri törvényszék 1859-ben megerősítette.

Szabad paraszttá, polgárrá csak 12 évvel az örökváltás-szerződésük megkötése után válhattak a siklói lakosok, akik ekkor már jó érzéssel emlékezhetek vissza egykori földesurukra, gróf Batthyány Kázmérra.

Rozs András

Aranymosás a Dráván és a Murán

Megbízható forrásokból, korabeli oklevelekből tudjuk, hogy fejedelmeink, királyaink igényt tartottak a Kárpát-medence egész területén mind a bányászott, mint pedig a mosott aranyra. Később a Habsburgok sem hagyták elveszni ezt az aranyat. Tudták ők jól már régtől fogva, hogy a magyarországi folyóvizek közül a Dráva és a Mura sem csupán kavicsot és homokot rak le a partjain, zátonyain. Ahogyan a horvát aranyászok is mondogatják mindmáig: „*Drava i Mura talozi ne samo sljuna i pijesak!*”

Az aranymosás kezdetét illetően a magyar nyelvű szakirodalom a római hódítás korába nyúl vissza, de konkrétan a Dráván és a Murán folytatott aranymosásról a honfoglalástól egészen a XVI. századig nincsen írásos anyag, mely ezt részletesebben tárgyalná, egyetlen kivétel. Ekkor jelenik meg először az itteni aranymosás történetében a nekünk magyaroknak és a

horvátoknak, a vendeknek egyaránt oly drága két név, Mátyás király és a Zrínyiek neve, pontosan 1463. február 21-én, mégpedig horvát nyelven. Ekkor engedi meg királyunk Zrínyi Péternek, hogy birtoka területén kitermelhesse az aranyat, ezüstöt, ólmot és más érceket.¹ Egy másik horvát nyelvű utalás szerint, amikor 1553-ban a Zrínyiek birtokába került a Muraköz, ott már foglalkoztak aranyosással. A harmadik – ugyancsak horvát nyelvű anyag – 1670-ben említi a Zrínyiek mosott aranyát.

A hazai levéltárban is ebből a korból való az írásos, magyar nyelvű anyag. 1581. április 22-én Károly főherceg Grázból ír Batthyány Boldizsárnak a Mura és a Dráva folyókon űzött aranyosás tárgyában.

Takáts Sándor könyvében olvashatjuk a következőket: 1691. július 4-én Zrínyi Ádám a Mura partjára telepített hajdúk és szabad huszárok ügyében külön szerződést kötött a fiskuszóságok igazgatójával és Zala megye magisztrátusával. A szerződésben a következő tilalmazás is szerepel: „... A telepéseknek fácánra és madárra vadászniok, a Murában, Drávában és a Themabá-ban aranyat mosniok nem szabad...”²

Az itteni aranyosás későbbi időszakáról már több írásos adatunk van. Akárcsak a Kárpát-medence egészében, főként Mária Terézia kora bővelkedik ilyen anyagokban.

Nagy István munkájából idézem a következő sorokat: „... az 1740-es évek háborús pénzügyi válsága idején... járulékos (egyébként fontos!) teendővel, az aranyosás és a kincstári aranybevéltés ügyével bővült a harmincadszervezet munkája... Az aranytermelésből eredő jövedelmek növelése végett 1747-ben az aranyosás és-bevéltés ügyét... Weidinger Ferenc harmincadigazgatóra bízta. Feladatává tették az aranytermelés jobb megszervezését, előmozdítását. Az aranyosás és -bevéltés ügyeit az aranylelőhelyek közelében levő vidéki kamarai tisztviselőknek az ő irányításával és ellenőrzésével kellett intézniük... Az aranybevéltéssel megbízott kamarai tisztviselőknek a beváltott aranyat a pozsonyi főpénztárba kellett... felküldeniük az aranyosás legfőbb irányítását Magyarországon... csak 1749-ben utalták át a magyar kamara szorosabb felügyelete alá...”³

Ennek az ősi mesterségnek hazai múltja nagyrészt feledésbe merült, de azért mindmáig sok mindenről árulkodnak a helynevek is, mint például a Zlaticica völgyében Zlatár község neve. A szláv nyelvekben ugyanis a „zlato” szó aranyat jelent. A „zlatar” eredeti jelentése ugyan aranyműves volt, de később ez már inkább „aranyászt, aranyosót” jelentett csakúgy, mint a „sperac, ispirac zlatá”. Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen című hatalmas munkában már inkább csak utalnak erre az egykori szerzők⁴: „... Felső-Zagorje fő helye az élénk Zlatár (Aranyász) község, a Zlaticica patak termékeny völgyében. De természeti kincsekben is gazdag Zlatár vidéke (a járásnak is névadója volt a község). A talaj különféle földtani rétegek változatos összetételéből áll a dús lelőhelye a hasznos ásványoknak...” A helységnevből is nyilvánvaló, hogy ott valamikor aranyosással is foglalkoztak. Egy 1772-es horvát dokumentumban is említik a folyami aranyosást.

Dragutin Feletar⁵ dolgozatában említi az aranyász céhet és Mária Terézia aranyosással foglalkozó pátenslevelét. Ez utóbbival kapcsolatban a következő néhány sor olvasható az Alsólendvai Hírlapban: „... A Mura és a Dráva folyókban régi idő óta mosnak aranyat. A két folyó mentén lakó vend és horvát (és magyar!) népek Mária Teréziától kapott oklevele van, melyben a királynő privilégiumot ad nekik aranyosásra... A mosás Vas megyében kezdődik, és Zala, Somogy megyében folytatódik...”

Ennek a sokat emlegetett latin nyelvű oklevélnek – Mária Terézia ügynevezett „nagy pátenslevelének” – néhány fontosabb részletét ismertetem itt magyar fordításban.⁶ „... Miután köztudomású dolog, hogy nem csupán a Duna, továbbá a Dráva és Száva, hanem más Magyar-, Hor-

¹ *Kišpatić–Tučan*: Slike iz rudstvi. Matica Hrvatska. Zágráb 1914. 55. old.

² *Takáts Sándor*: Régi magyar kapitányok és generálisok. 1922. 361. old.

³ *Nagy István*: A Magyar Kamara 1686–1848. Bp. 1971. 125. old.

⁴ *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen*. Horvát-Szlavonország. Budapest, 1901. 8.k. 431. old.

⁵ *Dragutin Feletar*: Zlatari i splavari na Dravi. Podravski zbornik. 1976. Koprivnica. 121. old.

⁶ *Golub János*: Muraközi aranyosók. Néprajzi Értesítő. Bp. 1903. 10. sz. 201–210. old.

vát- és Szlavónországunkban levő folyók és patakok iszapjukban aranyat hordanak, már ezelőtt is (például 1747-ben) kegyelmesen intézkedtünk az ilyen, víz és iszap alá rejtett kincsek felkutatása iránt, amelyek a rájuk fordított munka hányájában – saját természetük szerint – haszon nélkül elvesznek; elrendeltük ennél fogva, hogy nemcsak a fent elősorolt országok közvetlen uralma alá tartozó kincstári birtokainkon, hanem a magánuradalom területén is, ahol erre kedvező alkalmi kínálkozik, aranymosás kezdődjék...” “... egyebekben tilalmazni óhajtjuk, hogy a földesurak, vagy bárki más, az aranymosóktól aranyat beváltson, vagy saját szükségletének ürügye alatt azt megtartani merészkedjék...” “... nem szabad bárkinak is a pátenstlevelel ellátott és megbízott aranymosókat bármi adóval is terhelni, még kevésbé szabad őket a mosott aranykamrai hivatalokba való beszolgáltatásában gátolni, vagy bármi módon, bármi címen zavarni, vagy zavartatni, sőt inkább nekik e tekintetben minden szükséges segítség nyújtassék és akik őket ebben gátolnák, azok ellen, mint a királyi jövedelem csonkítóit ellen, eljárás indítassék... ezen jog tehát a jelen levél felmutatása mellett (minden igazi aranyász vagy aranyászcsoport rendelkezett ilyen névre szóló mosási engedéllyel – NLE) a földesurakkal vagy azok tisztartóival szemben gyakorolható legyen...”

A pátenstlevél idézett részeiből, tényeiből, s nem utolsó sorban a hangvételéből még a leg-hiteltlenebb olvasó is kiérezheti, milyen nagy fontosságot tulajdonított annak a – bizonyára nagyon is jelentős mennyiségű – mosott aranyhoz az a gyakorlati gondolkodású királynő, akinek birodalmában voltak Európa leggazdagabb aranybányái (és ezüstbányái!) is.

Golub János plébános (Muravid) írja többek között – még a XX. század legelején: „... Kétségtelenül biztatólag hatott mindenkor a muraközi aranyászokra, hogy az ő aranyukat a királyi »szabadalom levél« legdrágábbnak mondja ki az aranyban oly gazdag Kárpát-medencében. A fenti osztályozás magyarázata abban keresendő, hogy a mosott arany, származási helye szerint, nem egyformán tiszta, hanem több-kevesebb ezüstöt tartalmaz, ami abszolút értékét csökkenti. Különbözik a drávai (és murai) mosott aranyhoz jó híre, hogy legtisztább az e nemű termékek között, régidőktől van alapítva...”

Akkor ugyanis a murais és a drávai arany latjáért 14 forint, 45 krajcárt fizettek, a dunaiért 13 forint 30 krajcárt és a többi folyóból mosott sáranany latjáért pedig egységesen csak 11 forintot!

Az is nyilvánvaló, hogy az aranymosás, az aranyászat szabad foglalkozás volt ugyan, de a gyakorlása mégis alakí, névre szóló engedélyhez volt és van kötve mindmáig. De lássuk csak ki mindenki említi még ezt az aranymosást?

Magda Pál munkájában: „... A Kőrös, Duna és Dráva folyóknak füvenyéből is mosattatik arany...”⁷ Nagy Iván művében: „... I. Véghe Ignác született 1723-ban. Már 1760-ban a magyar királyi kamaránál tanácsos, egyszersmind a harmincadik és aranymosási ügy igazgatója volt. Meghalt 1773. október 1-én...”⁸ A reformkori Zaláról szól Bencze Géza. Munkájában említi – inkább csak „futtában” – az akkori aranymosást is a megye területén. A muraközi Szent-Mária községről – többek közt – ezt írja⁹: „Sokan a lakosok közül a Mura vizén arany mosással keresik kenyerüket...” Alsó Domború községről pedig ezt olvassuk: „számos lakosok vagynak itt, kik a Mura és Dráva vizén arany port mosnak, és különös privilégium mellett szabad nekik még Stájerországban is arany mosást űzni, sokan köztük oly szerencsések, hogy az árvíznek elfolyta után 10. aranyokra menő értéket is a Nagy Kanisai Császári Királyi Tári Tiszttségnek 4. pengő forintokért bér is váltják.”

Csaplovics megbízható adatai szerint „még az 1800-as évek elején is nagyobb terjedelemben űzték itt az aranymosást, amikor több beváltóhivatal működött Varasd és Kőrös megyék területén. A Zala megyei aranyászok akkor főleg Derynén váltották be aranyukat, és 600–1000 aranyig menő forgalmat értek el”.¹⁰

Ugyancsak ő említi, hogy e vidéken oly jövedelmező volt az aranyászás, hogy az olasz csempészek egész bandákban űzték titokban ezt a foglalkozást a félreeső zátonyokon, part-

⁷ Magda Pál: Magyar Országának és a határ őrző katonaság vidékének legújabb statisztikai és geographiai leírása. Pest 1819. 60. old.

⁸ Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest 1865. 12. k. 122. old.

⁹ Bencze Géza: Zala megye leírása a reformkorban. Zalai Gyűjtemény. Zalaegerszeg 1986. 23. sz. 153. old.

¹⁰ Csaplovics János: Topographisch-statistisches Archiv des Königreichs Ungern. (A Magyar Királyság topográfiai-statisztikai irattára.) I. Die Gold-Wascherei an der Drave. [Aranymosás a Dráván] Wien 1821. 170–172. old.

szakaszokon, míg a földesurak, majd – a törvényes szabályozás után – maga a kincstár véget nem vetett ezeknek az üzelmeknek. Ezeknek az olasz csempészeknek, titkos aranymosóknak, aranybányászoknak és kincskeresőknek az alakját már a legrégebb idők óta egész legendakör övezte. Mintha már nem is közönséges halandók lettek volna. Bizonyára ők maguk bánták ezt legkevésbé, hiszen nekik csak megkönnyítette munkájukat, ha a babonás helybéliek félték tőlük, és sokszor valóban hátborzongató történeteket meséltek róluk. Úgy jártak át az országhatárokon, mint szél a szítán, mert ellenállhatatlanul vonzotta őket az arany, a gyors meggazdagodás – sokszor nem is indokolatlan – reménye, s ezért minden kockázatot vállaltak. Úgyanúgy meglátogatták Salzburg vidékét, mint Tirolt, Karintiát, Stájerországot, Krajinát, Horvát-Szlavonországot vagy a Muraközt, a Dráva mellékét. Ezek a kalandorok, szerencsevadászok úgy ellepték akkoriban az Alpok aranytermő vidékeit, az aranyhordó folyók völgyeit, mint egykor a Magas-Tátrát, s így kitűnő valóságálapot szolgáltatottak a mesék, mondák születéséhez.

Való igaz, hogy Karintiában (a Karavankák vidékén) a „Venedigermándl”-ról szóló mesék sok-sok változata él még ma is. E nevezet alatt főként azokat az aranykereső velencei kalandorokat értik, akik erre a vidékre jártak, hogy kiaknázzák azokat az aranytelepeket, amiket csupán ők ismertek már.

Hunfalvy János 1865-ben megjelent munkájában általában ír a Kárpát-medence aranymosásáról, aranyat hordó vizeiről, s köztük megemlíti a Drávát, a Murát és a Szávát is¹¹: „.... Aranypor és hömpölyök (aranyrögök) a folyók főenyében és mellékein az áradmányi és negyedkori földrétegekben is találtatnak. Az aranymosással ugyan csaknem egészen felhagytak már, mivel nem igen hajt nyereséget; nem is remélhető, hogy azt újra föléleszteni lehetne. Mindazáltal az illető lerakódások tudományos tekintetben érdekesekek. [Nagyon téved Hunfalvy, mert akkor még virágzik az aranymosás, legfeljebb az 1848–49-es események hatására maradhatott abba, igen rövid időre! A szerző megjegyzése.] Magyarországon a Duna, Maros, Tisza, Rába, Dráva, Mura, Száva... stb. folyók főenyéből mostak aranyat... A Dráva aranya azon negyedkori rétegekből származik, melyek Új-Gradiskától kezdve a Ternava völgyében, Szt. Leonhardon át Szagovináig, stb... fordulnak elő...”

A kiegyezés után 30–40 évig nem sokat hallattak magukról a Dráva és a Mura aranyásza, s így aztán lassan meg is feledkeztek róluk, az aranyászatról mint kihalt mesterségről, az aranyászok utolsó mohikánjairól írtak még a szakírók is. Itt említem meg, hogy Seprősi Paikert Henrik dolgozatában ír néhány sort ekkor a Dráva és a Mura osztrák szakaszára vonatkozóan – a maga fura stílusában¹²: „.... Egyúttal arra is rá kívánok mutatni, hogy Ausztriában is vannak aranyterület-területek, amelyekről megjegyzem, hogy habár ezek sem terjedelem, sem aranybőség tekintetben sem oly nagyok és gazdagok, mint azok, amelyek hazánk területén ismeretesek, mégis szintén legalább annyi aranyat tartalmaznak, hogy munkábeviteleik legalábbis megkísérelhető legyen. Tudtommal úgy áll a dolog, hogy a Dunának a Magas Taurusokból származó hozzáfolyásai, betorkolásuk helyein aranyat vívők és aranyban legalább olyan gazdagok, mint a Mur és a Drau...”

A hivatásos és a műkedvelő néprajzkutatók közül elsősorban Gönczi Ferencet, Golub Jánost, dr. Baranyay Józsefet, Nagy Erzsébetet és Khín Antalt kell említenem.

Gönczi Ferenc Dél-Dunántúl kiváló néprajzkutatója. Muraköz és népe (1895-ben) című írásának Aranymosás című kis dolgozata az első komolyabb ilyen tematikájú írás. Ő többször felhívta pályatársai figyelmét ennek a témakörnek a feldolgozására és a tárgyi anyag összegyűjtésére.

Golub János muravidai plébánosnak több rövid írása jelent meg a folyami aranymosásról századunk elején. Ő fordította magyarra Mária Terézia sokat emlegetett és idézett „nagy pántenslevelét”. Írásai századunk elején jelentek meg. 1943-ban Draveczy Balázs említi meg az aranymosást. Ez a gyűjtés elsősorban a dunántúli, a drávai aranymosás történetéhez tárgyi emlékek felderítéséhez és Zala megyei néprajzi vonatkozású adatgyűjtéshez adott kiegészítéseket.¹³ Meg kell jegyeznem, hogy ez az adatgyűjtés alig hozott valami eredményt. Mindössze öt aranymosó eszköz került be a nagykanizsai és a keszthelyi múzeumba!

¹¹ Hunfalvy János: A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása. Pest 1865. 3. k. 85. old.

¹² Seprősi Paikert Henrik: Magyarország parlagon heverő milliárdjai. 1917. Bányászati és Kohászati Lapok. V. k. 336. old.

¹³ Dr. Draveczy Balázs: A Somogy megyei muzeológiai kutatás története. Kaposvár 1966. 53. old.

Király Lajos Somogy megye földrajzi neveinek helytörténeti tanulmányában a következőket írja az itteni aranyosásról: „... Úgy látszik, Somogyban is űzték a ma már szinte teljesen elfeledett aranyász mesterséget. A patakok homokjának megsűrűsével, szitálásával aranyzemcséket igyekeztek összegyűjteni. Csurgón a Nagy-árok közelében van az Aranyász nevű határrész (202/263), mely már az 1852-i térképen is szerepel. A belterület-hez tartozik az Aranyászpárt (202/34) nevű domboldal, amelyhez a következő magyarázat fűződik: »A hagyomány szerint a török uralom előtt itt település volt. A múlt században állítólag itt aranyat szántottak ki és téglatörmeléket.« Az aranyosók itteni működése olyan régen történhetett, hogy a népi emlékezet már nem tud odáig visszanyúlni. Libickozma határában folyik az Aranyos-árok (96/55), amelyhez Pesty adatközlői kapcsolják azt a hagyományt, hogy régen aranyrögöket találtak benne. Több helyen van még Aranyos nevű patak, vagy Aranyos-dülöl nevű helynév, de ezek névadása bizonyára más indítékkal magyarázható...»¹⁴

Sajnos, a nem túlságosan lelkes és alapos gyűjtőmunka alig járt sikerrel az aranyosással kapcsolatos tárgyi anyag gyűjtése területén. Egyetlen komoly tanulmány, dolgozat sem született. Tárgyi anyag alig került a múzeumokba. A mesterségről, amikor még valóban elég sokan foglalkoztak a Dráva és a Mura mentén aranyosással, úgy írtak, mint „ma már szinte teljesen elfeledett” mesterségről! Pedig akkor még könnyen lehetett volna anyagot gyűjteni igazi aranyásztól, s az ősi eszközök, szerszámok nem váltak volna a tűz martalékvává, nem kalódtak volna el.

Kissé jobb volt a helyzet a horvát oldalon, ahol a néprajzkutatók írtak néhány kisebb tanulmányt és begyűjtöttek tárgyi emlékeket, fényképezték az aranyások munkáját, s tudtommal filmet is forgattak róluk.

Mit tudnak erről a mindmáig élő mesterségről a múzeumokban? A pécsi Janus Pannonius Múzeumból Andrásfalvy Bertalan, a néprajzi osztály akkori vezetője írta:¹⁵ „... Sajnos, múzeumunkban semmiféle aranyosással kapcsolatos tárgy vagy feljegyzés sincsen. Ezirányú kutatásokat sem elődeim, sem mi nem végeztünk...” A nagykanizsai Thury György Múzeumból írta dr. Kerecsényi Edit néprajzkutató: „... Az aranyosók a Mura menti községekben, Tótszerdahelyen, Molnáriban, Órtiloson éltek... mindössze egy kis deszkánk és seprőnk van Órtilosról. A keszthelyi múzeum azonban őriz a Mura mentéről egy rovátkolt aranyosódeszkát (ez közben eltűnt!) és egy merőlapátot...”

Ma már nyilvánvaló, hogy a folyami aranyosás száalai – időben és térben eghyaránt – igen messzire nyúlnak. A hazai aranyosás történetét, mosási eljárásait, eszközeit, mesterszavait, mesekincsét tehát összefüggéseiben kell vizsgálnunk, ha valóban értékes, megbízható munkát akarunk letenni a magyar néprajztudomány asztalára. Ez csak akkor lehetséges, ha például a Dráva és a Mura aranyászata esetében bátran átlépjük az ország- és nyelvhatárokat, tehát Horvátországban, Szlovéniában, Ausztriában is végzünk kutató- és gyűjtőmunkát. Ennek ma már semmi akadálya nincsen, hiszen jó kapcsolataink vannak déli és nyugati szomszédainkkal, s munkánk eredményei így majd az ő néprajztudományukat is gazdagítják.

Nagy László Endre

A baranyai cigányságról*

Bunā zuā! – stílusosan, tehát cigányul köszöntöm a tisztelt Akadémiát, és mivel Baranya soknemzetiségű megye, a németek, a szerbek, horvátok mellől, a cigányok sem hiányoznak, szép számmal találhatók itt megyénkben. Feladatuk kaptam, hogy a baranyai cigányság helyzetéről tartsak rövid ismertetést, ezt leszűkítve a Siklós alatt található egyházasharaszti körzet és az alsószentmártoni cigányokra.

¹⁴ Király Lajos: Somogy megye földrajzi neveinek helytörténeti tanulmányai. (Ipartörténeti emlékek) Kaposvár 1977. VIII. k. 304. old.

¹⁵ Dr. Andrásfalvy Bertalannak, a pécsi Janus Pannonius Múzeum néprajzi osztálya akkori vezetőjének leveléből.

* A XXXIII. Honismereti Akadémián 2005. június 29-én elhangzott előadás szerkesztett szövege. (Szerk.)

Kik is ők? Ha Erdős Kamillhoz fordulok, az ő csoportosítása szerint, az ország cigánységét három nagy csoportra kell osztanunk. Az első csoportba tartoznak az egynyelvű cigányok, más szóval *romungronak* (magyar cigánynak) nevezett népcsoport. Ők alkotják a magyar cigány lakosság 71 %-át. A másik ilyen csoport a kétnyelvű cigányok csoportja. Ezen belül is megkülönböztetjük az *oláh* cigányokat, akiket ő igazi cigányoknak is nevez, és 13 törzset foglalkozások szerint csoportosít. Ez a népcsoport – tulajdonképpen a mesterségek szerint, a lókereskedőkből, az ő nyelvükön *lovárik*, aztán kézművesekből, mint a *csurárik* (késes rostakészítő), halászbokból (*másárok*) *kelderások* (üstfoltozók), aztán házalók (*kherárik*), és még sorolhatnám tovább mind a tizenháromat. Köztük megtaláljuk a *rablónak*, *drizárnak* nevezett csoportot, és a *poszotárikat* (zsebtolvajokat), a *bugárinak* mondott dögösöket, és így tovább. Ez az a népcsoport, ahol a hagyományok nagyon élnek a mai napig is. A harmadik a román anyanyelvű cigányok csoportja, közös nevük *beás*. A *beás* szó bányászt jelent. Ezen belül három csoportot ismerünk, ők az archaikus román nyelvnek valamelyik változatát beszélik. Az első csoport az *árgyelánok*, vagy más szóval *árdilének*, ahogyan a mi cigányaink nevezik őket, tehát az erdélyiek. A következők a *tisánok*, a felső-Tisza vidéki román nyelvjárást beszélő népcsoport, és a harmadik, a legkisebb, a *muncsán*. Ez utóbbi található Alsószentmárton környékén (nevük hegyvidékit jelent). Azért is kiemelném őket, mert igazából a *beás* nyelvcsaládba tartoznak, de helyzetük nagyon különös.

Mikor kerültek ide, hogy alakult ki a nyelvük, és hogyan lettek *muncsánok*? Az alsószentmártoni népcsoporttal kapcsolatban először a faluról kell megjegyeznem, hogy a török időkben teljesen elpusztult, és az 1700-as években telepítették újjá. Az új lakosok horvát nyelvet beszélő Dráva menti sokacok, valamint cigányok voltak. Tudjuk, hogy a Dráván túlról jöttek, de hogy melyik cigány népcsoporthoz tartoztak, arról nincsenek forrásaink. A későbbiekben már olyan dokumentumokat találunk, hogy 1773-ban 13 cigány családfőt irtak össze, akik 19 gyermeket tartanak el, és feljegyzik róluk, hogy valamennyien adófizető állampolgárok. 1832-ben már 52 cigányt említenek a *Historia Domus* bejegyzései, akik valamennyien görögkeleti vallásúak. A sokacokról tudnunk kell, hogy nagyon vallásos, szláv népcsoport, akik a római katolikus vallást követik.

Akik itt ülünk, sokan tudjuk, hogy 1848-ban felszabadítják Magyarország jobbágyait, és az Erdély területén élő cigányok is szabadsághoz jutnak. Romániában azonban csak 1856-ban történt meg az úgynevezett „*rabszolgák*” felszabadítása. Ezért hatalmas tömegekben indultak meg a cigányok Magyarországra. A *beás* népcsoport – őket úgy hívják magyarul, hogy *teknősök*, vagyis a famegmunkálók – a Tiszán és más kisebb folyókon átkelve, a Dráváig eljutva, a Dráva mellett hatalmas, fűz- és nyárfaligeteket találva munkához jutott. Így kerültek a Drávához közeli Alsószentmárton és a szomszédjában lévő, ma Horvátországhoz tartozó Torjánc nevű, szintén sokac község közelébe.

Alsószentmártonba több időszakban érkeztek cigányok. Mivel a Bánátból és a Torjánc melletti cigánytelepről házasodtak, beszédjükben sok horvát és román szó beépült. Például amikor a *mrkve* szót mondják – de ők f-fel ejtik: *msi mrkfe*, vagyis piros répa (sárgarépa) – felét horvátul, felét románul mondják. Ezért sokan hajlamosak azt mondani, hogy ez egy keverék, egy zagyvalék nyelv, amit nem érdemes tanítani. Ez pedig így nem igaz. A *beás* nyelvcsoporthoz is kilóg egy kicsit a *muncsán* népcsoport. Hogy miért? Két egyszerű mondattal tudnám szemléltetni. *Hogy hívnak téged?* *Beásul: Kum tyé tyámā da pā tyinye?* [Kum cse csemo da pō csinye?] *Muncsánul* ez így hangzik: *Kum te támā da pā tine?* [Kum te tēmō da pō tine?] A *beásán* keményebb alapszókészletüknek körülbelül 80 %-a megőrizte az archaikus románt.

Elképesztő dolog, hogy amikor az Alsószentmárton környéki református, színmagyar községekben az oktatás már az 1700-as évek végén beindult, Alsószentmártonban 1859-ig nem létesült iskola az ott élő sokácok számára sem. Ez azért is megdöbbenő, hiszen templommal már 1797-től rendelkeztek. A püspök látogatásakor számtalan alkalommal megfedte a falu vezetőségét, hogy lehetnek olyan hanyagok, hogy nem létesítenek iskolát? Schaumburg Lippe herceg jóvoltából sikerült egy iskolát építeni a faluban élő horvát gyerekek részére. Cigánygyerek még ezt követően sem járt sok-sok éven keresztül iskolába, de a számuk közben gyarapodott. Az 1893-as országos cigány összeírás szerint Drávaszentmárton (Alsószentmárton) 856 lakójából 149 fő a cigány, ez a lakosság 17,41 %-a; az említett Torjánc 709 lakója közül 91 fő, az összlakosság 12,83 %-a. Szentmárton ezzel a létszámmal Baranya vármegyében a harmadik helyen szerepel. A siklósi járásban élő 796 cigányból 149 alsószentmártoni

volt, ami a közigazgatási területen lévő cigányság 18,7 %-át jelentette. A cigány lakosság termékenységét mutatja, hogy 60 év alatt megötszöröződött a számuk. 1941-ig azonban csak két ember tudott a maga módján írni-olvasni a cigányok köréből. „Tátrai Péter bácsi és egy másik idősebb ember – írja Faludy András Alsószentmártonról szóló könyvében –, az ő nevét nem tudtam kideríteni.” Tulajdonképpen az egész cigányság, amely a telepen zsúfolódott össze, analfabéta volt.

Tudjuk, hogy 1868-ban Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter külön felhívta a falvak vezetőinek figyelmét arra, hogy a tanköteleseket próbálják iskolába kényszeríteni. Ennek azonban nem sok foganatja volt. Az 1930-as években ismét felvetődött a cigány gyerekek tanításának kérdése. Szentmártonban ekkor már 120 tanköteles gyerek volt, és 350–400 főre volt tehető a cigányság lélekszáma, a sokác lakosság száma ugyanakkor csökkent. Ez már az az időszak, amikor kákicsi Kiss Géza, Kodolányi János, Fülöp Lajos az egyke ellen harcolnak, és tudjuk, hogy az ormánsági községekben fogy a gyerek, a drávaszegi iskolákban is csökken a gyerekek létszáma. A cigányságnál ezzel szemben a gyerekek egyre többen lettek.

Az iskola ugyanakkor nagyon elhasználódott. A község vezetői úgy gondolták, hogy a miniszterhez fordulnak állami segítségért. Az akkori kultuszminiszter okos volt, egy leiratban közölte, hogy a sokác iskola részére, annak felújítására 4000 pengőt fog leküldeni, ha vállalják egy cigány iskola építését. Még azt is előírták, hogy a leendő iskola építéséhez a vályogot az ott élő cigányságnak kell elkészítenie, de fuvarról a sokác lakosságnak és a községi előljáróságnak kell gondoskodnia.

Eközben az iskolakérdés egy kicsit a háttérbe került, talán a vezetők hanyagsága miatt is. De eltelt 1-2 év, és egyre sürgetőbbé vált az iskola. Ismét jött a pénz, most már a cigány iskola részére, de közben kiderült, hogy a sokác iskolát is fel kellene újítani, sőt nemcsak felújítani, hanem újjáépíteni. A miniszter ekkor már 12 ezer pengőt kínált a sokác iskola felépítésére. Végül is majdnem egy időben kezdődött el a két intézmény felújítása.

1941 őszén a cigány iskola egy tantermében Révész Erzsébet, ma is élő bajai tanítónő vezetésével megkezdődött az oktatás. Nyugodtan mondhatom, hogy az országnak, de Baranya megyének egészen biztosan a legkorábban létrehozott cigány iskolájáról van szó. Tudjuk, hogy az országban korábban is voltak kísérletek – hiszen 1859-ben, Arad megyében, Pankaszon és másutt is cigány iskolákat indítottak be; vagy 1937-ben, Somogy megyében is volt cigány iskolai kezdeményezés a beás népcsoport körében – de azok igazi sikerrel nem jártak. Én ma pedagógusként belegondolva el sem tudom képzelni, hogy mit kezdett az Alsószentmártonba került fiatal, kezdő tanítónő az osztályba beírt több mint 50 gyerekkel, ahol a 6 éves-től a tizenkét évesig minden korosztály megfordult. S képzeljük el, hogy a cigány iskolában folyt az oktatás! A sokác iskolában pedig – pont azért, mert a vezetők veszekedtek – nem lehetett elkezdni a tanítást. Bonyolította a helyzetet, hogy Révész Erzsébet állami alkalmazású nevelő volt, a sokác iskola pedig katolikus, egyházi fenntartású, ahová nem kaptak megfelelő tanítót. A cigány iskola tanítónője segítette a sokác gyerekek tanításába. Azt is megengedte, hogy az üresen lévő egyik nagy terem használhassák a gyerekek, amíg a sokác iskola el nem készül. Szép dolog, nemes gesztus volt. A sokác és a cigány iskola tanárai mindvégig nagyon jó kapcsolatban voltak és együtt tudtak dolgozni.

Végre 1941 decemberében elkezdődött az oktatás a sokác iskolában is. Ott ismét tanítói gondok jelentkeztek, a cigány iskolában ugyanakkor folyamatosan haladt a munka. Nem fejezte be minden gyerek az évet, de az 1941-es Dunántúli Napló cikkben számolt be a karácsonyi ajándékosztásról, ahol több mint 117 gyerek kapott a síklósi ferences atyák támogatásával, a tanítónő megkérdezésével ajándécsomagot.

Miért a ferences atyák segítették az iskola működését? Mint mondtam, 1832-ben 52 görögkeleti cigányt említ a História Domus. 1930 és 1940 között a ferences atyák egyre sűrűbben látogatták a cigánytelepet, ez valószínűleg egyházi feladatuk volt. Hogy miért? Trianon után Baranya déli részéről, ahol ma csak a német nemzetiséget tartjuk számon, a szerbség valósággal kimenekült, s velük együtt a papjaik is eltűntek. Mivel az 1940-es években Alsószentmártonba előbb a beremendi, a síklósi, később a mohácsi pópa járt ki, ezek a ritka találkozások nem feleltek meg a cigányok igényeinek, szokásainak. Ekkor a ferencesek hittantanfolyamot indítottak, és azután tömeges átkeresztelésre került sor. A falu ma már római katolikus vallású, és a több mint 1100 cigány mellett alig található magyar lakos. Lankó József plébá-

nost, valamint egy-két benősült vagy bekerült nőt leszámítva, homogén cigány közösségről beszélünk.

A cigányokra abban az időben is jellemző volt, hogy nemigen jártak templomba, de a keresztelés szentségével és a temetéssel éltek. A mai napig őrzik azt a szokást, hogy amikor hazahozzák az édesanyját újszülött kisgyerekével, addig nem mehet be a házba, amíg nem *csorgatnak*, tehát a szájába vizet nem vesz, és nem csorgatja a mellére, hogy legyen elegendő teje. Élnek azok a szokások is, hogy *védetni kell a gyereket*. Amíg a keresztelés meg nem történt, nem vihetik ki levegőzni, lehetőleg – még a rokonság köréből is – minél kevesebben látogassák. A gyerek születése után azonnal fokhagyma vagy kés ráhelyezésével védekeznek; a kisgyerek újra cérnát csavarnak. Nem öntik ki este a fürdővizet, mert arra rátaposva a gyerek álmatlanná válna, és nem adnak kölcsön semmit, még egy cigarettát sem, nehogy a szoptató anyát vagy a kicsijét valami bántódás érje.

Annak ellenére, hogy már övek a templom és római katolikusok, az öregek számtalan görögkeleti vallási szokást megőriztek. Ilyen például a *karácsonyi szalmabevitel*. Aztán a *bugurdicának* nevezett fonott kalács, amit a halottak emlékére sütnek, és amiről azt mondják a gyerekek, hogy „tanár bácsi, ez nem jó semmire, de azért megesszük tiszteletből”. Karácsonykor gyertyát állítanak a kalács közepébe, húsvétkor tojást helyeznek bele. Az öregek ma már egyre kevesebben, de még megünneplik a *cigány karácsonyt*, ami tíz nappal később van, mint a katolikusoké, ugyanakkor, mint a görögkeleti szerbeké. Ezeket a hagyományokat a mai napig őrzik, keverve a két vallás szokásait.

Mivel az iskolából indultam el, ott is folytatnám gondolatmenetemet. Véget ért a II. világháború, és ismét nagy változások történtek a községben. A cigány és a sokác iskolában is beindult a tanítás két-két tanerővel. Csöppet sem mondható nagy eredménynek, különösen a cigány iskolában oktatott gyerekeknél nagy volt a lemorzsolódás. Általában 50 fős osztályok voltak, de előfordult, hogy 80-90 főt írtak az elsőbe. Közöttük megtalálható volt az elmebetegtől és a testi fogyatéktól kezdve egészen a legjobb képességűig. Nagyobb változás Simon Béla idején következett be, aki festőművész volt, Romániából települt át feleségével együtt, és tanította a gyerekeket. Jól beszélt románul, ő hívta fel a figyelmet arra, hogy ez a népcsoport tulajdonképpen az archaikus román nyelv egy változatát beszéli. Attól kezdve az anyakönyvekben is megjelent az, hogy „anyanyelve román”. Nagyon küzdelmes éveket éltek itt. Béla bácsi és felesége is cukorral, de főként enniával csalogatták a gyerekeket az iskolába. 1962-ig tanítottak itt, a kezük munkája meglátszott azon, hogy egyre többen elvégezték az alsó tagozatot.

1963-ban ismét nagy változás történt. Öt kisközségből létrehozták az Egyházasharaszti Körzeti Általános Iskolát, ahová minden faluból bevitték a felsősöket. Bekerült Siklósnagyfalu, Old, Egyházasharaszti ifjúsága, Alsószentmártonból mindössze öt gyerek. 1941-ben indult a cigány gyerekek oktatása, de húsz év során mindössze öt gyerek jutott el a felső tagozatig! Közülük Jovanovics Milán az első, aki 1966-ban elvégezte a nyolc osztályt! A többiek addig szépen kihulltak. De a cigány gyerekek száma az iskolában egyre nőtt, a sokác lakosság és gyermekeik létszáma pedig csökkent.

Ha belegondolunk a sokác lakosság helyzetébe, megérteni, sőt elképzelni sem tudjuk, hogy mi zajlott a faluban. Az összevontan működő sokác iskolába beintegrálták a negyedik osztályos cigány gyerekeket. Ennek az lett a következménye, hogy a sokácok elvitték a gyerekeiket először a szerb-horvát iskolába, aztán Harasztiába az alsó tagozatba, és ahova csak tudták. A másik dolog volt a ferences atyák térítése nyomán, a cigányság katolikussá válása. A sokácok már azt is nagyon nehezen viselték el, hogy 1941-től a templomot meg kellett osztaniuk, mert Révész tanítónő megjelent a cigány gyerekekkel a templomban. Nagyon sok szép szöttek díszítette ezt a templomot, mindenkinek megvolt a helye. Félítették a templomukat, mégis először onnan szorultak ki. Mikor aztán a gyerekeik közé beintegrálták a cigány gyerekeket, úgy érezték, hogy elveszik tőlük az iskolájukat is.

A cigány lakosság az állami gazdaságokban, termelő szövetkezetekben, a pécsi és a Tolna megyei építőipari üzemekben, a baromfifeldolgozóban és számtalan más helyen kapott állást, dolgozott, hitelhez jutott, állami támogatásokból házat próbált vásárolni. A németek nagy részét már 1946-47-ben kitelepítették, vagy elmenekültek, különösen akik a Volksbund tagjai voltak. A sokác lakosság ezeket az épületeket elfoglalta, az ő házaikba pedig a telepről költöz-

tek be a tehetősebb cigány családok. 1963-ban elkezdődött a lakosságcsere. Szörnyű állapotok alakultak ki, a sokácok nem tudták elviselni, hogy a telep 650 fős cigány lakossága helyet kér magának a faluban. Nem tudták kezelni a két népcsoport közötti problémákat, a verekedéseket, a lopásokat, az eltérő erkölcsiséget. A sokácok végül is eladták a házaikat és elköltöztek. Az 1963-ban kezdődött folyamat 1978-ra befejeződött, Alsószentmárton cigány többségű, homogén községgé vált. A sokác népcsoport igyekezett új lakóhelyet választani magának, Kásádot, Siklóst, ahol egymás közelében élhettek, anyanyelvükön beszélhettek, hagyományos kultúrájuk töredékét ápolhatták. A cigányság pedig mára az egész körzetben többségi népcsoporttá vált.

Nekünk is lépünk kellett. 1980-tól kezdve honismereti szakkör működik az iskolánkban, és a cigány gyerekeket is be tudtuk ebbe vonni. Mint pedagógus és mint honismereti szakkör-vezető annak idején nagyon nehezen éltem át, hogy a magyar gyerekek eltűntek az iskolából. Az volt a kérdés, hogyan lehet honismeretet tanítani, hogyan lehet a paraszti kultúrával, a történelemmel megismertetni egy teljesen más népcsoportot? Meg lehet! A cigány gyerekeket pontosan a kultúrájukon, az ő hagyományaik tisztelétén keresztül lehet meghódítani. Az 1980-as évek végén fakultációs keretben honismereti oktatást vezettünk be az iskolánkban, 1990-től kezdve a román nyelvet is oktatjuk. Munkafüzeteink, könyveink, a magyarországi román iskolákban használatos nemzetiségi tankönyvek, amelyek szóanyagát kolléganőnk kiegészíti a helyi muncsán nyelvjárás szavaival. A gyerekek ragyogóan tudnak vele dolgozni, sikerélményük van.

2005-ben a közoktatási iroda által szervezett országos cigány népismereti versenyen az 5–6. osztályos korcsoportban a 2. helyezést, a 7–8. osztályosoknál a 3., 4., 5., és a 9. helyezést szereztük meg. Ez csak úgy volt lehetséges, hogy a nyelvoktatás mellett 1998-tól kezdve cigány népismeretet is tanítunk.

Hogy kultúra-e ez? Ezt senki sem kérdőjelezheti meg! Hogy bizonyítékát is adjam, egy rövid, beás karácsonyi köszöntőt szeretnék felolvasni.

Bunã gyiminyácã, mãy! Hãr sã fíjé,
kã-ny ázsunsz krisjunu-sztã. mãy! Ku
pãcse sí ku szãnãtãye. sí ku voje
sí ku fãlã sí ku kukuríj. mãy ku
mult biny, mãy ku mult nurok.
Dã lá miny pucijn, dã lá Dimizo
mãy mult.
Fugã rou, kã pãrou, víjé binyilye,
kã nãlbinyilye!
Kityé pãj-ãsz pã kulyib-ãsz dã
tyityije, átityé bánj dã pipãros szã
vã gye Dimizoãn fãkãz dã kulyibã!
Szã-m jirtéc, kã jo mãy mult ny styu!
Ès a házìgazda mondja, hogy:
Ámmen, ámmen!

Jó reggelt, hej! Hála legyen,
hogy megértük ezt a karácsonyt, hej!
Békével és egészséggel, jókedvvel,
büszkeséggel és boldogsággal, sok
jóval, sok szerencsével.
Tölem keveset, a Jóistentől többet.

A rossz illanjon el, mint a harmat,
jöjjön a jó, mint a méhek!
Amennyi szalma van ennek a kunyhónak
a tetején, annyi papírpénzt adjon
a Jóisten a kunyhótok földjére!
Bocsássatok meg, hogy nem tudok többet!
Ámen, ámen!

Katona Imre

Források: Erdős Kamill cigánytanulmányai; Cigány néprajzi tanulmányok (1997)

Történetek a bükkzsérci patkóról

Számos régészeti lelet bizonyítja, hogy a fémből készült patkót az emberiség már jóval az időszámításunk előtti korban is alkalmazta az egyik leghasznosabb háziállatának a lónak a patája kopástól való védelmére. Ezt a jellegzetes „U” alakú vagy félhold alakú fémdarabot aztán nemcsak a lovak, vagy egyéb nagyobb haszonállatok (pl. ökrök) patájára rögzítették (szögelték), hanem a csizmadiák is ezzel védték a csizmák és egyéb lábbelik sarkát a kopástól.

Sokan ismerik a Patkó Bandiról, a híres betyárról szóló népdal sorait:

*Rongyos csárda két oldalán ajtó,
Óda rúgtat pej paripán Patkó.
Kocsmárosné, azon kezdem a szót:
Látott-e már egy lovon hét patkót?*

*Ha nem látott, jöjjön ki, most láthat,
Négyet visel ez gyönyörű állat,
Az ötödik magam vagyok, nemde,
Kettő meg a csizmámra van verve.*

Nos, aki Bükkzsércre ellátogat és keresi a patkóhoz kapcsolódó történeteket és látványosságokat, itt sok meglepő élményben lehet része.

Elsőnek kell említenem a község északi végénél lévő 531 méter magas Hódos-hegyen látható patkó formájú természetes képződményt, amit a mellékelt fényképen is bemutatunk. Ez a képződmény mintegy 100 m átmérőjű körbe foglalható, és jellegzetessége, hogy az azt körülvevő fás környezetétől eltérően ezen a patkó alakú területen nem nőnek fák csak apró aljnövényzet, fű, kövirózsa és kisebb bokrok. Ennek az évszázadok óta meglévő rejtélyes természeti jelenségnek az eredetét mindeddig homály fedi.

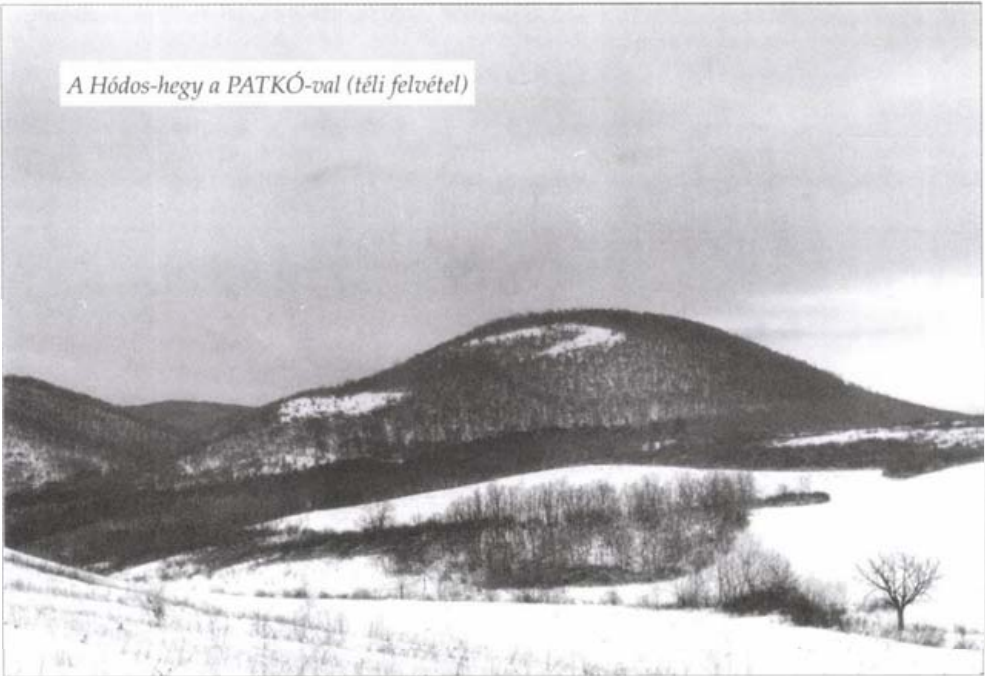
A talajból kiálló kövek között gyalogosan bukdácsolva, és közelebről is szemügyre véve a „patkót”, látjuk, hogy az lényegében a Hódos-hegy tömbjének szerves része, annak különleges felszíni (morfológiai) képződménye. A változó nagysággal elszórtan kiemelkedő kövek sorozata egy helyen hirtelen megszakad és a patkónak a község felőli (déli) ága alsó harmadában egy 3-4 m magasságú meredek, szinte függőleges sziklafallal határolt, kisebb kőbánya benyomását keltő formációba megy át. Am annak, hogy ezen a helyen valaha is követ bányásztak volna, ellentmond, hogy itt a Hódos-hegynek a patkó ágából kiinduló, a meredek hegyoldalon a község felé vezető szállító útnak még csak a nyomai sem találhatók. (Igaz, hogy a patkótól lejjebb, attól mindegy 150 m távolságra a hegy „szoknyájánál” egy, már felhagyott kőbánya van, amit a bükkzsérciek „Kis patkó”-nak neveznek.)

A patkót alkotó kőzet anyaga sötétszürkés, kissé tűzkőgumós jura-kori mészkő, a földtani szaknyelvi besorolása szerint „bükkzsérci mészkőformáció”. Ennek alapszelvénye a közeli kőbánya szintjén van. A kovartalmánál fogva ez a kőzet mészegetésre alkalmatlan. Éppen ezért régen az említett, akkor még művelés alatt álló kőbányából többnyire útépitésre, ritkábban építkezésre kitermelt követ az itteni népnyelv „csalakő”-nek nevezte. A patkó-sziklák keletkezése éppúgy homályba burkolódik mint az azt magába foglaló, patkó formát öltő egész felszíni geológiai képződmény. Ezért az itt lakó népesség a természettudományos magyarázatok hiányában költött naiv, de szép anekdotákat a képződmény magyarázatára. Nevezik a patkót „ördögszántás”-nak, mások azt tartják, hogy Krisztus Urunk szamaráról itt esett le egy patkó. Ismét mások szerint Szent László királyunknak a lováról esett le itt egy „feltüzesedett” patkó a kunok által való üldöztetése közben. Mítikus magyarázat az is, hogy ezen a helyen azért nem nőnek fák, mert a növekvő facsemetéket éjjelente az erdei manók, a gonosz „kis ördögök” mindig letarolják és kiirtják.

Bodnár János a községünk közelmúltbéli építési előadója – aki „amatőr UFO-lógus” – az *Ufomagazin* című lapban azt a hipotézist közölte, hogy a község déli határában lévő Nyomó-hegyen valaha egy UFO kilövő pálya volt, és ennek irányítótornya a Patkó-hegyen (Hódos-hegyen), a fent leírt helyen volt. Feltételezését arra alapozta, hogy a déli Bükk lábánál szinte körív alakban néhány jellegzetes „koporsó alakú” olyan kisebb hegy (domb) (ún. tanúhegy) helyezkedik el, amelyeknek a legmagasabb pontjából kiinduló, nagyjából északi irányba eső vége nagyon meredek, míg az elnyúlt hegy a másik (közel déli) irányban enyhe lejtésű, „menedékes”.

Két ilyen dél-bükki hegy látható a nagyjából Cserépfalu, kisebbrészt Bükkzsérc község közigazgatási területén elhelyezkedő 340 m magas Nyomó-heggyel. A Nyomó-hegy orma

A Hódos-hegy a PATKÓ-val (téli felvétel)

légvonalban déli irányban mintegy 3000 m távolságra van a bükkzsérci Hódos-hegy ormán elhelyezkedő Patkótól, melynek szikláit Bodnár János feltételezése szerint a repülésirányító torony alapját képezhették. Hipotézisét megosztotta az *Ufómagazin* szerkesztőségével is. Végül az újságcikkben az olvasható, hogy „itt (ti. a Nyomó-hegyen) egy több évezreddel ezelőtti működő olyan űrhajó vagy űrrepülőgép felszállópályával állunk szemben, amelyekhez hasonlókat a földközi-tengeri Málta szigetén vagy a dél-amerikai Peru Nasca-fennsíkján lehet megfigyelni. A nagy népszerűségnek örvendő író, Erich von Däniken nem véletlenül végzett paleoasztronautikai kutatásokat az említett helyeken.” Az *Ufómagazin* cikke vázlatos illusztrációval is bemutatja a feltételezett nyomó-hegyi kifutópályát és a vele szembe állított Hódos-hegyet az ormán lévő patkóval. Meg kell jegyezni, hogy a cikk szerzője sem foglal határozottan állást a feltételezett nyomó-hegyi kilövő (felszálló) pálya és a hódos-hegyi patkó sziklákon elhelyezett évezredekkel ezelőtti irányítótorony kérdésében, amikor így ír: „Végleges, egyértelmű megállapítást nem sikerült kialakítanunk, a megítélésbeli különbségeket jól tükrözik a szakértői vélemények. A csodálatos természeti adottságokkal rendelkező területet azonban mindenkinek érdemes felkeresni.”

Aki tollhegyre tűzi ezt a földrajzilag valóban egyedülálló, idegenforgalmi szempontból is nagy figyelmet érdemlő látványosságot, annak meg kell említenie azt is, hogy az itt élő lakosság és a község elöljárói az elmúlt század(-ok)ban is büszkék voltak a „PATKÓ”-jukra és adandó alkalommal azt fontos események színterévé tették. Jellemző példa erre az is, hogy amikor 1906. október 28-án a Rákóczi Ferenc, Thököly Imre és bujdosó társaik hamvait Törökországból végső nyughelyükre vonaton Kassára szállították, Török István Lajos akkori bükkzsérci jegyző és Marton András bíró a hamvak ünnepélyes fogadására a vonat miskolci állomásán „megjelenni tartoztak”. Ehhez kapcsolódóan a községi képviselő-testület az 1906. október 22-i ülésén felvett jegyzőkönyve szerint így határozott: „... és kívánatos, hogy a Hódos-hegy ormán ugyanaz nap estéjén egy nagyszabású örömtűz gyújtassék ...”

A bükkzsérci Hódos-hegyhez vagy a helybeliek szerint a Patkó-hoz kapcsolódó történetekről szóló írás nem lenne kerek anélkül, hogy meg ne említenénk azt, hogy ez a hegy a rajta lévő „patkó”-val a Bükk Nemzeti Park területén van és mint különleges felszíni geológiai képződmény hordozója védelmet érdemel. A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 19. §-a rendelkezik a földtani értékek védelméről. Eszerint a földtani értékek általános védelme ... „a tájvédelmet, továbbá az élettelen és meg nem újítható természeti erőforrások és az élővilág lét-

feltételeinek megővését szolgálja; ... kiterjed a földtani, felszínalaktani képződményekre, ásványokra, ásványtársulásokra, ősmaradványokra”.

A Hódos-hegyi patkó sziklák helye egy hozzá vezető szerpentin úton jól megközelíthető, és innen körbe-tekintve a tájon pompás panoráma tárul a szemlélődő, kiránduló turisták elé. Ezért a látványért sokan keresik fel a helybeliek közül, de a községbe látogató idegenek közül is. A kirándulás azonban csak a tájban való gyönyörködést, a magaslati jó levegővételt és a felkapaszkodás közbeni egészséges testmozgást szolgálja. Az ott található természeti értékek érintetlenül hagyásával adjanak esélyt arra, hogy ebben a különleges felszíni képződményben, a PATKÓ-ban az utókor emberei is még sokáig gyönyörködhesse.

Felfedezte a hódos-hegyi különleges képződmény szimbolikus jelentőségét és a „vendég-csalogató” mivoltát a vendéglátóipar is. Így történt, hogy a község központjában lévő, az 1920-as évek körül Lénárt József bükkzsérci lakos telkén eredetileg „HANGYA Szövetkezet” céljára emelt épületnek a II. világháborút követő üzemeltetési változásai és az 1990-es években történt tulajdonjogi rendezése után a vendéglátóegység ekkori bérlője a „Patkó Kocsma” elnevezést adta. Később, némi homlokzati átalakítás után a tulajdonos és egyben a jelenlegi üzemeltetője (Lénárt Gyula) a „Patkó Söröző” nevet adta az egységnek.

Visszakanyarodva írásom bevezetőjéhez, mint Kovács dinasztia leszármazottja, a személyes élmények alapján talán a lóvasalásra készülő patkókról tudnék a legtöbbet írni, de az írás lehetséges terjedelme megköti a kezemet. A kevés szántófölddel rendelkező településünk lakosai az elmúlt évszázadok során az erdő és a hegyek nyújtotta megélhetési lehetőségek felé fordultak. Így környékünkön kialakult a mészégetés és az égetett mésznek az Alföldre való fuvarozása.

A lófogatos sátoros (ekhós) szekerek lovainak patkolása, a lovas kocsik vasalása életre hívta az őket kiszolgáló „háttér”-iparosokat, a kovácsokat is. Mint a község történetének jó ismerője és a családi feljegyzésekből is tudom, hogy Bükkzsércen az 1930-as években 5 kovácsműhely működött, de még az 1950-es évek elején is a kovácsoknak munkát adó 134 pár ló volt a faluban, többségük a „meszesek” tulajdonában. A lovak patkolása nagy szakmai felkészültséget igényelt a kovácsoktól. Aki ezt a szakmát választotta annak egyrészt a szakképzésen megszerezhető ismereteket, másrészt az apáról fiúra szálló mesterség csínját-bínját, ezernyi fortélyát kellett elsajátítania.

Ezzel az írással és az itt közölt, az új patkó készítését ábrázoló vonalas rajzommal apám emléke előtt is tisztelegni szeretnék, aki szintén kovács volt. Ő a nagy szakmai tudásával számos „jól húzó” de rossz patájú lóra készített „gyógypatkóival” hozzásegítette annak gazdáját a meszesi mivoltának érvényesüléséhez. Az általa készített ló-, öszvér-, számár- és ökörpatkókból összeállítva itt is láthatunk egy kis gyűjteményes kollekción, közöttük hagyományos (normál) és gyógypatkókat is.

Készül az új patkó a kovácsműhelyben

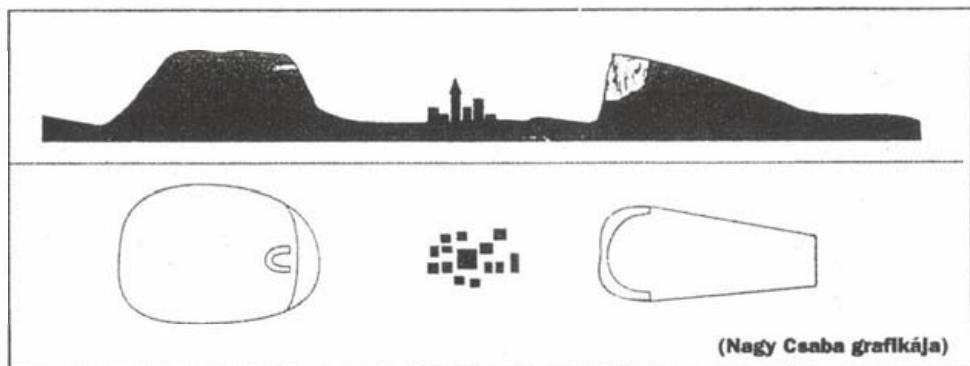
A gyűjteményes összeállításon bemutatott patkók fajtája a képen feltüntetett számozás szerint a következők: 3; 4. ökörpatkó; 9. számárpatkó; 11. öszvérpatkó; 12. arabs csikópatkó. A többi lópatkó, ezen belül: 1; 5; 6; 8. normál (nyári) patkó arabs lóra; 2. normál (téli) patkó muraközi lóra; 10; 13. csukott patkó arabs lóra; 7; 14; 15; 16. gyógypatkó arabs lóra, közöttük a 7. sz. vídiabetétes.

Sajnos, a bükkzsérci régi öt kovácsműhely közül apám halálával 1988-ban már az utolsónak is bezárt az ajtaja. A lakosság életmódjának megváltozásával környékünkön megszűnt a mészégetés és a mészfuvarozás is. A bezárt műhelyajtó mögötti csend azonban a szintén kovács nagyapámtól származó régi, a kovácstüzet szító bőrfúvóval együtt ma is őrzi az üllő „pengetésétől” egykor oly hangos kovácsműhely teljes felszerelését. A szőlőlugas takarásában lévő zárt műhelyajtó melletti kis fal-beugróban pedig ott van felrakásolva a képünkön is látható több mint ezer db „ócska” lópatkó, amiket az Alföldre és a mátraaljai településekre járó zsérci meszesek lovai koptattak el valaha.

Remélem, hogy ennek a megőrzött egyetlen régi zsérci kovácsműhely felszerelésének a közszemlére tételéhez valamikor egy támogatót és egy arra alkalmas helyet is találunk a községben.

Dr. Pintér Károly

Irodalom: Gyöngyvirág, 92 Magyar népdal; Közreadja *Bárdos Lajos*, Zeneműkiadó Bp. 1952.; *Pusztay Sándor*: Úrrepülőter a Bükkben (?) *Úfómagazin*, 2002. 12. 12–13. old.; *Zsérc*, (Bükkzsérc) Község Képviselő-testületi jegyzőkönyvek, 1905–1922. BAZ. Megyei Levéltár. V. 125. 1. kötet; A Bükki Nemzeti Park. (Szerk.: *Baráz Csaba*) Eger, 2002.; *Pintér Károly* kovács (1913–1988) adatközlései.

A Patkó és a Nyomó hegy, sematizált grafika

A Honismereti Szövetség 2005. évi közhasznú tevékenysége

A Honismereti Szövetség küldöttgyűlése 2005. február 22-i ülésén meghallgatta az írásos beszámolókat szóbeli kiegészítését a Szövetség 2005. évi munkájáról és a 2006. évi munkatervét. A küldöttek tudomásul vették, hogy a támogatások beszüntülése és a megítélt pályázatok késedelmes kifizetése miatt a Szövetség anyagi helyzete rendkívül bizonytalan.

2005. ÉVI SZERVEZETI ÉLETÜNKET a Küldöttgyűlés által elfogadott terv szerint szerveztük:

A Szövetség Küldöttgyűlése megvitatta és elfogadta a 2005. évi munkáról készült közhasznú beszámolót és pénzügyi elszámolást, valamint a 2006. évi feladat- és költségtervet.

Az Elnökség az év folyamán négy alkalommal ülésezett a meghívóban megjelölt napirendek szerint. Az üléseken áttekintettük az országos és helyi szinten jelentkező feladatokat, előkészítettük, szakmai javaslatokkal segítettük a rendezvényeket. Az Elnökség tagjai tájékoztatást tartottak az általuk képviselt megyei egyesület két ülés között végzett munkájáról. Az ülésekről készült emlékeztetőt megküldtük az Elnökség és a Felügyelő Bizottság tagjainak.

A Honismeret folyóirat Szerkesztő Bizottsága hat alkalommal ülésezett az egyes számok anyagának összeállítására. Megvitattuk a közlésre szánt írásokat, a Honismereti Akadémia tematikus számát, a Baranya megyét bemutató tanulmányokat. Az Évfordulónaptár alapján megtervezettük a jeles évfordulókra emlékező írásokat – részben felkért szerzők, részben a beérkezett írások alapján. Megszerkesztettük a konferenciákon elhangzott előadások közlésre szánt anyagát, közzétettük szervezeti életünk híreit és az éves közhasznú beszámolót.

Két alkalommal kihelyezett ülésen vettek részt a szerkesztő bizottság tagjai. Első ízben április 12-én a Mezőtúron a Túri Fazekas Múzeum vendégei voltunk, ahol betekintést nyerhettünk a túri fazekasság történetébe, meglátogattuk a felújított múzeumot. Október 21–22-én pedig Sátoraljaújhelyen a Kazinczy Ferenc Múzeum vendégeiként állítottuk össze a soron következő szám anyagát, ezt követően pedig találkoztunk megyei, valamint határon túli helytörténészekkel, érdeklődő olvasókkal.

A **Tábori munkabizottság** forrásaink szűkössége és anyagi helyzetünk bizonytalansága miatt ez évben sajnos nem tudta támogatni a honismereti táborokat.

Az **Ifjúsági Bizottság** tagjai közreműködtek a „Hős Rákóczi népe...” történeti-, művelődéstörténeti vetélkedő területi és országos döntője forgatókönyvének összeállításában, a döntők lebonyolításában. Segítettek a X. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémia előkészítésében, a Fejér Megyei Honismereti Egyesülettel közös megrendezésében.

Szakmai ad hoc bizottságok segítettek a rendezvények – elsősorban a Honismereti Akadémia – programjainak összeállításában, az előadók kiválasztásában, fölkerésében.

A **megyei egyesületek** alapszabályaiknak megfelelően tartották közgyűléseiket, elnökségi üléseiket, többször csatlakoztak a Szövetség országos rendezvényeihez. Az év folyamán megalakult a Nógrád Megyei Honismereti Egyesület, bírósági bejegyzése folyamatban van. (Korábban a megyei feladatokat is a Balassagyarmati Honismereti Kör látta el.)

Tagszervezeteink száma változatlanul 22, emellett három határon túli és két hazai társszervezettel működünk együtt.

ORSZÁGOS RENDEZVÉNYEINKET a feladattervnek megfelelően szerveztük.

Május 27-én a Csongrád Megyei Honismereti Egyesülettel közös szervezésben Szegeden került sor a **határon túli kapcsolatok regionális konferenciájára**. A tanácskozáson Bács-Kiskun, Békés és Baranya megye honismereti vezetői mellett részt vettek a délvidéki Bácsország

Honismereti Egyesület tagjai, valamint temesvári civil szervezetek képviselői. A meglévő tapasztalatok ismertetése mellett áttekintettük a kapcsolattartás további lehetőségeit, tartalmi kérdéseit. Az egy napos program – az idő rövidege ellenére – igen tartalmas, eredményes volt, s a vendéglátók szívélyessége lehetővé tette a rendezvénynek helyet adó iskola megtekintését is.

A XXXIII. Országos Honismereti Akadémiát a Baranya Honismereti Egyesülettel közösen június 27 – július 1. között szerveztük Pécsen. Előadások hangzottak el gróf Batthyány Kázmér életútjáról évfordulója kapcsán. Módszertani kérdésként nagyszerű előadók közreműködésével áttekintettük az irodalmi és történelmi évfordulók nemzettudatot formáló szerepét, valamint a megyében élő nemzetiségi honismereti tevékenységét. Jelentős segítséget kaptunk a város és a megye közgyűjteményeinek munkatársaiktól a program alakításában, megvalósításában, a megye és a város nevezetességeinek bemutatásában. A 165 hazai és határon túli résztvevőnek nagy élményt nyújtottak a tartalmas szakmai programok, a megye kulturális értékeit bemutató tanulmányutak, a házigazda egyesület tagjainak mindenre kiterjedő figyelme, kedvessége. Az Akadémia megrendezéséhez jelentős szakmai és anyagi támogatást kaptunk a Baranya Megyei Közgyűléstől és Pécs Város Önkormányzatától.

A határon túli kapcsolatok országos konferenciáját a tervezett májusi időpont helyett november 11-12-én Békéscsabán a Karácsony János Megyei Honismereti Egyesülettel közösen szerveztük meg. Hat hazai határ menti megye képviselője mellett Délvidékről (Szabadka, Horgos), Romániából (Temesvár, Arad és Nagyvárad) voltak jelen a honismereti munka képviselői. A résztvevők aktivitásának köszönhetően széles körű áttekintést kaptunk munkájukról, a tapasztalatok továbbadásának, a közös feladatok elvégzésének lehetőségeiről. Köszönet a Békés Megyei Egyesület nagyszerű szervező munkájáért, a kedves fogadtatásért.

A tervezett V. Országos Iskola és Honismeret Konferencia megrendezésére anyagi támogatás hiányában ez évben nem tudtunk vállalkozni.

Az IFJÚSÁGOT mozgósító törekvéseink rendezvényei:

Folytattuk a 2004–2005. évre meghirdetett „Hős Rákóczi népe...” történeti-művelődéstörténeti vetélkedőt. Február 19-én négy helyszínen (Aszód, Békéscsaba, Székesfehérvár és Zalaegerszeg) hatvanöt csapat részvételével négy megyei egyesület szervezte meg a területi döntőt. Kolozsváron pedig a tizenöt erdélyi csapatnak összevont megyei-területi döntőt szervezett a Kőváry László Honismereti Kör. Az országos döntőbe tizenkét hazai, két erdélyi és egy kárpátaljai csapat jutott tovább (utóbbi sajnos útlevel problémák miatt nem tudott eljönni). Résztételükkel Sárospatakon a Rákóczi Vármúzeumban szerveztük az országos döntőt a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Egyesület közreműködésével. A legjobb három csapat a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma különdíjaként élményekben gazdag jutalomúton vett részt a Rákóczi emlékek-emlékhelyek nyomában Borsod megyében és Kassán. A többi csapat a Nemzeti Múzeum és a Szövetég értékes könyvjutalmaiban részesült.

A X. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémiát az őszi iskolai szünet idejére, november 3-6-ára helyeztük át a korábbi szeptemberi időpontról, így tudtuk megfelelően megoldani a szállást és étkezést. A szervezőmunka zömét a Fejér Megyei Honismereti Egyesület vállalta a Megyei Művelődési Központtal közösen – köszönet érte! A diákok által előző évben javasolt témát – az uradalmak társadalmi, gazdasági élete – dolgoztuk föl. Három felnőtt előadót követően 20 diák korreferátumát hallgattuk meg zömében a témához kapcsolódva, de egyéb kutatási témák is megvitatásra kerültek. A tanulmányút keretében egy Alcsútdobozhoz tartozó még „élő” majorságot, az Arborétumot és a helytörténeti gyűjteményt néztük meg, ahol az alcsútdobozai Honismereti Kör látott vendégül bennünket Román Károly tanár úr közreműködésével megemlékeztünk Vörösmarty Mihály halálának százötvenedik évfordulójáról, a városnézés keretében koszorút helyeztünk el a költő szobránál.

Szövetségünk folyóiratát, a HONISMERET-et hat alkalommal jelentettük meg 1100 példányban, 7-9 nyomdai ív terjedelemben (a 3. tematikus akadémiai számot 1300 példányban). Az előfizetők száma 715 volt, az árusítást vállaló könyvesboltokban 40–45 példány fogyott el számonként. A szerzők, szerkesztők egy-egy tiszteletpéldányt kaptak, a rendezvényeinken pedig ajándékba adtuk a lapot.

Rendezvényeinkhez pályázatok útján támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától, a Nemzeti Kulturális Alapprogram Közművelődési Kuratóriumától, társzervektől és intézményektől. Működésünket a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

és a Nemzeti Civil Alap, lapunk megjelentetését pedig a Nemzeti Kulturális Alapprogram Ismeretterjesztés és Környezetkultúra Kollégiuma támogatta. Anyagi gondjainkat az okozta, hogy a megítélt összegeket jóval a rendezvények után kaptuk meg, illetve azok egy része még ma sincs a számlánkon. Ezért az Alapítványunktól kölcsön vett pénzt használtuk fel a számlák kifizetésére.

Megyei egyesületeink 2005-ben is igen sokrétű, tartalmas munkát végeztek. A közösen szervezett rendezvényeken kívül helyi konferenciákat, honismereti napokat, évfordulós megemlékezéseket szerveztek, több helyen határ menti kapcsolataik ápolására is felhasználva a programokat. Összefogói, szervezői voltak az országos vetélkedő helyi, területi döntőinek. Több megyében hagyománya van a megyei honismeret-helytörténeti vetélkedőnek általános és középiskolás diákok részvételével, a táborokat pedig anyagi támogatásunk híján is segítettek megszervezni. Munkájuk révén több ezer felnőttel és diákkal kerültünk alkalmi kapcsolathoz, amelyért valamennyi közreműködőnek, segítőnek, egyesületeink valamennyi tagjának köszönetet mondunk.

Budapest, 2006. február 15.

Bartha Éva
titkár

M é r l e g
Egyszeres könyvvitelt vezető egyéb szervezetek közhasznú egyszerűsített beszámolójának mérlege

2005. év

Sorszám	Tétel megnevezése	adatok ezer Ft-ban	
		Előző évek	Előző év helyesb. Tárgyév
1.	A. Befektetett eszközök (2 – 4 sorok)	734	531
2.	I. IMMATERIÁLIS JAVAK		
3.	II. TÁRGYI ESZKÖZÖK	734	531
4.	III. BEFEKTETETT PÉNÜGYI ESZKÖZÖK		
5.	B. Forgóeszközök (6 – 9 sorok)	428	262
6.	I. KÉSZLETEK		
7.	II. KÖVETELÉSEK	68	117
8.	III. ÉRTÉKPAPÍROK		
9.	IV. PÉNZESZKÖZÖK	360	145
10.	ESZKÖZÖK (AKTÍVÁK) ÖSSZESEN (1. + 5. sor)	1.162	793
11.	C. Saját tőke (12 – 16 sorok)	1.112	- 1.607
12.	I. INDULÓ TŐKE / JEGYZETT TŐKE		
13.	II. TŐKEVÁLTOZÁS / EREDMÉNY	2.659	1.111
14.	III. LEKÖTÖTT TARTALÉK		
15.	IV. KÖZH. TEVÉK. TÁRGYÉVI EREDMÉNYE	- 1.547	- 2.718
16.	V. VÁLLALK. TEV. TÁRGYÉVI EREDMÉNYE		
17.	D. Tartalék		
18.	E. Céltartalék		
19.	F. Kötelezettségek (20 – 21 sorok)	50	2.400
20.	I. HOSSZÚ LEJÁRATÚ KÖTELEZETTSÉGEK		2.400
21.	II. RÖVID LEJÁRATÚ KÖTELEZETTSÉGEK	50	
22.	FORRÁSOK (PASSZÍVÁK) ÖSSZESEN (11. + 17. + 18. + 19. sor)	1.162	793

E r e d m é n y l e v e z e t é s
Egyszeres könyvvitelt vezető egyéb szervezetek közhasznú egyszerűsített
beszámolójának eredménylevezetése

2005. év

adatok ezer Ft-ban

Sorszám	Tétel megnevezése	Előző évek	
		Előző év	helyesb. Tárgyév
1.	A. Összes közhasznú tevékenység bevétele (I.+II.)	16.043	11.813
2	I. PÉNZÜGYILEG RENDEZETT BEVÉTELEK (1.+2.+3.+4.+5.+6.)	16.043	11.813
3.	1. Közhasznú célú működésre kapott támogatás	848	241
4.	a) alapítótól		
5.	b) központi költségvetéstől		
6.	c) helyi önkormányzattól	700	200
7.	d) társadalombiztosítástól		
8.	e) egyéb	148	41
9.	2. Továbbutalási céllal kapott	900	1.000
10.	3. Pályázati úton elnyert támogatás	10.940	7.696
11.	4. Közhasznú tevékenységből származó bevétel	3.294	2.866
12.	5. Tagdíjból származó bevétel		
13.	6. Egyéb bevétel	61	10
14.	II. PÉNZBEVÉTELT NEM JELENTŐ BEVÉTELEK		
15.	B. Vállalkozási tevékenység bevétele (1.+2.)		
16.	1. Pénzügyileg rendezett bevételek		
17.	2. Pénzbevételt nem jelentő bevételek		
18.	C. Tényleges pénzbevételek (A./I.+B./1.)	16.043	11.813
19.	D. Pénzbevételt nem jelentő bevételek (A./II.+B./2.)		
20.	E. Közhasznú tevékenység ráfordításai (1.+2.+3.+4.)	17.733	14.688
21.	1. Ráfordításként érvényesíthető kiadások	17.277	14.172
22.	Ebből: továbbutalt támogatás	900	1.000
23.	2. Ráfordítást jelentő eszközváltozások		
24.	3. Ráfordítást jelentő elszámolások	313	359
25.	4. Ráfordításként nem érvényesíthető kiadások	143	157
26.	F. Vállalkozási tevékenység ráfordításai (1.+2.+3.+4.)		
27.	1. Ráfordításként érvényesíthető kiadások		
28.	2. Ráfordítást jelentő eszközváltozások		
29.	3. Ráfordítást jelentő elszámolások		
30.	4. Ráfordításként nem érvényesíthető kiadások		

E r e d m é n y l e v e z e t é s
Egyszeres könyvvitelt vezető egyéb szervezetek közhasznú egyszerűsített
beszámolójának eredménylevezetése

2005. év

adatok ezer Ft-ban

Sorszám	Tétel megnevezése	Előző évek	
		Előző év	helyesb. Tárgyév
31.	G. Tárgyévi pénzügyi eredmény ($\pm 1.\pm 2.$)	- 1.377	- 2.516
32.	1. Közhasznú tevékenység tárgyévi pénzügyi eredménye (A./I.-E./1.-E./4.)	- 1.377	- 2.516
33.	2. Vállalkozási tevékenység tárgyévi pénzügyi eredménye (B./I.-F./1.-F./4.)		
34.	H. Nem pénzben realizált eredmény ($\pm 1.\pm 2.$)	- 313	- 359
35.	1. Közhasznú tevékenység nem pénzben realizált eredménye (A./II.-E./2.-E./3.)	- 313	- 359
36.	2. Vállalkozási tevékenység nem pénzben realizált eredménye (B./2.-F./2.-F./3.)		
37.	I. Adózás előtti eredmény ((B./1.-F./1.) \pm H./2.)		
38.	J. Fizetendő társasági adó		
39.	K. Tárgyévi eredmény	- 1.547	- 2.718
40.	1. Közhasznú tevékenység tárgyévi eredménye ((A./I.+A./II.) - (E./1.+E./2.+E./3.)) - 1.547		- 2.718
41.	2. Vállalkozási tevékenység tárgyévi eredménye (I.-J.)		

TÁJÉKOZTATÓ ADATOK

42.	A. Pénzügyileg rendezett személyi jellegű ráfordítások	1.751
43.	1. Bérköltség	1.436
44.	ebből: - megbízási díjak	1.436
45.	- tiszteletdíjak	-
46.	2. Személyi jellegű egyéb kifizetések	132
47.	3. Bérjárulékok	183
48.	B. Pénzügyileg rendezett anyag jellegű ráfordítások	404
49.	C. Értécsökkenési leírás	359
50.	D. Pénzügyileg rendezett egyéb jellegű ráfordítások	12.174
51.	E. A szervezet által nyújtott támogatások (pénzügyileg rendezett)	-
52.	F. Tárgyévi, APEH által kiutalt SzJA 1% összege	41

2005. évben pénzügyileg megkapott támogatások felhasználása

adatok ezer Ft-ban

Felhasználási cél	2005. évi pénzügyi ráfordítások	2005. évben pénzben kapott támogatások
Honismeret folyóirat	5.323	3.800
XXXIII. Orsz. Honismereti Akadémia	4.397	950
X. Orsz. Ifj. Honismereti Akadémia	821	300
„Hős Rákóczi népe” – vetélkedő	1.311	500
Egyéb rendezvények, célok <i>összesen</i>	1.477	2.337
<i>ebből:</i>		
– Tárgyi eszköz beszerzés	157	200
– Orsz. Konf. – Határon túli kapcs.	204	—
– Region. Konf. – Határon túli kapcs.	37	—
Kiadv. Szerk. Konf. (2004. évi rendezvényre felh.)	—	50
Összesen:	13.329	7.937
Közvetített támogatás (Bácsország lapra)	1.000	1.000
ÖSSZESEN:	14.329	8.937

A Honismereti Szövetség elnökségi ülése, 2006. február

Péter László nyolcvan éve

Barátai, tisztelői nagy számban, több ünnepi alkalommal is köszöntötték *dr. Péter Lászlót*, a Szegedi Tudományegyetem professzorát nyolcvanadik születésnapja alkalmából. A Somogyi-könyvtár, a Szegedi Nemzeti Színház, a szőregi fiókkönyvtár egyaránt szinte tüntetően megtelt a januári megemlékezéseken; a város polgármestere, két országgyűlési képviselő, az irodalomtörténet, a néprajz és a művelődéstörténet professzorai méltatták a kiváló tudós életművét, interjúk közölték vele az újságok, megszólaltatta őt a közszolgálati rádió. Aki a köszöntéseknek tanúja lehetett, elgondolkozhatott az ünnepelt titkán. Vajon mi vonzza az érdeklődőket, mi váltja ki az osztatlan elismerést? Kézenfekvő a válasz: nem csupán a tisztaság, hanem elsősorban a bámulatos teljesítmény.

Könyvszekrényemben egész polcot foglalnak el Péter László könyvei, s azt is főhajtásra készíti ez a munkásság, aki csupán futó pillantást vet rájuk. Aki viszont azt is tudja, milyen küzdelmes volt az életút, mennyi akadály tornyosult – politikai okokból, emberi kicsinyességből és rosszindulatból – a kiváló tehetségű és nagy szorgalmú ember pályáján, az tudja felmérni az életmű jelentőségét. A tehetség és a szorgalom mellett erős alapokon nyugvó elkötelezettség, szilárd erkölcsi tartás, szívós munkabírárság, kiváló szellemi és fizikai erőnlét kellett ahhoz, hogy a fontos művek megszülethessenek. A nyelvészként indult ifjút nemcsak a sokoldalú érdeklődés, hanem a lehetőségek szorítása és a kihívások vonzása is arra kényszerítette, hogy a folklorának, az irodalomtörténetnek, a filológiának, a művelődéstörténetnek és a helyismeretnek egyaránt művelője legyen. Ezzel azonban csak Péter László munkásságának tág spektrumát jeleztük, s nem indokoltuk elismertségét. Műveinek értéke abban rejlik, hogy velük mércét állít olvasóinak, követőinek. A tények, az adatok tiszteletét állítja a valóság állapot nélkülöző célzatos koncepciókkal szembe, szintézisei alapos tárgyú tudásra épülnek. A bűvárlat, a forrásfeltárás, a mikrofilológia fáradtságos, időigényes feladatát vállalva lett szakterületeinek elismert kutatója, új ismeretek felszínre hozója, életművek újraértékelője. Népszerűségének kétségtelenül indokolt magyarázata Szeged iránti érdeklődéséből is levezethető, hiszen már életében elfoglalta helyét azoknak a rangos tudósoknak a sorában, akik „a szerette város” arcáról, történetéről, népéről a legtöbbet tudtak és közvetítettek. Nem félek kimondani: Péter László műveivel már életében odakerült a szőregi panteonba Móra Ferenc és Bálint Sándor mellé.

A 80. születésnapon talán nincs szükség arra, hogy tételesen áttekintsük a megtett út eseményeit, a mostanáig megjelent 48 kötet tematikáját. Arra azonban emlékeztetnünk kell, hogy a szép reményekkel, népi elkötelezettséggel induló bölcsész már pályájának elején beleütközik a szektás politika betonkorlátjába, 56 miatt a börtönt is megjárja, s megbélyegzettként, háttérbe szorítva kell újra meg újra bizonyítania szellemi teljesítőképeségét. Karcagi és makói múzeumi munka, szegedi könyvtárosi tevékenység közben készülnek a művek, s csak a nyugállományba kerülés előtt kínálkozik újra lehetőség, hogy egyetemi tanárként hathasson a jövőendő értelmiségre. Péter László emberi nagysága épp abból látható leginkább, hogy noha munkakörülményei és lehetőségei sohasem kényeztették el, mindig céltudatosan dolgozott, folyamatosan értékeket tárt fel és adott tovább, megteremtette tehát a maga katedráját a legnehezebb időkben is. Aki Kálmány Lajost, Tömörkény Istvánt, Juhász Gyulát, Móra Ferencet, József Attilát, Bálint Sándort meg akarja ismerni, nem nélkülözheti Péter László róluk szóló tanulmányait. Aki Szeged kultúrhistoriájában, Szőreg történetében szeretne elmélyülni, csak Péter László eredményeinek segítségével juthat célba. S örömmel gondolunk arra, hogy – noha a tudós azt hangoztatja: „napjaim meg vannak számlálva” – megadatik számára a természetes betakarításának lehetősége; az utóbbi öt esztendőben tucatnyi könyvben jelentek meg egybegyűjtve a periodikákban megjelent korábbi írások, egyre teljesebben bontakozik ki előttünk az imponáló életmű.

Péter László még a saját születésnapján is ajándékokkal lepi meg az öt köszöntőket. Két új kötettel gyarapodott megint műveinek sora. A *Tiszatáj* című folyóirat – amelynek indulásánál Péter László maga is bábáskodott – 216 oldalas szép kiállítású kötetben *Népköltészet és irodalom* címmel adta ki illusztris szerzőjének a magyarságtudományával, a folklorral, a népismerettel, motívumkutatással foglalkozó válogatott tanulmányait. E könyv a magyar honismereti irodalom becses műve. Barna Gábor, a szegedi egyetem néprajzi tanszékének vezetője – aki a születésnapon méltatta ezt a kötetet – joggal állítja ezekről a tanulmányokról, hogy: „Szerzőjüket a széles körű érdeklődés, nagy lexikális tudás és olvasottság jellemzi. Nyitottság a prob-

lémák iránt, összefüggések felismerése, kritikus hangvétel, az irodalom és népköltészet, a magas és a népműveltség összefüggéseinek keresése. A társadalmi valóság iránti érzékenység, aggodás a műveltség állapotáért és jövőjéért." A most egybegyűjtve megjelentett írások közül a legrégebbek 1947-ben és 1948-ban keletkeztek, több íródott 1956-ban, illetve az 1960-as, 1970-es években, a legfrissebb 1993-ból való. Egyfelől azt látjuk tehát, hogy e tematika kezdettől fogva vonzotta Péter Lászlót, másfelől azonban azt érzékeljük, hogy nem bontakozhatott ki ilyen irányú munkássága a teljes gazdagságában. Utóbbit nem a szerzői adottságok, hanem a külső körülmények gátolták. A hungarológia tudományára egy időben gyanakodva tekintett a hatalom, a folklór és a néprajz tudományos művelésétől pedig hivatali kötelezettségek térítették Péter Lászlót az irodalomtörténeti hagyomány vizsgálata felé. Ez a most kiadott kötet azért jelentős, mert új színeivel felfedezésekhez vezet el a szerző munkássága iránt érdeklődőket, s igazolja, hogy a folklór vonatkozásában is figyelniük kell mondanójára.

Szeged díszpolgára emellett *A Város cselédje* címmel gyűjtötte egybe újabb tanulmányait, amelyekkel ismételtelen igazolja utószavának igazát: „írásaimmel, munkásságommal, csaknem egész életművemmel Szegedet szolgáltam”. A több mint 400 oldalas könyv voltaképpen három év (2003-2005) termése, s jól bizonyítja azt, hogy továbbra is tevékenyen alkotó ember a szerző, aki a maga felkészültségével, szellemi frissességével példát ad a nála fiatalabbaknak. Az írások elrendezése jelzi a tematikai irányultságot. „Emlékek” címmel olyan szegedi témájú jelenségekről szól, amelyek különösen közel állnak hozzá: a ferencesekről, akiknek Szeged életében oly fontos szerepük volt; egy nevezetes épületről; az egyik helyi újság fordulópontjairól; az egyetemisták és főiskolások szervezkedésének előtörténetéről. Még közelebb jutunk a Péter Lászlót foglalkoztató szellemi világhoz, ha az „Örökhangyók” című ciklus írásait olvassuk el, hiszen Szeged művelődéstörténetének főszereplőivel találkozunk újra meg újra, ezúttal az irodalom és a néprajz nagy alakjaival. „Kortársaim” a címe a harmadik témakörnek, s a névsor ugyancsak imponáló: Németh Lászlótól az 56-os vértanún, Brusznai Árpádon át a mai pályatársakig feszül az ív. Külön csoportot alkotnak a szűkebb lakóhely, Szőreg utcáival és embereivel foglalkozó közlemények, amelyeknek sora a nemrég elvesztett feleség pályaképevel zárul, s ebben érezzük meg leginkább a küzdelmes és tartalmas élettől való búcsúzás hangjait. A kötet a szerző nyelvápolási nézeteit összefoglaló érdekes tanulmánnyal zárul.

Péter László Babits Mihály borulató sorait idézi új könyve mottójaként: *„Ami betűl ágam írt a porba, / a tavasz sárvice elsodorja”*. A 80 éves ember kesernyés válaszára ez a mondat. Pedig ha a Péter László által alkotott művek sorára nézünk, meggyőzhetnek bennünket arról, hogy eredményei kitörülhetetlenül beépülnek a magyar honismereti tudatba, fáradozásának gyümölcssei akkor is megkerülhetetlenek maradnak, ha a múlt idő újabb termést hoz majd. Emellett van Péter László tisztelőinek egy további reménységük, mert ez az alkotói pálya még korántsem zárult le. A szerző jó egészségben, szellemi erőinek teljes birtokában alkot, további művek várhatók még a szőregi, Szerb utcai műhelyből. Isten éltesse tehát az ünnepeket, adjon neki további munkakedvet, ajándékozza meg ezután is az alkotás örömeivel! Sokan tekintenek elismeréssel a Péter László által megtett útra és egyúttal várokozással további ajándékok iránt. Új könyvét a tudós azzal indította útjára: *„mióta magam maradtam, készülök a halálra”*. Ha szabad a csak néhány évvel ifjabb kortársnak Babitsól egy másik mottót ajánlania, ezt üzenhetjük az örökifjú Péter Lászlónak: *„meghalni bűn, ne mondj le semmiről: / minden vágyad az Isten szava benned / mutatva, hogy merre rendelte mened”*.

Kováts Dániel

Dr. Juhász Antal hetvenéves

Juhász Antallal 1951-ben ismerkedtem meg, amikor fölvettem a szegedi Radnóti Miklós Gimnáziumba. Ő akkor már harmadikos volt. Megismerkedésünket elősegítette, bár két év kanyar után vettem föl a középiskolába, volt osztálytársaim, barátaim jelentős részével járt együtt. Közvetlensége imponáló volt. Azt tudtam, hogy Sándorfalván lakik, hogy szülei pedagógusok, de azt akkor nem, hogy nyaranta, mint kisegítő postás kerékpárral járja a tanyákat. Valószínűleg akkor még nem gondolta, hogy ez a tanyajárás egész életében elkíséri.

A gimnázium elvégzése után a szegedi Tudományegyetemen szerzett magyar–történelem szakos tanári diplomát. Egyetemi tanulmányai során Bálint Sándor néprajzi előadásait is hallgatta. Az egyetemi tanulmányok befejezése után 1957 augusztusától a szegedi Móra Ferenc Múzeumban néprajzos. Múzeumi munkája során a Néprajzi Osztály vezetője, majd tudományos igazgatóhelyettes lett. Múzeumi munkája során a kihalóban lévő népi kismesterségekkel foglalkozott. Többször megfordul édesapám szitakötő műhelyében is. Több kismesterséget bemutató néprajzi filmnek volt munkatársa. Közülük *A bocskoromon van egy ták*, a szegedi utolsó bocskorosról szóló filmet emelem ki. Fő munkássága a Szeged környéki faluk és tanyák kutatása, ezen belül is a népi építészet és a migráció a jelentős. Fontos szerepet vállalt az ópusztataszeri Történelmi Emlékparkban levő Skanzen kialakításában.

1991 júliusában, miután már hosszabb ideje meghívott előadó a József Attila Tudományegyetem Néprajzi Tanszékén, tanszékvezetőnek nevezték ki, amely főladatot 1998-ig látta el. Kinevezése után indult meg a Néprajzi Tanszék fejlesztése, aminek eredményeként a néprajz önálló tan-

szakká vált. 1995-ben egyetemi tanárrá habilitáltak. Ebben az időszakban fő kutatási területe a migráció vizsgálata a Délalföldön. Jelenleg mint óraadó tanít.

Tudományos munkásságának részletes ismertetésére itt nincs lehetőség, csak azt említem meg, hogy a 2001-ben megjelent bibliográfiájában 318 tétel szerepel. Munkásságából elsőként a példaként használt két kötetet emelem ki, az 1971-ben megjelent *Tápé monográfiát* és az 1990-ben megjelent *Csongrád megye népművészete* című műveit.

Egyetemi doktorátust *Régi vízi élet és kihalt szegedi faiparágak* című tanulmányával 1961-ben Szegeden Bálint Sándornál szerzett. Kandidátusi értekezését 1986-ban védte meg *Szeged környékének településrajza és népi építésze* tárgykorben. Egyetemi magántanári habilitációs vizsgáját 1995-ben a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen védte meg *Migráció és település a Duna-Tisza közén a XIX–XX. században* című magyar nyelvű és *A kézművesség szerepe a falvak és a mezővárosok társadalmában* című francia nyelvű előadásával. 2003-ban megvédett disszertációjával megkapta az akadémiai doktori fokozatot.

A honismereti mozgalom 1960-ban kezdődő kibontakozásától közreműködött a Csongrád megyei honismereti munka szakmai irányításában. A Csongrád Megyei Honismereti Bizottságnak megalakulásakor titkára, majd elnöke. A rendszerváltás után 1991-ben megalakuló Csongrád Megyei Honismereti Egyesületnek 1991–2000 között elnöke, majd tiszteletbeli elnöke. A Honismereti Szövetségnek 1991–1993 között alelnöke.

Szakmai tanácsaival, előadásaival jelentős segítséget nyújtott, és még jelenleg is nyúlt a megye honismereti szakköreinek, önkéntes néprajzi, helytörténeti, honismereti gyűjtő- és földgogozó munkát végzőknek. Honismereti munkáját a Honismereti Szövetség 1997-ben a Bél Mátyás plakettel ismerte el.

Születésének hetvenedik évfordulójára volt munkahelye, a Móra Ferenc Múzeum *Határjáró* címmel tanulmánykötettel és néprajzi fotóiból rendezett *Házak, munkák, emberek* című kiállítással, 2005. október 4-én ünnepelte a 70 éves Juhász Antalt.

A honismerettel foglalkozó barátainak népes tábora nevében kívánunk hosszú életet, ahogy szokták mondani: százhusz évig élj, és tovább is dolgozzál és segítsd a honismerettel, néprajzzal foglalkozó embereket.

Bogdán Lajos

Csáky Károly ünnepe a rétsági könyvtárban

A helytörténet, a Felvidék iránt érdeklődők, valamint az író barátai találkoztak Rétságon. Csáky Károly, az Ipolyságon élő termékeny kutató, kiváló költő negyvenéves alkotói jubileumát ünnepelték. Nem idegenként érkezett a nyugat-nógrádi kisvárosba, hisz több alkalommal járt már itt köteteivel, verseivel, sőt írásai gazdagítják a helyi Spangár András Irodalmi Kör antológiáját is.

Az ünnepelt helytörténészt dr. Hála József, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének egyetemi adjunktusa köszöntötte a rétsági könyvünnepen. Mint mondta, Csáky Károlynak ezidáig megjelent könyvei, majd másfél ezer tanulmánya és cikke széleskörű érdeklődésről és tájékozottságról tanúskodnak. Otthonosan mozog a helytörténet, az irodalomtörténet és a néprajz területén, közölt és közöl verseket, esszéket, publicisztikai, pedagógiai és közművelődési dolgozatokat. A különféle műfajokban megfogalmazott írások többsége meggyezik abban, hogy a szülőföldről, a történelmi Hont megyéről, az Ipoly mentéről és a Börzsöny vidékéről szólnak. Amikor levéltárak és könyvtárak csendjében búvároznak, amikor néprajzi gyűjtőútjain jegyzetel és fényképez, amikor íróasztala felett töpreng, vagy amikor pedagógusként és közéleti emberként a katedráról beszél, különböző tudományos és ünnepi rendezvényeken előadást tart, ugyanaz hajtja őt: a szülőföld minél alaposabb megismerésének vágya és megismertetésének önként vállalt szolgálata.

Csáky Károly így vall munkájáról egyik korai kötetében: *„Örülök annak, hogy amatőr néprajzkutatóként elődeimnek, szülőfalumnak, szülőföldemnek örök adósa lehetek. Hogy visszaadhatom nekik, illetve utódaiknak azt, amit tőlük kaptam. Hogy megismerhettem őket, s hogy megismertethetem hagyományainkat felnövekvő nemzedékünkkel, a még magyarul író és olvasó diákjainkkal. Mert valójában csak azt szerethetjük, amit ismerünk. Az önismeret és az önbecsülés pedig kötődéseinket erősítheti. Kötődéseinket önmagunkhoz, közösségünkhöz, nemzeti kisebbségünkhöz, nemzetünkhöz és anyanyelvünkhöz.”*

Munkálkodásának iránytűjeként a honti példaképek szolgálnak: Szeder Fábián, s a jeles előd: Ipolyi Arnold, akinek mottóként idézi is sorait műveinek elő-, vagy utószavában. *„A népről, mely múltja emlékeit nem képes méltányolni, amely azokat nem ismeri, jelentőségüket nem érti. Művészetüket nem képes többé élvezni, el lehet mondani, hogy nem ismeri múltját, sem eredetét és fejlődését, nem bírja annak folytonosságát, nem ismeri saját magát. Azon nemzet, mely emlékeit veszni hagyja, azzal saját síremlékét készíti.”*

Csáky Károly munkásságát már jó néhány jeles tudós is méltatta. A pozsonyi Turczel Lajos professzor szép gondolatokat fogalmazott meg róla, Ujváry Zoltán professzor a debreceni egyetem iskolateremtő tanára pályaképet írt róla, s oldalakon keresztül elemzi munkáját. *„Csáky Károly a felvidéki szellemi élet kiemelkedő személyisége.”* Zalabai Zsigmond így fogalmaz: *„felismerve a szülőföld és a hagyományismeret fontosságát, nemzeti, nemzetiségi azonosságtudatunkat erősítő szerepét, a ködfoltos haza helyett – hisz haza csak ott van, ahol jog is van – a tájhaza megtartó tevékenységbe eresztette körmeit, lerakta a hazai magyar 'hontológia' alapjait”.* Halász Péter, a Honismereti Szövetség elnöke írta róla, hogy *„boldog lehet annak a tájnak a népe, amelynek ilyen elkötelezett, fölként helytörténeti kutatója van, s boldog lehet az a helytörténész, aki ilyen gazdag hagyományú népcsoporthoz tartozik, akinek ilyen szeretnivaló táj jutott szülőföldül.”*

A Dunától a Szitnyáig című kötet utószavában a szerző szól szándékairól, s önmagáról. *„Nekem szülőföldem Hont megye, bár születésemkor a történelmi megyerendszer régen szétesett, s másodsorú csont volt az az ország, melynek első szent királya sok mindennel együtt a megyéket is kialakította. Ezek közt pedig ott volt Hont, hisz névadója, a svábföldi lovag megérdemelten kapta azt a földet, melyen felépült az első várispánsági központ, s melynek közelében szülőfalum gyepűvődői is letelepedtek egykor.”*

Hogyne lennék hát büszke a Felvidék ama területi és közigazgatási egységére, amely hajdan földi és szellemi sokszínűségével vált szilárdá. Igaz, századokkal ezelőtt még terjedelmesebb volt a megye (hisz Kishont is ide tartozott), ám magva és törzse rendületlenül együtt maradt, s csak a XX. század szabdalta ezt szét határokkal. Az erőszakos szeletelés azonban egy évszázadot sem bírt ki, hisz most újra az átjárhatóságról, a határok eltűnéséről, Európa egyesüléséről beszélünk, a régiók természetes összetartozását hangsúlyoztatjuk.

Mondom, büszke vagyok e szülőtájjra, és nagyon szeretem annak minden szögletét. Igaz, nehezen bontakozott ki előttem a múlt, de nem is csoda, mert amikor még én jártam kisiskolába, nem igen volt dívat a szűkebb pátriáról beszélni. Hisz meggyötörték e népet a folytonos határmódosítások, a háborúk, a ki- és betelepítések, a jogfosztottság, a hit és az anyanyelv üldözése, s ki tudja, még mi minden. A történelmünk, beleértve a megye történetét is, meg olyan gazdag, hogy azt intenzív tanulással sem lehetett volna könnyen elsajátítani.

Ha falusi gyerekként felmentem a házunk mögötti dombokra, a közeli szőlőhegyre, szinte elém térdepelt Hont egy szelete, melyet akkor én óriásnak láttam. Pedig csak az Ipoly-völgy egy kis darabja volt az. Délén a Börzsöny hegyei akasztották meg a látóhatárt, az égit emelkedve kékeltek ormai, s hallottam, hogy mögöttük van valahol Magyarország. Igaz, Drégely látható hegyei is ott voltak már a várral együtt, ahonnan tán a török előtt Szondi is idelátott. Keletre láttam a régi törzsek falvait, Keszit és Nyéket, de jó időben elláttunk a Mátráig is. Igaz, az már nem Hont megye volt, de buzgó palóc őseim odáig is elgyalogoltak valaha, hogy fohászokodjanak a Szentkúti Szűzanyához.

Északra már nem láttam, mert a Korponai-hegyek ugyancsak az égit emelkedtek. Csak azt tudtam, hogy a hegyen túl már szlovákok élnek, akik időnként falumban is megjelentek hosszú szekerekkel: hozták az ölfát, hogy gabonára cserélve gyorsan visszatérjenek otthonaikba. Amikor aztán a volt megyeszékhelyre, Ipolyságra költöztem, panellakásom dolgozószobájából naponta ráláttam a Szitnyára, amely mögött meg az Európa-hírű bányaaváros, Selmec épült fel. Gyermekkoromban itt is csak egyszer-kétszer jártam, nagyanyám hozott el a gyönyörű kálváriára, ahol akkor búcsú napján még magyar szentmisét is mondtak. Ugyancsak ilyen céllal jártam a Börzsöny déli rengetegében, Márianosztrán, a pálosok ősi fészkeiben, s ekkor láttam Szobnál a hatalmas Dunát.

Talán már e néhány sorból is kitűnt, milyen sokszínű ez a vidék. A Dunától a Szitnyáig terjed. Vanak itt szűk és kiszélesedő folyó- és patak völgyek (Duna, Garam, Ipoly, Korpona, Selmec, Búr, Szikince, Kürtös), dombok, hatalmas erdőségek és ezer méter körüli hegycsúcsok (Csóványos, Szitnya), apró falvak és híres városok (Nagymaros, Ipolyság, Selmezbánya, Korpona), ősi várak és várromok (Drégely, Bozók, Csábrág, Selmec, Szitnya), Árpád-kori templomok és szerzetesrendek kolostorai (Nosztra, Ság, Bozók) stb.

Hontnak nemcsak a tája sokszínű, hanem a történelme, a művelődés-története és a népessége is. Hisz itt vívta csatáját a törökkel szemben a hős Szondi György, a huszár főlegény és későbbi kapitány, Thury György; bejárta e vidéket II. Rákóczi Ferenc, itt működött az európai hírű humanista prépost, Fegyverneki Ferenc, a híres krónikás Thuróczy János. Selmec híres iskoláiról, különösen a Bányászati és Erdészeti Akadémiáról szinte az egész világon tudtak. Megannyi híres szülött indult innen, s annál több tudós, mérnök, feltaláló élt hajdan Selmezbányán. De megyénkbeli indultak a magyar néprajztudomány nagyjai is: Ipolyi Arnold, Szeder Fábrián, Csaplovics János, Manga János. És többször gyűjtött itt Bartók Béla, Kodály Zoltán, Lajtha László, Györfffy István és mások."

A rétsági találkozó zárásaként – az azóta tragikus hirtelenséggel elhunyt – dr. Szénássy Árpád, a révkomáromi KT Könyv- és Lapkiadó igazgatója ajándékozta meg az ünnepeltet. Ez alkalommal nyújtotta át számára negyven éves munkássága repertóriumát tartalmazó kötetet.

Végh József

Dunakeszi első írásos említésének 750. évfordulója

Dunakeszi a fővárostól északra található, dinamikusan fejlődő 30 ezres lélekszámú település.

Nevére utaló első írásos adat 1255-ből való, IV. Béla adománylevelében olvashatunk a Kezew nevű nemesi birtokról. Az Árpád-kori eredetű Alag írott forrásokban csak 1328-ban jelentkezik. A névadó Alag-i Bacsó (Bacho de Olagh) Pest megye egyik szolgabírája volt. A középkori Alagra a XIII. században épült, és a XV. században kibővített templom romjai emlékeztetnek. Mindkét település többször vált lakatlanná, de az élet mindig újra kezdődött.

Az 1715. évi népességösszeíráskor már Dunakeszi néven szerepel a település, és 18 család élt itt. 1756-ban Szent Mihály tiszteletére szentelték fel a gróf Grassalkovich Antal által építtetett templomot, ennek tornyait láthatják először a várost Budapest felől megközelítők. A XVI-II. században épült a Kegyeleti Parkban lévő Szent István-kápolna is, a báró Orczy család jóvoltából. 1819-ben Alag pusztá is benépesült. Fejlődése akkor vett nagyobb léptéket, amikor a területet 1889-ben gróf Batthyány Elemér Károlyi Gyula gróffal közösen megvásárolta a Magyar Lovaregylet számára, és angol mintára megteremtették a kor legmodernebb tréningközpontját. 1846-ban készült el Magyarország első vasútvonala Budapest és Vác között. Az első szerelvény – amelyen Kossuth Lajos és Széchenyi István is utazott – csak Dunakeszin állt meg. A főleg mezőgazdasági munkákból élő lakosságnak új kereseti lehetőséget jelentett a vasútépítés. A földeket egyébként az itt élő szorgos emberek sosem hagyták parlagon, a legrosszabb homokot is megművelték. Az 1870-es évektől a dunakeszi kertészek hazánk legjelentősebb paradicsomtermesztői közé tartoztak.

1910-ben Alag önálló község lett, új létesítményeit (községháza, iskola, templom) a Lovaregyletnek köszönhette. Dunakeszin az iparosodás kezdetét erre az időre tehetjük. A Konzervgyár elődjét az 1910-es évek végén építették, és már épültek a MAV Főműhely létesítményei is. A két község 1950-ben egyesült Dunakeszi néven. A városiasodás lehetőségét az 1957 utáni újabb iparfejlesztési hullám nyitotta meg, üzemek egész sora épült ekkor. A városi rangot 1977-ben kapta meg a település.

Dunakeszi ma is napról napra gyarapodik. Büszkék vagyunk múltunkra, s ennek jelét is adtuk az elmúlt évben, amikor 750 éves évfordulóját ünnepeltük településünk első írásos említésének.

Január 8-án a Radnóti Miklós Gimnázium Sportsarnokában került megrendezésre a *Nyitófesztivál*. A Zeneiskola népszerű Fúvószenekara mellett meghívott együttesek is felléptek. A hangverseny elején hangzott el Szakáll Lászlónénak, a Révész István Helytörténeti Gyűjtemény vezetőjének történelmi visszaemlékezése és Kecskeméthy Géza polgármester úr ünnepi köszöntője.

Május 15-én vasárnap a Városháza előtti dísztéren és a volt Piac téren már reggel 7-kor álltak a *Középkori Nap* díszletei, a különféle programoknak felépített színpadok, és berendezett helyszínek. Az ünnepélyes zászlófelvonást követően a város és a testvérvárosi küldöttségek vezetői hintón, lovas bandérium kíséretében elvitték a város zászlaját az evangélikus, a református és a római katolikus templomba, ahol megszentelték a zászlót. Ezt követően Kurdius József tisztelendő atya felavatta a tér névadójának, Révész Istvánnak az emlékművét. Párhuzamosan már zajlott a középkori forgatag is. Íjászbemutatók, lovagi próbák, régi zenei hangversenyek, vásári komédiák, középkori játszóház és számtalan egyéb, a középkori életet bemutató program között választhatnak az érdeklődők. Nagy sikere volt a pénzverdének, ahol az egrí várból kölcsönzött pénzverőgépen jubileumi érméket készíthettek a résztvevők. A nagyszínpadon egész nap zajló programok közül kiemelem a Dunakeszi urbárium címmű előadást, amelyet dr. Erdész Mihály munkája alapján dramatizált Babják Annamária színésznő, és színésztársaival, valamint az általa vezetett Gyermekszínház tagjaival adták elő. A jól sikerült napot a Muzsikás együttes és Sebestyén Márta koncertje zárta.

Június 18-án szombaton került sor a *Lovas ünnepre* az Alagi Lóversenypályán. Itt egyébként nemcsak tréningezték a lovakat, hanem az első világháború után 10 évig Alagra szorult ki a budapesti lóversenyzés. Ez az időszak volt Alag fénykora. A rendszerváltás után újra megnyílt a lehetőség lóversenyek rendezésére, évente legalább egy alkalommal. Most a jubileumi ünnep alkalmából újra felidéztek a versenyek hangulatát. Bus Antalnak, a telep vezetőjének szervezésében 10 futamos hivatalos galopp versenyprogramnak lehettünk szemlélői, melyben különböző távú sík-, akadály-, és gátversenyekre került sor.

November 12-én szombaton a jubileumi rendezvénysorozat záró eseménye volt a *Régi idők üzenete* elnevezésű *Városrészek közti helytörténeti vetélkedő*. A vetélkedő felelőse a Kölcsey Ferenc Városi Könyvtár volt és fő szervezője e cikk írója.

A vetélkedő történelmi jelenettel kezdődött, amely arról szólt, hogy IV. Béla király átadja a Dunakeszit *Kezew* néven említő adománylevelet Seyfredus alispánnak. Ez alkalommal hallhatta a nagyközönség először az adománylevél szövegét.

A csapatok bemutatták az általuk képviselt városrész hagyományait, jellegzetességeit. Erre a feladatra nagyon komolyan készültek, építettek az idősebb emberek emlékeire, a könyvtár és a Révész István Helytörténeti Gyűjtemény anyagára, valamint a magángyűjteményekre. Ezt követően a kábeltévé előtt ülő *háziasszonyok kaptak feladatot*, egy felolvasott recept alapján kellett elkészíteni egy süteményt. A *villámkérdések* a város történelmét fogták át. 50 kérdésre 200 Dunakeszihez és Alaghoz kapcsolódó információ hangzott el. A *Híres emberek a történelemben* játék keretében a csapatoknak előzetesen fel kellett kutatni egy olyan Dunakeszini lakó személyt, aki történelmi vagy irodalmi nevet visel, és interjút kellett vele készíteni. (Pl. Déry Tibor, Hunyadi János.) Ezt követően került sor a *Híres emberek Dunakeszi történelmében* játékra, amelyet a *Dunakeszi arcképcsarnok* című kiadványunkra építettünk. A *Dunakeszi földbirtokosai* című feladatlapot egyidőben kellett kitölteni a vetélkedő csapatoknak és az öt szurkolói helyszínen jelen lévő szurkolóknak. A szurkolói helyszíneken kivételként nézték az élő közvetítést. Így volt lehetséges, hogy a játékvezető egyszerre indíthatta a feladatot. Dunakeszi földbirtokosainak, „gazdáinak” időrendi sorrendben történő felsorolása kicsit nehéz feladatnak bizonyult (mi is nehezítettük 3 kakukktojással), de legalább tanulságos volt. Ezt követően *napjaink híres embereiről* esett szó, mégpedig úgy, hogy egy-egy híres mondásukat idéztük, és három válaszból lehetett kiválasztani a megfelelő személyt. Pihentetőül egy dramatizált színpadi játék következett: *népi életképek Sipos Károly Régi keszi történetek* című könyve alapján a helyi Gyermekszínház előadásában. A látottakhoz kapcsolódott egy írásbeli feladat: alkossanak mini *Néprajzi lexikont*, ami az elhangzott népi kifejezések magyarázatát jelentette. Majd 2–2 fő azt a feladatot kapta, hogy egy fiatal hölgyet öltöztessenek fel keszi népviseletbe a megadott ruhadarabok segítségével. A feladat végén egy néprajzi tárgyat kellett felismerni, és megmagyarázni, hogy *mire használták elődeink*. Az újabb szóbeli feladatnak a *Kakukktojás* játék elnevezést adtuk. Négy földrajzi név (dűlők, városrészek, területek elnevezése) közül kellett kiválasztani, hogy melyik nem létező. (Pl. Arany-forrás, Rapaly-kút, Sárkány-kút, Ezüst-kút.) A *Pörlekedés játék* a legszebb és leghumorosabb színfoltja volt a vetélkedőnek. Abból indultunk ki, hogy az írásos feljegyzések szerint a középkori Alagon élő emberek állandóan pörlekedtek a föld birtoklása kapcsán, és nemegyszer a megyei előjáróság előtt kötöttek ki. Ezért azt a feladatot kapták a csapatok, hogy készüljenek fel egy 3 perces pörlekedésre mai témában. Ötletből, humorból, jelmezből és kellékből, valamint színészmesterségből kitűnőre vizsgázott minden csapat. Ugyancsak előre kiadott volt a *retorikai feladat*, melyben körzettejlesztési tervet kellett előadni a csapatoknak. Ezt követően egy, a csapatok által felkutatott *magángyűjtemény* kellett bemutatni a teremben 2 tablónyi helyen elkészített kiállítás alapján.

Az egy éven át tartó jubileumi rendezvénysorozat tartalmas és rendkívül látványos programjai elnyerték az itt élő emberek tetszését. Érződött az összefogás ereje, a szülőföldjükhöz, lakóhelyükhöz ragaszkodó és azt szerető emberek legjobb szándéka: hogy méltó módon emlékezzünk meg 750 éves történelmünkről. Ezúton is köszönjük dunakeszi lakosainak, vállalkozóinak, hogy együtt ünnepelhettünk!

Csonka Mária

A Trianon-pályázat eredményhirdetése Tiszaszigeten

A szőregi Csodaszarvas Polgári Kör a trianoni békediktátum 85. évfordulójára emlékezve pályázatot hirdetett a Szegeden és környékén működő általános és középiskolák tanulói számára a következő témákban: 1. Trianon előzményei, Magyarország részvétele az I. világháborúban; 2. Az I. világháború következményei – Trianon; 3. Trianon – a helyszín története és a béke (a dokumentumok tükrében); 4. Mit jelent számomra Trianon (elsődlegesen középiskolásoknak). A témák feldolgozásához szakirodalmat és egyéb forrásanyagot (pl. Koltay Gábor *Velünk élő Trianon* című filmjét) is ajánlottak a felhíváshoz.

A beérkezett pályázatok száma 29 volt (öt általános iskola és 6 középiskola tanulói küldtek be pályázatot). Az első díj 50 ezer, a második 30 ezer, a harmadik 20 ezer, a negyedik 10 ezer forint volt a középfokú intézmények pályázóinak, 30, 20, illetve 10 ezer forint volt az általános iskolásoknak. A díjátadásra Erdély gyásznapiján, december 1-jén került sor a tiszaszigeti Művelődési Házban. Az ünnepségen a Magyarok Világszövetségének elnöke, *Patrubány Miklós*, a Világszövetség időszerű feladatait, gondjait, eredményeit vázolta.

A dolgozatokat történelem szakos tanárokból álló zsűri bírálta el *Raffay Ernő* professzor iránymutatásával és vezetésével. A Károli Gáspár egyetem dékánja elmondta, mi a pályázatokról alkotott véleménye, majd átadta a díjakat. Az általános iskolás pályázók közül a szegedi Karolina Általános Iskola nyolcadikos tanulója, *Turi Zita Erzsébet*, a középiskolásokéi közül a szegedi Táltos Tehetséggondozó Gimnázium 12. évfolyamos tanulója, *Szörke Dávid* nyerte el az első díjat a *Bennünk élő Trianon* című dolgozatával.

A díjak átadása mellett minden pályázatban részt vevő diák munkája elismerésül egy videókazettát kapott, amelynek címe: Magyarország igaz története.

A díjátadás után a sepsiszentgyörgyi résztvevők kulturális műsorral kedveskedtek. Rajtuk kívül zentai és baróti vendégek is gyönyörködhetek az ünnepségben, majd *Sándor János*, erdélyi népi fafaragó művész kiállítását tekinthették meg a résztvevők. *Bodó Imre*, Tiszasziget polgármestere segítette a rendezői munkát, s a siker érdekében anyagilag is támogatást nyújtott. A megható és színvonalas eseményt *Dobák Lászlóné* szervezte.

Késő este a templomkertben a Trianon emlékoszlop ökumenikus keretek közötti felavatásával, koszorúzással ért véget a feledhetetlen ünnepség.

Vecsernyés János

Szabolcska Mihály emlékszoba Tiszakécskén

2005 őszén újabb irodalmi emlékhellyel gazdagodott Bács-Kiskun megye: Tiszakécskén *Szabolcska Mihály-emlékszobát avattak* a 75 éve elhunyt költő tiszteletére. Ünnepi programsorozattal adóztak a kécskeiek és a vendég temesváriak a költő és református lelkész Szabolcska Mihálynak Tiszakécske Város Önkormányzata, az Arany János Művelődési Központ és a Szabolcska Mihály Társaság kezdeményezésével és összefogásával. Szabolcska Mihály életének, költészetének és emlékeinek felkutatásában az első, jelentősebb lépéseket a Tiszakécskei Honismereti Kör tette meg *Tajti Erzsébet* tanárnő vezetésével. Gondozásba vették a költő édesapja, az 1848-as honvéd sírját az ókécskei temetőben, Szabolcska-rokonokat kutattak föl, családi emlékeket, képeket gyűjtöttek és dolgoztak fel, ismereteiket tanulmányokban és helyi kiadványokban tették közzé.

Az 1980-as évek közepétől indult honismereti kutatás folytatása és gazdagítása, a Szabolcska-életmű és -emlékek feldolgozása az elmúlt évtizedekben *Tamás Andrásné* magyar-tanárnő nevéhez kötődött. 2001-re, a Kécskeiek Világtalálkozója (a költő születésének 140. évfordulójára) így jelenhetett meg számos támogató – köztük Szabolcska-leszármazottak – segítségével a „*Szabolcska Mihály válogatott munkái*” című kötet. Illusztrálta *Antalné Szabolcska Éva*, Szabolcska Mihály fivérének késői unokája. A tematikus, sokszínű és bőszéges válogatás mellett olvashatunk a kiadványban egy részletes élet- és pályarajzot, méltatást Szabolcska Mihályról Ravasz László és Okos Gyula tollából, láthatunk két megzenésített Szabolcska-vers kottalapot is, s egy prózarészletet is *A mi diák-életünkből* címmel. A kötet ajánlásában Tüskés Tibor irodalomtörténész jelzi Szabolcska Mihály helyét és jelentőségét a magyar irodalom folyamataiban, amikor így ír: „Szabolcska Mihály „kismester” volt. Bokor, ami nélkül erdő sem létezik. Ami nélkül faóriások sem teremnek. Szerencsére mindig élnek olyanok, akik a sziklaszirtek megmászása helyett a dombokat és a szelíd lankákat, a tenger zúgása helyett a folyók szavát és csöndes hullámzását kedvelik.” Szerb Antal „az élet csendes dicséreté”-nek

költőjét látja Szabolcskában, Komlós Aladár pedig így értékeli: „... mégiscsak költő volt, saját hangú és nem is varázstalan egyéniség. ... Versei szép versek, sajátos költői egyéniség szól bennök meggyőző és kedves hangon; a magyar líra szegényebb volna nélkülük.” Szabolcska Mihály személyiségének és költő voltának „igazabb fénybe” állításáról a temesvári művészet-történész, műkritikus Szekernyés János többek között ezeket mondta a tiszakécskei emlékezők, kései utódok előtt: „Szabolcska Mihály alakja, általános munkálkodása, szellemi öröksége – költői megítélése, rangsorolása dacára – mércévé vált a temesvári reformátusság és a magyarság számára. ... Árnyaltabbá ülededett és finomodott az utóbbi évtizedekben Szabolcska Mihály lírájának, irodalmi munkásságának értékelése, megítélése is. ... A szeretet, a béke, a meghittség, a család, az áhítat és virágok költőjének és igehirdetőjének neve napjainkban is fogalom a Temesközben.”

A Szabolcska-életút és költői pálya árnyaltabbá válásában a marosfelfalusiakon és a temesváriakon kívül a tiszakécskeiek is újabb feladatokat vállaltak fel a 2002. december 9-én megalapított „Szabolcska Mihály Társaság”-gal, céljaik szerint: „A Szabolcska Mihály Társaság a költő szellemi hagyatékának összegyűjtésére, gondozására és az utókorra való továbbörökítésre jött létre.” E feladatok és célok közül valósult meg 2005 októberében a legújabb: a Szabolcska Mihály-émlékszoba ünnepélyes átadása Ókésckén, a Templom téren, a Közösségi Házban. Az időszaki kiállítások mellett immár *állandó kiállításként* kapott helyet a Helytörténeti gyűjtemény és a Fáth Lajos párnagyűjtemény mellett a Szabolcska Mihály életét és költészetét bemutató anyag.

A szépen rendezett tárlókban a fotók, a kéziratok, a kötetek, kották a következő témák szerint mutatják be Szabolcska Mihály életét, korát, kortársait, közéleti / felekezeti és költői tevékenységét: Gyökerek (Tiszakürt, Tiszakécske), Iskolák, Marosfalu (lakása, nyári otthona), Okos Gyula (Szabolcska első irodalmi méltatója), Temesvár (a templom-imaház és bérházépítő lelkész emlékei: képek az épületekről és az emléktáblákról), Szabolcska Mihály családja (fényképek és kéziratok, iratok), Szabolcska Mihály-ünnepségek (dokumentumok az ókésckei 1928-as rendezvényről), A halhatatlan Szabolcska Mihály (képek, kották megzenésített verseiről, vallomások). Megható nézegetni a sok érdekes fotót, kéziratot, néhány szép Szabolcska-verset, a barátok-kortársak leveleit, a személyes élet dokumentumait. Megtudhatjuk, hogy Szabolcska Mihály, Feszty Árpád és Gárdonyi Géza milyen mély, ragaszkodó barátsággal voltak egymás iránt: Gárdonyi és Szabolcska egymás fiainak keresztapjaiként is; Gárdonyi kedveskedésképpen az „Egri csillagok”-ban az egri vándorok névsorában főlegényként helyezi el barátját, míg Feszty Árpád híres körképében örökítette meg Szabolcska Mihály alakját; s gyakran vendégeskedtek Marosfelfalun is a családnál.

Az emlékszoba anyagát tekintve érdemes kisétálni az ókésckei Templom térre, s leróni tiszteletünket az Okos Gyula közreműködésével 1939-ben közadakozásból felállított, Horvay Mihály által készített Szabolcska-mellszobornál. Tiszakécskén, a Szabolcska Mihály-émlékszobában tapasztaltak alapján igazolni láthatjuk a költőnek a *Reménység* című versében megálmodott óhaját:

<i>Hogy itt e földön nem hiában éltem;</i>	<i>S egy-egy merengő, bús, magános ember;</i>
<i>Mint hegedűm a húr szakadtán –</i>	<i>Verses könyvemmel a kezében,</i>
<i>Hangja tovább rezg a húr lelkeképpen...</i>	<i>Álmaimat majd tovább szövi – fonja,</i>
<i>Emlékem ennyi, föntmarad tán!</i>	<i>Félig álmodva, félig ébren.</i>

Igen, Szabolcska Mihály életének, költészetének értékei, emlékei fennmaradtak és kereshek: Tiszakécskén/Ókésckén, Tiszakürtön, Kecskeméten, Debrecenben, Marosfelfalun, Temesváron, Budapesten, valamint a verseskötetekben, válogatásokban, az emlékhelyek épületeiben, emléktábláin, síremlékénél és szobránál, a Szabolcska leszármazottaknál és a tiszakécskei Szabolcska Mihály Társaságnál.

Köszönet és tisztelet a tiszakécskeiek példamutató hagyományápolásáért, egy költői életút és pályakép méltóbb elismertetéséért és megismertetéséért, árnyaltabbá tételéért!

Bajtai Mária

In memoriam

Töltési Imre

(1917 – 2006)

Február közepén, a Honismereti Szövetség éves küldöttgyűlésén fiától kaptuk a hírt Imre bátyánk haláláról. Bármennyire is megdöbbentett a szomorú üzenet, nem ért váratlanul. Még ősszel, amikor szép levélben köszönte meg a pécsi Honismereti Akadémiáról küldött üdvözlő lapunkat, így zárta sorait: „Búcsúszom Péter, lehet, hogy többé nem látjuk egymást.” Feleségétől azonban nem hallottunk aggodalomra okot adó híreket, s telefonbeszélgetéseink alkalmával ő maga sem panaszkodott.

Amint később megtudtuk, valóban hirtelen, kellemes családi ebéd után, teljesen váratlanul jött érte a kegyetlen Halál.

Elnézést a szubjektív hangért, de nem tudom elválasztani a Töltési Imre honismereti mozgalomban betöltött szerepét attól, amit én kaptam tőle, hiszen ha Morvay Péter vezetett el annak idején, az 1960-as évek elején a mozgalom kapujához, Töltési Imre volt az, aki beeresztett, sőt – egy kis túlzással – betuszkolt rajta. Gondolom sokan vagyunk, akiket Imre bátyánkkal szorított első kézifogas vonta, terelt a honismereti mozgalom akkori körülmények között talán egyetlen, de legalábbis igen ritka lehetőségei közé, ahol aztán szolgálhatták a magyarság, a szülőföld, a haza ügyét és érdekét azok, akikben megvolt az igény és a készség erre a *szolgálatra*. Ilyen magasztos eszmékről természetesen nem, vagy – már biztonsági okokból is – csak ritka, különleges alkalmakkor esett szó közöttünk, de Töltési Imrével és „csapatával” – Bodolay Gézával, Dömötör Sándorral, Morvay Péterrel, Novák Józseffel és a többiekkel – pontosan tudtuk, hogy miért fogtunk fegyvert, miért ültünk lóra és azt is tudtuk, hogy – sokszor kényeszerű kerülőkkel – hova igyekszünk.

Csak most döbbenek rá, milyen keveset tudtam Töltési Imre magánéletéről, noha az 1970–1980-as években szinte hetente találkoztunk. Pedig nem volt zárkózott ember. Sőt! Tudtam, hogy „a város peremén” nőtt fel, ifjú emberként a Kabay Márton Körben szívta magába a népi írók és Szárszóc szellemét. Beszélgetéseink során gyakran emlegette parasztpárti múltját, s cinkos kacsinással szokta volt hangoztatni, hogy ő „ma is” a Nemzeti Parasztpárt tagjának tartja magát, hiszen sehohol nem olvasta, hogy a Pártot megszüntették volna, ki sem zárták, ő pedig ki nem lépett. Hallottam, hogy 1956 őszén a Parasztpárt újjászervezésében fáradozott, ami a leveretést követően aligha jelentett érdemet, s talán emiatt gondoltam úgy, hogy az 1960-as évek elején, Erdei Ferenc sokakon segítő, de a lényegesen változtatni nem tudó – s tán nem is akaró – akciói nyomán került a Hazafias Népfronthoz, s lett a hazai honismereti mozgalom fő szervezője.

Csak most, amikor bepillantást nyerhettem a hagyaték iratainak egy kicsi részébe, találkoztam Töltési Imre életének korábbi részleteivel. Az akkor még Magyarországhoz tartozó Szatmárnémetiben született 1917. április 16-án. Földműves édesapja, ugyancsak Imre, fiatal korában a „kitántorgókkal” együtt megjárta Amerikát, majd hazatérése után közraktári munkásként dolgozott. Édesanyja, a szép nevű Szilágyi Erzsébet falusi szabó leányként, korán árvaságra jutva, kispaszti családban nőtt fel. A Töltési család a kis Imre öt esztendőskorában Budapestre költözött, s ott szatócs-kiskereskedésből éltek. 1944-ben, egy bombatáma-

dáskor mindenük elpusztult, s azt követően 6-7 esztendeig hűgával együtt tartották el szüleit.

Az érettségi után a Soli deo Glória szervezetében tevékenykedett, s az angyalföldi csoport tagjaként a Kabay Kör egyik megalakítója, nemsokára titkára. Ezt a tevékenységét egy ideig Budapesten történő katonai szolgálatra való behívása után is folytatja. 1944 decemberében, a visszavonulás során megtagadja a Nyugatra szállítást, és Szombathelyről visszaszökik a fővárosba, ahol néhány hétig még bujkálni kénytelen. 1945-ben belép a Nemzeti Parasztpártba, ezt követően pedig a legkülönbözőbb helyeken dolgozik.

Életrajzát olvasva szinte követhetetlen, hogy a következő másfél évtizedben milyen vargabetűkre kényszerült a „felszabadult” Magyarországon egy népi gyökerű és nemzeti elkötelezettségű értelmiségi ember, akinek 1947 óta immár családja eltartásáról is gondoskodnia kellett. Dolgozott a Kereskedelmi és Szövetkezetügyi Minisztérium kötelékében, ennek megszűnése után a bajai Mezőgazdasági Igazgatóságnál, a Földművelésügyi Minisztérium különböző hivatalaiban. Volt újtás-, verseny- szabvány- és munkaügyi előadó, propagandista és újtási csoportvezető. 1957 tavaszán pedig – talán a forradalom idején történt mozgolódásai miatt – az Állami Gazdaságok Kereskedelmi Irodáján találjuk, mint Komárom megyei összekötőt, ahonnan hamarosan „racizsák”. Ezután a Minőségi Háziipari szövetkezet „kikészítő bedolgozója”, két esztendőn át állami gazdaságokat és más mezőgazdasági szervezeteket lát el könyvekkel, majd pedig a SZÖVOSZ-ba került, ahol feladata: „a szövetkezeti tartósító üzemek, a gombatermelés, -szárítás és -aszalás, valamint a fővárosi nyári szemét kertészeti hasznosítása és egyéb területek felügyelete és elvi irányítása”. Nem tudom, hogy ezt a másfél évtizedet Töltési Imre mennyire tekintette kényszermunkának, s mennyire nem, hiszen Németh Lászlótól tudjuk, hogy a gályapadból is formálhat laboratóriumot a teremtő elme. Csak föltételezem, hogy a szervezésben mindig örömet lelő, az emberekkel könnyen szót értő, derűs lelkületű, s ráadásul akkor még jóval fiatalabb Töltési Imre akár örömet is lelhetett azokban a beosztásokban, és persze lehet, hogy nem. De a nehéz feladatok diplomatikus megoldásához szükséges tapasztalatok gazdag fegyvertárának jelentős részét alighanem ott sajátította el.

1961-től állt főelőadóként, különböző beosztásokban, a Hazafias Népfront Országos Titkárságának szolgálatában. A „szolgálat” kifejezést itt nem a stílust gazdagító színonomiként alkalmaztam, majd’ negyvenesztendő ismeretségünk során számtalanszor meggyőződhettem arról, hogy Töltési Imre valóban szolgálatnak tekintette a Hazafias Népfrontban a honismereti mozgalom irányítását. Aminek talán az volt a legfontosabb eredménye, hogy elhittette a Népfront vezető politikusainal, vagy segített nekik elhittetni az MSZMP vezetőivel, hogy a honismereti mozgalom hasznos – vagy legalábbis nem ártalmas – a „szocializmus”-ra, illetve arra, amit azok annak neveztek. Ez természetesen egyáltalában nem volt könnyű: nagy körültekintést, konspirációs képességet, átgondolt és gondosan rejtett stratégiát, valamint célszerű taktikát igényelt. Később így írt azokról az időről, a Honismereti Bizottság 1968-ban történt megalakulásáról: „...súlytal esett latba, hogy a honismeret fogalomkörébe eső tudományágak legjobb-jait megnyerjük a mozgalomnak. Természetesen nem csak szakmai, hanem egyéb szempontokat is figyelembe kellett venni. Tudnom kellett ki, milyen erkölcsi, társadalmi, politikai elkötelezettségű, ki kívül milyen baráti vagy haragos viszonyban áll, szívfügye-e a honismeret, vagy egyéb szempontok vezetik. (...) Hát ilyenek voltak a körülmények. Mindenkit olyannak kellett elfogadnom, amilyen volt. De hogy milyen, azt mindenkiről pontosan tudnom kellett. Ez volt a »hosszú élet«, a megmaradás titka!”

Most, amikor belelapoztam akkori levelezéseibe, feljegyzéseibe, tárgyalásainak jegyzőkönyveibe látom, milyen pontosan kicentizett szírték között lavírozott, milyen hajmeresztő bátorsággal törekedett egy-egy nemzeti ügy képviselőtére, micsoda hallatlan energiátöbblettel tudott eredményt elérni. Néhai dr. Kanyar József, tiszteletbeli elnökünk, aki talán még közelebről láthatta a szellemi honvédelem akkori partizánakciót, méltán írta Imre bátyánk 80. születésnapjára készült köszöntőjében: „kitűnő tehetség voltál atekintetben is, hogy a diktatúra néhez éveiben a scillák és caribdiszek politikailag veszélyes labirintusaiban is tudtad vezetni országszerte a mozgalmat...”

Nem véletlenül hasonlítottuk a diktatúra idejének honismereti mozgalmát a szellemi partizánháborúhoz. Hiszen újabb és újabb frontokat kellett nyitni, ha valami egyfelől nem ment, másfelől, más módszerekkel kellett újakezdeni, újabb és újabb taktikákkal, álcázó hadműve-

letekkel. Az ország-fényképező akciókhoz, az irodalmi topográfiához, a krónikaíráshoz, monográfiák készítéséhez, honismereti akadémiák és konferenciák, országos honismereti diák-táborok szervezéséhez keresett és talált hadrafogható szakmai és politikai fegyvertársakat Töltési Imre. Fáradhatatlanul járta az országot, biztatott, ösztönzött, tartotta a lelket, segített, tanácsot adott, szükség esetén taktikázott és manőverezett. Hiszen körül volt véve a Népfront „transzmissziós szerepét” komolyan evő, sőt magánszorgalomból is túllihegő „középvezetőkkel”, s bizony korántsem minden elnök és főtítkár tartotta a hátát a honismereti mozgalomért úgy, mint olykor megtette Ortutay Gyula vagy Erdei Ferenc.

Az általam megismert hagyatéktöredékből a Honismeret folyóirattal, a határontúli magyarokkal, a Pusztaszeri emlékparkkal és a Gábor Áron-emlékművel kapcsolatos iratokat, vagy legalábbis azok egy részét nézhettem meg. Ma már elképzelhetetlen, megélésükre visszagondolva szinte hihetetlen, hogy milyen gyanakvó, rosszindulatú, ellenséges közegben kellett dolgoznunk azokban az évtizedekben. Folyóiratunkról egyik évfordulónk alkalmával megírja Töltési Imre az indulás körüli nehézségeket, minek során „a kiadás engedélyeztetésének lassúsága, részben tudatos akadályoztatása miatt” több mint egy évet késve jelenhetett meg, 1981-ben pedig följegyzést készít Pozsgay Imre akkori Népfront-főtítkárnak a lap Trianonnal foglalkozó cikke miatti bezúratása körüli belső aknamunkáról. Komoly fegyverténynek számított 1971-ben, hogy a – tudjuk milyen kezekben volt – Magyarok Világszövetsége elnökségi ülésén felszólt, és – hangsúlyozottan saját véleményeként – javasolta, hogy a szövetség ne csak „a tőkés országokban” élő magyarsággal foglalkozzon, hanem „a szomszédos országokban élő magyarság gondját is vegye vállára.” A javaslatból természetesen nem lett semmi, de az akkori politikai játékszabályok értelmében nem is ez volt a fő cél. Az eset kapcsán közvetlen népfrontos felettése a Pártközponttal fenyegette meg Töltési Imrét, ő azonban ezzel mítsem törődve, a Világszövetségben elhangzottakra hivatkozva, néhány kiváló szakemberrel úgynevezett „belső” anyagot készíttetett a határontúli magyarok helyzetéről, ami aztán *valami módon* mégsem maradt „belső anyag”.

Hosszasan sorolhatnám a Töltési Imre vezette Honismereti Bizottság nemzeti értékeket mentő akcióit, amelyeknek sokszor hajszálon múlt a megvalósulása, és bizonyára hosszú lenne a kudarcok listája is. Itt most emlékezzünk csak a Gábor Áron-emlékmű fölállítása útjának egyengetésére (1974), a Pusztaszeri Emlékpark előtt tornyosuló politikai akadályok 1970-es évek elején történt elhárítására, a II. Rákóczi Ferenc születése 300., Bethlen Gáborénak pedig 400. évfordulójára való ünnepi emlékezések szervezésére, pedig nem kiesebb helyről, mint a Pártközpontból érkeztek az intelmek: nem szabad *túldimenzionálni* ezeket az évfordulókat. Ma már nehezen lehet elképzelni ezeket a szegyenletes állapotokat, de akkoriban jelentős fegyverténynek számított egy-egy ilyen teljesítmény, s Töltési Imre méltán emlegette őket nem titkolt büszkeséggel.

Olvasva a reánk hagyott iratanyag-töredékeket eltűnődhetünk azon, mi volt a titka annak, hogy Töltési Imre azokban a nehéz esztendőekben meg tudta szervezni és fel tudta virágoztatni a honismereti mozgalmat? Mit hasznosíthatunk munkamódszeréből, hogyan értékesíthetjük szellemi örökségét?

Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy a Hazafias Népfront, ha politikai tekintetben korlátozta is a honismereti mozgalmat, anyagiakban – ha nem is bőkezűen, de – tisztességesen ellátta. Elég, ha a hatszres példányszámban megjelenő Honismeret folyóirat ellátmányára, a megyei honismereti bizottságok fenntartására, vagy a különböző honismereti akciók, rendezvények, kiadványok anyagi segítésére gondolunk. Ennek persze megvolt a mindenkori – cselekvési szabadságban mérhető – ára, de filléres gondok nem jelentkeztek. Mindezek a feltételek persze nem önmaguktól, tálcán kínálva jelentkeztek, ezeket is ki kellett, de ki lehetett harcolni. Töltési Imre e téren is hasznosan forgatta a kardját.

A magam részéről elsősorban talán abban látom Imre bátyánk eredményességének titkát, hogy igen jó szervezőkészséggel rendelkezett, hiteles fellépésével sok mindenre rá tudta venni az embereket. Szélid szóval rájuk tudta kényszeríteni akaratát, vagy talán helyesebb, ha úgy mondom: el tudta velük... Mit velük? Mindnyájunkkal hitetni, hogy amiről szó van, az nekünk éppen olyan fontos, ha nem fontosabb, mint neki. Nem kevésbé jellegzetes tulajdonsága volt a derűs lényé mélyén húzódó szigorúság: másokhoz éppen úgy, mint önmagához. Telefonon visszahívott mindenkit aki kereste, s ezt mástól is elvárta, mint a társadalmi udvariaság minimumát. De ezen kívül is: mindent komolyan vett, mindenről komolyan tárgyalt,

fél napokat töltött úgynevezett „egyeztetésekkel”, s mástól is elvárta: olyan ügyekkel jöjjenek hozzá, amik „egyeztetve vannak”. Szívesen anekdotázott és emlékezett tanulságos történetekre, de nem emlékszem, hogy bármikor üres csevegéssel töltötte, vagy hagyta volna tölteni az időt.

Töltési Imre húsz esztendőn át volt a Honismereti Bizottság titkára. 1980 decemberében levelet írt a Népfront akkori főtítkárának és kérte – „elsősorban” korára hivatkozva – nyugdíjazását, de még tíz esztendőn át tagja maradt a Honismeret szerkesztőbizottságának, s mint Szövetségünk Bél Mátyás-díjjal kitüntetett tiszteleti tagja, továbbra is kapcsolatban volt a mozgalommal.

Készséges, szolgálatra termett személyiségét mi sem jellemzi jobban, mint a következő eset. 85 születésnapján „kibővített elnökségi ülésen” akartuk felköszönteni, és hogy meglepetéssel szolgáljunk neki, azzal az ürüggyel hívtuk meg, hogy a Honismeret időszerű feladatait kívánjuk megbeszélni. Már be volt hűtve a pezsgő, elő volt készítve a torta, de végül is Imre bátyánk szerzett meglepetést nekünk, mégpedig azzal, hogy komolyan felkészülve, hosszabb előadást tartott a Honismeret folyóirat feladatairól. A pezsgő lassan megmelegedett, s a torta is kezdett kimmenni a formájából, s ő még mindig a folyóiratot elemezte, nekünk pedig nem volt szívünk megmondani neki, hogy „becsapás” volt az egész hivatalos program, őt szeretnénk köszönteni. De azért végül a koccintásra is sor került.

Csak most, amikor már nincs remény újabb találkozásra, jöttem rá, hogy mennyi mindent kellett volna megbeszelnünk. Mennyi mindenben kellett volna tanácsot kérnünk tőle, mennyi mindent kellett volna magnetofonra venni hosszú életének gazdag tapasztalatairól, emlékeiről. A hagyatéknak most átnézett részlete azonban biztatást jelent ateinketben, hogy Töltési Imrenek lesz még mondanivalója a honismereti mozgalom számára.

Halász Péter

Dr. Kuntár Lajos

(1914–2005)

Újságíró, író, művelődéstörténész, népmesekutató, könyvtáros, lapszerkesztő, népművelő, tanár, a Vasi Szemle szerkesztőbizottságának 1958-tól haláláig tagja

Amióta a megtisztelő, de végtelenül szomorú föladat reám hárult, hogy sok-sok munka- és pályatársra nevében végső búcsút vegyek dr. Kuntár Lajos testvérünktől, öreg barátomtól, azon töprengtem, mi az a néhány szó, amely leginkább jellemezheti ezt a most lezárult életpályát.

Végül három olyan szót találtam, amelyek így együtt manapság, sajnos, nem nagyon divatosak, de amelyekkel, biztosan tudom, maga Lajos bátyám egyetértene. Ez a három szó így hangzik: *magyar népi értelmiségi*. Kuntár Lajos ízig-vérig magyar népi értelmiségi volt, a kifejezés legjobb értelmében és a legvállalhatóbb színvonalon.

Indulása: drámai költemény. A legendás „békeidők” legvégén, a szarajevói merénylet előtt egyetlen nappal született I. Ferenc József alattvalójaként. Édesapja, az akkor már hétgyermekes csörötneki földműves, fia születése előtt egy hónappal meghalt. A félárva kisfiú nehéz küzdelmek között, de nővérei és Édesanyja meleg szeretetében nőtt fel, és az akkor még szinte érintetlen falusi miliőben, amit a hagyományos paraszti közösség gazdag anyagi és szellemi kultúrája hatott át.

A népmesei legkisebb fiú aztán útra kelt, hogy hírt vigyen közösségéről a városi világnak, és hogy a városi kultúra javait visszajuttassa népének. Újságíró lett, a *Vasvármegye* című napilap tudósítója előbb Szentgotthárdon, majd Budapesten. Ezenközben már gimnazista korában elkezdte gyűjteni az otthoni folklór és helytörténet értékeit, s fiatal újságíróként papírra vetette első művét szülőfalujáról, amely végső formát nyerve hosszú évtizedekkel később látott napvilágot.

Majd következtek a háborús esztendőik; részvétel Észak-Erdély boldog visszacsatolásában, majd a boldogtalan és tragikus keleti hadjáratban, amely meghatározta Kuntár Lajos további életét. Haditudósítóként járta meg a doni poklot, s kiszabadulván belőle 29 éves korában olyan művet tett le nemzete asztalára, amely az egyik legértékesebb beszámoló erről a sorsfordító eseményről. A *Véres Don* című harctéri riportkönyv nemcsak a szerző újságírói erőit csillogtatja meg, hanem igaz hazaszeretetét és emberségét is. Együttérzését bajtársaival, a magyar nép egyszerű és nem egyszerű gyermekeivel, megértő, emberséges szavait az orosz népről. A gyűlölet ideje volt ez, de nem Kuntár Lajos számára: az ő művében nagyítóval sem találhat senki egyetlen mondatot, egyetlen szót sem, amellyel az író eltért volna az emberség és magyarság örök törvényeitől. Nem volt miért szégyenkeznie akkor sem, amikor 1945-ben művét betiltották, őt magát vizsgálati fogságra vetették, majd hosszú évtizedekre megbélyegezték.

Kuntár Lajos, aki pedig igazán népi származék volt, ettől fogva, az ún. népi demokráciában nem tehetett mást, mint oly sokan a népből jött magyar értelmiségiek közül: összeszorított fogakkal berendezkedett a túlélésre, féltőn óvta szeretett családjának nyugalomát, egyszerűsmind megpróbált megragadni minden kis lehetőséget, hogy teljesítse vállalt föladatát: a magyar nép művelődésének szolgálatát. Bárhová sodorta az élet, mindenütt ön maga maradt: ha a kéményseprők közé száműzték, akkor ennek a mesterségnek a történetét írta meg; ha helyi könyvek és folyóiratok technikai szerkesztését bízták rá, akkor elmélyedt a vasi nyomdászat történetében, s alapvető monográfiát köszönhetünk neki e tárgyról. Ha a falusi könyvtárak segítése lett a feladata, akkor megyszerte tett útjait népmese gyűjtésre használta fel: csodálatos mesevilágot tárt fel és tett közkinccsé a televízió elterjedése előtti esztendőkből. Ha ismeretterjesztő munkát végzett, akkor ennek hatékonysága érdekében létrehozta a vasi könyvtárosok máig élő folyóiratát. A folyóirat-kultúra egyébként is sokat köszönhet neki – a legtöbbit talán a *Vasi Szemle*, amelynek közel ötven éven át, egészen haláláig szerkesztőbizottsági tagja volt. Ha a művelődési házakban folyó munka felügyelete és segítése várt rá, akkor másokkal együtt megalapította a szombathelyi főiskolán a népművelő- és könyvtárosképzést. S ha éppen arra volt szükség, napi munkája mellett egyetemi diplomát és bölcsészdoktori címet szerzett.

Nagy kedvvel és szorgalommal dolgozott, bárhova vetette a sors vagy a hatalmi önkény. És mindeközben végig megmaradt újságírónak. Még hozzá szubjektív, lírai alkatú újságírónak és írónak, aki azokról a tárgyakról ír igazán örömmel, amelyekhez személyes kötődése van, amelyeket szeret. Különösen szívesen írt művelődéstörténeti portrékat, hiszen ezekben elődeiről vagy kollégáiról, a Vas megyei kultúra kiemelkedő egyéniségeiről szólhatott. Utolsó, befejezetlenül maradt munkájában még egyszer visszatért élete talán legmélyebben belérögzült élményvilágára: katonáéire.

Az ember legfőbb műve ön maga, saját személyisége. Kuntár Lajosnak bőven adtak a találatumok, de maga is sokat tett, hogy gyarapítsa azokat. Szeretetreméltó, optimista egyénisége, életrevaló gondolkodása és közvetlen modora bizonyára sokszor megkönnyítette neki a közéleti nehézségeken való túllépést. Élete vége felé sokat jelentett számára, hogy – amint ő szokta mondani – megszűnt másodrendű állampolgárnak lenni, s erkölcsi elégtételt kapott. 2003-ban a Vasi Szemle szerkesztősége újra kiadhatta, változatlan szöveggel a *Véres Don*-t, amely országos elismerést hozott számára. Szívesen fogadták az olvasók válogatott meséinek szép gyűjteményét is, amit a 90. születésnapjára bocsátottunk ki a vasszilvágyi Magyar Nyugat Könyvkiadó gízse alatt.

Akik közelről ismertük, tudhattunk egyet-mást legbensőbb érzéseiről, örömeiről-fájdalmairól. De azt is tapasztalhattuk, hogy erő és nyugalom áradt belőle még aggyastán korában is. Mintha a történelemmel fogtam volna kezét, amikor vele paroláztam. Miközben pedig nagyon is benne élt a mában, számon tartotta barátainak családtagjait is, egészen a legutóbbi hetekig-hónapokig.

Most tehát elment az ízig-vérig magyar népi értelmiségi – de a magyar nép itt marad. S ha úgy gondolkodunk felőle – minthogy másként becsülettel nem lehet –, hogy itt is kell maradnia az idők végezetéig, akkor itt Vas megyében továbbra sem nélkülözhetjük Kuntár Lajos patrióta szellemét és annak foglatát: java műveinek sorát.

Veszteségnek és fájdalomnak éppen elég, hogy személyét immár nélkülöznünk kell a földi téren. Ő maga – fő műve új kiadásának utószavában – „alázatos lélekkel” köszönte meg a Gondviselésnek hosszú életét és azt, hogy elszámolhat a talentumokkal. Mi sem igen tehetünk mást, mint hogy megköszönjük őt, és alázatos lélekkel fohászkodunk népünkért és családunkért.

Tőle pedig elköszönünk. Szerbusz Lajos bátyánk. Nyugodjál békességben. Isten Veled!

Gyurácz Ferenc

Udvari István (1950–2005)

2005. november 9-én hosszú, súlyos betegség után meghalt Udvari István. Elsősorban kiváló szlavista volt, a szláv–magyar együttélés, a XVIII–XIX. századi Kárpát-medence népiségtörténetének, nyelvi és társadalmi folyamatainak kiváló ismerője, rendkívül eredményes kutatója. Rövidre szabta sorsa az életét, ám az általa elvégzett munka zavarba ejtően gazdag és sokrétű, maga az életpálya pedig rendkívül eredményes volt. Jószerevével önálló intézményként dolgozott, hihetetlenül sokat vállalva, mégis mindig készen arra, hogy másoknak segítsen. Kár, hogy nem élhetett addig, hogy a még maga elé tűzött célokat valóra válthassa! Igazságtalan volt vele a sors: még két hónapot adhatott volna neki, hogy megérje első unokája megszületését! Nagyon hiányzik tudósként, emberként egyaránt.

Udvari István 1950. július 14-én született a Szabolcs megyei Torniospálcán. A szomszédos Eperjeske községben – ami valódi „szülőfaluja” volt – végezte el az általános iskolát, Mándokon pedig a gimnáziumot. Debrecenben, a Kossuth Lajos Tudományegyetemen 1975-ben szerzett történelem–orosz szakos tanári diplomát. Kisvárdán, a Bessenyei György Gimnáziumban tanított 1978-ig, onnan Nyíregyházára került a Bessenyei György Tanárképző Főiskola Orosz Nyelv és Irodalom Tanszékére, ahol 1989-ben főiskolai tanárrá nevezték ki. Haláláig irányította az általa 1993-ban alapított Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszékot, ahol a 2000/2001. tanévtől már egyetemi szintű ukrán bölcseztan, valamint ukrán nyelv és irodalom szakos tanárképzés zajlik.

Bölcsezdoktori címet *A bács-szerémi (jugoszláviai) ruszinok nyelvének hungarizmusai* című munkájával (1981), kandidátusi fokozatot pedig *A kárpátukránok (ruszinok) XVIII. századi hivatalos írásbelisége* című disszertációjával (1987) szerzett. A bács-szerémi és kárpátaljai ruszinok (kárpátukránok) nyelve, történelme tárgyköréből számos tanulmányt írt. Több évig foglalkozott a Mária Terézia-féle úrbérrendezés szlovák, ruszin és délszláv vonatkozásaival. E témakörből több cikke jelent meg, a szlovák, ruszin és délszláv falvak, mezővárosok úrbérrendezési anyagából több kötetet állított össze. A magyarországi szlavisztika egyik úttörője, *Hodinka Antal* emlékére 1993-ban Nyíregyházán nemzetközi konferenciát szervezett, melynek alkalmából több kiadványt szerkesztett meg és adott ki (Pl.: *Hodinka Antal Emlékkönyv. Tanulmányok Hodinka Antal tiszteletére*. Nyíregyháza, 1993.)

Udvari István több olyan kérdéskörben is hozzájárult a magyar szlavisztika eredményeihez, amelyek alapelvetően összefüggenek a Kárpát-medence etnikumainak egész történetével, a népiségtörténet folyamataival. Önéletrajzában nagyon szemléletesen fogalmazta meg, hogy miként értett meg benne ez a feladat rendszer, s hogyan vált mindennek kutatása élete organikus folyamatává. „A bács-szerémi ruszinok nyelvének hungarizmusai témaköre elvezetett a ruszin településtörténethez, az egykor szórványokban élt ruszinok nyelvi emlékeihez. A magyarországi cirill betűs emlékek feldolgozása során ismerkedtem meg Hodinka Antal akadémikus kéziratok hagyatékával. A cirill betűs emlékek életrajzi, művelődéstörténeti hátterének megrajzolása során csodálkoztam rá a XVIII. századi szepességi ruszin értelmiségiekre, akik a ruszin vezető (egyházi) értelmiség zömét adták. Ennek titkát keresve tártam fel a szepességi ruszin községek Mária Terézia-korabeli paraszti bevallásait. E szlovák nyelven lejegyzett fassiók nyelvezetének megértéséhez, értelmezéséhez át kellett tekinteni az úrbérrendezés

egészének szlovák vonatkozásait." Kutatásai során történész és néprajzos szakemberekkel is rendszeresen együttműködött. Több könyvet jelentetett meg a történész Takács Péterrel (*Szlovák nyelvű paraszti vallomások Mária Terézia korából: Adalékok zempléni ruszin és szlovák községek történetéhez*. Nyíregyháza, 1992., *A Zemplén megyei jobbágy-vallomások az úrbérrendezés korából, I–III*. Nyíregyháza, 1995–1998.), s számos tanulmányt adtak közre az úrbéri bevallások gazdagság- és társadalomtörténeti feldolgozásából is (Abaúj, Bereg, Nógrád, Ung, Ugocsa, Szepes, Zemplén, stb.). Hasonló közös munkákat jelentetett jelen sorok írójával is (Arva, Liptó, Sáros, Zólyom vármegyék a XVIII. század végén).

Nyelvi, nyelvészeti elemzései mellett, elvégezte az azokhoz kapcsolódó történeti, történeti-demográfiai, művelődéstörténeti és biográfiai feltárásokat és elemzéseket is. Az ukrán és a ruszin irodalomhoz kapcsolódó cikkek szerzője volt a *Világirodalmi Lexikonban*, s a XIII. kötet-től főmunkatársként gazdálkodott annak ukrán anyagát. (A lexikonba mintegy 60 kisebb-nagyobb cikket is írt.)

Több helyen oktatott doktori programban, így a KLTE Szláv Filológiai Intézetben, s az ELTE Szláv Filológiai Tanszékén. Az ELTE BTK Nyelvészeti Doktori Iskolának alapító tagja volt, 2003 áprilisától belső alapító tagként közreműködött a Veszprémi Egyetem interdiszciplináris doktori iskolájában, ahol 2004-ben egyetemi tanári kinevezést nyert. 1995-ben a Szegedi József Attila Tudományegyetemen szláv nyelvtörténetből habilitált doktori fokozatot szerzett, ugyanakkor a JATE magántanára lett. A *Mária Terézia korabeli úrbérrendezés szlovák nyelvű kézíratos forrásai. Szepes és Zemplén vármegyék* címmel benyújtott disszertációjával nyerte el az MTA doktora fokozatot. 1997-ben egyetemi tanárrá nevezték ki, ugyanabban az évben elnyerte a Széchenyi Professzori Ösztöndíjat.

1997-től egy ukrán–magyar szótár létrehozásán fáradozott, majd 2003-ban egy magyar–ukrán szótár munkálatait indította el. 1997-ben a Kárpátaljai Minerva, 2001-ben a *Studia Slavica Hungarica* című szlavisztikai akadémiai folyóirat szerkesztőbizottsága tagjává választották. Tagja volt a Magyar Nyelvtudományi Társaság és a Modern Filológiai Társaság választmányának, az MTA Nyelvtudományi Bizottsága Szótártani Munkabizottságának, a Ruszinisták Nemzetközi Szervezetének, a Magyarországi Ukrainisták Egyesületében pedig elnökként tevékenykedett. 1997-ben az MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Testülete által alapított Lónyay Menyhért-díjban részesült, 2004-ben Hodinka Antal emléklappal tüntették ki.

Udvari István látásmódjában és tudományos tevékenységében természetes módon, egységében volt jelen a Kárpát-medence együtt élő népeinek nyelve és története. A nyelvi folyamatokban településtörténeti, vallási, művelődéstörténeti történések összegződtek, az írásbeliség történetében az egyházi szláv nyelvek a köznyelvre gyakorolt hatása tükröződik. Nagyon sokat tett azért is, hogy a ma élő generációk kölcsönösen megismerjék egymás műveltségét. Sok-sok tanulmánya, tudományos közleménye és témérdek ismeretterjesztő cikke mellett is, külön megemlítem, hogy ukrán nyelvű könyvsorozatot indított a magyarságról: népünk történetét Niederhauser Emil, néprajzát Kósa László, a magyar irodalom történetét pedig Görömbei András foglalta össze egy-egy kötetben. Tanszéki kiadványaiban népszerűsítette – kétnyelvű kötetekben – a régi ruszin és az ukrán irodalmat. Megjelentette Leszja Musketik *Ukrán folklór* című kötetét (Nyíregyháza, 1995), Zsíros Miron több munkáját a bács-szerémi ruszinokról (köztük kétkötetes könyvét: *Bacsvanszko-szrimszki rusznaci doma i u svece /1745–1991/*. Novi Szad 1997–1998). Nyelvkönyveket adott ki, hogy a különböző szláv szórványokban élők ne feledjék el eleik örökségét (Panyko Szergij, Zsírosné Jobbágy Mária munkái). Kiadványt szentelt a ruszinok Mátyás királyának. Király Péternek két olyan könyvét is kiadta, ami térségünk XVIII–XIX. századi nyelvi folyamatait szempontjából kulcsfontosságú (*A nyelvkeveredés. A magyarországi szláv nyelvjárások tanulságai*. Nyíregyháza, 2001., *A kelet-közép-európai helyesírások és irodalmi nyelvek alakulása. A budai Egyetemi Nyomda kiadványainak tanulságai – 1777–1848*. Nyíregyháza, 2003.) A fentebb már említett Hodinka Antal mellett, egy sor jelentős értelmiségi tevékenységét tárta fel, akik a Kárpát-medence több etnikumának kutatásában is jeleskedtek (Bonkáló Sándor, Csopay László, Sztripszky Hiador és mások).

Udvari István rendkívül kiterjedt, s tematikailag roppant szerteágazó munkásságának adatait két bibliográfiai kötet tartalmazza, (*Vraukóné Lukács Ilona: Szlavisztikai bibliográfia Udvari István munkássága alapján I. (1974–1995)*. Nyíregyháza, 1995., *Bajnok Lászlóné: Szla-*

visztikai bibliográfia Udvari István munkássága alapján II. (1995–2000). Nyíregyháza, 2001.), a harmadik anyaga megjelenésre vár, az interneten elérhető. (*Bajnok Lászlóné: Szlavisztikai bibliográfia Udvari István munkássága alapján III.* Nyíregyháza, 2005.) Az ezer tételt meghaladó irodalomból ezen a helyen csupán néhány olyan könyvre hívom fel a figyelmet, amelyek munkásságának sarokpontjait képezik. *A Mária Terézia-féle úrbérrendezés szlovák nyelvű dokumentumai: Adatok a szlovák nép gazdaság- és társadalomtörténetéhez: Szepességi ruszin falvak népelete Mária Terézia korában.* (Niederhauser Emil előszavával). Nyíregyháza, 1991., *Ruszinok a XVI–II. században: Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok* (Viga Gyula előszavával). Nyíregyháza, 1992., *Lengyelországi szepességi falvak Mária Terézia korában: Adatok a gorálok névszótárához, gazdaság- és társadalomtörténetéhez.* Nyíregyháza, 1994., *Tallózások ukrán, ruszin és szlovák könyvek körében.* Nyíregyháza, 1995., *A Mária Terézia korabeli úrbérrendezés szlovák nyelvű kéziratok forrásai: Szepes és Zemplén vármegyék.* Nyíregyháza, 1996., *A Mária Terézia-féle úrbérrendezés forrásai a magyarországi délszláv népek nyelvén I. Nyomtatványok.* Nyíregyháza, 2003., *A Mária Terézia-féle úrbérrendezés forrásai a magyarországi délszláv népek nyelvén II. Bács vármegyei szerb és bunyevác jobbágyok úrbéri bevallásai.* Nyíregyháza, 2003.

Kevés embert ismertem, aki nagyobb alázattal viseltetett a tudományával, s hozzá hasonló mélységes empátiával embertársaival. Úgy élt, dolgozott, hogy remélhette az örök békét. Adja meg neki az Isten!

Viga Gyula

Rácz Sándor

1927. február 19. Földeák – 2005. december 13. Makó

Búcsúzó Rácz Sándortól, a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület alapító tagjától. Búcsúzó az önkéntes néprajzi gyűjtőtől, akiből néprajzkutató lett, de egész életében a néprajzkutatás önkéntese volt, teljes szívvel, teljes hittel gyűjtötte népünknek, első sorban szülőhelyének hagyományait, történetét.

Búcsúzó a pedagógustól, aki tanárként is tanító volt, a szó régi értelmében. Tanította az iskolában a gyermeket, az ifjúságot, nem csak a tanórán, hanem azon kívül is. A hagyományok iránt érdeklődő fiatalokat szakkörbe gyűjtötte. Jó pedagógiai érzéssel a gyermekek szívéhez közelálló Mici Mackó nevet választotta a szakkörének. Diák nemzedékek sorát nevelt a haza, a szülőföld szeretetére.

Búcsúzó az embertől is, aki mindenkivel könnyen tudott kapcsolatot teremteni. Ezt a tulajdonságát jól tudta hasznosítani néprajzi gyűjtései során, de az élet más területén is. Erős akarattal, a jövőbe vetett hitével fogadta a sorscsapásokat is. Tudott mindig újrakezdeni. Az ezerkilencszázötvenes évek elején – sokan megéltünk hasonló dolgokat – származása miatt kizárták az egyetemről.

Búcsúzó attól az embertől, aki talán mindennél jobban szerette szülőfaluját, Földeáket.

Nem föladatom Rácz Sándor egész életéről beszélni, csak néprajzi, helytörténeti munkásságáról szólok. Fő gyűjtőterülete szülőföldje, Földeák, de gyűjtött Zircen, Aklipusztán, Csöszpusztán, Kardosréten, Kormolán, Ferencszálláson, Óföldeákon, Bökényben, Maroslelén, Dobozon és lakóhelyén, Makón is. Többségében néprajzi, nyelvjárási témákat dolgozott föl. Ezek között is legjobban a név- és a szókincs gyűjtéshez vonzódott. Legjelentősebbek a Földeák szókincsével, nyelvjárásával, ragadványneveivel, földrajzi neveivel foglalkozó munkái.

Értékesek azok a gyűjtései is, amelyekben egy-egy embert vallas életéről, amelyben a kisemberek történelme kap teret, azoké akik nem hajtottak végre nagy tetteket, mégis hozzájárultak a történelem alakításához. Jelentős iskolai szakkörében végzett tevékenysége. A gyerekek vezetésével néprajzi, helytörténeti gyűjtésekkel foglalkoztak. Végzett munkájukat földolgozva néprajzi, helytörténeti pályázatokon is eredményesen szerepeltek. Szakköre 41 pályázattal szerepelt a Néprajzi Múzeum pályázatain.

Kedves emlékem az a kis falapocska, amely abból a kivágott fából származik, amely alatt József Attila, amikor a Kesztnér család házában volt, sokszor megpihent. A fa törzséből a szakkör egy részt megmentett, és mint József Attila-emléket megőrizte az utókornak. Kis lapocskákat készítettek belőle, amivel a hozzájuk közel álló személyeket megajándékozták.

Nyugdíjazása után még hosszú ideig továbbra is vezette az iskolai szakkörét. Később a Vakok és gyengén látók makói egyesületében hozott létre honismereti szakkört. Az itt végzett tevékenységét is több díjnyertes pályamunka jelzi.

Néprajzi, helytörténeti munkásságát tizenhat könyv, nagy része magánkiadásban, több mint kétezer cikke, nyomtatásban megjelent gyűjtési eredménye jelzi. Jelentős azon munkáinak a száma is, amelyeket a megyei és országos pályázatokra készített, adott be. Közülük sokkal díjat is nyert. Megyénkben az egyik legeredményesebb pályázatíró volt.

Munkásságát az Országos Honismereti Bizottság Ortutay-plakettal, a Néprajzi Múzeum Életmű díjjal, a Honismereti Szövetség Honismereti munkáért plakettal ismerte el. Az önkéntes néprajzi gyűjtők kitüntetését, a Sebestyén Gyula-emlékérmét, pedig 2005-ben ítéltek neki. Ezt a kitüntetést betegsége miatt nem tudta személyesen átvenni. A sors fintora, hogy a díj átadását az adományozók és a makói honismereti szakkör december 22-re megszervezte, azonban ebbe a halál beleszólt.

Ha Rácz Sándor életét egy mondatban akarom megfogalmazni, akkor Mécs László egyik verse jut az eszembe, amelyben megkérdezi a vak kertésztől, hogy mit csinál. A kertész azt válaszolja: „Vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld”. Rácz Sándor is rózsát oltott vadócba, hogy szebb legyen a föld.

Reméljük, hogy honismereti munkásságának az eredményei közgyűjteménybe kerülnek, nem vesznek el az utókor számára.

Időközben testvérétől Baráth Lászlónétól, hagyatéka kezelőjétől, értesültünk, hogy a néprajzzal, honismerettel kapcsolatos tárgyi hagyatéka a földéaki Helytörténeti Gyűjteménybe, írásai részben a földéaki Helytörténeti Gyűjteménybe, tehát részben közgyűjteménybe kerülnek.

Bogdán Lajos

Makó város pecsétje (1608)

KÖNYVESPOLC

PÉTER LÁSZLÓ:

József Attila Szegeden

József Attila születésének századik évfordulóját ünnepeltük. Szakfolyóiratokban, napilapokban, tévé- és rádióműsorokban, internetes portálokon találkozhatunk – a természetesen különböző színvonalú és szemléletű – megemlékezésekkel. A Szegedi Tudományegyetem jogelődjének (JATE) névadójáról – különösen Szegedhez fűződő viszonyáról, helyi kapcsolatairól – a szegedi időszaki kiadványok (Tiszatáj, Szeged, Szegedi Műhely) is megemlékeztek. Ezekhez a városban működő Bába Kiadó is csatlakozott, amely – ismét – megjelentette Péter László József Attila Szegeden című könyvét. A tanulmány először 1955-ben, költőnk születésének ötvenedik évfordulóján látott napvilágot az Irodalomtörténet című szakfolyóirat hasábjain, és – mintegy önálló kiadványként – különnyomatban is.

A Szőregen élő Péter László nyugalmazott egyetemi tanár immár hosszú évtizedek óta foglalkozik – a szegedi klasszikusok (Juhász Gyula, Móra, Tömörkény) életművének búvárolásán túl – József Attilával: kortársaival, barátaival, napvilágot emeli a környezettel, művészi és emberi sorsának alakulásával, fejlődésével. Külön könyvben dolgozta föl Csongrád megye (szegedi, makói, vásárhelyi) kapcsolatait, s a vele foglalkozó írásainak gyűjteményét közel négyszáz oldalas kötetben adta ki (József Attila nyomában. Bp. 2000.).

A könyv első egységéből – eléggé hosszan és alaposan – Szeged 1920-as évekbeli társadalmi, kulturális és politikai életét ismerhetjük meg. A városban két jelentős napilap jelent meg: a jobboldali keresztény-nemzeti ideológiát harcosan, agresszív megnyilvánulásokkal hirdető Szegedi Új Nemzedék és a liberális, ellenzéki orientációjú Szeged. Az előbbibe névtelen, nem igazán irodalmi jelentőségű (mára mindenetre elfeledett) publicisták írtak, míg az utóbbinak állandó szerzője – vezércikk- és tárcírája – volt Móra Ferenc és Juhász Gyula, vagy a szegedi helyi irodalmi életben közkedvelt Vér György, Czímer Károly, Lengyel Vilma, Tonelli Sándor és Cs. Sebestyén Károly. A szegedi munkásmozgalom társadalmi hátterét, bázisát – szemben a sztereotípiával – nem a gyári munkásság adta, hanem a kisiparos réteg, amelynek létszáma nagyjából megegyezett a gyári munkásságával. A városban működött a szociáldemokrata párt, amely kulturális tevékenységen (eszperantista csoportok és munkásszínházi körök létrehozásán) túl a bérharcokba is bekapcsolódott (sztrájkok szervezésével), továbbá illegálisan tevékenykedtek a kommunisták is.

József Attila költői pályája Szegeden indult. Makói gimnazista éveiből ismert pártfogói – Espersit János, Galamb Ödön, Juhász Gyula – aján-

lására és közbenjárására szegedi lapok közölték verseit, s szerepelt az 1922-ban megjelent Lírai antológia szegedi költők verseiből című gyűjteményben is. A kötet szerzői Aknai István, Anzelm Károly, Borus Béla, Hajdú László, Homályos Ferenc, Keck József Gáspár, Némedy Gyula, Rózsa Imre, Szépkúti Miklós, Telcs Máté László és Ungvári László voltak még.

Mindegyikük életútját, irodalmi kapcsolatait bemutatja Péter László. Homályos Ferenc később Hont Ferenc néven színházelméleti szakíró, esszéista lett, Berczeli Anzelm Károly termékeny dráma- és prózaíró, aki szegedi ifjúkorát Előjáték című regényében örökítette meg. Szépkúti – eredeti nevén Schönbrunn – Miklós csodagyerekként indult: már tizenévesen halmaelméleti és felsőbb matematikai értekezéseket publikált. Három könyve jelent meg, azonban ígéretes pályája megtört: súlyos tudathasadás állt be nála, megzavarodott elmével járta az utcákat, és mindenkinek bemutatkozott. Innen eredt gunyveve is, amely „az udvarias Szépkúti” volt.

József Attila legérdekesebb szegedi barátja és költőtársa Kormányos István volt, aki az antológiában Aknai István néven közölt verseket. Ő írta az első méltató kritikát József Attila első kötetéről, az 1922-ben kiadott Szépség koldusáról a szegedi Csönd című irodalmi folyóirat 1923 márciusi számában. Köriük több folyóiratot adott ki (Mécs, Csönd), vagy tervezett megjelentetni (Igen). Kormányos életéről, irodalmi, jogászai és besúgó működéséről Péter László csak a közelmúltban írt részletesen (Magyar Nemzet, 2005. április 9. 24–25.).

István (1903–1978) Kormányos Benő dúsgazdag ügyvéd, közéleti szereplő, Bethlen-párti városi törvényhatósági bizottsági tag egyetlen fia volt. Elkényeztetett gyermek volt, a gimnáziumot a piaristáknál fejezte be, s egy botránya miatt a szegedi egyetem jogi karáról is eltávolították, s a hódmezővásárhelyi jogakadémián szerzett képesítést. Ez a botránya – amelyért fölfüggesztett egy hónap fegyházbüntetést kapott – 1922 karácsonyán történt, amikor egy barátjával részegen megzavarták a rókusai templom éjféli miséjét. Ez az eset ihlette József Attila (Makón, 1923. február 23-án írt) Sacreilegium című versét: „Mint vad, részeg legény, kit mámorában / Templomba visznek ördögös borok / S kurjongatván a Szűzhöz ott galádan, / Felé ölelni vágyva kujtorog.”

Hont Ferenc így írt Kormányosról: „Juhász Gyula és Ady példájára a mi nemzedékünkben is a költői hitválatához elengedhetetlenek látszott a borivás. Attila nem ivott, vagy legalábbis keveset, és határozottan elítélte, hogy a versírást szétválaszthatatlanul összekapcsoltuk a kiskocsmai borozgatással. Erről különben későbbi versében, az *Ars poeticában* eltűnően nyilatkozik. A legduhajabb borivó köztünk Kormányos István volt,

aki szerencsétlenségére nem is bírta a hort. Gyakran fényes nappal részegen tántorgott az utcán, és csak boros fővel írt verset. Karácsony estéjén részegen betért a rókusai templomba, ahol botrányt csinált.”

Kormányos István később, az 1950–1960-as években – Mauser, később Mannlicher fedőnéven – jelentéseket írt az állambiztonsági szerveknek: barátságáról és egykori középiskolai osztálytársáról, Bálint Sándorról. Sőt! Amikor az idős néprajztudóst – nyugalmazott egyetemi tanárt, egykori nemzeti-gyűlési képviselőt – 1965-ben izgatás vádjával perbe fogták (majd fölfüggesztett hat hónap börtönbüntetésre ítélték), a gyanútlan Bálint Sándor, őt – mint régi, bizalmas barátját – kérte föl védőjéül.

József Attila 1923. május 20-án részt vett a Juhász Gyula negyedszázados írói jubileumára Szegeden rendezett megemlékezésen, a magyar költészet akkor élő legnagyobbjaival: Kosztolányival, Babitscsal, Szabó Lőrincsel. (A Juhászt ünneplő nagy létszámú írókompániát közismert csoportkép is megörökítette.) 1924 szeptemberében iratkozott be a Szegedi Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem bölcsészettudományi karára. Irodalomtörténetet Dézsi Lajosnál, filozófiatörténetet Bartók Györgytől, finnugor nyelvtudományt Mészöly Gedeontól, francia művelődést és irodalmat Lóth Bélánál, néprajztot Herrmann Antalnál hallgatott. De vett föl kevésbé bölcsész irányultságú tárgyakat is: Ortavy Rudolfnál (Az anyag korpuszkuláris elmélete) vagy Kiss Árpádnál (Az atomok és molekulák szerkezetéről). És természetesen tanára volt Horger Antal is. Politikailag közömbös, nagy műveltségű egyetemi tanár volt, akit kései és rossz házassága tett ingerültté, elviselhetetlen természetűvé. Feleségével való egyik dulakodása odáig fajult, hogy asszony pisztollyal rálőtt.

Péter László könyvből megtudjuk, hogy a Szeged 1925. március 25-i számában megjelent Tiszta szívvel című verse miatt a jobboldali Szegedi Új Nemzedék több cikkben is elégteltelt követelt. Állítólag ez is hozzájárult ahhoz, hogy a liberális lapot 1925 áprilisának első napjaiban betiltották. Március 30-án Horger Antal, előadása után, magához hívatta József Attilát és közölte vele saját – tehát nem az egyetem vagy a kar vezetésének, hivatalos testületeinek – véleményét. (Tehát nem beszélhetünk szó szerinti eltanácsolásról.) Erre az önértékében és költői-művészi öntudatában megsértett költő elhagyta az egyetemet, s nem sokkal később Szegedet is. Bécsben folytatta tanulmányait.

József Attila költészetébe szegedi helyszínek, emberek, szavak, események, jelenetek, motívumok kimutathatóan beépültek. Szegeden jelentek meg első kötetei (Szépség koldusa. 1922. és Nem én kiáltok. 1924.). A városban gondolkodott, járta az utcákat, találkozott a barátaival. Péter László könyve – megírása után fél évszázaddal is élvezetes olvasmányként – ezt a „szegedi” József Attilát mutatja meg nekünk, s hozzá közel hozzánk.

(Bába Kiadó. Szeged 2005.)

Miklós Péter

A Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle

A recenzens éppen hozzáfogva kedves (választott) megyéje folyóiratának ismertetéséhez, amikor annak 2005/3. számában szemébe ölik a főszerkesztő írásának címe: „A Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 40 évéről”. Németh Péter régész, történész hiteles és érdeklletes, színes és szellemes képet rajzol az elmúlt négy évtizedről. Nem véletlenül, hiszen maga is, szinte a kezdetektől ott bábáskodott a születés körül, részt vállalt a gyermekkor felnevelő munkájából, és mindvégig aktív munkatársra volt a lapnak. Éppen egy éve olyan jeles tudósok után vette át az évnegyedes folyóirat irányítását, akik a honismereti mozgalomnak is meghatározó személyiségek voltak. Az alapító-főszerkesztő Hársfalvi Péter az induláskor a Bessenyei György Tanárképző Főiskola történelem tanszékét vezette, s polihisztorra volt a társadalomtudományoknak. Vonzóan színes egyénisége, szelleme, közösségteremtő képessége révén műhelyt tudott teremteni a lap köré. Az induláskor egyetlen szellemi műhely volt ez Szabolcsban és a szatmár-beregi tájon, ahová a kultúra, a tudomány és a művészet munkatársai összegyűlhetek. Hársfalvi Péter volt a kovász, a kibontakozás elindítója, amíg csak a lap elérte önmozgását. Tragikus hirtelenséggel bekövetkezett halálának tragédiája is e laphoz köthető, vélik sokan, e sorok írója is, hiszen tanúja volt Hársfalvi Péter „tévedésének”, amikor a kornak megfelelő „éberség hiánya” miatt a lap hasábjain (az 1984. évi 4. számban) megjelenhetett egy olyan dokumentum, amely a szovjet és román katonák 1944. évi erőszakoskodásait jegyezte fel az elfoglalt (és nem „felszabadított”) magyar területeken.

A következő főszerkesztő, Mező András nyelvész személvé jelentette a jogfolytonosságot. A honismereti-helytörténeti munkának jelentős, kikutatott alakja volt ő is. Mivel a két főszerkesztő 19–19 évig irányította a lapot, ragadjuk meg az alkalmat, hogy a jelenlegi főszerkesztőnek is kívánjunk legalább ennyi időt, s a folyóiratnak újabb tartalmas 40 évet.

Visszatérve a 2005. év számaihoz, rögtön szemünkbe ölik az a jól bevált szerkesztői gyakorlat, hogy a XI. évfolyam is közli a jeles évfordulók alkalmából tartott tudományos tanácskozáson felolvasott előadások szövegét. A 2005/1. számban található a 2004. október 7-én Nyíregyházán „Az újraolvasott Móríc” című konferencián elhangzott értekezéseket. Az író születésének 125. évfordulóján nyíregyházi, miskolci, budapesti, fehérgyarmati, ungvári irodalomtörténészek mai szemmel, az irodalomelmélet új megközelítési módszereivel értelmezték újra a Móríc-i életművet, legalábbis annak egyes aspektusait. (Más kérdés, hogy a recenzens több esetben nem ért egyet az újraolvasásból levont következtetésekkel, de ez nem tartozik ide.) A hét – egyébként értékes tartalmú és élvezetes megírt – tanulmányból a nagybányai Balogh Béla levéltáros „A történészkedő Móríc Zsigmondról” című hozzászólását említjük külön is. Az 1908-ban megjelent Borovszky-monográfia Szatmár megyét ismertető kötetébe az író ugyanis

két fejezetet írt. Az egyik a „Szatmár vármegye népe”, mely a monográfia legsikerültebb részét alkotja. Emellett Nagybánya története és a XX. századba lépett város társadalmi és művelődési életét bemutató fejezet is az ő munkájáéként került a kötetbe, és „a feladatot sikeresen oldotta meg”. Ezek szerint Móricz történeti vénával is rendelkezett, nem véletlenül lett Erdély-trilógiája a magyar irodalom egyik legkiemelkedőbb alkotása.

Ugyanebben a számban találkozhatunk egy hiánypótló vállalkozással, vagyis annak első részével. *Babosi László* könyvtáros kezdi meg ugyanis Ratkó József életét és működését bemutató hosszabb tanulmányának közlését. Tőle tudjuk, hogy a költő „művészetének értékeléséről, értelmezéséről tekintélyes mennyiségű szakirodalom áll az érdeklődők rendelkezésére, ennek ellenére átfogó életrajz eddig még nem jelent meg róla”. Kíváncsian várjuk a folytatást.

A 2005/2. számban is több tartalmas dolgozat olvashatunk. Végig érdekfeszítő *Marik Sándor* interjúja Ádám Magda történésszel, mely az „Új megvilágításban a Kárpátmedence I. világháború utáni története” címet viseli. Rendkívül logikus és világos okfejtéssel megérthető belőle Franciaország meghatározó szerepe a trianoni békerendszer létrehozásában. *Sípos Ferenc* II. Rákóczi Ferenc tabellariusáról (levélhordozójáról) írott dolgozatával életközelpbe hozza a szabadságharc minden napjait, különösen annak első időszakát. A természetrajzi írások közül *Lenti István* dolgozatát említjük, ő a nyíregyházi Sóstói-erdő gombavilágát ismerteti, teljességre törekvően.

Czine Mihály nevét vette fel a községi könyvtár Hodászban – tudjuk meg a 2005/3. számból. A szatmári születésű irodalomtörténész emléke előtt tisztelgő ünnepségen az avató beszédet *Görömbei András* mondta a tőle megszokott szépirodalmi stílusban, az emberi-baráti elfogultság érzelmi töltésével. Különleges könyvet mutat be *Máriás József*, Jánosi Zoltán: Szindbád tükörképei – Találkozások Krúdy Gyulával című kötetét, amelyben a szerző Krúdy szellemvilágába való különleges beleérző képességéről tesz tanúbizonyságot. Meggyőződésünk szerint az utóbbi évek Krúdy-irodalmának egyik legkitűnőbb remeke ez a karcsú kis kötet.

Százötven éve született Alpár Ignác, korának egyik legismertebb, legjelentősebb építész. Nyíregyházán a város arculatát meghatározó épületeket tervezett: a megyeházát, a Korona Szállót, a városi színházat, az evangélikus elemi iskolát. Életéről, munkásságáról épületfotókkal is megemlékezik a Szemle.

Fehér József

KÁLNÁSI ÁRPÁD:

Debrecen címvis szótár

Bár a könyvek rangjának, tudományos értékének megítélésében a terjedelem nem tartozik a legfontosabb ismérvek közé, a recenzensek a bevezetőben mégis fejt kell hajtania Kálnási Árpád teljesítménye előtt. A gyakorlati kutatók és szerkesz-

tők tudják megítélni, hogy milyen óriási munka – a tudományos teljesítmény mellett hihetetlen fizikai igénybevétel – egy 830 oldalas, becslésem szerint mintegy 25 ezer lexemát tartalmazó szótár létrehozása. Az alkotó biztos lehet benne, hogy műve a megjelenés pillanatában az alapvető kézikönyvek sorába került.

A *kálmánista Rómaként* emlegetett, a Tiszántúltól két alkalommal az egész ország – fővárosának szármító Debrecen a keleti magyar tömb karakteres központja. Befogadó város, egyszersmind sokféle gazdasági és kulturális hatás sugárgazója is volt évszázadokon át. Maga a település is tájak találkozásánál fekszik, határa a 20. század első felében még kiterjedt a Hortobágy tágas legelőire éppen úgy, mint a Nyírség érintkező homokos térségére. Tagolt társadalmának jellegadó gerincét a *cívisek*, az őslakos gazdálkodók, majd azok sorából leszármazó módos paraszt-polgárok, illetve városi polgárok alkották. Amint a szótár bevezetője is utal rá, a földdel, tanyával, legelővel bíró címvis parasztok csak a nagy mezőgazdasági munkák idején költöztek ki a városból, az év többi részében fiatal családtagjaik, vagy cselédek gondoskodtak a gazdaságukról. Vagyonukat a földművelésből és állattartásból szerezték, s azt a hagyományos paraszti gazdálkodás keretei között gyarapították. Tágabb értelemben, címvisnek nevezték az erdélyi és más alföldi városok-mezővárosok törzssőkös parasztgazdáit is, de leginkább Debrecen lakosaival nőtt össze ez a fogalom: első említése 1589-ből származik. (Vö. még: Balogh István: *Cívisek társadalma*. Debrecen, 1947., uő.: *A címvisek világa*. Budapest, 1973.) Kiegészült Debrecenben ez a paraszti társadalom a sokféle kézművességet folytató iparossal, más vonatkozásban az izmosodó helyi értelmiséggel, de hozzá tartoztak a hortobágyi pásztortorok csakúgy, mint a homoki erdőség szegényes-rú *vikáncosai*. S az egésznek koherens megtartó és kultúra formáló erejét jelentette a kálmánista szellemiség, amit erősített és kisugárzott Debrecen iskolaváros jellege is. A címvis társadalom zártsága – az említett befogadó szerep ellenére – csak fokozatosan oldódott fel, s a 20. század derekáig sok korábbi vonását megőrizte. E sajátosan összetett, árnyaltan tagolt társadalom és kultúra jelenti Kálnási szótárának történeti bázisát, s az talán a munka legnagyobb jelentősége, hogy ennek a karakteres gazdasági, társadalmi és kulturális egységnek egy koherens részét tárta fel. Mert a nyelv a műveltség egészének jellemző összetartója, egyben történeti változásainak és változatainak lenyomata is.

A szótár előszava és bevezető tanulmánya – a mű tartalmának és hasznosíthatóságának magyarázata mellett – a keletkezés történetét és a tartalom olyan kérdéseit is felveti, amelyek a szókinccs gyűjtés alapvető dilemmái. Utalnom kell arra, hogy a most megjelent munka egy – hosszabb-rövidebb szünetekkel – háromnegyed évszázada megkezdett kutatás összegzése és betetőzése: az iskolát teremtő Csúry Bálint (1886–1941) az általa létrehozott *Népryelokutató Intézet* első feladat körét a debreceni címvis nyelv szókinccsének szótári feldolgozásában jelölte meg. Ezt elsősorban azért vélte fon-

tosnak, hogy a művelődési központ szerepet betöltő civisvárosnak a vele kapcsolatban álló területek népnyelvére, népi kultúrájára gyakorolt hatása felmerhet legyen. Csűry már az 1930-as években megkezdte a szótár anyaggyűjtését, tanítványai pedig szakdolgozatokkal és doktori értekezésekkel kapcsolódtak be ebbe a munkába. Örökbeesű művek jelentek meg: pl.: Pető József: *A debreceni tí-műrok céh- és műveltségzavai* (Debrecen, 1938.), N. Bartha Károly: *A debreceni gubacsapó céh* (Debrecen, 1939.), Balassa Iván: *A debreceni civis földművelés-ének munkanemete és műszókincse* (Debrecen, 1940.), Lükő Gábor: *A hortobágyi pásztorművészet* (Debrecen, 1940.), Vámosi Nándor: *A debreceni csizmadíák céh- és műszavai* (Debrecen, 1942.). Forrásukat és módszerüket tekintve nagy részük szinkron jellegű gyűjtés és feldolgozás, de nem ritkák a történeti adatokat is tartalmazó összegzések sem.

Csűry korai halála után a civis szótár anyagának gyűjtése annak ellenére abbamaradt, hogy a katedráját elfoglaló *Bárczi Géza* (1894–1974) és utódai nem lettek hűtlenek a nyelvjáráskutatáshoz. s támogatták a szakirodalomban *tárgykör-monográfiáknak* nevezett szókincsgyűjtést is. Ez irányú tevékenységük alapvető mozgatója bizonyára az a felismerés volt – amint azt Imre Samu megfogalmazta –, hogy ezek a munkák valójában nem csupán nyelvészeti feldolgozások, hanem tárgyi, néprajzi leírások is. Az egyes foglalkozási ágak vagy egyéb témakörök munkamenetének és szókincsének regisztrálása és példamondatokkal való bemutatása mellett, a jövevényszavak kutatásának és a szóföldrajzi vizsgálatoknak is témaként szolgálnak. Hosszú szünet után, az 1980-as években Kálnási Árpád fogott hozzá a civis szótár munkálatainak előkészítéséhez majd megvalósításához, számos gyűjtő munkatárs segítségével.

Jelen kötet nem tartalmazza a történeti nyelvi anyagot, nyomtatott és kéziratok forrásait 1890-től követi – hasonlóan az *Új Magyar Tájszótár* gyakorlatához. Mellőzte az összeállító a köznyelvi szavak felvételét, amit Csűry a *Szamosháti Szótárban* beletartozónak vélt az adott nyelvi közösség szókincsébe. Szerepelnek viszont benne az *Új Magyar Tájszótár* debreceni adatai, valamint a *Magyar Nyelvjárások Atlaszájának* helyben gyűjtött információi. A munka azonban elsősorban a 20. századi élőnyelvi anyagot tartalmazó városi népnyelvi szótár, ami hangsúlyosan a múlt század első felében élt debreceni emberek létformáit és nyelvhasználatát tükrözi. A benne szereplő alaki tájszók – a jelentésbeli tájszók mellett – a debreceni nyelvjárás egyik jellemzője, az *í-zés* szemléletes eseteit mutatják. Gazdag tárháza a kötet a szólásoknak, kifejezéseknek, állandó szókapcsolatoknak (*frázemlék*) is, ami a nyelvhasználat karakteres jellemzője. Az itt felsorolt szempontok – amiket a szótár összeállítója a munkája során alapvetően követett – természetesen vitathatók, s szemben Kálnási döntéseivel, egy majdani, másik munka létrehozásakor olykor akár az ellenkezőjük is helyes lehet. Mindez azonban a recenzió is felmenti elvi kérdések megfogalmazása alól. Nem lehet itt feladatunk annak firtatása sem, hogy a Debrecenben (is) hosszú időn át jelen

levő mesterségek szókincse mennyiben debreceni, vagy hogy organikus-e a kötet anyaga, vagy inkább egyfajta bő merítés és példatár a debreceni népnyelv egy állapotából. Ez a munka így, ebben az állapotában kész, s természetesen csak annyira befejezett, amennyire egy szótárt egyáltalán be lehet fejezni.

Nagyon fontosnak tartom e munka megjelenését, dicsérem Kálnási Árpád munkáját, s jó szívvel ajánlom a *Honismeret* olvasóinak figyelmébe. Úgy vélem, arra is figyelmeztet, hogy a rendszeres és rendszerező gyűjtések mellett, egy olyan városban is, ahol egyetemi szintű nyelvészeti oktatás és kutatás folyik, roppant nehéz megvalósítani ilyen jellegű munkákat. Ha a különböző tájszótárakra, főleg Bálint Sándor *Szegedi Szótárára* gondolunk, akkor valószínűleg látszik, hogy ilyen munkát – ha vannak is segítők – csak egy ember tud létrehozni. Bizonyos, hogy az egymást váltó generációk jöszerevével másfajta szótárak, másfajta szókészlet számbavételét végezhetik. A civis szótár anyaggyűjtésének befejező fázisa lényegében az utolsó olyan generáció emlékeztetere támaszkodhatott, amelyik még közvetlen utódja a civis parasztagazdáknak. Bizonyos vagyok benne, hogy a mostani debreceni fiatalok számára ezeknek a szócikkeknek a zöme ma már akkor is ismeretlen, ha tősgyökeres családok leszármazottai. Vagyis a tradíció a nyelvben sem állandó és nem változatlan. A *Debreceni Civis Szótár* világoskék-sárga színű, a város színeit mintázó envelopa szimbolikus egy közösség egymást váltó generációinak – sok tekintetben virtuális – örökségét, tradícióját is magába zárja. Amellett, hogy gazdag nyelvi, néprajzi és művelődéstörténeti kézikönyv, az elődök kulturális örökségének letéteményese is. Köszönet érte az alkotónak, adjon neki az Isten jó egészséget a további munkához. S köszönet a Debreceni Egyetemnek, Magyar Nyelvtudományi Intézetnek munkatársainak, azért a folytonosságért is, amit a város és a lisszántúli nyelvészeti kutatásában vállalnak.

(A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai, 83. szám. Debrecen, 2005.)

Viga Gyula

Marosvidék

Makó és térsége kulturális folyóirata

Milyen jó, hogy vannak olyan civil szervezetek – mint például a Marosvidék Baráti Társaság –, amelyek közösség megtartó szerepet vállalnak a kulturális, helytörténeti rendezvények, kiállítások szervezésével, folyóiratok kiadásával. Így született meg 2000-ben a Marosvidék című időszakos folyóirat is, Makó és térsége önkormányzatainak támogatásával. Elismerés illeti az alapító történelmetanárokat, s az azóta is változatlan személyi összetétellel működő szerkesztő bizottság hölgytagjait: Szilágyi Sándornét, Korell Gertrúdot és Jámborné Balog Tündét.

A hagyományok őrzésére vállalkozó Marosvidék lapozgatása igen hasznos időtöltés. Régi

szokások, ma is tisztelt elődök alakjai, a régi társasági élet kedves képei elevenednek meg, emellett a múlt emlékeit őrző kiadványokkal, kiállításokkal ismerkedhet meg az olvasó.

Jámborné Balog Tünde például úgy eleveníti fel a makói Korona Kávéház megújulása alkalmából rendezett irodalmi esten a valamikori kávéházi életet, hogy velem együtt sokan sajnálhatják, amiért nem élhették át azokat az idők. Akkoriban „... az emberek még nem a képernyők előtt töltötték szabadidejüket, magányosan, idegen életek titkait kukkolva. Életformájuknak része volt a társas együttlét, a találkozás és beszélgetés barátokkal, ismerősökkel. Kisebb-nagyobb városainkban tele volt sétálókkal a korzó, megteltek a kávéházak, zsongás töltötte be a faburkolatos, stukkódíszes termeket, az asztalok valódi márványból csiszolt lapjai ügyvédek, tisztviselők, tanárok, orvosok arcát tükrözték. Az írók mindig is kávéházba jártak, Petőfi, Jókai és a márciusi ifjak a Pílvaxba, Kosztolányi és Karinthy, Illyés és József Attila a New Yorkba és a Japánba.(...) Makó, a Maros parti Konstantinápoly szellemi és gazdasági elitje, értelmisége, kereskedői, sőt a hagyományos is a kávéházakban találkoztak. (...) A kamasz József Attila zsenéi makai újságokban találkoztak először nyomdafestékekkel. Költészet, kávéház és sajtó szorosan összetartozott, el sem volt képzelhető egyik a másik nélkül.”

A Marosvidék 2004. évi első számban élvezettel olvastam a régi makói bálokról, jeles makóiakról, a környék népszokásairól, a ma már méltán elismert makói Video- és Művészeti Műhelyről. Minden számban megismerhetünk egy-egy népi mesterséget és szokást, mely a területhez kötődik (szőnyegszövés, kenyérsütés, kovácsolás, tejfeldolgozás, szíjgyártás stb), az évfordulók jóvoltából meglevenednek a ma is példaképként tisztelhető tudósok, művészek, írók, néprajzosok s a hivatásukat mélységes alázattal gyakorló orvosok.

A kezembe került folyóiratok között két tematikus számot is találtam, az egyik Bálint Sándor néprajztudósnak állít emléket, születése 100. évfordulója alkalmából. A József Attila év kapcsán pedig sokféle elemzés, tanulmány, versmondó verseny emlévként a mi diákkorunkban csak „proletárköltő”-ként beskatulyázott költőre. A Marosvidék ebből az alkalomból különleges megközelítéssel állított össze tematikus számot.

A 2004. évi augusztusi szám a nagy tudós, neves néprajzos, Bálint Sándor születésének 100. évfordulója alkalmából emlékezik. Amint a bevezetőben olvashattuk, „...széleskörű, enciklopédikus műveltsége, óriási tudása, elkötelezettsége, nem utolsósorban személyes varázsa és emberi hitelessége nagy hatással van tanítványaira.” A Marosvidék ünnepi összeállítását Bálint Sándor Gellért püspökről tartott előadásával, valamint barátok, és tanítványok visszaemlékezéseivel idézi fel a kiváló tudós, a nagyszerű ember alakját, és néprajzi, helytörténeti, művelődéstörténeti írások csokrával tiszteleg emléke előtt.

A sok szép írásból Trogmayer Ottó régész professzor megszívlelendő sorait jegyeztem fel: „... Ismerjük be, ma már példa nélkülinek érezhetjük elődeink fenntartás nélküli hitét. Iglylésre méltó hit volt ez, mely könnyített az élet nehézségein, mely megteremtette ama annyira hiányzó közérkölcset, megbecsülte a tiszta búzát s kivetette az ocsút. Ebben a hitben nőtt fel Sándor bácsi, erre tetten életét, s ezen hit ma már nyomokban is alig megelhető gyakorlásának megnyilvánulásait foglalta össze részletekbe menően, a *Népünk ünnepi* vagy az *Ünnepi kalendárium* soraiban.”

József Attila életének legfogékonyabb három évét, kamaszkorát töltötte a Maros-parti Konstantinápolyban, Makón, ahol először találkozott az irodalommal, szerelemmel, barátsággal és a halállal. Itt volt otthon, itt érett költővé. (József Attila sógora, a makói születésű Makai Ödön küldte ide internátusba és gimnáziumba.) „Az én József Attila képem” címmel meghirdetett felhívásra beérkezett személyes vallomásokból csak is szubjektív lehet a válogatás. Felkaptam a fejem a következő címre: „József Attila és a moldvai csángómagyarok”. A csángók életének kitaró kutatója, Halász Péter meglepő következtetésre jut: a költő *Medáliai* című versében ugyanazt „a mindenségbe menekülő földi szorongást találja, ami a moldvai magyarok hiedelemvilágában rabul ejtette.” A tematikus szám szerzői Jókai Annától Makovecz Imrétől, Trogmayer Ottótól Jámborné Balog Tündéig személyes élményeiket osztották meg az olvasóval, ezért lett igazi csemege ez a kiadvány.

A Marosvidék szerkesztői kezdetektől fogva különös gondot fordítottak arra – írja Varga Márta –, hogy kapcsolataikat határainkon túra is kiterjesszék, így a szerzők munkájának eredményeként a térség olyan értékeit sikerül nyomtatásban megőrizni, amelyek a folyóirat nélkül valószínűleg elvesztek volna. Az írások többsége helytörténeti kutatásokra épül, de minden számban található filozófikus tartalmú publikáció éppúgy, mint szép-irodalom.

Amint az már eddig is kiderült, szívesen olvastam a Marosvidék különböző számain, változatos, igényes irodalmi, helytörténeti, néprajzi írásait. Tisztelet és elismerés az elkötelezett, lelkes szerkesztőknek, akik minden számban igazi szellemi csemegekről gondoskodnak. A makói irodalmárok, tanárok, s a határei városok irástudói mellett helyet kapnak a közéleti szerzők is.

Zika Klára

FAZEKAS ISTVÁN:

Hetediziglen

Bukovinai székely családi krónika

Az író a következőképpen ajánlja a művét: „Sem regényt, sem kordokumentumot nincsen szándékomban írni, csupán szűk családi történetünket szeretném rögzíteni, hogy megmaradjon az utánam jövők számára.”

Az 1764-es madéfalvi mészárlás után Moldvába menekült, majd az 1780-as évek tájékán részben

Bukovinába telepített székelyekre a XIX. század második felében figyelt fel az anyaország. S rögtön azzal a szándékkal, hogy hazateleptsék őket. Így indul el 1883-ban az Al-Dunához több ezer ember. Az egész népcsoportot 1941-ben hozták haza Magyarországra. Közben nagyon sokan hagyták el Bukovínát, s kerestek új hazát Erdélyben vagy Amerikában. Ekkor jöttek létre Vice, Magyar-nemegy, Gyorok, Babsa, Sztrígyesztgyörgy, Csernakeresztúr, Marosludas bukovinai székely telepei. Ugyanis a Bukovinában élő magyarság ekkorra már felélte a XVIII. század végén kapott földtartalmakat, a családok nagy része teljesen elszegényedett, a szülőfalu nem nyújtott már megélhetést. Ezért minden lehetőséget megragadtak, hogy földhöz vagy valamilyen jobb élethez jussanak. Az újonnan létrejött székely telepek nem szakadtak el teljesen Bukovínától, amennyire lehetőségeik engedték, levélben vagy személyes látogatással tartották a kapcsolatot.

Fazekas István családja mind apai, mind anyai ágon a kivándorlók közé tartozott. Apai nagyapja az 1883-as kitelepítéskor hagyta el Bukovínát, de csalódott az al-dunai életben. A gyakori áradások, a malária, a nehéz munka sehogy sem tetszett neki, hamarosan otthagya ezt a vidéket, s a Kiskunságban próbált szerencsét. Itt megnősült, egy felvidéki származású leányt vett feleségül. Később Szeged mellé, Deszkre költöztek, itt megtanulták a dohánytermesztést, amivel aztán életük végéig foglalkoztak. 1911-ben Kutyalvára, a mezőszéki Drégenfeld-birtokra költözött a család dohánytermesztőként.

Az anyai ág Andrásfalváról származott. Az édesanya a Marosludas melletti Eckentelepen élő rokonait látogatta meg. A marosludasi piacon összetalálkozott Fazekas Jánossal, a szerző édesapjával. A találkozásból leánykérés lett, s az édesanya többé már nem is tért vissza Bukovinába. A Fazekas család Erdélyben különböző nagybirtokokon élte a földnélküliek nehéz életét a második világ-háborúig.

A szerző először édesanyja „meséin” keresztül ismeri meg származását. Majd zsenge gyermek-

ként, amikor néhány évig Eckentelepen laknak, találkozik azokkal a Bukovinából származó öreg székely emberekkel, akik mesélnek neki a madéfalvi veszedelemről, a bukovinai életükről. Később, felnőttként, kutatásai során meggyőződik róla, hogy a gyerekkorában hallott történetek valóságok, még a sajtóhagyomány kissé át is formálta azokat.

Könyvtárakban, levéltárakban, anyakönyvekben kutatva eljut családja s népe történetében 1764-ig, a madéfalvi lázadásig. Itt kezdi családi krónikáját az akkori történelmi eseményekbe ágyazva. Egymással párhuzamosan ismerhetjük meg a bukovinai székelyek s benne a Fazekas család történetét. Így jutunk el a szerző gyermekkoráig, a második világháborúig és az utána következő eseményekig. Az elbeszélő hangja színessé, hangulatossá válik, amikor gyermekora súlyos megpróbáltatásait meséli el: a nehéz fizikai munkát, a nélkülözéseket, a háború alatt átélt szörnyűségeket, a szászvárosi árvaházi élet nehézségeit.

Fazekas István végzettsége szerint fémipari szakmunkás. Hiába tanult kitűnően az elemi iskolában, édesapja, a család szegénysége miatt hallani sem akar fia taníttatásáról. De az édesanya, látva fia tehetségét, tanulni vágyását, titokban elküldi a vásárhelyi 1-es számú Fémipari és Villamos-energiái Szakiskolába. Már ekkor próbálkozik az írással, cikkei, versei az iskola falújságján jelennek meg. Életét, fémipari szakmunkásként különböző helyeken tölti. Nyugdíjba vonulása után, 1993-ban kerül közel ismét az irodalomhoz. Besztercén a helyi újságot szerkeszti, 1994-ben verseivel az Erdélyi Gyülekezet egyik pályázatán első, kiemelt díjat nyer. 1998-ban jelenik meg első verseskötete *Alkony előtt* címmel, s még ugyanebben az évben gyermekverseit is kiadják. Most, 2005-ben, a Polis Könyvkiadó gondozásában látott napvilágot Kolozsvárott családi krónikája *Hetediziglen* címmel.

Fazekas István jó tollú író. Ahol személyes emlékeit meséli el, azok könyvének kiemelkedő részei. Érdemes lenne ilyen személyes hangú visszaemlékezést írnia a számára fontos emberekről.

Fábián Margit

Andrásfalvi konfirmáló fiatalok Bagnóczky Géza református lelkésszel (1936)
Fazekas István: *Hetediziglen* című könyvéből

Honismereti Bibliográfia

Alexay Zoltán: A börcsi tanösvény látnivalói. BÖRCSességek Füzetek, 1. Börcsi Faluvédő és Művelődő Egyesület. Börcs 2004. 39 old.

Arrabona 43/1. 2005. Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok közleményei. Főszerk.: *Tóth László.* Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága. Győr 2005. 375 old. – A tartalomról: *Bíró Szilvia:* Különleges síregyüttes a győri Vagongyár területéről; *Tóth Henriett:* Salvius Aebutius sírkövének újabb értelmezése; *Aszt Ágnes:* Gödörölak a középkori magyar falvakban, különös tekintettel a Szentkirályon feltártakra; *Dr. Czigány Jenő:* Koravaskori sírban talált súlyos gerincdeformitás; *Domonkos Ottó:* Egy beledi mézeskalácsos és gyertyaöntő műhely munkája és felszerelése; *Géber József:* Boldogasszony csipkéje, avagy a méntőcsanakai málnatermesztés százhusz éve. II.; *Dr. Kormos Gyula-Poór Péter:* Sopron és közvetlen környéke régi harangjai; *Kelemen István:* Kísérletek plébánia létesítésére Hegykő mezővárosában a XIX. század első felében; *Czirók Zoltán:* Győr első bombázása; *Tóth Imre:* Az első világháború utáni rendezés hatásai Nyugat-Magyarország gazdasági szerkezetére és fejlődésére; *Szekely Zoltán:* Károly főherceg castrum dolorisa a győri székesegyházban 1761.; *Perger Gyula:* „A’ föld indulás ellen...” (Az 1763. évi győri földrengés vallási emlékei); *Cséc Teréz:* Adatok Lebstück Mária és Julius Pasche győri éveihöz; *Tóth László:* Gróf Viczay Héder portréja a Xántus János Múzeum gyűjteményében; *Almás Tibor:* Évről - évre. Fejezetek Győr képzőművészeti életéből, I. (1896–1900); *Enszől Imre:* A Moson megyei Múzeum építéstörténete; *Dominkovits Péter:* Bilkei Irén-Kapiller Imre-Molnár András: Armálisok. Nemesi címerlevelek a Zala Megyei Levéltár gyűjteményeiből 1477–1898.; *Horváth József:* Andreas Graillich: Moson vármegye leírása; *Horváth Gergely Krisztián:* Thullner István (szerk.): Jánossomorja. Kismonográfia és településtörténeti olvasókönyv; *Salamon Nándor:* Almási Tibor: Mattis Teusch János, a grafikus; *Cséc Teréz:* Soproni Szemle I. CD-ROM; *Almás Tibor:* Salamon Nándor köszöntése; *Géber József:* Tájházavatás Felpecen; *Galántai Zsófia:* Gróf Zichy Ferenc püspök, ismeretlen festő 1755.; *Angel Radukov-Turi Mária:* A méntőcsanakai Szent Kereszt plébánia templom főoltárkép restaurálása; *Rechnitzer János:* A harmadik aranyvonat győri kincsei; *Salamon Nándor:* Felsmann Tibor (1939–1995) iparművész emlékkiállítása; *E. Csorba Csilla:* Iványi Katalin festőművész és grafikus kiállítása.

Arrabona 43/2. 2005. Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok közleményei: Kisfaludy Károly halálának 175. évfordulójára emlékülés Győr, 2005. november 22. Főszerk.: *Tóth László.* Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága. Győr 2005. 183 old. – *Fried István:* Kisfaludy Károly „irodalompolitika”-ja.; *Kerényi Ferenc:* A magyar romantika néhány kérdéséről; *Horváth József:* Ada-

lékok Kisfaludy Károly tétéi és győri kultuszának történetéhez; *Szovboda Dományszky Gabriella:* Kisfaludy Károly az első magyar romantikus festő; *Tari Lujza:* Kisfaludy Károly korának zenéje verseinek kortárs megzenésítései alapján; *Almás István:* Kisfaludy Károly egyik népdala a tövisháti szájhagyományban; *Tóth László:* Válogatás a győri lapokban közölt írásokból Kisfaludy Károly szobrának 1892-es avatásakor; *Róka Lászlóné:* Kisfaludy Károly 1788–1830. (Bibliográfia); *Grábics Júlia:* Kisfaludy László – A Kisfaludy Kisfaludy család története.

Baksa Péter: „Szülőföldem szép határa!” (Ajánlás a megyei irodalmi olvasókönyv tájegységgenkénti felhasználásához). Hazánk. Győr 2005. 15 old.

Balázs Géza (szerk.): Jelentés a magyar nyelvről (2000–2005) Akadémiai. Bp. 2005.

Balogh Ernő: Régi erdélyi fotográfiák. Művelődés. Kolozsvár 2005. 48 old.

Bardoly István: Műemléki bibliográfia 1991–2000. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal. Bp. 2005. 536 old.

Bay Ferenc: Könyvtár, kultúra, várostörténet: válogatott írások. Vál.: *Antalné Hujter Szilvia, Horváth József.* Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár. Győr 2005. 168 old.

Bácsország. Vajdasági honismereti szemle. Szabadka 2005. 3. (34. szám) 102 old. – A tartalomról: A Bácsország Vajdasági Honismereti Társaság tevékenysége ez év májusa és szeptembere között; *Klamár Balázs:* A kanizsai iskolák története 1918-tól 1941-ig; *Mészáros Zoltán:* Szabadka gazdaságáról kirajzolódó kép Stevan Mackovi: *Industrija i industrijica i industrijalci Subotice (1918–1941)* című műve alapján; *Weissenbeck József:* Bácsföldvár a XIX. szd.-ban; *Németh Ferenc:* A bánati fényképészet kezdetei; *Raffai Judit:* A Szabadkai fényképészek XIX. szd.-ban és a XX. szd. elején; *Szedlár Rudolf:* A csantavéri fényképészet története egy évszázad távlatában; *Németh Ferenc:* A „fényképész-illusztrátor”-tól a fotóriporterig; *Mojzes Antal:* Bajmoki fotográfusok; *Virág Gábor:* Rigó István, a bajsai gyorsfényképész; *Albert Iván:* Amiről a fénykép mesél; *Kovács Mária:* Multidéző fényképek; *Virág Gábor:* A hegyesi fényíró asszony; *Horváth József:* Szabadkai fényképészek és a képes levelezőlapok megjelenése; *Sajóhegyi Béla:* Egy kis fotótörténet; *Fábián Borbála:* „Világít nekünk Singer olcsón és jól” (2); *Uri Ferenc:* Kemenica története (1694–1918); *Kocsis Antal:* Kutas gyökerei, Kutas múltja; *Mindszenty Antal:* Zombor; *Becherer Károly:* Német szavak angol pénzekben; *Brenner János:* Aracson jártam 1943-ban; *Mezei István:* Benák Imre, a szigorú tanító; *Laczkovics Imre:* A topolyai Limbek fotóstúdió; *Palkovics Sándor:* A nagybecskereki Totó Sanyi; *Szabó Anikó:* Pályám emlékezete; *Kovács Endre:* Ósvallásunk istenasszonya; *Bárth Dániel:* Szokás és

hatalom; *Kovács Endre*: A szlávön hegyhát magyarságának népi hászata a Dunán; *Rind Melitta*: Topolyai gyermekjátékok; *Szöke Anna*: A nyelv szerepe az egyén identitásában Nagyszerez és Udvarszállás példáján; *Táborosi László*: Zenta sporttörténete képekben (1875–2005) (1).

Bedécs Gyula (szerk.): Gyöngyszemek, kultúr-történeti értékek Nyugat-Pannóniában. Vas Megyei Önkormányzat. Szombathely 2005. 215 old.

Bedécs Gyula: Szlovénia: Isonzó, Doberdó. BKLK. Szombathely 2005. 186 old.

Beluszky Pál: Őrség – Vendvidék – Felső-Rábavölgy. Szentgotthárd és környéke. Dialóg Campous Kiadó. Bp. – Pécs 2005. 207 old.

Bencze Lajos: Identitás és etnitás. Esszék, tanulmányok, kritikák. Pannon Tükör Könyvek. 2005. 138 old.

Beszélgetések Kósa Lászlóval. *Studia Folkloristica et Ethnographica* 48. Debrecen 2005. 189 old. – *Keményfi Róbert*: Előszó; *Ablonczy Bálint* – *Ablonczy Balázs*: Sokat köszönhetnek a polgári szolidaritásnak: Beszélgetés Kósa Lászlóval a fekete-fehér világról, Gyuláról, művelődéstörténetről; *Keményfi Róbert*: Pályarajz Kósa Lászlóról – Kósa Lászlóval; *Szabó Zsolt*: Erdélyi utakon: baráti beszélgetés az Erdély iránti érdeklődésről, az utazásokról, a kultúra vállalásairól, *L. Juhász Ilonka*: A nagy távlatú történeti kutatások elkötelezettség: interjú a 60 éves Kósa Lászlóval; Kósa László válogatott bibliográfiája.

Békó Albert – Kulcsár László – Nagy Miklós: A Sárvári Városszépítő Egyesület története 1904–2004. Előszó: *Dénes Tibor*. Kiadja az Egyesület. Sárvár 2004. 74 old.

Bényei Miklós: Helyismereti művek Hajdú-Bihar megye, 2004. Kiadja a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár. Debrecen 2005. 130 old.

Biczó Zalán: Lélek és élet. A győri Szentlélek-templom építése és első húsz éve: 1985–2005. „Szentlélek” Templom és Otthonfenntartó Alapítvány. Győr 2005. 233 old.

Boldizsár Zeyk Imre: Tordaszentlászló és vidéke az erdélyi faluturizmusban. *Tordaszentlászlói Füzetek* III. h. n., é. n. 16 old.

Bombicz Barbara: Tánca zárt lélek: 25 év a Győri Balett ölelésében. Hazánk. Győr 2004. 299 old.

Bonta Mária Laura: Rákoscaba-Újtelep kialakulása és története. *Rákosmenti Helytörténeti Füzetek* II./1. Szerk.: *Ádám Ferenc*. Kiadja az Erdős Renée Ház. Bp. 2004. 67 old.

Boros Béla: Magyar tanító a Kárpátok alatt. A Szlovenszkói Általános Magyar Tanítóegyesület összefoglaló története (1921–1945). SZMSZSZ, SZMPSZ. Galánta 2005. 220 old.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye hon- és népismerete. Tanári segédkönyv. Szerk.: Somorjai Lehel. Kiadja a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár. Miskolc 2004. 317 old. – *Fazekas Róbert*: Borsod-Abaúj-Zemplén megye természeti adottságai; *Bodnárné Moldován Éva* – *Somorjai Lehel* – *Tóth Péter*: Borsod-Abaúj-Zemplén megye története; *Kovácsné*

Szeppelfeld Erzsébet: Borsod-Abaúj-Zemplén megye irodalma; *Fazekas Róbertné* – *Kovácsné Szeppelfeld Erzsébet*: Népi kultúra, népi műveltség, hagyományörzés; *Olajos Csaba*: Borsod-Abaúj-Zemplén megye idegenforgalmi, természeti értékei, építészeti öröksége; *Fazekas Róbert*: Régiókn és az Európai Unió; Irodalom.

Budai Pál: A köznép babonái és balvélekedései ellen való prédikációk. Nagybjalom 1811–1824. Kiadja a PTE Néprajz Kulturális Antropológiai Intézetek. Bp. 2005. 400 old.

Budapesti Helytörténeti Emlékkönyv. Szerk.: *Gábrriel Tibor*. Kiadja a Budapesti Honismeret Társaság. Bp. 2005. 238 old. – *Breinic Gábor*: Előszó; *Gábrriel Tibor*: Budapesti Helytörténeti Alapítvány; *dr. Ujj Irisz*: Ásatások a Szent György téren; *Prainajner Mária*: Lánchíd Kör; *Buda Átila*: Karvaly a címer közepén – a fői Károlyi család szerepe az észak-pesti települések létrejöttében és fejlődésében; *dr. Sallai János*: Újpesti Helytörténeti Alapítvány; *dr. Ujj Irisz*: A 28-as, 48-as Birkó László az Óbudai Múzeumban; *dr. Pintér Endre*: Óbudai Baráti Kör; *Neubrandt István*: Braunhaxler Német Kisebbségi Hagyományokat Ápoló Egyesület; *dr. Aczél László Zsongor* (OSPPÉ): A pálos rend budapesti jelenléte; *dr. György Lajosné*: Ftele XI. Kerületi Helytörténeti Kör; *Sarkadi Nagy Emília*: Albertfalvai Polgárok Köre; *Juhász Katalin*: A Ferdinánd téri piactól a Lehel Csarnokig; *dr. Róbert Péter*: XIII. kerületi Helytörténeti Klub; *Iantos Antal*: Rákosszentmihály helytörténeti kutatásának meglepő tapasztalatai; *Benedek Ágnes*: Időutazók Társasága; *Bartos Mihály*: A Szent Korona Promontoron; *Garbóczy László*: Savoyai Jenő Asztaltársaság; *Gábrriel Tibor*: Budapesti Honismereti Társaság; *Szöllősy Marianne*: Fővárosi helytörténeti adattár; *Gali Ágnes*: Budapest történetek válogatott bibliográfiája.

Buschmann Ferencné: Jászberény környékének természeti szépségei és értékei: Védett növények és állatok. Kiadja az Önkormányzat. Jászberény 2004. 70 old.

Cigánysors. A cigányság történeti múltja és jelene. I. A 2003., 2004. és 2005. év szeptemberében Pécsen, a Rácz Aladár Cigány Közösségi Házban megtartott Cigányság történeti múltja és jelene, különös tekintettel a dél-dunántúli régióra című konferenciák válogatott előadásai. Fel. szerk.: *Márffy Átila*. Emberháza Alapítvány, Erdős Kamill Cigánymúzeum, Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület. Pécs 2005. 260 old. – *Tóth Péter*: A cigányok megjelenése a középkori Magyarországon; *Csurgai Horváth József*: Szekesfehérvár kisebbségeinek történeti áttekintése a török hódoltság megszűnésétől; *Bana József*: Győr város kísérletei a cigányok megszűnésre irányuló kísérletére 1746-ban; *Tóth Péter*: Mária Terézia cigánypolitikája; *Katona Csaba*: A Departamentum Zingarorum működésének forrásai a Magyar Országos Levéltárban (1775–1785); *Dominkovits Péter*: Cigányösszeírások Sopron vármegyében a 18. század második felében (egy tematikus repertórium előmunkálatai: az 1770-es évek); *Perger Gyula*: Egy kőbor cigányok ügyében lefolytatott per néprajzi tanulságai; *Bana József*: Cigányellenes szabályrendeletek a 19. század végén és a

20. század elején; *Üő.*: Adalékok a roma holocaust jogi hátteréhez; *Majtényi György*: Állami segítség vagy erőszakos asszimiláció? Az 1945 utáni roma történelem forrásairól és értelmezéséről; *Füzes Miklós*: A cigányügy Baranyában (1957–1990); *Márfi Attila*: Pécsi cigánykolóniák a tanácskorszakban (1950–1990); *Üő.*: Baranya cigánytelepeinek felszámolása a tanácskorszakban; *Katona Csaba*: „Egyik csárdást a másik után kelle lerángatni a hegedűjokról” – Cigányzenészek a 19. századi Balatonfüreden; *Frankovics György*: A másság-idegen-ség fogalma és értelmezése a déli szláv népek hitvilágában, különös tekintettel a romákra; *Üő.*: A születést követő profilaxia kérdése a roma és más európai népek hagyományában; *Békési András*: A cigányok nyelvi emancipációja - identitás és anyanyelv; *Kosztics István*: Az Erdős Kamill Cigány Múzeum; *Márfi Attila*: Az Emberháza Alapítványról.

Czigler László: Ne zavarj a vízeinket! Ökológiai kézikönyv a Balatonról. Sci–Am. Bp. 2005. 216 old.

Csetri Elek: Erdélyi ezredek a francia forradalomban és a napóleoni idők háborúiban (1792–1815). Művelődés. Kolozsvár 2005. 85 old.

Csicsay Alajos: Iskolatörténet. Lilium Aurum. Dunaszerdahely 2002. 275 old.

Csiszár Attila: Fejezetek Edve történetéből és néprajzából. Községi Önkormányzat. Edve 2005. 197 old.

Csiszár Attila: Hövej. Fejezetek a falu történetéből és néprajzából. Hövej Község Önkormányzat. Hövej 2004. 231 old.

Csiszár Árpád: A nemzetek együttélésének kérdése Erdély országgyűlésein (1790–18148). *Erdély-történeti Könyvek* 5. Az Erdély-történeti Alapítvány kiadványa. Debrecen 2005. 126 old.

Csonka Károly – Demjén Ferenc – Sz. Koncz István: A város mindörökké. Alexandra. Győr – Bp. 2004. 121 old. Fotóalbum.

Daloló-muzsikáló Rábaköz. Rábaközi népdalok, népszokások, népzenei feldolgozások. Szerk.: *Horváth Győző*. Harmónia Művészeti Központ. Győr 2005. CD-ROM

Dr. Csucsomi: A csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrássy nemzetség története. Méry ratio. Somorja 2005. 116. old. (Dr. Maurer Artúr 1990-ben megjelent könyvének újrakiadása)

Dombóvári Antal dr.: Orvoslás a Rákosmentén. Egészségügy a XVII. kerület elődközségeiben. *Rákosmenti Helytörténeti Füzetek I./1.* Szerk.: *Ádám Ferenc*. Kiadja az Erdős Renée Ház. Bp. 2003. 32 old.

A dombóvári Fekete István Kulturális Egyesület Emlékkönyve, 2004. Szerk.: *F. Bodó Imre*. Dombóvár. 2005. 285 old.

Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból: a Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben. Szerk. és sajtó alá rend.: *Hudí József* és mások. Pápai Református Gyűjtemény. Pápa 2002. 572 old.

Edelényi Adél: Templomos lovagok az európai néphagyományban. *Doktori mestermunkák*. Gondolat. Bp. 2004. 485 old.

Az egyéni agrárgazdaságok és népességük: Észak-alföld. KSH. Debrecen, Szolnok, Nyíregyháza 2005. 114 old.

Erdélyi Erzsébet: Kecskeméti utcanevek története. Kecskemét 2004.

Erdélyi képek. *Makoldy József* rajzai. Szerk.: *Szatmári László*. Művelődés. Kolozsvár 2005. 64 old.

Az erdélyi táj kérdései. Szerk.: *Fekete Albert*. Művelődés. Kolozsvár 2005. 120 old.

Ethnica. Szerk.: *Ujváry Zoltán*. Kiadja a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. Debrecen, 2005. 4. 84 old. – A tartalomról: *Dankó Imre*: Kanitz Fülöp Félix, az etnográfus; *Savári László* – *Diószegi György Antal*: Az egyház és a vallás jelentősége az első díaszpora görögországi életében; *Lévai Béla*: Interpretáló stratégia és metainformáció délvidéki erotikus népmesékben; *Lux Éva*: Emberarcú sámándobok; *Szilágyi Miklós*: Ami kéziratban maradt 1975-ben: vélemények a folklórizmusról; *Kothencz Kelemen*: Éjjeli őrség Baján az 1830-as években; *Cselényi Mihályné*: Játszógyermek dédszüleink, nagyszüleink korában; *Szabó László*: A Csehországba kitelepített gömori magyarok könyörgő éneke; *Vaprežsán Krisztina*: Jászkun tanácskozás Kiskunfélegyházán; *Lajos Veronika*: Kulturális öntudat: különbségekkel és azonosságokkal való szembenézés – Kulturális emlékezete a Kárpátok két oldalán.

Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata. 2004. 4. 345 – 482. old. – A tartalomról: *Bereczky János*: A magyar népzene új stílusa; *Küllös Imola*: A latorköltészet és a betyárfolklor összefüggéseiről; *Bartha Elek*: Templomépítés a pártállami évtizedekben; *Vargyas Gábor*: *Bíró Lajos* emlékezete.

Édes Anyanyelvünk. Kiadja az Anyanyelvápolók Szövetsége. Fel. szerk.: *Grétsy László*. 2005. 4. sz. 20 old. – A tartalomról: *Grétsy László*: Van-e szükség nyelv művelésre?; *Tízéves lett a Nyelvtörz* – *Matula Ágnes*, a Duna Televízió szerkesztő-riportere válaszol *Maróti István* kérdéseire; *Zimányi Árpád*: Ha levágják az ujjadat...; *H. Varga Márta*: Anál (is) inkább vagy kevésbé? *Balázs Géza*: Számvetés? Összegzés? *Búcsú?* – Mit lát a nyelvész *József Attila* utolsó verseiben; *V. Raisz Rózsa*: Világgá hallgatni az igazságot – Egy Márai mondásról; *Büky László*: A kiebrudal „kiebrudalása”; *B. G.*: Anyanyelv, szaknyelv; *Jankay Éva* – *Gallasy Magdolna* – *Takács Edit*: Országos középiskolai tanulmányi verseny; *Deme László*: Negyvenedszer, ugyanitt; Szép magyar beszéd verseny, Győr; *Szatmári István*: „Légy tudatában értékeidnek”; *Bozsik Gabriella*: Nagy J. Béla helyesírási verseny; *Eöry Vilma*: Az idegen szavak a magyarban és a reklámyelvi törvény.

Édes Anyanyelvünk. Kiadja az Anyanyelvápolók Szövetsége. Fel. szerk.: *Grétsy László*. 2005. 5. sz. 20 old. – A tartalomról: *Benczély József*: Az élő, eleven nyelv; *Buvári Márta*: Szálkák és rügyek; *Büky László*: Kordában tart; *Balázs Géza*: Új toldalékok, utótagok?; *Bedő J. István*: Milyen konyhanyelven írunk?; *Dóra Zoltán*: Igéző; *Graf Dezső*: A minden napok nyelv hordalékából; *Az anyanyelvi mozga*

lom eseményei; *Zimányi Árpád*: Nyelvművelő kézikönyvtár; *Minya Károly*: Vitairat a nyelv-művelésért; *Grétsy László*: Benyhe János Nyelv-őr-járata; *Eöry Vilma*: Szathmári István könyve a stilsztika történetéről; *Málnási Ferenc*: 25 év anyanyelvünk szolgálatában.

Fejezetek Somorja város történetéből. Történelmi konferencia a Zsigmond király által adományozott városi kiváltságok elnyerésének 600. évfordulója alkalmából. Somorja, 2005. szeptember 9. Összeáll. és szerk.: *Streňák Gábor, Vég László*. Disputaciones Samarienses, 4. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lillium Aurum Könyvkiadó. Somorja-Dunaszerdahely 2005. 253 old.

Fekete Albert: Kolozsvári kertek. A régi Kolozsvár zöldterületei. Művelődés. Kolozsvár 2005. 66 old.

Feketéné Kordé Katalin: A Balaton és környéke. Panoráma. Bp. 2005. 787 old

Ferencz Anna: Hitből táplálkozva. Méri ratio. 2004. 125 old. – Az 1674. évi pozsonyi véstörvény-szék elé idézett gömori lelkészek és tanítók sorsa.

Feudális kori gazdasági iratsorozat – Wirtschaftsschriften aus dem feudalen Zeitalter. Szerk.: *Horváth Richárd*. A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Segédletek 3. Győri Egyházmegyei Levéltár., Győr 2004. 127 old.

Fodor Dénes: Barangolás a Jászság zenei és történelmi emlékeiben. *Jászközhalmi füzetek 4.* Jászközhalma 2005. 35 old.

Fodor László: A szilágysomlyói református egyház története. Hepe – hupa. Szilágysomlyó 2005. 166 old.

folkMAGazin. Fel. szerk.: *K. Tóth László*. Kiadja a Táncház Alapítvány. 2005. 5. 42 old. – A tartalom-ból: Vajdasági Magyar Folklor-központ; *Támó Margareta*: A magányos mesemondó [Cérna Miklós]; *Szucher Ervin*: „Már fiatalon lata voltam” – Beszélgetés Novák Ferenc Kossuth-díjas koreográfussal és néprajzkutatóval; *Záhonyi András*: Táborról táborra Erdélyben; *Kozák József*: A mi furulyánk.

Frech József: Nagyberki és Kisberki a II. világháborúban. Kiadja az Önkormányzat. Nagyberki 2005. 60 old.

Gál Ibolya: Földbe mélyített lakóépítmények és az azokban lakók életviszonyai Szabolcs – Szatmár – Bereg vármegyékben a XX. szd-ban. Szerk.: *Dám László*. Szabolcs – Szatmár – Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága. Nyíregyháza 2004. 380 old.

Gecsenyi Lajos: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. III. k 1627–1637. Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára. Győr 2004. 104 old.

Gidófalvy István: Önéletrajz. Közzéteszi: *Sas Péter*. Művelődés. Kolozsvár 2005. 240 old.

Gömörország. Az északi magyar peremvidék fóruma. Kiadja a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. Rimaszombat 2005. 3. 94 old. – A tartalom-ból: *B. Kovács István*: Tóthék Rimaszombaton; *Szesztay Domokos*: Az előző századforduló” lenyomata Rimaszombat építészetében; *Szakolczay Lajos*:

Hitet sugározva – Vonások A. Tóth Sándor portré-jához; *Ádám Lilla*: A polgárság eszménye Márai Egy polgár vallomásai c. művében; *Gall Lajos*: Az ajnácskői Várhegy és a Csontos-árok; *Danis Tamás*: Radnóti Miklós Dobsinán; *A. Tóth Sándor*: Kalotaszeg; *Kovács Tibor*: Egy találkozás „holdudvarának” szegletei – Arany János százötven éve Hanván Tompa Mihály vendége volt; *Lakner Lajos*: Rimaszombat, Csokonai, Debrecen; *Vörös Attila*: Hat évtizeddel a 2. világhétség után... – Ki és mikor állít emlékművet az összes rimaszombati áldozatnak?

Göncz József – Bognár Béla: Emlékek, események Sopronban. Kordokumentumokon és képeslapokon.: Szép Sopronunk Kiadó Kft. Sopron 2005. 137 old.

Göncz József – Bognár Béla: Szép Délvidékünk történelmi képeslapokon 1897–1945. Szép Sopronunk Kiadó Kft. Sopron 2005. 184 old.

Göncz József – Bognár Béla: Szép Erdélyünk történelmi képeslapokon 1897–1945. Szép Sopronunk Kiadó Kft. Sopron 2004. 184 old.

Göncz József – Bognár Béla: Templomok, iskolák Sopron vármegyében. Kordokumentumokon és képeslapokon. Szép Sopronunk Kiadó Kft. Sopron 2005. 163 old.

Göncz László: Madari – Kratka zgodovina Madžarov. [Magyarok – Kis magyar történelem] Franc-Franc. Murska Sobota 2004. 193 old.

Göcsy Zoltán: Hitbizományi iratok 1707–1848. (Repertórium). *Somogy megye múltjából. Segédletek.* Somogy Megyei Levéltár. Kaposvár 2003. 192 old.

Graboplast: 100 éve lendületben. Szerk.: *Hajba Ferenc, Maróti Zsuzsanna, Mónus Ágnes*. AdArt Stúdió, Graboplast Padlógyártó Rt., Győr 2005. 65 old.

Grailich, Andreas: Moson vármegye leírása. Ford., bev. tanulmányt írta *Horváth Gergely Krisztián*. Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára. Győr 2004. 69 old.

Gyepük, várak, erődtítmények és egyéb irodalmi létesítmények a Kárpát-medencében. Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Földrajz Tanszéke. Szerk.: *Frisnyák Sándor és dr. Csiba György*. Nyíregyháza-Zürich 2004. 228 old.

Gyivicsán Anna: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói I-II. Békéscsaba 2003. 387 és 296 old.

Gyócsi László: Hitük hajlékai. Útirajz. Magánkiadás. Bp. 2005. 120 old. – Erdélyi templomokról, várakról, városokról.

Gyöngyössy Márton: Országgyűlési és önkormányzati választások Rákosmentén (1920–1944). *Rákosmenti Helytörténelmi Füzetek III./1.* Szerk.: *Ádám Ferenc*. Kiadja az Erdős Renée Ház. Bp. 2005. 66 old.

Győr-Moson-Sopron megye az új évezredben. Szerk.: *Koloszár Tamás*. Győr-Moson-Sopron Megyei Közgyűlés. Győr 2005. 252 old.

Győr-Moson-Sopron megye kézikönyve. Szerk.: *Bunovác Dezső*. CEBA Kiadó. Bp. 2004. 680 old.

A győri zsidóság története, különös tekintettel a holocaustra. Dokumentumgyűjtemény. Szerk.:

Bana József. *Győri Holocaust füzetek*, 1. Duna-táj Magyar-Izraelita Baráti Kör. Győr 2005. 59 old.

Gyürki László: Batthyány Boldog László. *Testis temporis*, 12. Kiadja az Önkormányzat. Körmend 2005. 28 old.

Gyürki László: Coreth Mária Terézia: dr. Batthyány-Strattmann László hitvese. *Testis temporis*, 13. Kiadja az Önkormányzat. Körmend 2005. 28 old.

Harangzó Imre – Kővári Réka: Etelközi fohászok. Válogatás a moldvai magyarság vallásos népköltészetének kincstárából. Kolorprint Kft. 2005. 167 old.

Harangzó. A marosszentgyörgyi római katolikus egyházközség kiadványa. 2005. 3. 8 old. – A tartalomról: A híveitől búcsúzó [Márton Áron] püspök körlevele; Sz. I. E.: Kirándulás Borzonra; A gyulafehérvári püspökkert története.

Harangzó. A marosszentgyörgyi római katolikus egyházközség kiadványa. 2005. 4. 8 old. – A tartalomról: Baricz Lajos: Különös karácsony; Szekeres Erzsébet: Tíz éves a Kamillánus Család; Szekeres Zsuzsanna: Az erdélyi kolostorkertek történetéből.

A harmadik Aranyvonat győri kincsei. Szerk.: Székely Zoltán. A Xántus János Múzeum katalógusai, 1. Xántus János Múzeum. Győr 2005. 88 old. – A tartalomról: Perger Gyula: A harmadik Aranyvonat és a Győri Múzeum; Szabó Péter: A Győri Múzeum várostörténeti gyűjteményének kialakulása; Almási Tibor: A Győri Képző- és Iparművészeti Társulat a Városi Képtárért; Székely Zoltán: Képtár az Aranyvonaton.

30 év története: Fekete István Óvoda Győr. Szerk.: Horváth Pálné. Kiadja az Óvoda. Győr. 2005. 52 old.

Hegyháti örökségtár. Helytörténeti dolgozatok a vasi-Hegyhátról. Szerk.: Zágorki Czigány Balázs. Vasi-Hegyhát Területfejlesztési Önkormányzati Társulás. Vasvár 2004. 143 old.

Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Győr és Sopron vármegyéből (1551–1843). Közreadja Égető Melinda és Dominkovits Péter. Szőlőhegyek történetének forrásai III. L'Harmattan. Bp. 2004. 260 old.

Herepei János: A kolozsvári Farkas utcai református templom és kollégium történetéből. Szerk.: Sas Péter. Művelődés. Kolozsvár 2005. 236 old.

Herepei János: A kolozsvári Farkas utcai templom történetéből. Szerk.: Sas Péter. Művelődés. Kolozsvár 2005. 272 old.

Herepei János: A kolozsvári színház és színház-történetéből. Közvetteszi: Sas Péter. Művelődés. Kolozsvár 2005. 187 old.

Herepei János: Kolozsvár történeti helyrajza. Szerk.: Sas Péter. Művelődés. Kolozsvár 2005. 718 old.

Hodos és Kapornak története – Zgodovina Hodoša in Krplivnika. Szerk.: Göncz László. Ford.: Novak Császár Jolán. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. Lendva–Lendava 2005. 345 old.

Horváth Csaba – Varga Ferenc: Győrfi János (1905–1966) élete és munkássága. *Erdésznyagujaink arcképcsarnoka*, 18.: NyME Erdőmérnöki Kar. Sopron 2005. 25 old.

Horváth József: Csokonai csurgói új Hélikonja. (Emlékek, vallomások tükrében). *A Somogy Megyei Honismeret Kiskönyvtára* 4. Megyei és Városi Könyvtár. Kaposvár 2005. 106 old.

Horváth József dr.: A csurgói Jézus Szíve Templom története. Kiadja a Jézus Szíve Plébánia. Csurgó 2005. [32 old.]

Horváth Józsefné: A győri Zrínyi Ilona Gimnázium. *Győri Tanulmányok Füzetek. Tudományos Közlemények*, 12. Győr Megyei Jogú Város Levéltára. Győr 2005. 64 old.

Horváth Lajosné Baán Emília: Bői krónika. Bő 2004. 104 old.

Horváth Richárd: Győr megye hatóságának oklevelei (1318–1525). *A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások* 1. Győri Egyházmegyei Levéltár. Győr 2005. 162 old.

Horváth Zoltán: A soproni népszavazás sikere: 1921. december 14–17. Sopron 2004. 16 old.

Iskolai lemorzsolódás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Szerk.: Venter György. Nyíregyházi Főiskola Neveléstudományi és Szociálpedagógiai Tanszék. Nyíregyháza 2005. 225 old.

János István: Századok öröksége. Tanulmányok és esszék Szabolcs-Szatmár-Bereg megye szellemi múltjából. Kőlcsey Társaság, Fehérgyarmat 2004. 106 old.

Jászsági Évkönyv, 2005. Fel. szerk.: Pethő László. Kiadja a Jászsági Évkönyv Alapítvány. [Jászberény] 2005. 320 old. – A tartalomról: Antall József: A Pray család magyarországi történetének összefoglaló ismertetése (*Besenyi Vendel* bevezetőjével); Babucs Zoltán: Az I. újonc kiképző harcokcsiezred soraiban (1944/45); H. Bathó Edit – Faragó László: Szent Vendel szobrok a Jászságban; Győri Gyula: Kronosztchonok a Jászságból; Sebők Balázs: Életkörülmények a „vas és acél országában” és Jászberényben (1950–1956); Töröcsik István: Templom a templom körül – a jászapáti templom kerítésfala; Magyar Aliz: A Jászkármáról Elszármazottak Baráti Társasága; Szücsné Kövér Szilvia: Jászboldogháza civil társadalmának bemutatása; Darabosné Gál Ágota: Egy gyermek megfigyelései és tapasztalatai az 1930-as években; Fodor István Ferenc: Falusi gimnáziumok alapítása a hatvanas években; Földi József: Móra Ferenc és a jászok; Hamberger Zoltán – Hambergerné Válik Sarolta: Városunk moztörténetéből; Kiss Józsefné: Régi háziasszonyok nehéz munkáiról; Szekeres József: Jászberényi ezred az angolok oldalán; Uferné Sárközi Ágnes: Kisiskolás éveim Jászberényben; Zakróczy Béla: Emlékezés a 858-as jász cserkészcsapatra; Zrupkó Ferencné: 110 éve épült római katolikus népiiskola Alsóboldogházán; Fodor István Ferenc: „A vasfejú kunok közé tartozónak számítom magam” – Körmendi Lajos, 1946–2005; Wirth Lajos: Sokasodó elvarratlan szálak – In memoriam Muhoray György 1948–2005.

Juhász László: Ausztria magyar emlékei. Antológia Kiadó. Lakitelek 2005. 279 old.

Kahler Frigyes: Egy papgyilkosság a jogtörté-
nés szemével: Brenner János volt rábakethelyi
káplán meggyilkolásának körülményei és az ügy
utóélete pappá szentelésének 50. évfordulójára.
Életrajzot és mutatót készített *Soós Viktor Attila*.
Brenner János Emlékely Alapítvány. Szentgott-
hárd 2005. 249 old.

**Kazinczy útja Pannonhalmára, Esztergomba,
Vácra.** Pytheus Kiadó és Nyomda. Bp. 2005. 66
old. (Reprint: Landerer. Pest 1831.)

Káldy Lajos: Borospincék dícsérete. Kiadja a
Vasi Múzeumbarát Egylet. Szombathely 2005. 84
old.

Kálmán László dr.: A rimaszombati Hatvani
István cserkészcsapat 10 éves története (1990–
2000). Rimaszombati Körzeti Cserkésztanács. é. n.
110 old.

Kelemen Lajos: Dr. Gidófalvy István. Életrajz.
Művelődés. Kolozsvár 2005. 240 old.

Keresztúriné Pintér Mária – Mészáros Gábor:
Akkik másképp látnak...: 1904–2004. Savaria
Nett-Pack Kft. Szombathely 2004. 193 old. – A
szombathelyi Vakok Intézete története.

A 2001. márciusi felső-tiszai árvíz. Szerk.: *Bod-
nár Gáspár* és mások. Kiadja a Felső-Tisza-vidéki
Környezetvédelmi és Vízügyi igazgatóság. Nyir-
egyháza 2004. 297 old.

Kincseink 4. Szerk.: *Kis Anikó* és *Murányi Mag-
dolna*. Kiadja a dévaványai Múzeumpártoló Ki-
emelten Közhasznú Közalapítvány. Dévaványa
2005. 59 old. – *Saly Sándor:* Édesapám kovácsmes-
teriségének története; *Diós Henrietta:* Dr. Sántha La-
jos életrajza; *Máté Lászlóné Biró Julianna:* Máté
László családjának története; *Faragó Balázs:* A Feke-
te család története.

Király Lajos: Somogy-zalai nyelvatlasz. Ma-
gyar Nyelvtudományi Társaság. Bp. 2005. 251 old.

Kígyósi Hírmondó. Az Újkígyóserít Közalapít-
vány időszak, közéleti és kulturális kiadványa.
Újkígyós 2005.36 old. – A tartalomról: Kik éltek Új-
kígyós területén 1300 évvel ezelőtt?; *Barcsay And-
rea:* Újkígyósi népi kerámiahasznosításról; *Makoldi
Sándorné:* Adalékok Újkígyós népi építészete-
nek kutatásához; *dr. Járóli József:* A népéletre utaló ada-
tok Újkígyós 1842-ben készült községi rendszabá-
lyaiban; *Kádár Ferenc:* Képeslapsorozat, újkígyósi
képekkel; Jubileumi ünnepség Szent Gellért sírjá-
nál; *Domokos Mária:* Harangozó Imre – Kővári Ré-
ka: Etelközi fohászok; *Harangozó Imre:* Újkígyós-
nak saját szegletköve van; *dr. Zakar Péter:* Báro
Meszina Ferenc katonai pályafutása.

Koltai András: Batthyány I. Ádám: 1610–1652.
Testis temporis, 9. Kiadja az Önkormányzat. Kör-
mend 2005. 28 old.

Kondics Kovács Éva: Batthyány Fülöp:
1781–1870. *Testis temporis*, 11. Kiadja az Önkor-
mányzat. Körmend 2005. 28 old.

Kondics Kovács Éva: Batthyány I. Ádám:
1610–1659. *Testis temporis*, 9. Kiadja az Önkor-
mányzat. Körmend 2005. 28 old.

Kondics Kovács Éva: Körmend 760 éve. Fotó:
Jámbori Tamás. Testis temporis, 6. Kiadja az Önkor-
mányzat. Körmend 2005. 24 old.

Kovács Béla: Embernek segítség - Istennek dí-
csőség. 120 éves a Tejfalusi Önkéntes Tűzoltóság
(1884–2004). WALLIED design. Somorja 2004. 91
old.

Kubinszky Mihály: A régi soproni Lőver. Egy
lőverlakó építész feljegyzései. Zékány-Máthé. Ta-
tabánya 2005. 227 old.

Kun István: A feláldozott Bereg. Osiris. Bp.
2004. 269 old.

Lajta. Fel. szerk.: *Radnics Zsuzsanna*. Közös Fo-
lyóknak a Lajta Alapítvány. Mosonmagyaróvár 2004.
12 old.

Lakatos István: Múltról mesél a hűség városa.
A soproni kézműves Iparosok Hetedik Országos
Kiállítása: 1847, 1905, 1909, 1925, 1948, 1977, 2004.
Magánkiadás. Sopron 2004. 354 old.

Lenyomatok 4. Fialat kutatók a népi kultúráról.
Szerk.: *Jakab Albert Zsolt, Szabó Á. Tőhötöm.* Kriza
Könyvek 26. Kriza János Néprajzi Társaság. Kolozs-
vár 2005. 195 old. – *Peti Lehel:* A testvérfaalu-kapcsol-
atok mint a falusi turizmus és az identitásépítés
színterei; *Jakab Albert Zsolt:* 1848–1849 emlékezeté-
nek kialakítása Kolozsváron; *Kocsis Mónika–Pete
Komáromy Sára:* „székely sem leszek, olasz leszek
marcobello”; *Bokor Zsuzsa:* A prostituált teste mint
az orvosi hatalom önellégítési eszköze a két vi-
lágháború között Kolozsváron; *Illés Sándor:* Ma-
gyarországi élmények román nyelven – Egy szitási
napló tanulmányai; *Kovácsné István Anikó:* Senki sem
lehet próféta a saját hazájában? – Máthé Ferenc
vargyasi falfaragó életművének társadalmi reflexiói;
Kinda István: Tradicionális mesterség és profit-
orientált életstratégiák – Jövedelemszerzési techni-
kák egy háromszéki cigány közösségben; *Miklós
Zoltán:* „Cigányból pap nem lesz” – Szegregáció és
passzivitás a magyar-cigány kapcsolatokban.

Limes. Tudományos Szemle. Főszerk.: *Virág Je-
nő.* Szerk.: *Csöti Csaba.* Tatabánya, 2005. 2. 165 old. –
A tartalomról: *Hlavečka, Milan:* A cseh-magyar tör-
ténelmi kapcsolatok a hosszú 19. században;
Irmanová, Éva: Békétárgyalások Magyarországgal
(1944–1947): Illúziók, remények és a valóság; *Gál
Jenő:* A többségi nemzet képe a csehországi és szlo-
vákiei magyarokkal készített interjúkban; *Kopèrek,
Michal:* Közép-Európa és a visegrádi együttműkö-
dés a cseh politikai gondolkodásban.

Litovkina Anna T. Magyar közmondástár.
Közmondások értelmező szótára példákkal szem-
léltetve. Tinta Könyvkiadó. Bp. 2005.

LOBOGÓ JEGENYÉK. Váci Mihály ismeretlen nap-
lója 1956 októberétől, versei és vallomásai. Szerk.:
Tasnádi Gábor. KÖZDOK. Bp. 2004. 246 old.

Lónyai Sándor: A Numerus clausustól Ausch-
witzig. A Holocaust 3621 győri mártírjának, és az
egykori Győr megye falvai 732 deportáltjának
anyakönyvi adatsora a Soa 60. évfordulójára.
Laborpress Kft. Győr-Bp. 2004. 247 old.

Magyar Kálmán – Nováki Gyula: Somogy me-
gye várai a középkortól a kuruc korig. Somogy

Megyei Múzeumok Igazgatósága. Kaposvár 2005. 298 old.

A Magyar Művelődési Intézet Évkönyve. Kiadja az Intézet. Bp. 2006. 250 old. (CD melléklet) – A tartalomról: *Ponyi László:* A közművelődés és közigazgatás kapcsolatának fontosabb összefüggései; *Halász Péter:* „Haza a magasban” – Az amatőr művelődés nemzetiségmegtartó szerepe; *Beke Pál:* Mindannyiunk művelődési otthona; *Brüll Edit:* Közművelődés és felnőttoktatás; *Romhányi András:* Civil Akadémia VI.; *Győri Lajos:* Az ösztönös fényképezéstől a tudatos képképzésig; *Horváth Viola:* Veszprém megyei népművészeti alkotó- és tájház, Magyarpolány; *Tóth Zsóka – Varga Tamás:* A közép-kelet-európai országok országos közművelődési intézményeinek portorozi konferenciája; *Gábor Klára:* Kulturális híd a Dunán: Komárom, egy város két ország; *Lukács Mária:* A nemzetiségek kultúrájáért; *Halász Péter – Romhányi András:* Miért éppen Budakalász?; *Hubert Erzsébet:* A tájházak és a közművelődés; *Say István:* Közművelődés és kistérség – kultúra és kistáj; *Rajnai Gábor:* A Pilisi Térség Kultúrája; *Bokor Béla:* Regionális identitás, kultúra és közösség; *Mészáros István:* „Élő tanyák, virágzó homoki kultúrák; *Kovács Edit – Péterfi Ferenc:* A közösségi részvétel erősítése a fenntartható vidékfejlesztés igazi esélye.

A magyarság kálváriája Bakán. Kényszertelepítések és deportálások 1945 után. Szerk.: *Darnay Zolt, Karaffa János.* Baka Község Önkormányzata. Baka 2005. 113 old.

Másoknak világitottak. A pápai járás pedagógusainak adattára (1950–2000). Szerk.: *Tungli Gyula, Illésné Molnár Éva, Nagy Imre.* Városi Járási Pedagógus Klub. Pápa 2005. 126 old.

Máté Imre: *Yotengrit 2.* A rábaközi tudók (sámánok) szellemi hagyatéka. Püski. Győr 2005. 208 old.

Ménfőcsanakai Petőfi Sándor Általános Művelődési Központ Évkönyve 1999–2005. Szerk.: *Macherné Bedőcs Rita.* Összeállította: *Szakálné Doktor Éva.* Hazánk. Győr 2005. 192 old.

Mitruly Miklós: *Megsúgta a kisujjam.* Krasznai szólások és közmondások, kurjantások, találós kérdések. Székelykapu Könyvkiadó. Székelyudvarhely, 2005.

Móricz Péter: *Batthyány Lajos: 1696–1765. Testis temporis, 10.* Kiadja az Önkormányzat. Körmen 2005. 24 old.

Móricz Zsigmond: *A magyarság rendeltetése.* Vál., szerk., bev.: *Gróh Gáspár.* Kortárs Könyvkiadó Bp. 2004. 174 old.

Mőcsényi Miklós: *Eszterháza fehéren-feketén.* Szerző. Bp. 2005. 174 old. (CD melléklet)

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2005. 5. 253 – 319. old. – A tartalomról: *Bende Csaba:* A ferihegyi repülőter forgalmi épületének műemléki épületének műemléki felújítása; *Lampert Rózsa:* A Széchenyi Gyógyfürdő műemléki felújítása; *Balázsik Tamás:* Egy történelmi táj [Balaton-felvidék] elvesztése; *Marton Erzsébet:* A pécsi világörökség – újabb keresztény sírkamrák: Beszélgetés Visy Zsolt professzorral a legújabb ásatás

eredményeiről; *Veöreis András:* *Madonna fadonga* alatt (A csíksomlyói kegytemplom boltzata).

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2005. 6. 317 – 388. old. – A tartalomról: *Fejérdy Tamás, Valter Ilona:* Búcsúzunk Román Andrástól; *Román András:* Ember – identitás – épített környezet; *Somorjay Selysette:* A váci nagyréposti palota műemléki kutatása; *Klaniczay Péter:* A váci nagyréposti palota helyreállítása; *Valter Ilona:* Régészeti kutatás a belpátfalvi volt ciszterci apátsági templom mellett; *Zsembery Ákos:* Adalékok az esztergomi középkori Szent Lőrinc-templom kutatásához; *Gerő Győző:* A pécsi Farhad pasa dzsámi épületegyüttese és a Farhad pasa mahelle; *Bernhard Furrer:* Műemlék és kultúrtáj – üzenet vagy látvány? A fikció vonzereje.

Nagy Alpár: 175 év a soprni zeneoktatás szolgálatában. A zeneiskola jubileumára. Horváth József Művészeti Iskola. Sopron 2004. 189 old.

Nagy Mari – Vidák István: *Nemzsművészet.* Hagyomány és újralfedezés. Duna–Tisza-közi Népművészeti Egyesület Nemzsművészeti Műhely. (h. n.) 2005. 255 old.

Nagy Zoltán: *A Batthyány-kastély évszázados kincsei: szellemi kalandozások országgyűzeink maghagyott javai között. Testis temporis, 7.* Kiadja az Önkormányzat. Körmen 2005. 36 old.

Nagy Zoltán: *Körmen mezőváros kézművesei a XVII–XIX. században. Fontes Castriferriensis, 2.* Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága. Szombathely 2004 408 old.

Nemes Tiborné Vonó Erika: *A tulipánfák Mándokon a legszebbek.* Mándok rövid története, különös tekintettel a XX. szd.-i emlékekre. Kiadta a Nagyközség Önkormányzata. Mándok 2005. 200 old.

Neveléstörténet. A Kodolányi János Főiskola folyóirata. Főszerk.: *Tölgyesi József.* Székesfehérvár 2005. 4. 204 old. – A tartalomról: *P. Miklós Tamás:* A magyar gyermek- és ifjúsági szervezetek s dualizmus kori Magyarországon; *Hornyák Mária:* Az európai óvodai hőkora Brunsvík Teréz levelezésének tükrében 2.; *Demeter Zsófia:* „Ennyiből egy oskolamester megélhet” – Iskoláztatás Batthyány Fülöp herceg enyingi uradalmában a XIX. században; *Surányi István:* Az alapfokú oktatás Székesfehérváron 1920 és 1945; *Sipeki Irén:* A pályaválasztási tanácsadók tevékenységének és történetének áttekintése; *Mészáros István:* Serédi Jusztinian az esztergomi fiatalok megmentéséért; *Gróz Andrea:* A dualizmus kora társadalmának olvasási szokásai; *Laurenszky Ernő:* A magyar népi kollégiumok és Makarenko pedagógiája; *Fehér Katalin:* Apáczai Csere János évfordulójára.

Néma Sándor – Szalai Attila: *Fejezetek Börcs történetéből. BÖRCSSÉGEK FÜZETEK, 3.* Börcsi Falvédő és Művelődő Egyesület. 2004. 39 old.

Németh László (szerk.): „Volt egyszer egy Millennium...” . Iván község millenniumi ünnepei és rendezvényei. Iván Község Önkormányzata. Iván 2004. 95 old.

Néprajzi Hírek. A Magyar Néprajzi Társaság Tájékoztatója. Szerk.: *Halla József.* Kiadja: a Magyar

Néprajzi Társaság, Bp. 2005. 1 – 2. 141 old. – A tartalomból: *Geszti Zsófia – Pákay Viktória*: A Jankó János Néprajzi Egyesület; *Geszti Zsófia – Pákay Viktória*: Kultúrakutatás Kárpátalján; *Kiss Réka*: Erdély és Moldova népi vallásossága; *Batári Zsuzsanna*: Típustervek a 20. századi magyar falusi építészetben: Lakás és társadalom; *Eperjessy Ernő*: A Dél-alföld nemzetiségi néprajzi és történeti kutatásainak helyzete; *U. ő.*: A 75 éves Mándics Mihály köszöntése; *Horsa István*: Nagy Lajos, volt naszvadi lényképész; *Demeter Éva*: Az utolsó harangszó – Balassa Iván emlékére; *Simon András*: 75 éves a szegedi néprajzi tanszék és 100 esztendeje született Bálint Sándor; *Bárkányi Ildikó*: Kiállítások és konferencia Bálint Sándor emlékére; *Küllös Imola*: Emlékezés Ortutay Gyulára születésének 95. évfordulóján; *Tari Lujza*: Almási István 70 éves; *Eperjessy Ernő*: A 70 éve Krupa András köszöntése; *Keszeg Vilmos*: Gazda Klára köszöntése; *Szulovszky János*: Köszöntjük P. Szalay Emőket; *T. Bereczki Ibolya*: Barsi Ernő köszöntése; *Küllös Imola*: Köszöntjük Görög Veronikát; *Bárkányi Ildikó*: Juhász Antal hetvenéves; *Bárth Dániel*: A 65 éves Voigt Vilmos köszöntése; *Lancendorfer Zsuzsanna*: Virágének egy virágnevűnek – Küllös Imola 60 éves; *S. Lackovits Emőke*: Szacsvay Éva születésnapjára; *Türrök Katalin*: Emlékeztetecsoport Verebéli Kincső születésnapjára; *Verebéli Kincső*: Emlékezés és köszönetnyilvánítás.

Néprajzi Hírek. A Magyar Néprajzi Társaság Tájékoztatója. Szerk.: *Hála József*. Kiadja: A Magyar Néprajzi Társaság, Bp. 2005. 3 – 4. 144 old. – A tartalomból: *Veres Emese-Gyöngyvér*: Evangélikus múltunk evangélikus jelenünk; *Csáky Károly*: Szeder Fábiánra emlékeztek; *Halász Péter*: Beszámoló a XIX. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőtárlkozóról (Bük és Csepreg); *Sebestény Gyula*-emlék-éremmel kitüntetett önkéntes néprajzi gyűjtők; *Fehér József*: 150 éve született Berecz Károly, a Bodrogköz verselő néptanítója; *Szemkeő Endre*: Újváriné Kerékgyártó Adrienn 100 éves; *Kóka Magdolna*? Köszöntjük a 90 éves Faragó Jánosné; *Horváth Sándor*: Néprajzkutató az utolsó vándortanítóból – Eperjessy Ernő köszöntése; *Eperjessy Ernő*: A 70 éves Kiss Mária születésnapjára; *Zomborka Márta*: Kapros Márta 60 éves; *H. Csukás Györgyi*: Születésnap köszöntő Káldy Máriának; *Kardosy Molnár Erika*: A 60 éves Tátrai Zsuzsanna köszöntése; *Cseri Miklós*: Köszöntjük a 60 éves Dám Lászlót; *Eperjessy Ernő*: A 60 éves Frankovics György/Duro Frankovic köszöntése.

Nyakas Miklós: A bihari kishajdú városok története. A Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója V. A Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat – Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága. Debrecen 2005. 369 old.

Nyelvművelő kézikönyvtár. Szerk.: *Grétsy László* és *Kemény Gábor*. Tinta Könyvkiadó. Bp. 2005. 632 old.

Nyolcvan éve alakult meg a Sárvári Járás Méhészegyesület. Összeállította: *Páll Lajos*. Kiadja az Egyesület. Sárvár 2005. 18 old.

Ötven év a nagybajomi Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola történetéből, 1955–2005.

Szerk.: *Horváth Gábor* és *Roth Erika*. CSVM Általános Iskola. Nagybajom 2005. 120 old.

Papp Győző: ETO 100. A Győri ETO centenáriuma. Győr Megyei Jogú Város Sportigazgatósága. Győr 2005. 152 old.

Pál Dénes: Nagybalog múltja és hagyományai. Kiadja a Rákóczi Szövetség Balogvölgyi Helyi Szervezete. 2004. 48 old.

A pápóczi prépostság iratai. Szerk.: *Vajk Ádám*. A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Segédletek 2. Győr 2003. 112 old.

Perger Gyula: Ünnepek és hétköznapok. Velünk élő néphagyományok Bőrcsön. BŐRCSESSÉGEK Füzetek. Bőrcsi Faluvédő és Művelődő Egyesület. Bőrcs 2004. 39 old.

Presinszky Lajos – Varga József – Kertész Olga: Mit hagytak ránk a századok? Fejezetek Vajka történelméből. Kapitoly z dejin obce Vojka nad Dunajom. WANTED design. Somorja 2005. 250 + 48 old.

Presinszky Lajos: Somorja és Tejfa művelődéstörténete. Egletek. WANTED design. Somorja 2005. 352 old.

Radics Éva: Szokolay emlékkönyv a zeneszerző 75. születésnapjára. Kairosz. Kiadó. Bp. 2005. 354 old.

Rákoskeresztúri emlékkönyv. Összeállította: *Tóth Péter* és *Szellik Péter*. Kiadta Budapest Főváros XVII. kerület Önkormányzata. Bp. 2006. 82 old.

Rálátás. Zsakai Helytörténeti – honismereti, kulturális tájékoztató. Szerk.: *Dankó Imre*. Zsáka 2005. 4. 32 old. – *Andrásfalvy Bertalan*: Vásár, búcsúvásár, sokadalom; *Küllös Imola*: Két bihariköltő; *Bessenyei György* és *Nadányi Zoltán*; *Bakó Endre*: Sorok Horváth Lajosról; *Magyari Márta – Petruszky Ildikó*: Népművészeti örökségünk a Déri Múzeumban; *Szabadi István*: Református levéltárak a kettészakított a Biharban a 20. században; *Kolozsvári István*: A Füzesgyarmati Tájház kovácsműhelyének megújodásáról; *Novák László Ferenc*: Nyolcvan éves az Arany János Társaság; *Dankó Imre*: Az Osváth Pál jubileumokról.

Rendhagyó nézetek a csángókról. Szerkesztette: *Miskolczi Ambrus*. *Transsylvania Varietas*. ELTE Román Filológiai Tanszék – A KSH Levéltára. Bp. 2004. 156 old. Magyar és román nyelven – *Miskolczi Ambrus*: Előszó; *Radu Rosetti*: A moldvai magyarokról és katolikus püspökségekről; *Demény Lajos*: Radu Rosetti és a moldvai csángó-magyarok; *Meinolf Arens – Daniel Bein*: Katolikus magyarok Moldvában.

Répay Lajos – Puskás Béla: Kadarkút. Köszönytörténeti tanulmányok. Magánkiadás. Kaposvár 2005. 480 old.

Rétsági Évkönyv, 2005. Szerk.: *Végh József*. Városi Művelődési Központ és Könyvtár. Rétság 2005. 183 old. – A tartalomból: *Fényes Elek*: Magyarország Geographiai Szótára (Rétság körzete); *Dobai Szabolcs – Végh József*: Népdalgyűjtők Rétság körzetében; *Végh Zsuzsanna*: A textil használati díszítő népelemben; *Jávorka János – Végh József*: Adalékok Léva és Rétság közös sorsához; *Hangya szövetkezetek Rétság körzetében; Rétság környéki*

részletek „Az utas könyve” címmel 1936-ban megjelent könyvből; Rétság községe *Borovszky Samu* Nógrád vármegye című, *Vályi András* 1796-ban megjelent Magyarországának leírása című, *Ladányi Miksa* (szerk.) 1934-ben megjelent Hont és Hont vármegye című könyve alapján.

Róth András Lajos: Születel nyelvünkön. A magyar anyanyelv dicsérete a XVII–XVIII. században. Szöveggyűjtemény. Mark House Kiadó. Gyergyószentmiklós 2005.

Rózsás Márton: Az idő sodrában. Barcs története dióhéjban. *Dráva menti füzetek* 5. Dráva Múzeum. Barcs 2005. 124 old.

Salamon Nándor: Körömend szobrai és emléktáblái. *Testis temporis*, 5. Kiadja az Önkormányzat. Körömend 2004. 24 old.

Sarkady Sándor ifj. – Tóth Imre: Országgyűlési választások és képviselők Sopronban 1848 – 2004. *Életrajzi tanulmányok*. Hillebrand. Sopron 2005. 158 old.

Sas Péter – Veress Ferenc: A Szamos-parti Athén. A 19. századi Kolozsvár és lakói Veress Ferenc felvételein. Művelődés. Kolozsvár 2005. 96 old.

Schmidt Sándor: Mángorlók és emlékművek. IMI Print Kft. Nyíregyháza 2004. 80 old.

Sill Ába – Konkoly István – Kovács Géza: A szombathelyi Püspöki Palota. MG kereskedelmi és Szolgáltató Kft., Szombathely 2004. 96 old.

Somogyi László: A burgenlandi magyarság, történelem-földrajz-településforma-etnikum szociálökonomia: előmagyar- és honfoglaláskori helyneveink Ausztriában és Bajorországban 670–2004. Burgenlandi Magyarok Népfőiskolája. Oberschützen-Felsőölvő 2004. 208 old.

Soós Viktor Attila: Apor Vilmos naplói I. 1915–1917. A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, tanulmányok 2. Győr 2005. 135 old.

Soproni környékének forrásai. Készítette a Castanea Környezetvédelmi Egyesület munkacsoportja. Castanea Környezetvédelmi Egyesület. Sopron 2003. 48 old.

Somogyi László: A burgenlandi magyarság, történelem-földrajz-településforma-etnikum szociálökonomia: előmagyar- és honfoglaláskori helyneveink Ausztriában és Bajorországban 670–2004. Burgenlandi Magyarok Népfőiskolája. Oberschützen-Felsőölvő 2004. 208 old.

Somogyi Honismeret. A Somogy Megyei Honismereti Egyesület tájékoztatója. Kiadja a Megyei és Városi Könyvtár és a Somogy Megyei Honismereti Egyesület. Kaposvár 2005. 2. 128 old. – *Freisz Kázmér:* 950 éves a tihanyi bencés apátság; *Lesz Katalin:* A somogyszili általános iskolák története; *dr. Gál József:* Plébániateremtés Pusztakovácsiban; *Kiss Réka:* Búcsú a magyaregresi iskolától; *Barkóczy László – dr. Fülöp László:* Somogy megyei adatok a keresztnevek szociolingvisztikai vizsgálatához; *Kelletiné Szakács Erzsébet:* Szólások és szóláshasonlatok Somogyban 2.; *dr. Knézy Judit:* Római katolikus böjti ételek Somogy megyében; *dr. Vértes László:* Egy kaposvári bábá okmányai; *dr. Nagy Zoltán:* Az első kaposvári polgármesterekről; *dr. Ball Má-*

ria: Csáky Ferenc (1885–1954); *dr. Vértes László:* Rausz Károly posthumus díszpolgársága; *G. Jáger Márta:* „Honi marad a gyöngy, Bécsbe felmegy a göröngy” – 160 éves a somogyi védegyeleti mozgalom; *Bősze Gábor:* Kiadásra vár az egykori Tabi járás adattára; *Bősze Gábor:* Helytörténeti néprajzgyűjtemény Törökkoppányban; *Matyók Sebestyén József:* Gyűjtemény a Sió-mentén; *dr. Rosta István:* Dr. Szirmai Endréné Bayer Erzsébet festőművész, ny. főiskolai docens búcsúztatása.

Somogyi Múzeumok Közleményei XVI.

Szerk.: *Király István Szabolcs*. Kaposvár 2004. 570 old. – A tartalomról: *Honti Szilvia – Belényesi Károly – Fábán Szilvia – Gallina Zsolt – Hajdú Ádám Dávid – Hansel Balázs – Horváth Tünde – Kiss Viktória – Koós István – Marton Tibor – Németh Péter Gergely – Cross Krisztián – Oszlász Anett – Polgár Péter – P. Szeőke Judit Serlegi Gábor – Siklósi Zsuzsanna – Sófalvi András – Virágos Gábor:* A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszának megelőző régészeti feltárása (2002–2003) előzetes jelentés III.; *Horváth Tünde:* Emberi vázakat tartalmazó objektumok Balatonörszöd-temetői dűlő badeni településéről; *K. Zoffmann Zsuzsanna:* Óslakosok és bevándorlók a neolitikus és rézkori Kárpát-medencében az embertani adatok alapján; *Siklósi Zsuzsanna:* A Kostolac-kultúra újabb temetkezései Balatonbogláron; *K. Zoffmann Zsuzsanna:* A késő-rézkori Kostolac-kultúra hamvasztott embertani leletei Balatonboglár–berekre-dűlő lelőhelyről; *Somogyi Krisztina, Gallina Zsolt – Somogyi Krisztina:* Előzetes jelentések a Kaposvár – 61-es elkerülő lelőhelyein 2002-ben végzett ásátásokról; *Magyar Kálmán:* A kaposvári vár területén végzett legújabb régészeti kutatások eredményei; *Költő László – Horváth Péter:* Vörs–Majori-dűlő 357. sz. sírban talált tegez zár szerkezetének restaurálása, rekonstruálása; *Költő László – Dobó Bernadett:* Egy 15–16. sz.-i veretes öv restaurálása, rekonstruálása; *Lájer Konrád:* A rejtőke (leesdalia nudicaulis) előfordulása és a belső-somogyi ezüstpergés gyepek mai állapota; *Böröcsk Zoltán:* Botanikai vizsgálatok a péterhidai fás legelőn; *Szokolay Ildikó – Bódis Judit:* A lellei-bozót és a szemesi-berek élőhelyei; *Juhász Magdolna:* A kései meggy (*Prunus serotina* Ehrh.) előfordulása Somogy megyében; *Lajos Lilla:* Adatok a Villányi-hegység talajlakó pókfajánájához (Araneae); *Farkas Sándor:* Somogy megye szárazföldi ászkarák (Isopoda: Oniscidea) faunájának alapvetése; *Fazekas Imre:* Microlepidoptera pannoniae meridionalis, V. A Dél-Dunántúl üveg szárnyú lepkefaunája; *Sáffin Szabolcs – Malgay Viktor:* Újabb előfordulási adatok Somogy megye nagylepke fauna ismeretéhez (Lepidoptera: Makrolepidoptera); *Lazányi István:* A Keresztes vipera (*Vipera berus* L.) somogyi populációinak morfológiai vizsgálata 1987–2004. között; *Fenyő László – Horváth Zoltán:* A barcsi borókás területén fészkelő vízimadarak 1999. évi állományfelmérésének tapasztalatai; *Purger J. Jenő:* Varásló, Somogyvárad, Iharos és Csököly környékének, valamint az általuk határolt térség kisméltos faunája gyöngybagoly (*Lyto alba* Sc.) köpetek vizsgálata alapján; *Horváth Győző – Sárkány Henrik – Molnár*

Dániel: Kiemelők közötti közösségi szintű monitorozása két (Bükkhát-erdő, Baranya megye és Lankóci-erdő – Somogy megye) erdei élőhelyen; **Winkler Ferenc:** A szabadtéri néprajzi gondolt előzményei és eszméleti összefüggései; **Varga Éva:** Írástudók Somogyban a két világháború között III.; **Király István Szabolcs:** A gépállomás (Betekintés a Somogy megyei állami mezőgazdasági gépműzen történetébe, 1948–1967); **Horváth Péter – Marton Klára – Vámosi Lajosné:** A restaurálás története a Somogy megyei múzeumokban.

Soós Viktor Attila: Apor Vilmos napló I. 1915–1917. A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, tanulmányok 2. Győr 2005. 135 old.

Sopron környékének forrásai. Készítette a Castanea Környezetvédelmi Egyesület munkacsoportja. Castanea Környezetvédelmi Egyesület. Sopron 2003. 48 old.

Soproni Szemle. A soproni Városszépítő Egyesület és Sopron város helytörténeti folyóirata. 1937–1944, 1955–2004. évfolyamok. Arcanum Bp. 2005. (CD-ROM)

Sólymos Szilveszter: Győrszentmártoni olvasókönyv az 1650–1950 közötti korból. Pannonhalmi Bencés Főapátság, Pannonhalma 2005. 466 old.

Surányi Béla: A Kárpát-medence népi földművelő gazdálkodása. *Studia Folkloristica et Ethnographica* 47. Debrecen 2005. 200 old.

Szabadi István: Protestáns Batthyányak. *Testis temporis*. 8. Kiadja az Önkormányzat. Körmen 2005. 24 old.

Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk: **Németh Péter.** Kiadja: **Móricz Zsigmond Könyvtár.** Nyíregyháza 2005. 4. sz. 443–560. old. – A tartalomról: **Balogh Béla András:** Nyíregyháza népességének vallási megoszlása 2001-ben; **Somfai Szabolcs Agnes:** A Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium Könyvtára (1920–1942); **Galambos Sándor:** Az egyesület, mint városi társadalomszervező erő (A Szabolcsvármegyei Bessenyei Kőr példáján); **Marik András:** A matematika nemzetközi híru tudósa – Interjú Prékop András akadémikussal a szülőföld iránti vonzalomról és a matematika sokoldalú alkalmazásáról; **Hamar Péter:** „Apám sose beszélt erről a csécsi ünnepről” – **Móricz Zsigmond** díszpolgárrá avatása szülőfalujában 1929. június 30-án; **Halászi Aladár:** **Móricz Zsigmond** szabolcsi emléktáblájának avatása elé; Szabolcs megye hatósága a Zsigmond-korban (1387–1440) – **Draskóczy István** és **Tringli István** opponensi véleménye C. Tóth Norbert című PhD-disszertációjáról.

Szabó Béla: Városom Győr. Vallomások képekben. szerző, Győr 2005. 78 old.

Szabó Imréné – Antalné Hujter Szilvia – Horváth József: Mit gyűjtünk? Miből tájékozódjunk? Segédlet Győr-Moson-Sopron megye községi könyvtárosai számára helyismereti gyűjteményük kialakításához és a helyismereti tájékoztatáshoz. Kisfaludy Károly. Megyei Könyvtár. Győr 2004. 28 old.

Szaka Zsolt: Nikla. Településpotrte. Magánkiadás. Bp. 2005. 159 old.

Szalainé Bodor Edit: 100 éves a Vakok Intézete: 1905–2006. Válogatott bibliográfia. Kiadja a Berzsenyi Dániel Könyvtár és a Boza Gáborné Alapítvány. Szombathely 2005. 26 old.

Szanyi – Dombóvári – Ádám: Tanulmányok a rákosmenti iskolák történetéből. *Rákosmenti Helytörténeti Füzetek* II./2. Szerk.: **Ádám Ferenc.** Kiadja az Erdős Renée Ház. Bp. 2004. 210 old. – **Szanyi Dezső:** Népoktatásunk kialakulása és fejlődése; **Szanyi Dezső – dr. Dombóvári Antal:** A rákoscabai iskolák; **Szanyi Dezső:** A Jókai Mór Általános Iskola története; **Szanyi Dezső:** Szemelvények a Szabadság sugárút 32. Általános Iskola történetéből; **dr. Dombóvári Antal:** A Diadal Úti Általános Iskola; **Szanyi Dezső:** A Zrínyi Miklós Általános Iskola rövid története; **dr. Dombóvári Antal:** A rákoscabai polgári iskola rövid története; **dr. Dombóvári Antal:** Rákoskeresztúr iskolái.

Szatzmári László: Debreczeni László. Erdély vándorgrafikusa. Művelődés. Kolozsvár 2005. 168 old.

100 éves az iskola. A soproni Petőfi Sándor Általános Iskola jubileumi kiadványa 1904–2004. Szerk.: **Kovács Miklósné.** Hillebrand Ny. Sopron 2004. 175 old.

120 éves a Pannon-Víz Rt 1884–2004. A Pannon-Víz Részvénytársaság jubileumi évkönyve a 120. évfordulóra. Szerk.: **Tóth Gyula.** Pannon-Víz Rt. Győr 2004. 84 old.

Szekeress Gyula: „Agj vr Isten mostis ilj teiedelmet...” Bocskai István emlékezete a néphagyományban. A Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója III. A Hajdu-Bihar Megyei Önkormányzat – Hajdu-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága. Debrecen 2004. 366 old.

Szekszárd a XX. század első évtizedeiben. Szerk.: **dr. Dobos Gyula.** Kiadja a Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára. Szekszárd 2005. 520 old. – **Kaczián János:** Szekszárd nagyközség rendezett tanácsú várossá alakulása, 1905; **Csekő Enikő:** Virilitás szerepe és jelentősége Szekszárd életében (1905–1914); **Cserna Anna:** A város hivatala: 1905–1929; **Major Attila:** Szekszárd villamosítása; **Aradi Gábor:** A telefonhálózat kiépítése Szekszárdon; **Ruzsa Éva:** Egy szekszárdi építész: **Dicenty László;** **Vilimán dr. Kápolnás Mária:** Első fényképek és műtermek; **dr. Dobos Gyula:** Neves szekszárdiak; **dr. Braun Sándorné:** Források.

Székelyföld. Főszerk.: **Ferenccs István.** Csíkszereda 2005. II. 178 old. – A tartalomról: **Berekméri Róbert:** A marosvásárhelyi 27. székely hadosztály története magalakulásától 1944 szeptemberéig I.; **Demény Lajos:** A katonanépeség adottságai Kászonban és részvétele az erdélyi hadjáratokban Buda 1686. évi felszabadítása előtt; **dr. Balázs Lajos:** A gyermekágyas szabadulásának és az újszülött beavatásának szentdomokosi rítusa; **Banner Zoltán:** „A művészetet és anyanyelvem...” – **Szervátiusz Tibor** 75 éves.

Székelyföld. Főszerk.: **Ferenccs István.** Csíkszereda 2006. I. 402 old. – A tartalomról: **Láng Gusztáv:** Tamási Áron novellái és a népköltészet; **Gagyai József:** „A szocializmus győzelme falun” (A

kollektívizálás vége a Székelyföldön, és ami közvetlenül utána következett); *Benkő Levente*: És mit mondanak a levéltári források? (Adalékok az 1944. szeptember 26-i szárazajtai magyarellenes megszárláshoz); *Tófalvi Zoltán*: Zúzmarakoszorút a sírra (Visky Árpád színművész halálának 20. évfordulójára); *Domokos Gergely*: „Román – csángó kontinuitás”? (Harcmin éve jelent meg D. Martinás hírdett könyve); *Tánczos Vilmos*: Csíki parainézis – metaforákkal; *Gazda József*: Emlékszülnokok az erdélyi 1956-ról; *Cseke Péter*: Székely népballadák – fejedelmi palástban (Buday György könyvművészetének világhírneve 1937-ben).

Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve. Sátoraljaújhely 2005. 496 old. – A tartalom-ból: *Fried István*: Kazinczy Ferenc „grammatikai és esztétikai epigrammá”-i; *Váczy János*: Kazinczy a magánéletben, 3.; *Ágoston István György*: Kazinczy és Török Sophie családietikai nézetei; *Högye István*: A Kazinczy-testvérek vagyonmegosztása 1813-ban; *Fehér József*: Tájak, kertek Kazinczy Ferenc műveiben; *Németh Zoltán*: Kazinczy Ferenc és Horváth Ádám kapcsolata; *Cap György*: Kazinczy Ferenc ’Sennyey János báróról; *János István*: „Szépet szépen”. Portrévázlat Ungvárnémeti Tóth Lászlóról; *Somogyi Gábor*: Evva András és Széphalom; *Tusnady László*: Az olasz művelődés jelenléte Faludi Ferenc világlátásában, művészetében; *Kéri Erzsébet*: Protestáns kollégiumi iskolakultúra Csokonai korában; *Komáromy Sándor*: 200 éve halt meg Csokonai Vitéz Mihály; *Martinák János*: A Bodrogköz megjelenítésének szerepe Vörösmarty eposzában; *Mihalovicsné Lengyel Alojzia*: Eszmetörédek Trefort Ágostontól; *Pap János*: Mezőkövesd írói; *Guti Attila*: A honfoglalók és a kísérleti régészeti; *Barsi Ernő*: Árpád-házi Szent Erzsébet alakja a magyar népdalokban; *Tóth Krisztina*: Sátoraljaújhely középkori történetére vonatkozó oklevelek; *Katona Rezsőné*: A pálos rend emlékei a mai Sátoraljaújhelyen; *Kiss Endre József*: Szegedi Kis István reformátori életműve; *Dienes Dénes*: Az imádkozó nagyság úr – Ecsedi Báthory Istvánról; *Dankó Imre*: A „három fejedeleme városa”, Szerencs Bocskai és hajdú hagyományai; *Bojtor Istvánné*: Petneházy Dávid és családja; *Pražak, Richard*: Cseh diákok a magyar református iskolákban a türelmi rendelet után; *Ugrai János*: Beregszászi Nagy Pál elhúzó peregrinációja; *Siska József*: A ’Sennyey család és bélyi rezidenciája; *Oláh Tamás*: Az abaúji Hegyköz fogalma és területe; *Tamás Edit*: Józseffelva létrejötte; *Kristályné Szabó Emőke*: A sátoraljaújhelyi Zemplén hírlap története (1870–1944); *Vincze Tamás*: A Protestáns Iantügyi Szemle indulása és első öt éve; *Komporday Levente*: Zemplén vármegye főispánjai 1918 és 1944 között; *Oroszné Prepeg Erika*: Új folklór jelenségről: a hazai halottkultusz változásairól; *Nyirkos István*: Kivétel nélküliek voltak-e a tővégi magánhangzók a finnugor alapnyelvben?; *Balázs Géza*: Nyelvi viták Kazinczytól Kazinczyig; *Deme László*: A nyilvános megszólalás kultúrája; *Mizser Lajos*: Hegyaljai helynevek – 1864; *Kováts Dániel*: Vitás helynevek, változó elnevezések Sátoraljaújhelyen; *Csorba Csaba*: Vályi Pál utazási emlékeiből II.; *Somlyai József*: Ahol Könyves Kálmán ország-

gyűlést tartott: Tarcali szülőházam története; *Kazinczy Gábor*: A Tátra-csúcs; *Köszeghy Elemér*: Az ötvösjegyek nyomában; *Evva Margit*: A Bernáth család a családi krónikában; *Csekő István*: Adatok a csabacsüdi Dókus családról; *Kálmán Éva*: Péter Sándor festőművész újhelyi *Feketekönyve*; *Ködöböcz József*: Orosz fogságban; *Kiss Pál*: Prügyi kapcsolataink a Móricz családdal; *Szabó Zoltán*: A népegyletem terve; *Koncz Sándor*: A zsinati tanítás hasznosítása a gyülekezetben.

Szikszay Mihály: Jász-Nagykun-Szolnok megye közlekedéstörténete. *Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei* 7. Szolnok 2005. 364 old.

Szilágyi Ferenc: Bihar megye felekezeti földrajza. *Studia Geographica*. A Debreceni Egyetem Földrajzi Intézetének kiadványa. Debrecen 2005. 101 old.

Szita Szabolcs: Aki egy embert megment – a világot menti meg: Mentőbizottság, Kasztner Rezső, SS-embervásár 1944–1945. Corvina. Bp. 2005. 175 old.

Szívósné Vásárhelyi Zsuzsanna (szerk.): Az elfelejtett „lengyel” Gábor Géza emlékére. Kazinczy Ferenc Gimnázium és Kollégium. Győr 2005. 81 old.

Takács Ferenc: Nemesböd község krónikája. Szerző. 2004. 155 old.

Thullner István: Jánossomorja. Kismonográfia és településtörténeti olvasókönyv: Jánossomorja Kultúrájáért Közalapítvány. Jánossomorja 2004. 461 old.

Toldi Miklós: A forrástól a Dunáig. Utazás a Dráva folyón. Dráva Szövetség. Gyékényes 2005. 20 old.

Tóth Ferenc: „Az otthonom pedig hát ott, Makón van”. József Attila makói évei. Kiadja a Város Önkormányzata. Makó 2005. 504 old.

Történeti Muzeológiai Szemle. Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve 5. Szerk.: *Ihász István* és *Pintér János*. Bp. 2005. 434 old. – A tartalom-ból: *Deák Antal András*: Egy fantomterképész nyomában; *Perterdi Vera*: Tárnyak nyomában – Egy idegen eredetű, asszimilálódott család története, egyéni és társadalmi jelenléte a 19-20. századi Magyarországon; *Márffy Attila*: I. világháborús hadifogoly színházak Habarovszkban; *Blahó Zoltán* – *Gál Vilmos*: Jakabffy Imre életútja a nemzetiségi térképektől a régészeti bibliográfiáig; *Kaján Imre*: Árvíz az operett színpadon 1950-ben; *Bartha Éva*: Országos Történész Muzeológus Konferencia Tatabánya, 2004; *Keppel Csilla*: I. világháborús orvostörténeti emlékek a szombathelyi Smidt Múzeumban; *Pallos Lajos*: A jelvénygyűjtemények mint az I. világháború emlékének sajátos őrzői; *Spöner Péter*: A Ilberman Ottó Múzeum 10-es honvéd gyűjteménye és a 10-es honvéd hagyományok továbbélése Miskolcon; *Szabó István*: Szolnoki hadifoglyok, szolnoki hadirajzolói; *Forró Katalin*: Az I. világháborús emlékmű felavatása Vácott; *Sin Edit*: A világháború évei az 1914–1918-as szentendrei sajtó és a képviselőtestületi jegyzőkönyvek tükrében; *Szvittek Róbert József*: Gróf Széchenyi Viktor I. világháborús hadinaplója; *Zombori István*: Az I. világháború em-

lélei a szegedi Móra Ferenc Múzeum gyűjteményében; *Fazekasné Majoros Judit*: Első világháborús képeslapok a szerencsi Zempléni Múzeum gyűjteményében; *Fülöp Éva Mária*: Egy felsőgallai baka az I. világháborúban; *Halmágyi Pál*: I. világháborús hősi emlékművek Makón és környékén; *Halmágyi Pál – Ságvári György*: A makói honvédnepok; *Balpaty Katalin*: A helynévrendezési törvény kialakulása és végrehajtása; *Domán Júlia*: „Magyar tiúk a csatába...” (I. világháborús falvédők a Hatvany Lajos Múzeum gyűjteményében); *Pusztai Gabriella*: „Árral szemben” (A kunszentmártoni Helytörténeti Múzeum); *Bene János*: A nyíregyházi Jósza András Múzeum I. világháborús emlékműve; *B. Horváth Csilla – Huszár Zoltán*: A pécsi-baranyai múzeumok egy évszázada; *Medgyesi Konstantin*: Történeti gyűjtemények és a sajtónyilvánosság; *Koncz Pál*: Történeti gyűjteményi műtárgyak és dokumentumok restaurálása az új veszprémi műhelyben; *Mihály Melinda*: A „kincses város”. Kolozsvár a 16-17. sz.-ban; *Jarábik Gabriella*: A Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma.

Trianon és a „hűségese falvak”. Kitarítás a haza mellett. Szerk.: *Kovács Géza és dr. Zsiga Tibor*: Kiadja a Horvátlövő Települési Kisebbségi Önkormányzat. Croatia Kiadó. Bp. 2004. 243 old.

Turán. A magyar eredetkérdéssel foglalkozó tudományok lapja. Fel. szerk.: *Esztergályi Előd*. 2005. 4-5. sz. 212 old. – A tartalomról: *Ipolyi Arnold*: A Turul; *Dücs László*: Szent madarunk a Turul; *Radics Géza*: A Turulmadár; *Zagd Batszajhan*: A hunok régészete, néprajza és története II.; *Falvay Károly*: A magyar ősvallás első nyomai a Kárpát-medencében; *Kozák József*: A tárogatós; *Horváth Imre*: A fejta fej – A Hajdú-Bihar megyei fejták virágzása IV. – *N. László Endre*: Aranyos tündére; *Pecze László*: A székelymagyar rovásírás K betűről; *Tábori László*: Egy német kutató megtalálja Nimródöt; *Halasy Nagy Endre*: Honnan jön a pénz?

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány lapja. Szerk.: *Rojkó Annamária*. Kiadja Újpest Önkormányzata. Bp. 2005. 4. 32 old. – A tartalomról: *Szöllősy Marianna*: Ipartestületi hírek a 19-20. szd. fordulóján; *Szöllősy Marianna*: 120 éve alakult az Újpesti Ipartestület. A kezdetektől 1920-ig. I.; *Jámbor Sándorné – Kovács Józsefné*: Két cukrászmester Újpesten; *Szöllősy Marianna*: Újpest Tizianja – Gerendai Aladár; *Fricsán Kálmán*: Az egyik újpesti asztalosmester; *Kiss Géza; Lőrincz Róbert*: A hajdanvolt káposztásmegyeri lóversenypálya; *dr. Frank (Fraknóy) Gyula*: Harctéri napló az első világháború idejéből. 2.; *Tóth László*: Iskolabútorgyár Újpesten; *Hunyady Sándor*: Krúdy Gyula a megyeri lóversenyen; *dr. Kriska György*: Tízlabú hódítók a Dunában; *Hirmann László*: Kornis Clarisse; *Szöllősy Marianna*: „Az igazi szakmunkás gyakorlatilag folyamatosan benne él a mesterségében”.

Újváry Zoltán: Miscellanea IV. *Folklor és etnográfia* 103. Debrecen 2005. 417 old.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Szerk.: *Gyurácz Ferenc*. Kiadja: Vas Megyei Közgyűlés. Szombathely. 2005. 5. 551–676. old. – A tartalomról: *Szilágyi Ist-*

ván: Magyar nagyközsegek és kisvárosok korunkban; *Balázs Géza*: Társadalmi szemiotikai szimpózium Józsa Péter emlékére; *Gráfik Imre*: A népi kultúra és a tömegkultúra értelmezéséhez, összefüggéseikhez; *Szapu Magda*: Négy magyar kisváros ifjúsági „szubkulturái”; *Vincze Kata Zsófia*: A zsidó hagyományok visszatánulása; *Takács Szilvia*: Oldódnak, vagy szilárdulnak a kulturális blokkok? (Közéiskolai helyzetkép); *Kozár Mária*: Felsőszőlő és Apátistvántalva szlovén lakosságának nyelvhasználat, nemzetiségi kötődése és aktivitása; *Illés Péter*: Határátlépések (stílusok, régiók, múzeumok egy nemzetközi kiállítás összehasonlító perspektívájában); *Herényi István*: Nyugat-Magyarország beköltözött népeisége az Árpádok és az Anjouk korában; *Löcsei Péter*: Weöres-mozaik, VIII. Rokoni emlékek Cináról és szüleiről (Beszélgetés Hanauer Sárával és Hanauer Zoltánnal); *Hack Frigyes*: Mítosz és valóság (A veleméri Aquila-freskók és a napfény).

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Szerk.: *Gyurácz Ferenc*. Kiadja: Vas Megyei Közgyűlés. Szombathely. 2005. 6. 679–812. old. – A tartalomról: *Keszei Balázs*: A tavaszi orgona és a bariszölő – megőrizhető-e a Köszegi lánjvédelmi Körzet botanikai gazdagsága; *Bárdossy Péter*: A Vas vármegyei Bárdossy család története II.; *Balázs Attila*: Dobos György szécsiszigeti kapitány levelezése Batthyány I. Adámmal 1638–1646 között; *Horbulák Zsolt*: Adalékok Tóth Ferenc báró származásához; *Bakó Balázs*: „Non confundar” – Nem szégyenülök meg. Megemlékezés gróf Mikos János püspökről; *Löcsei Péter*: „Itt küldök egy csomó verset...” Weöres-mozaik IX.; *Németh Sándor*: Bük településmorfológiai sajátosságai és változásai II. (A Horthy-korszak és a szocializmus első „hosszú évtizede”); *Viga Gyula*: Egy gazdag életpálya szerény foglalat: kiadvány a 60 éves Gráfik Imre tiszteletére; *Simola Ferenc*: Elfelejtett lénykép IV. Károly Vas megyei tartózkodásáról.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Szerk.: *Gyurácz Ferenc*. Kiadja: Vas Megyei Közgyűlés. Szombathely. 2006. 1. 132. old. – A tartalomról: *S. Pável Judit*: Vashidegkút (Cankova) – Radkersburg – Szombathely (Az ausztriai Pável-kultusz margójára); *Molnár László Aurél*: Utak a Nyugat-Dunántúlon; *Békés Márton*: Egy vidéki „újságkirály” sorsa. Lingauer Albin politikai pálya-vázlata és népbírósi pere I.; *Szell Kálmán – Szell Tamás*: Barátunk, Mészáros József festőművész I.; *Garzuly Ferenc*: Patológiai jegyzőkönyvek a Rákosi-korszakból; *Kovács Sándor Iván*: Egy külföldön utazó magyarnak jó barátjához küldött levelei – Győr, 1793.

Varga István: Adalékok a zsidóság fonyódi történetéhez. Agenda Natura. Veszprém 2005. 361 old.

Várak, kastélyok, templomok. Történelmi és örökségturisztikai folyóirat. Kiadja a Talma Bt. Bp. 2005. 2. 50 old. – A tartalomról:

Várak, kastélyok, templomok. Történelmi és örökségturisztikai folyóirat. Kiadja a Talma Bt. Bp. 2005. 6. 50 old. – A tartalomról: *Feld István*: A szigeli-

geti vár helyreállítása; Szörényi Gábor: Cserépvár feltárásának kezdetei; Cseh Valentin: Festetics II. Tasziló keszthelyi kastélya; Karczag Ákos: Interjú König Frigyes festőművésszel; Ferenczy Sándor József: „Vakító csillagnak mikor támad fénye” A przemysli erőrendszer 2.; Karczag Ákos: A legkorábbi pálos kolostorromok; Csorba Csaba: Alsó-lendva vára; Csorba Csaba: A felsőregmeci református templom; Podhorányi Zsolt: Karácsony a kastélyban; Csorba Csaba: Élet a várban: Sebesvár; Tolnay Gergely: A Szovjetunió nyugati erődvonalai, a Sztálin- és a Molotov-vonal; Marossy Endre: Munkács vára; Sztanek József: Frangepánok és Zrínyiek vára; Ozalj; Szatmári Tamás: Kirándulás Szepes várához.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: Gábrriel Tibor. Bp. 2006. 1. sz. 12 old. – A tartalomról: Levéltári Nap Budapesten; Főjia Zsolt: Sikerkiallítás Csepelen; Buda Attila: Műszaki haladás és városfejlesztés a 19. században; g. 1.: Kár a benzinért [a pesti villamosközlekedés története a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban]; Kovács Iván: Újpesti Városvédő Egyesület; G. T.: Építészegységek őrzője [Rosch Gábor]; Lipótvárosi képeslap- és totókiállítás; g. 1.: Pesterzsébet helytörténeti kiállítás; Róbert Péter: Kerületünk [XIII.] kávéháza; Budapesti Honismereti Társaság; T. J.: Lóvasutaktól az egyházpolitikáig; gábrriel: Kiállítás a Hegyvidéken; Pándy Tamás: Krepuska szü-

reti multság – Hagyományápolás, hagyományteremtés Pestszentlőrincen és Pestszentimrén; Sz. M.: A magyar kézművesipar története; Zürichi Magyar Történelmi Egyesület; Szöllősy: Üdvözlét Rákospalotáról és Pestújhelyről; Kézműves mesterségek a XIII. kerületben; gönczi: Ferencvárosi Helytörténeti Egyesület.

Végh Ferenc: Medve-Medve 1138–2005. Egy csilizközi község közel ezeréves története. Kiadja a Község. Medve 2005. 451 old.

Vizi László: Körmenyi helytörténeti lexikon. Faludi Ferenc Városi Könyvtár. Körmeny 2005. 245 old.

Vígh Károly: TUNCSRAM-(arc)képek. Szerző. Bp. 2005. 217 old.

Vörös Ferenc: Nyelvtörténeti olvasókönyv. (Citanka z historickéj gramatiky maďarského jazyka). Univerzita Konstantina Filozofa v Nitre Filozofická fakulta Nitra 2003. 274 old.

Zágoni Károly Á.: A nagytiszteletű Beregi Egyházmegye emlékkönyve. Közreadja: Csátary György. Szerk.: Kujbusné Mecsei Éva, Nagy Ferenc. Szabolcs – Szatmár – Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára. Nyíregyháza 2005. 293 old.

Zsebedics József: A kapuvári egyház története. Hazánk. Győr 2005. 139 old.

Zsók Béla: Az andrásfalvi reformátusok két évszázada. Kriterion. Kolozsvár 2005. 212 old.

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot példányban.
Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

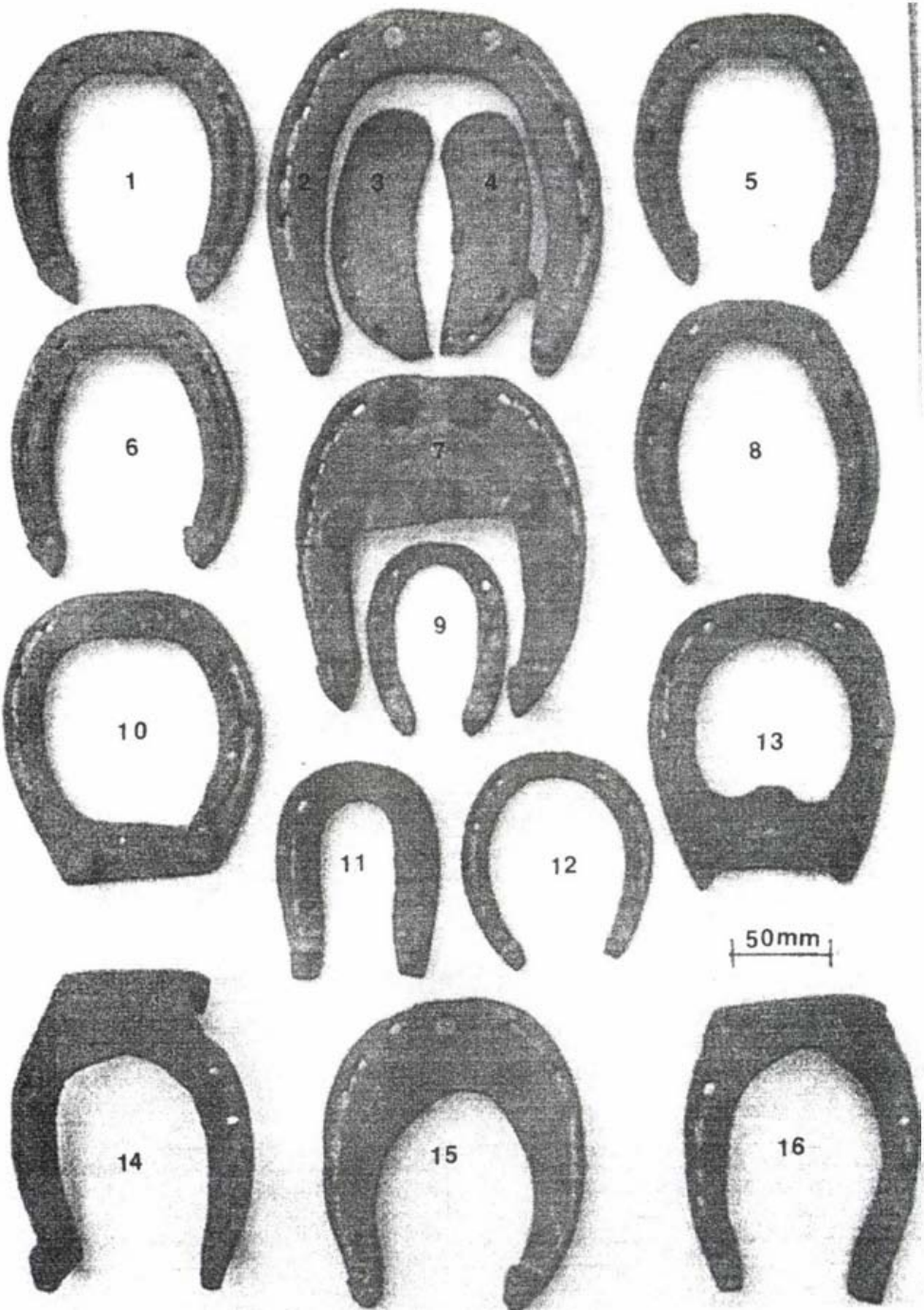
Név: irányítószám:

Cím:

Az előfizetés díja egy évre: 1980,- Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:
1370 Budapest, Pf. 364.
Tel./fax: 327-77-61

Dátum:
.....
aláírás

*Patkógyűjtemény Pintér Károly (1913–1988)
bükkzsérci kovácsműhelyéből*

